Zwerven door Frankrijk
cultuur en natuur

een reisverslag van

J.M. Legrand

2016

Denkt u maar aan de man aan wie men vroeg waarom hij zich zo inspande
om een kunst die nauwelijks ter kennis van de mensen kon komen.
"Ik heb er aan een paar genoeg," antwoordde hij.
"Ik heb al aan één genoeg. Ik heb zelfs aan niet één genoeg."
Montaigne (1533 – 1592)

Opgedragen aan Wilfried en Lieve Mijs-van Immerseel

Woord vooraf

Wij, Hilde aan het stuur van onze auto en ik ernaast, trokken jaar na jaar naar Frankrijk, een beetje zoals moderne bedevaartgangers naar Compostela gaan. Dit leek ons de meest vrije manier om op eigen ritme datgene te gaan opzoeken wat wij het liefst wilden bekijken. Bovendien wilden wij onderweg van de natuur en het landschap kunnen genieten waar en wanneer het ons gelegen zou komen.
Omdat wij eerder al heel wat in Bourgondië en de Provence hadden bezocht, lieten wij nu plaatsen als Dyjon, Auxerre, Baune, Cluny, Vézelay, Gigondas, Fréjus, Sénanque, Pont du Gard en grote centra als Arles, Avignon met Ville Neuf en Aix-en-Provence links liggen.
Op een nieuwe landkaart van Frankrijk hebben wij dan met een oranje viltstift bolletjes op de plaatsen gezet die wij graag wilden aandoen en deze gegroepeerd om vanuit negen verschillende logementen – zoveel als mogelijk – te gaan bezoeken.
Hilde zocht via internet de meest geschikte *chambres d'hôtes* en legde deze vast voor data, die wij redelijk achtten. Hierbij gaven wij de voorkeur aan Nederlandstalige uitbaters. Dit niet alleen om het gemak van de communicatie, maar ook om bij hen een rijkelijker, meer gevarieerd ontbijt te genieten dan wat bij Fransen gebruikelijk is.
Vanzelfsprekend zijn er enerzijds wel bolletjes op de kaart onbezocht gebleven, anderzijds hebben wij heel wat verrassende dingen – zomaar – gevonden en ervan genoten.
Het onderhavige boek werd tot één omzwerving door Frankrijk geschreven. In werkelijkheid echter ging het wel om drie verschillende zwerftochten:

- Van 5 april tot 24 april **2009** bezochten wij de **Provence** en keerden terug naar huis via onze vrienden in de **Drôme** en vervolgens door de **Morvan** en **Bourgondië**.
- Van 18 september tot 11 oktober **2010** bereisden wij de **Middenloop van de Loire**, daarna de **Corrèze**. Op onze terugweg naar huis bezochten wij de stad **Sens**.
- Van 7 september tot 5 oktober **2011** bezochten wij nogmaals de **Morvan** en de **Corrèze**. Daarna logeerde wij voor de tweede maal bij onze vrienden in de **Drôme** en reisden vervolgens naar de **Vogezen**.

Deze trips zijn ons zo geweldig bevallen dat ik durf verklaren dat dit, voor mij althans, de beste reizen van mijn hele leven zijn geworden.
Ik ben geen wereldreiziger, die alle zeeën, alle landschappen, alle culturen tracht te doorgronden. Vakantie is voor mij eerder een manier om op een ontspannen wijze alles te beleven wat ik op mijn pad ontmoet.
Elke avond schreef ik een korte samenvatting van de voorbije dag. Deze aantekeningen – heet van de naald – liggen dan ook aan de basis van het hierna volgende relaas waaraan ik maandenlang intens heb gewerkt en ... nagenoten. En dat wil ik op deze wijze met anderen delen.

Hoe langzamer het gebeuren
des te intenser de herinnering
uit: 'Traagheid' van Milan Kundera

Via Chimay bereiken wij op tien kilometer bezuiden de Belgische grens onze eerste *chambre d'hôtes* in **Any-Martin-Rieux**. In dit dorpje logeren wij in een groot alleenstaand herenhuis uit 1870, gelegen in een lieflijk heuvelland met uitgestrekte bossen, overgaand in een afwisselend landschap van door heggen omzoomde weiden, houtwallen en akkers. Typisch voor dit uithoekje van Picardië, tegen de Ardennen aan, zijn de middeleeuwse versterkte kerken, die zich stoer te midden van de dorpjes verheffen.
Het domein, waar wij via internet zijn terechtgekomen, is vijf hectaren groot. Achter het statige, bakstenen huis ligt een echt beekdal met weilanden. Tegen het terras verheffen zich enkele monumentale linden, daarachter staan oude, zwaar beladen fruitbomen naast een dromerig vijvertje vol eendenkroos. Tegen de rand van het water pronkt een fotogenieke koningskaars. In een heel grote, halfronde, met plastic afgedekte serre liggen – in artistieke wanorde verspreid – hoopjes rotsklompen, gesorteerd volgens soort. Er ligt zelfs een prijslijst bij met de prijs per kilogram. Er worden hier duidelijk cursussen voor amateurbeeldhouwers georganiseerd. Naast deze serre-atelier strekt zich – een mij erg vreemd voorkomende – groentetuin uit. Tussen de meest diverse, mij veelal onbekende groenten, bloeien wilde bloemen allerhande. Het is een waar fotoparadijs voor mij!
Wat lager in het weiland verheft zich een tipi, zo'n kegelvormige tent zoals eertijds gebruikelijk bij de Noord-Amerikaanse prairie-indianen. Deze tipi is echter niet met dierenhuiden, maar met grauwwit tentzeil bekleed. De staken meten maar liefst veertien meter!
Rond de tipi staat in een weide kring een brede boord monumentale zonnebloemen. Het lijkt wel een tempel of een meditatiecentrum van één of andere obscure sekte.
Onze kamer bevindt zich bij de ingang van het domein. Ze is comfortabel in de voormalige koetsstallingen ondergebracht. Ten gerieve van de gasten werd een alleenstaande schuur heel smaakvol omgevormd tot een gemeenschappelijke leefruimte met onder meer een opvallend uitgebreide bibliotheek vol wereldliteratuur.
's Avonds wordt in het herenhuis het groot haardvuur ontstoken en wij genieten samen met de gastheer, zijn dame en nog een Nederlands echtpaar van het uitgebreide avondmaal.
Wanneer ik 's anderendaags in de ochtend nog even met mijn fototoestel rondkuier, verras ik een bonte mengeling kippen op het bordes bij de voordeur van het herenhuis. Het lijkt wel of ze dringend verse eieren voor het ontbijt komen leveren.
Wanneer wij met enige spijt afscheid nemen van onze lieve gastvrouw attendeert zij er ons op dat in de nabije omgeving, in **Jeantes-la-Ville**, een dorpje op slechts zeventien kilometer van ons logement gelegen, de zogeheten **Eyck-Kerk** staat. Zij toont ons enkele boekjes en een oud krantenknipsel om ons te overtuigen van de hoge bezienswaardigheid van die plaatselijke, versterkte, romaanse kerk.
Tot mijn schande weet ik niets af van de kunstenaar **Charles Eyck** (1897-1983), afkomstig uit Meerssen vlakbij Maastricht, laat staan van die *Eglise Fortifiée* van Jeantes, die – boordevol met zijn kunstwerken – als zijn topwerk wordt beschouwd. Verder wordt hij, in het boek dat ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag werd uitgegeven, geprezen als "*één van de laatste renaissancekunstenaars*". Hiermee bedoelt men de bloeiperiode van monumentale muurschilderkunst waarbij men onmiddellijk aan Giotto (1266-1337) denkt.

Bij het mooi aangelegde parkje vóór de kerk parkeren wij onze wagen. Er is nergens een levende ziel te bespeuren, maar de kerkdeur staat wel op een kier. Bij het binnentreden moeten onze ogen even wennen aan het karige licht dat door de romaanse rondboogramen naar binnen valt. Het gebrandschilderde glas is met abstracte motieven versierd. Hilde ontdekt bij de kerkdeur een automaat en steekt er een muntstuk van twee Euro in en meteen wordt heel het interieur verlicht. Stomverbaasd

kijken wij om ons heen. Alle wanden, van de grond tot aan de gewelven (400 m² groot), zijn overdekt met in zwart-grijze verf uitgevoerde muurschilderingen. Daarin heeft de kunstenaar allerlei details negatief in de bepleistering gekrast. De vormgeving is grafisch, heel modern (1962), maar bovenal heel expressief uitgevoerd. Het grijpt ons aan. Net op het moment dat ik er foto's wil van nemen, valt het licht uit ... Wij stoppen opnieuw geld in de automaat, maar komen vlug tot het besluit dat dit op de duur een geldverslindend toestel is.
De veertien kruiswegstaties zijn in houtskool uitgevoerd en zitten dus achter glas, wat onoverwinnelijke problemen schept om foto's zonder allerlei ongewenste reflecties te maken. Deze kruisweg vind ik nog sterker dan de muurschilderingen. Ik sta er paf van!
Over dit alles en ook over de kunstenaar zelf wil ik absoluut meer te weten komen om later – beter voorbereid – hier weer te keren.

Bij onze thuiskomst ga ik dan ook onmiddellijk naar het antiquariaat van De Slegte naast het Rubenshuis in Antwerpen. Men hoeft niet lang te zoeken en ik word de gelukkige eigenaar van een mooi geïllustreerd boek: 'Charles Eyck 80'.
De jonge Eyck werd op tienjarige leeftijd overvallen door roodvonk en zweefde tussen leven en dood. Hij kwam zijn ziekte te boven, maar bleef wel voor zijn verdere leven doofstom. Charles was het vijfde kind uit een gezin van veertien en heeft – mede daardoor – bittere armoede gekend en slechts enkele jaren schoolgelopen. Hij bezat een buitengewoon doorzettingsvermogen zodat zijn groot talent op rijpere leeftijd werd erkend. Elke gelegenheid die hij kreeg om zich als kunstenaar te bekwamen, greep hij aan. Dankzij zijn werklust en volharding won hij zelfs de Romeprijs! Na zijn huwelijk wist hij – naar eigen ontwerp – het landhuis 'Ravenbos' in Meerssen te realiseren.
In één van zijn vele geschriften, las ik de volgende markante levensvisie: *"Mensen die medelijden met me hebben, beseffen niet hoe gelukkig ik me voel door absoluut verstoken te zijn van alle geluid, zodat ik volkomen geconcentreerd kan luisteren naar de muziek der stilte. Werkelijk deze immuniteit voor lawaai beschouw ik als een gave Gods, een door niets te verbreken isolement dat mij behoedt voor alle neurotische herrie waarmee de tegenwoordige mens gedwongen is te leven. Mijn visie op de levensbeelden is daardoor niet beschadigd noch vertroebeld, eerder versterkt. Wat meer zegt, ik ben erdoor trouw gebleven aan mezelf."*
Als gevolg van zijn handicap werden alle gedachtewisselingen schriftelijk gevoerd. Daarenboven schreef Charles Eyck enorm veel brieven en maakte hij over alles wat hem boeide notities. Het is een echte vreugde om zijn enorm knap gevatte gedachten en gevoelens te lezen. Tot mijn vreugde vind ik er heel wat ideeën omtrent kunst, kunstmarketing en opgeklopte mediabelangstelling over kunst, die destijds in ons Deus ex Machina-manifest niet hadden misstaan. Met alles waar hij enerzijds voor stond en datgene wat hij anderzijds verachtte, kan ik me best vinden.
Zowel uit zijn geschriften als uit zijn beeldend werk komt Eyck naar voor als een buitengewoon spirituele mens die zijn gevoelswereld op meesterlijke wijze wist te vertolken. Bovendien is dat alles met een gezonde, relativerende humor gebracht.
Zijn schilderijen worden wel eens vergeleken met de zogenaamde *Ecole de Paris*. Hierbij denkt men dan niet aan de abstracten of de kubisten onder hen, maar veleer aan kunstenaars als Utrillo, Dufy en de Vlaminck. Zelfs de Cobrabeweging, waarover Eyck zich negatief uitliet, heeft ongewild zijn schilderkunst beïnvloed.
Deze bemerkingen of kritiek zo men wil, wordt door Charles Eyck zelf gerelativeerd waar hij schrijft: *"Elk schilderij dat met volle overgave voltooid wordt, houdt daarmee zijn 'rechtvaardigheid' ervan in – wat nog niet wil zeggen dat het ook een kunstwerk is [...] Zonder kaf kan er geen koren zijn waaruit*

men mag concluderen dat ook het schijnbaar nutteloze een belangrijke taak te vervullen heeft."
Dankjewel Charles Eyck! Je bent een groot, oprecht mens én kunstenaar.

Halfweg de steden Troyes en Auxerre vinden wij makkelijk het rurale dorpje **Champlost**. Het is onze tweede *chambre d'hôtes* waar een Amsterdams echtpaar ons opwacht. Wij worden er heel hartelijk onthaald en het avondmaal – bij heel karig kaarslicht – is origineel, overdadig en smakelijk.

Vandaag, zondag, is het opmerkelijk frisser geworden. Wij wensen onze dag aan het stadje **Sens** te besteden, dat slechts 37km verderop ligt. De naam Sens is direct afgeleidt van de Gallische stam Senones, één van de machtigste volken van Gallië. In 390 v. Chr. vielen de Senones onder leiding van Brennus Rome binnen!
Er is vrijwel geen auto op de weg zodat wij in aloude zondagse stemming van het uitgestrekte, golvende landschap genieten. De akkers links en rechts van de rijweg liggen – zover het oog reikt – bruin tot geel geploegd. Alsof men de golving van het landschap wil accentueren, staat er langs de ene kant van de weg een schijnbaar eindeloze rij bomen. Hun nog donkere kruinen golven met ons mee op en neer. In de verten hangen nog de ochtendsluiers van de herfst. Van weemoed vervuld, rijden wij eenzaam zwevend verder.
Een poging om dit alles – met één druk op de knop van mijn fototoestelletje – vast te leggen, is uiteraard een desillusie. Ik veeg het meteen weer weg en besef hoe bekrompen en dom mijn handelen is. Even ondoordacht, maar wel gevoelsmatig, zet ik een cd met muziek van Edvard Grieg op, 'Ochtendstemming' uit Peer Gint is hier wel op zijn plaats. En dat vindt Hilde ook.

Elk dorpje waar wij doorheen rijden, bezit zijn eigen oorlogsmonument. Bijna overal staat er een stenen of bronzen soldaat op. De ene al moediger of heldhaftiger dan de andere. Dit brengt me op de gedachte dat indien men al deze soldaten zou samenbrengen er wel een volwaardig leger van alles-opofferende-soldaten zou klaarstaan ... Hier en daar zouden er onvermijdelijk enkele sneuvelen, om van Marianne – bij wijze van troost – de zegepalm ontvangen.

Wij arriveren midden in de stad **Sens**, vlakbij de **Cathédral Saint-Etienne**. De boulevards en promenades, waar ook ruime gelegenheid is om onze auto te parkeren, zijn aangelegd op dezelfde plaats waar de middeleeuwse stadsomwalling lag. Bij het uitstappen horen wij de zware klokken, die ons oproepen tot het bijwonen van de zondagsmis. Het beeldhouwwerk van de verschillende portalen is beslist het bekijken waard. Wat ons het meest bekoort, is het prachtige beeld van de heilige Stefanus. Hij is gekleed als diaken en houdt een evangelieboek vast. Deze laat 12de-eeuwse sculptuur is een uniek voorbeeld van vroeg-gotische beeldhouwkunst.
Bij mij rijst wel de vraag: waarom staat er hier zo'n prachtig groot beeld van Stefanus en dan nog wel op zo'n prominente plaats? Trouwens onze allereerste martelaar van de vroegchristelijke gemeente in Jeruzalem komt zeer zelden op het voorplan in onze kontreien ...
Naar goede gewoonte wordt heel de dienst door de gelovigen in de Franse taal gezongen. Vanzelfsprekend is de kathedraal op verre na niet volzet, maar er wordt wel met veel overtuiging avondmaal gevierd. Ondertussen krijg ik ruim de tijd om het interieur goed te bekijken. De hele kathedraal is indrukwekkend! Alles, ook de kruisribgewelven zijn volledig in mooie natuurstenen gemetseld, alles in een zuivere vroeg-gotische stijl. De bouw van deze kathedraal begon rond 1130 en is één van de eerste van de grote, gotische kathedralen in Frankrijk. Onvermijdelijk stond zij dan ook als voorbeeld

voor vele andere kerken en kathedralen. Het is een driebeukige kruiskerk met kooromgang. Het hele koorgedeelte blijft tijden de dienst met een fraai, deels verguld smeedijzeren hek (uit 1762) afgesloten.
Na de mis gaat het hek open en kunnen wij de kooromgang inwandelen. De 13de tot de 17de-eeuwse glas-in-loodramen zijn prachtig. Het is een echte schat van goede en goed bewaarde renaissanceramen.
Opvallend wordt ook in deze ramen de heilige Stafanus, zijn leven en zijn getuigenis, tot zijn marteldood door steniging, uitgebreid in beeld gebracht.

Het stedelijke museum, samen met de kerkschatten zijn in het voormalig aartsbisschoppelijk paleis ondergebracht. Deze statige gebouwen worden aan de zuidzijde van de kathedraal door een grote, rechthoekige binnenplaats van de kathedraal gescheiden. Niet toevallig dus is het zuidelijke portaal in een prachtige, flamboyante gotiek herbouwd.
In het museum dient geen entree te worden betaald. "Het is toch zondag", zegt de vriendelijke dame.
De gewelfde kelders herbergen lange rijen Gallo-Romeinse stèles, allen van beeldhouwwerk voorzien. Het is indrukwekkend en – misschien mede door de spotverlichting – tegelijkertijd heel onwezenlijk.
De zalen op het gelijkvloers tonen ons vitrines vol overblijfselen van menselijke bedrijvigheid. Dit in chronologische volgorde vanaf het prille begin tot en met de ijzertijd. De Romeinse en Gallo-Romeinse periode met reconstructies van een complete gevel, prachtige vloermozaïeken, beeldhouwwerken in steen en brons ... het is overdonderend! Al de rijkelijk gebeeldhouwde stenen zijn – net zoals in Saintes – eind 19de eeuw opgegraven. Deze steenblokken zijn oorspronkelijk afkomstig van de afbraak van Romeinse en Gallo-Romeinse gebouwen. Deze werden hergebruikt om er stadswallen – tegen de opdringerige 'barbaren' – mee op te trekken. Alles wat gedurende de voorbije eeuwen van die wallen onder de grond is blijven zitten, werd in de 19de eeuw opgegraven. En die krijgen wij hier nu te zien! Het is dan ook niet verwonderlijk dat alle sculpturen zware beschadigingen vertonen.
De bovenzalen van het museum tonen ons een verzameling schilderijen, die eerder van locale of historische betekenis zijn. Toch kwam er in 2002 een opmerkelijke schenking het geheel verrijken. Enkele werken uit Vlaanderen: Brueghel en Grimmer, maar ook een groot werk van Watteau de Lille en enkele zeer mooie impressionistische werken van Boudin en Jongkind, samen met twee sculpturen van Rodin.
Verassend zijn ook de stijlvolle art deco meubelen en de mooie keramiek uit diezelfde periode.
Wanneer wij uiteindelijk bij de kerkschat – de rijkste van heel Frankrijk – belanden, zijn wij te afgepeigerd ... Bovendien is het bijna tijd om naar onze *gîte* af te zakken, want we worden daar voor het avondmaal verwacht. Toch lopen wij nog even door de drie zalen. Ja, het loont zeker de moeite om hier terug te keren!

Bij het verlaten van het museum koop ik in de bookshop een verhelderend boekje: 'Saint-Etienne dans sa cathédrale'. Hierin staan alle afbeeldingen van Saint-Etienne gereproduceerd, die in de kathedraal voorkomen. Op elke bladzijde staan enkele versregels uit het Bijbelboek 'Handelingen' afgedrukt ... Nu valt mijn nikkel ... Saint-Etienne is dezelfde persoon als Stefanus! Hoe komen die Fransen erbij om Stefanus – afgeleid van het Grieks '*stephanos* = krans' – door Etienne te vertalen? Bovendien zijn er precies tien pausen geweest, die de naam Stefanus of Stephanus aannamen.

Ondertussen is de zon dan toch doorgebroken. Wij kuieren nog even door de uitzonderlijk mooie bloementuin, die aan de koorzijde van de kathedraal is aangelegd. Wat een variëteit en wat een kleurenpracht! Achteraan zit een jonge dame op een bank een boek te lezen, helemaal alleen. Ook hier willen wij beslist weerkeren!

Het avondmaal is – zo mogelijk – nog heerlijker, nog gevarieerder en nog overdadiger dan gisteren. Onze Nederlandse gastheer – zijn dame blijft eerder op de vlakte – ontpopt zicht tijdens de maaltijd niet alleen als een uitmuntende keukenpiet, maar evenzeer als een echte kenner van de Nederlandse romanliteratuur. Kortom, het bevalt ons hier zodanig goed dat wij ook hier graag willen terugkeren.

Nog voor het dorpje **Thury** bereiken wij onze nieuwe *chambre d'hôtes*. Ik citeer letterlijk de routebeschrijving, die onze Nederlandse gastheer en zijn dame ons hadden doorgemaild: *"Na ongeveer 5 kilometer (u bent het bord 'Departement de la Côte d'Or' en een oude steengroeve gepasseerd) ziet u rechts van u 'Manoir Bonpassage' liggen. Even op de rem om rechtsaf langs de oude boerderij (denk aan de kippen!) naar ons af te dalen."*
Inderdaad, op dat heel korte stukje, maar ook op het belendende weiland scharrelen ontelbare kippen rond, van alle grootten, kleuren en soorten, ook eenden, kalkoenen en enkele zwanen. Een niet meer gekend kleurrijk, landelijk spektakel met in het centrum een oude boer met pet, bretels en dikke snor, die een zware kruiwagen stalmest wegport. Zo'n beeld is mij nog enkel bekend uit prentenboeken met kleurenlithografieën uit mijn prille jeugdjaren.
De *Manoir* ziet er best 'leuk' uit, maar tegelijkertijd wat eigenaardig. Het complex omvat twee afzonderlijke panden: een statig in lichtgrijs geverfde herenwoning uit 1850, daarnaast en in het verlengde ervan een eveneens mooi gerestaureerd geel geverfd gebouw, met op het terras zes geknotte linden. Dit laatste gebouw is het eigenlijke gastenverblijf. Boven in de gevel prijkt in geschilderde letters: *Etablissement d'Aviculture Ste Marguerite.* Opvallend zijn twee grote, ingemetselde ceramische tegels. Zij stellen in bas-reliëf kleurrijke kippen voor, ook nog een reeks dionysischachtige koppen in een gelijkaardige uitvoering.
In dit gebouw zijn zes verschillende gastenverblijven, die elk een afzonderlijke uitgang hebben op het terras. Mevrouw toont ons de zéér ruime, uiterst comfortabele kamer met in annex een grote badkamer met inloopdouche, wc en lavabo. Wij beschikken hier over de grootste kamer en zijn bovendien voor een drietal dagen nog de enige gasten. Een ware droom!
Verderop komen wij in een zeer grote, gemeenschappelijke huiskamer, waar in een hoek een bankstel staat, voor het overige zijn in deze ruimte een aantal kleine tafels opgesteld en een buffet voor het ontbijt. Aan de wanden hangen – heel opvallend – grote, oude lithografisch uitgevoerde prenten met kippen, gedrukt in ... *Bruxelles bij Dietrich & Cie, copyright 1908.*
Ik lees de toelichtende tekst bij deze prenten: *"Deze authentieke prenten troffen wij in deze ruimte aan, nu 7 jaar geleden, toen we met de renovatie van het hotel begonnen. In totaal een twintigtal afbeeldingen, die helemaal rondom als decoratie op de muren waren geplakt. Met veel zorg zijn de tekeningen door ons met lauw water afgeweekt. De prenten vertellen de geschiedenis van dit opmerkelijke gebouw: Een Parijzenaar heeft rond 1900 een vogelkwekerij laten bouwen (zie op de voorgevel de tekst 'Etablissement d'Aviculture Ste Marguerite'. Zijn streven om uit het onwelriekende Parijs van die dagen in de gezonde buitenlucht te willen wonen, werd mede ingegeven door het feit dat hij een gehandicapte dochter had, namelijk Marguerite. In 1926 zijn beide panden verkocht en zijn de kleine vogeltjes verdwenen."*

Na een 'ontvangstdrankje' verzoeken wij onze gastvrouw om voor ons telefonisch een tafel te reserveren in het dichtstbijzijnde restaurant. Wij rijden naar het twaalf kilometer verderop gelegen **Arnay-le-Duc** en vinden moeiteloos het bewuste restaurant 'Chez Camille'. Onze gastvrouw had ons nog de raad gegeven: "Pas op, de prijzen liggen daar wel boven het gemiddelde, voornamelijk de drankjes. Men gaat daar soms erg snel, zeg dan gewoon *lentement s.v.p.*!" Wel, een verwittigd man is er twee waard, wordt vaak gezegd ... Ook al heb ik in Frankrijk op de meest diverse plaatsen eetgelegenheden bezocht, dit etablissement en vooral hun wijze van bedienen tart elke verbeelding. Uitsluitend de 'grootmoeder', geheel in het zwart gekleed, heeft een betrekkelijk minzaam voorkomen. De 'kleindochter' heeft zwart haar, opgesmukt met eigenaardige, lichtgebleekte lokken. Zij draagt een ouderwetse, landelijke rok en handelt bezadigd, maar zakelijk. Haar 'moeder' echter, die duidelijk hier de baas is, is gekleed in een grijs, nauwsluitend mantelpak. Zij loopt als een bezetene heen en weer, ontsteekt kaarsen op de tafels en trekt daarbij grimassen van geveinsde hoffelijkheid. Zodra de gasten hun rekening hebben voldaan, blaast zij – in het voorbijlopen – achter hun rug vlug de kaarsen weer uit. De koks, zien wij – achter glas met een mat geëtste hoorn des overvloeds – wroeten en jagen. De twee bejaarde diensters met witte voorschootjes aan lopen en briesen tussen de tafels zodat de kaarsen op de hoge, zilverkleurige kandelaars als kleine fakkels staan te flakkeren. Men moet wel stalen zenuwen hebben om hier midden in deze commerciële wervelwind het eten te laten smaken. De enige visschotel op de menukaart, ons door de dame in grijze tailleur zakelijk aanbevolen, komt binnen de kortste keer op ons aangestormd. Dit hoofdgerecht blijkt uit niets anders te bestaan dan een hoopje gefrituurde reepjes riviervis, met een tomatensausje overgoten en omkranst met enkele schijfjes aardappel.
Gelukkig beschikt onze gastheer in onze *chambre d'hôtes* over een keuze Belgische bieren, zodat ik – alvorens naar bed te gaan – het hele zootje met een oerdegelijke 'Duvel' kan doorspoelen.

Wij ontwaken bij vogelgezang, met op de achtergrond luid kakelende kippen en hanengekraai. Héél onwezenlijk om zo de ogen te openen in een voormalig kippenpaleis! Aan het luxueuze ontbijt is goed te merken dat wij nu in Bourgondië zijn.
Wij rijden opnieuw door het lieflijke, heuvelende landschap naar **Arnay-le-Duc,** een stadje dat niet eens 2000 inwoners telt, waar wij gisteravond ons avondmaal 'genoten'. Immers onze wagen stond er – helemaal toevallig – geparkeerd voor het **Maison Régional des Arts de la Table**. Dergelijke instelling is niet toevallig gevestigd in het hart van Bourgondië, denk ik bij mezelf.
Wij zijn echter nog maar net vertrokken of we houden al een fotostop om het hoog naast de weg tronende kasteel te **Saint-Pierre-en-Vaux** in beeld te brengen. Even verderop wijst een bord ons naar de twee kilometer verderop gelegen **Eglise du Vieux Saint-Pierre** uit de 9de-11de eeuw. Wij volgen de smalle, kronkelende rijweg, die geleidelijk tussen de bossen tot bij de historische site klimt. Van bij de eerste aanblik worden wij door de eenvoud en de charme van deze oeroude site vertederd. Uit de twee enige woningen, die voor het kerkje tegen elkaar aanleunen, komt eerst een man ons vertellen dat het hek in het kerkportaal open is. Een tweede man geeft ons verdere praktische raad. Wij steken vervolgens twee euro in een automaat, waarop klokgelui weerklinkt. Dan wordt ons – via de luidspreker – een compleet becommentarieerd bezoek aangeboden, zowel binnen als buiten de kerk. Zelden hebben wij zoiets authentieks gezien, en waar wij ook nog op zo'n grondige originele wijze worden rondgeleid. Ik voel mij opgenomen in voorvaderlijke tijden en beleef mee hun eenvoudig, maar oprecht geloof. Ik maak heel wat opnamen van het interieur en van alle, soms naïeve, heiligenbeelden. Er hangt een ondefinieerbare, mystieke sfeer in dit kerkje, hoewel ik onmogelijk kan uitmaken wat daarvan precies de oorzaak is. Alles, maar dan ook alles is hier evangelisch-sober en nederig

– zonder pracht of praal – en juist daardoor met eeuwen piëteit doordrongen. Zo ervaar ik het toch. Voor het kerkje treft ons een authentieke kalvarie en naast het gebouw staan achter enkele 18de- en 19de-eeuwse, liggende grafstenen enkele oeroude, ruwe stenen opgesteld. Dit roept bij mij onmiddellijk herinneringen op aan Ierland. Zo wordt er ook op een bord een wandeling in de omgeving aanbevolen, deze leidt langs mysterieuze, megalithische monumenten.
Wij zijn echter al te zeer onder de indruk van wat wij zo juist beleefden en zoeken liever een zalig plekje in de natuur om ons picknicktafeltje en zeteltjes te installeren. Te midden schitterend gele paarden- en teerpurpere pinksterbloemen, genieten wij vanuit onze comfortabele zitjes van felgele, hoogstengelige sleutelbloemen en hele plekken vrolijke bosanemoontjes. De gulle levenswijze, zoals die aan de Bourgondiërs wordt toegedicht, voelen wij zeer intens in het ons omringende landschap. De bolle, frisgroene, veelal beboste heuvels, met eindeloos kronkelende wegen, zijn met een ware bloemenweelde afgeboord. Dat alles is Bourgondisch en dus ook een beetje van ons.
Uiteindelijk arriveren wij dan toch in **Arnay-le-Duc**, het doel van onze uitstap vandaag. Het **Maison Régionale des Arts de la Table** is een prachtig, knap gerestaureerd renaissancegebouw, waarin vanaf 1693 twaalf ziekenhuisbedden stonden; een hospitaal dus waar zusters van de orde van St.-Marthe van Beaune de zieken verpleegden. Dit hospitaal St.-Pierre, een bijhuis zo men wil, van het beroemde 'Hôtel-Dieu' te Beaune, dat wij vorig jaar nog bezochten, bleef gedurende drie eeuwen – tot 1977 – in dienst. Dit imposante gebouw is gelegen tegen het riviertje Arroux. Een nog ouder nu verdwenen hospitaal dat honderd meter verderop, aan de tegenovergestelde oever gelegen was, stond al in de 13de eeuw in de analen als 'Domus Dei Arneti' vermeld. Het interieur is buitengewoon verzorgd en biedt sinds 1981 elk jaar en gedurende zeven maanden een thematentoonstelling, gewijd aan voeding, gastronomie, lekkernijen of aan de kunst van de tafel, zowel voor dagelijks gebruik als voor feesten. De tentoonstelling van dit jaar: **Le coquetier se raconte ...** is onvoorstelbaar grondig; ook de presentatie is zéér professioneel. Wij krijgen een volledig historisch overzicht, en wel mondiaal, van alles wat met de consumptie van eieren te maken heeft.
Hoewel er al door de Romeinen eierdopjes werden gebruikt, kwam de mode in Frankrijk pas goed op gang rond 1520. Het was vooral Lodewijk XV die de mode lanceerde. De hoge adel en de burgerij gebruikten bij het afsnijden van het kopje van een licht gekookt ei de slagzin: *'Attention, le roi va manger son œuf!'*
De boeiende, unieke verzameling van eierdopjes op deze tentoonstelling kwam tot stand dankzij de medewerking van de 'Franse Vereniging van Eierdopjesverzamelaars'. Zij brachten de zeldzame exemplaren uit de voorbije eeuwen tot op de huidige dag samen. Om de tentoonstelling compleet te maken, wordt ook nog het hele instrumentarium getoond dat bij het eten van eieren gebruikt wordt, zoals eierenlepeltje, eierenkorf, eierennet, eierenprikker, eierrek, eierensnijder, e.d.m.
Bij het verlaten van de tentoonstelling staan wij verrast voor een aantal hedendaagse creaties van eierendopjes, die te koop worden aangeboden. Wij zoeken er twee handgemaakte exemplaren uit van een regionale ceramiste. Deze zullen – als een blijvende herinnering – ons schapje – met onder meer eierendopjes – thuis sieren.
Wij wandelen nog even rond het voormalig hospitaalgebouw. In de voortuin staan stenen zitbanken en bloembakken, alles mooi verzorgd; ook een mooi origineel beeldhouwwerk, dat onlangs werd opgesteld en in directe relatie staat met *des arts de la table.* De vrij grote achtertuin boeit mij uitermate om de originaliteit en het picturale aspect ervan. Rechthoekige graspleintjes, met hoogstamfruitbomen erop, omringd met fruitheggen. Veel van het zo karakteristieke takwerk staat momenteel in bloesem, wat aan het geheel een frêle, héél schilderachtig uitzicht verleend. Onwillekeurig komen mij schilderijen van mijn zo gewaardeerde Gustave van de Woestyne voor de geest. Achteraan deze

tuin liggen de voormalige boerderijgebouwen er wat verkommerd bij.
Om onze uitstap te besluiten, kuieren wij over steile straten naar de eeuwenoude stadskern van **Arnay-le-Duc,** die zich onder het middeleeuwse kasteel ontwikkelde. Achter de koorafsluiting van de St.-Laurentkerk staan wij verbouwereerd stil bij de **Tour de la Motte Forte,** een enorme, logge vestingstoren uit de 12de eeuw: het enige overblijfsel van een groot feodaal kasteel, dat tijdens de godsdienstoorlogen werd verwoest. Deze toren herbergt momenteel het archeologisch museum, maar dit is tijdens het voorjaar niet toegankelijk.
Zowel de kerk als de omliggende, historische huizen zijn dringend aan restauratie toe. Het ziet er momenteel allesbehalve aanlokkelijk uit. Ook de 15de-16de-eeuwse kerk kan ons maar weinig boeien. Toch maak ik er enkele opnamen van oude beelden en gebrandschilderde ramen.
Ons avondmaal in onze *manoir* – bij kaarslicht en haardvuur – getuigt alleszins van goede smaak en evenzeer van eetcultuur. Leve Nederland!

De **Mont-Beuvray,** het Gallische **Bibracte,** is het doel voor onze daguitstap. Ook vandaag zijn de weergoden ons gunstig gezind. Wanneer wij via de stad Autun **Le parc naturel régional du Morvan** binnendringen, lijkt ons het aartsparadijs nabij. Bij elke bocht, en het zijn er heel veel, verrast ons elke keer een andere kijk op het landschap. De weg slingert, stijgt en daalt en telkens opnieuw is de bekoring groot om halt te houden en alles fotografisch vast te leggen voor later, om er nog levenslang van te kunnen genieten. De bolle heuvels liggen frisgroen en overal staan fruitbomen – als evenzoveel boeketten – in bloesem. Ook de meidoornheggen bloeien langs de weg. In de afwateringsgrachten links en rechts bloeien afwisselend roospurpere pinksterbloemen, fel roosrode koekoeksbloemen en tegen de randen lange rijen gele sleutelbloemen. De nog kale eiken, niet één is dezelfde, zijn één voor één machtige monumenten die mij aan tekeningen en schilderijen van Caspar David Friedrich herinneren. Heel dit uitgestrekt, gelukkig beschermd, natuurgebied, waarvan wij slechts een klein hoekje doorrijden, is één parklandschap, te overweldigend mooi voor mijn twee gebrekkige ogen.
En dan bedenken dat **Le parc naturel régional du Morvan** 239.000ha groot is, verdeeld over een honderdtal gemeenten, met slechts 37.500 inwoners ...
Aan de voet van de Mont-Beuvray, naast het grote, heel moderne museum, laten wij onze wagen op de uitgestrekte parkeerterreinen achter. Het klein aantal auto's verheugt ons, wij hebben duidelijk – in tegenstelling tot een voorgaand bezoek aan deze site – de goede periode van het jaar gekozen.
Het oude Bibracte van de Galliërs is voor een groot deel archeologisch onderzocht. Het is nu een site van nationaal belang met duizend hectaren beschermd bos, dat zich over de 821m hoge heuvel uitstrekt.
Op 17 september 1985 verklaarde François Mitterrand, president van de Franse Republiek – hier op de Mont-Beuvray – plechtig deze heuvel als *'Site National Bibracte, haut lieu de l'histoire de France. Ici s'est faite l'union des chefs Gaulois autour de Vercingétorix.'*
In feite deed Mitterrand niets anders en om dezelfde reden dan zijn voorganger keizer Napoleon III meer dan een eeuw eerder had voorgedaan.
Immers, het was op 's keizers bevel dat bekwame legerofficieren en zogeheten 'antiquairs' het antieke Alésia op de niet ver hier vandaan gelegen Mont-Auxois aan de oppervlakte brachten.
Vercingétorix werd de voorloper van Clovis en van Jeanne d'Arc en Alésia werd een bevoorrecht oord om de nationale eenheid te propageren.
Een informatiefoldertje – in het Nederlands nog wel – *'BIBRACTE* , een Gallische stad, Mont-Beuvray

– *Morvan-Bourgondië'* draagt op de voorzijde als onderschrift: *"Wanneer archeologie de geschiedenis tot leven brengt. [...] Als u van archeologie, geschiedenis, natuur en hedendaagse architectuur houdt, heeft u aan één dag niet genoeg om alles te zien!"* En zo is het ook ...
In de tweede tot de eerste eeuw voor Christus, aan het eind van de ijzertijd, werd er op de Mont-Beuvray een grote Gallische stad gesticht. Het met vestingmuren omringde Bibracte was de hoofdstad van één van de machtigste volkeren van Gallië, de Aedui of Eduens, soms ook Haeduers genoemd. Hier werd in 52 v. Chr. Vercingetorix, koning van de Averni, uitgeroepen tot leider van de Gallische coalitie. En hierbij waren ook onze voorouders, soms smalend 'oude Belgen' geheten, Gallische (of Keltische) stammen als de Menapiërs, Aduatieken, Morienen, Nerviërs, Eburonen, e.d. die door Caesar 'Belgae' werden genoemd.
Wanneer Caesar in 58 v. Chr. gouverneur van Cisalpijns Gallië werd benoemd, waren de Transalpijnse, Gallische stammen volop in beroering. Sommige onder hen hadden al zonder slag of stoot het Romeinse gezag aanvaard. Tegelijkertijd drongen Germaanse stammen, onder leiding van Arioviste, vanuit het noorden op om de controle over centraal Gallië te verwerven.
Om de migraties van de Helvetiërs, die in massa naar de Atlantische kust oprukten, tot staan te brengen, riepen de Eduens (met Bibracte als hoofdstad) Caesar ter hulp. Caesar maakte echter van de eeuwige stammentwisten, inherent aan de Keltische beschaving, gebruik om zijn macht verder naar het noorden uit te breiden.
Wat nooit eerder gebeurde: de Gallische stammen kwamen in opstand en verenigden zich in Bibracte onder één leider, Vercingétorix. Bij deze gecoördineerde opstand, van een Gallische coalitie onder één leider, waren ook de Keltische stammen, die het grondgebied van het huidige België bewoonden, betrokken. Aan deze coalitie, die aanvankelijk het de Romeinen best lastig maakte, kwam in 52 v. Chr., na een langdurige belegering in Alésia, op de nabijgelegen Mont-Auxois een einde.
In het noorden had ondertussen Ambiorix, koning van de Eburonen, gevestigd tussen de Dijle, Lasne en Rijn, de in Tongeren gelegerde Romeinse troepen vernietigd. Dat was in 54 v. Chr.
Caesars wraak was verschrikkelijk, in 51 v. Chr. werd de stam van de Eburonen volledig uitgemoord. Gelijktijdig werd in het zuiden de laatste weerstand van de Cadurquesstam, uit het gebied van de Garonne, in bloed gesmoord.
Een monument op het hoogste punt van de Mont-Beuvray herinnert er de bezoeker aan dat Julius Caesar (100-44 v. Chr.) in Bibracte de laatste hand legde aan zijn *Commentarii de bello Gallico* in zeven boekdelen.
De agglomeratie van Bibracte had met zijn 135 hectaren een bloeiende nijverheidsproductie en was tevens een handelscentrum.
Enkele decennia na de Romeinse overwinning werd Bibracte verlaten en vestigde men zich 25 kilometer verderop in Autun, stad die wij ook eerstdaags opnieuw willen bezoeken.
Eerst gaan wij het prachtige, héél moderne **Musée de la civilisation celtique** bekijken, waarvoor wij bij een vorig bezoek niet voldoende tijd meer hadden.
Vandaag gaat alles rustig ... Zalig!
Wij krijgen – met hulp van een audiogids in perfect Nederlands – in grote lijnen de Keltische cultuur van heel Europa beschreven. Enerzijds aan de hand van allerlei voorwerpen, die onder meer op de Mont-Beuvray – door archeologen uit diverse Europese universiteiten – werden opgegraven; anderzijds door maquettes, reconstructies en filmen, die Bibracte opnieuw tot leven wekken. Rond het middaguur onderbreken wij ons bezoek voor een wel bijzonder middagmaal. Wij zijn benieuwd wat het restaurant 'le Chaudron de Bibracte' ons vanuit de Gallische keuken zal voorzetten. Wij zitten in wat ik een 'eetmeubel' wil noemen: houten banken en tafel, met aan één zijde een rek vol eetgerei

van ruw aardewerk. Wij drinken artisanaal gebrouwen bier 'Cervoise de Bibracte, la belle Angélique Blonde' uit bekers van aardewerk, die er uitzien als bloemenvazen. De borden, met naar binnen gekrulde randen, eveneens van aardewerk, worden ons met Gallische gerechten opgediend. Welke ingrediënten hiervoor werden gebruikt en hoe het allemaal is bereid, is mij ontgaan. Het smaakt allemaal wat vreemd, wat ik normaal vind, vermits zowel smaak als gewoonten gedurende tweeduizend jaar zijn geëvolueerd. Omdat Hilde haar halve liter Gallisch bier niet vlug genoeg kan doorzwelgen, zie ik me wel verplicht me ook daar nog over te ontfermen. Goed, het was niet onsmakelijk en zeker origineel.
Eens wij ook nog de tweede verdieping met de vaste collectie van het museum in ons hebben opgenomen, wacht ons een tijdelijke tentoonstelling onder de titel: **La Tène, un pont de l'âge du fer chez les Helvètes.** Deze niet zo grote, maar didactisch zeer knap opgestelde tentoonstelling boeit mij uitermate. Wat al literatuur heb ik in het verleden over dit onderwerp niet verslonden ... Over het kerngebied van de Kelten, waar de ijzertijd ontstond en hun migraties naar het oosten, waar zij tot staan werden gebracht in Galatië. Deze Galliërs (of Kelten) vestigden zich in de 3de eeuw v. Chr. in het midden van Klein-Azië. Zij zijn nog het meest bekend van Paulus' 'brief aan de Galaten'. De geschiedenis van de Keltische migraties naar het westen hebben mij een groot stuk van mijn leven bezig gehouden, meer in het bijzonder met betrekking tot Ierland. Immers, daar kon de Keltische cultuur zich verder vrij, zonder inmenging van de Romeinen, ontwikkelen. Wat diezelfde Ierse Kelten later – na de Romeinse overheersing – voor de geestelijke heropleving van West-Europa hebben betekend, is genoegzaam bekend.
De La Tène-tentoonstelling brengt het fantastische verhaal in beeld van hoe en waar de eerste vondsten van de Keltische cultuur, bij de aanvang van de 20ste- eeuw, aan het meer van Neuchâtel werden gevonden: de twee bruggen, gebouwd tussen 660 en 655 v. Chr. dus in de ijzertijd, in **La Tène** werden ontdekt, hebben hun naam gegeven aan de La Tèneperiode.
Eigenlijk gaat het om een regio in de Jura waarin drie meren liggen. Naast het **meer van Neuchâtel** ligt het **meer van Morat** en in het verlengde het **meer van Bienne.** Deze drie meren waren oorspronkelijk door twee rivieren met elkaar verbonden. De tussenliggende valleien waren erg moerassig zodat er in twee fasen, eerst tussen 1868 en 1883 en later tussen 1962 en 1973 waterwerken werden uitgevoerd. Dit leverde als resultaat dat het niveau van de drie meren met 2,5m daalde en de oevers van de meren voor een groot gedeelte droog kwamen liggen. Hierdoor werden ontelbare resten van houten palen – uit voorhistorische tijden – zichtbaar.
Het eerste internationaal congres van de antropologische en archeologische geschiedenis van de voorhistorie had in 1866 plaats te Neuchâtel. In de jaren 1860 en 1870 hielp Zwitserland om de schatten op gebied van de voorhistorische archeologie te ontdekken. Er werd gedurende vijftig jaar een ware 'visvangst' van voorhistorische voorwerpen georganiseerd. Aan de hand van oude foto's en gravuren worden ons deze schattenjacht en de resultaten daarvan in beeld gebracht.
Wij laten het museum nu achter ons, maar niet zonder eerst nog enige, verhelderende documentatie aan te schaffen.
De weg over de Mont-Beuvray loopt stijl en is behoorlijk lang, zodat wij besluiten om hele stukken – tussen de verschillende opgravingen – met de auto te beklimmen.
Bij de **Porte du Rebout,** laat ik de auto en mijn geliefde even achter om dit monumentale stuk, gereconstrueerde omwalling van de binnenste verdedigingsring, naderbij te bekijken. Bibracte was immers door een dubbele verdedigingslinie van het type *murus gallicus* versterkt. Deze versterking bestond uit aarde en hout, met een buitenbekleding van steen. Zelfs Caesar had de grootste waardering voor de Keltische wijze van vestigingen bouwen, want zijn zwaarste stormrammen waren niet in

staat om er een bres in te beuken. Uit nieuwsgierigheid volg ik de wegwijzer naar de **Pierre de la Wivre,** een plek die ik nooit eerder heb bezocht.
Het voetpad klimt steil en ligt verlaten tussen donkere dennenbossen. Ongeveer evenwijdig aan dit zandweggetje, maar veel lager, staat een lange rij aller-wonderlijkste beukenbomen. Het onderste gedeelte van elke stam is kennelijk met veel moeite, in de wonderbaarlijkste kronkels, uit de aarde gekropen. De dikke, zeker honderdjarige stammen zijn bovendien nog feeëriekgroen bemost ook ... Ik maak tientallen foto's en sta, helemaal buiten adem, plots voor de **Pierre de la Wivre.** Wat deze naam ook mag betekenen, voor mij is het een hoge kale rotsklomp, die als het ware boven de Mont-Beuvray uitpuilt. Alles wijst op de vulkanische oorsprong van deze heuvel. Vanaf deze rots zou volgens de overlevering, Vercingetorix zijn troepen hebben toegesproken. Zo moeten ook een grote groep 'archeologen' het in het begin van de 20ste-eeuw hebben ervaren. Ik bekijk een repro van een oude bruine prentkaart, waarop een 'archeologische uitstap' naar deze historische heuvel staat afgebeeld. Tientallen mannen, met schoppen gewapend, sommige netjes gekleed en met een modische strohoed op, poseren voor en op de *Pierre de la Wivre.* De corpulente, in zwarte soutane geklede pastoor, staat – steunend op zijn wandelstok – centraal op het hoogste punt van de rots. Naast hem een man met bolhoed die, met gespreide benen naast zijn lang gerokte dame, 'de held uithangt'.
Wanneer ik langs hetzelfde pad terugkeer, hoor ik in deze gewijde stilte de wind tussen de bomen ruisen en er bekruipt mij een zalig gevoel van rust en harmonie; harmonie tussen mij en de wonderlijke natuur, tussen heden en verleden. Terwijl ik al stappend opnieuw de lange reeks betoverende beuken onder mij bekijk, wordt mij opeens iets duidelijk: dit hoogteverschil van zeker méér dan vijf meter is gewoon de oude Gallische vesting, de binnenste omwalling van Bibracte.
Mijn altijd geduldig vrouwtje wacht mij op in de auto en wij zetten ons bezoek samen verder.
Hoe hoger wij de Mont-Beuvray bestijgen, hoe minder spookachtig en meer monumentaal de beuken ten hemel rijzen. Helemaal boven ligt een open grasveld, vanwaar wij een enig panorama genieten.
Zowel bij de Kelten als bij de Germanen stonden bomen in hoog aanzien, ja, werden soms als heilig ervaren ... Ook ik voel op deze historische heuvel mijn gemengde Gallische-Germaanse herkomst – diep in mijn wezen – herleven.

Vandaag is de oude stad **Autun** aan de beurt, waar wij al eerder zijn geweest. Nu willen wij – ter aanvulling – enkele Romeinse overblijfselen gaan opzoeken, het Musée Rolin en de kathedraal herbekijken.
Wij zijn nog maar goed en wel vertrokken of wij merken een wegwijzer naar het dorp *Gurgy: Eglise Roman XI e siècle.* Zoals wij al meermaals hebben ervaren, heeft zo'n onvoorziene bezienswaardigheid vaak heel wat verrassingen in petto. Midden in een modern, mooi onderhouden dorp staat de *Saint-Férréol* met een massieve vierkante toren boven het kerkportaal. Van een informatiebord verneem ik dat, dankzij een archeoloog uit Autun, dit gebouw in 1897 werd geklasseerd als *monument historique*. Dit tot grote ergernis van de toenmalige pastoor, die in 1906 in een rapport daarover zijn verontwaardiging uitte "*... cette pauvre église sera evantageusement remplacée par une autre.*" Wat een genade dat pastoors niet dogmatisch onfeilbaar zijn! De kerk werd in de jaren vijftig van de 20ste eeuw, het koor in 1985, grondig gerestaureerd en daar zijn wij nu wel heel blij om.
Het grondplan is rechthoekig met drie beuken, waarvan de middenbeuk aan de oostzijde met een apsis is afgesloten. Deze kerk heeft, en dat is opmerkelijk, haar oorspronkelijke vorm en stevigheid volledig bewaard. De architect heeft hier, lang voor de oprichting van de romaanse kathedraal van

Autun, een veel betere bouwtechniek toegepast. De zijwaartse druk van het tongewelf boven het middenschip wordt op efficiënte wijze op de zijgevels afgeleid. Dit goede resultaat werd bekomen door de twee lagere zijbeuken met kwarttongewelven, die tegen het middenschip aanleunen, te overwelven. Dit systeem, dat al veelvuldig in Auvergne werd toegepast, is een voorloper van de latere luchtbogen in de gotische bouwstijl.
Wij kijken bewonderend naar een groot 12de-eeuws fresco dat de half koepelvormige apsis bedekt: de verheerlijkte Christus, omgeven door de symbolen van de vier evangelisten, alles in warme kleuren uitgevoerd. Dit fresco werd onder een laag witkalk 'ontdekt'. Het is opmerkelijk dat de voorstelling van Christus precies dezelfde is als op het beroemde timpaan van de kathedraal te Autun. Christus is gezeten als de leraar, met een boek in de linkerhand, terwijl Hij met zijn rechter de weg omhoog wijst. De Albeheerser met de wereld onder zijn voeten. Zijn hele figuur is omkranst door een amandelvormig aureool of mandorla, die het hemelse licht van de Verrezene uitstraalt. Dit is een vorm van catechese uit een tijd toen het merendeel van de bevolking nog analfabeet was. De kern van de boodschap was: Christus is aanwezig zoals in de oosterse iconen. Dit fresco is meer dan een schilderij, het is de aanwezigheid van Christus zelf.
Opvallend in dit zeer gave interieur zijn de heiligenbeelden. Deze zijn wat naïef van vormgeving, maar ontroeren omdat zij uiterlijke tekens en dragers zijn van een vroom, voorvaderlijk geloof vanuit de tijd lang voor de Reformatie. De heiligen werden aanroepen als voorsprekers bij Gods troon. Zo zien wij St.-Antonius en St.-Rochus, die werden aanroepen tijdens de perioden dat de verschrikkelijke pestepidemieën woedden; St.-Agatha en St.-Bartholomeus, die als bliksemafleiders functioneerden; St.-Medardus, de heilige die bij een alles verzengende droogte voor regen moest zorgen. Vandaar het oneerbiedige, Franse rijmpje *Médard, pissard*; St.-Johannes de Doper, die altijd naar het Lammetje Gods op zijn arm wijst, functioneerde als een hemelse veearts; St.-Denis, de apostel van de Galliërs genoemd, eerste bisschop van Parijs en martelaar, werd samen met St.-Férréol, de patroonheilige van deze kerk, aanroepen als bijzondere beschermers van het Franse en plaatselijke, gelovige volk. Férréol stierf in 211 te Besançon de marteldood en was waarschijnlijk al de plaatselijke beschermheilige van de Karolingische kapel, die eerst op deze zelfde plek stond.
Wij rijden nu verder naar **Autun**, een stad met goed 16.000 inwoners, maar met een historisch verleden dat kan tellen. De naam van de stad is een samentrekking van het Gallo-Romeinse *Augustodunum.* Deze versterkte stad heeft keizer Augustus in de eerste eeuw voor Christus gesticht ter vervanging van Bibracte, de hoofdstad van de Gallische stam Haeduers. De overwonnen Galliërs gaven op korte tijd hun verwoeste stad op de Mont-Beuvray prijs en zakten af naar Autun.
In **Autun** bezoeken wij eerst de twee nog resterende, van de oorspronkelijke vier stadspoorten uit de Romeinse periode; eerst de **Porte St.-André,** aan de oostzijde van de stad, waar de wegen uit Langres en Besançon samenkomen. Deze poort maakte, samen met de nu twee verdwenen poorten en 54 halfronde torens, deel uit van de ringmuur. Eén van de wachthuizen, die de poort flankeerden, is eveneens bewaard gebleven doordat deze tijdens de middeleeuwen tot een kerk – nu een protestantse – werd omgebouwd.
Boven de poort bevindt zich een galerij met tien arcaden.
Vervolgens rijden wij naar de **Porte d'Arroux**, aan de noordzijde van de stad gebouwd in 15 v. Chr. Er zijn wel hele stukken verdwenen, maar wat wij nu nog kunnen zien, is opvallend beter geproportioneerd en minder massief dan de voorgaande. Door de twee grote bogen in het midden, oorspronkelijk voorzien voor karren en ruiters, razen nu auto's over de steil oplopende rijweg naar en van het oude stadscentrum. Bij deze poort bevinden zich eveneens, links en rechts twee kleinere bogen voor voetgangers. De bovengalerij heeft sierlijk gecanneleerde pilasters met Korinthische kapitelen. De

architecten van Cluny hebben hier hun inspiratie uit geput, waardoor deze vormgeving in de romaanse architectuur – in heel Bourgondië – ingang vond.
Wij parkeren onze auto in het centrum van de stad, vlakbij de majestatische gebouwen van het stadhuis en het theater en stappen naar de hoger gelegen, oude stadskern. Eenmaal boven wandelen wij bewonderend rond de gotische, gedeeltelijk nog romaanse **Cathédrale St.-Lazare.** Hoewel ik hier al meerdere keren op bezoek kwam, kom ik ook nu weer in de ban van het alomtegenwoordige verleden. Van elke zijstraat maak ik opnamen, maar ook van de kathedraal zelf, van de hoge gotische vieringtoren en van de twee romaanse torens boven de hoofdingang. Deze laatste zijn echter pas in de 19de eeuw opgetrokken tijdens de grote restauratiewerken onder leiding van de vermaarde architect Viollet-le-Duc.
Vol ontzag wandelen wij door het interieur en herkennen duidelijk in het koor de stijlkenmerken van de Romeinse Porte d'Arroux.
Een 16de-eeuws gebrandschilderd raam, de **Boom van Jesse**, trekt opnieuw mijn bijzondere aandacht. Bij een vorig bezoek schreef ik hierover onder meer het volgende: *"Volgens mijn gidsboekje is dit het enige nog bestaande oude glasraam van deze kathedraal [...]"* Hoe dit komt, staat er niet bij vermeld. Het raam uit 1515 vertoeft nog in perfecte staat van bewaring. De compositie is ondanks de beweeglijkheid heel evenwichtig, het kleurengebruik zo origineel en vrolijk dat de aanblik ervan mij een zeldzaam geluksgevoel verschaft. Het is gevat in een laat-gotisch raam, verdeeld in drie verticale panelen met prachtig maaswerk in de spitsboog. In het midden staat de zogenaamde 'Boom van Jesse', een voorstelling die op vele romaanse en gotische gebrandschilderde ramen voorkomt, maar ook in verluchte manuscripten. Het is de geijkte term voor de iconografische uitbeelding van de allereerste verzen uit de Blijde Boodschap volgens Matteüs. Met deze "*Geslachtslijst van Jezus Christus, zoon van David, zoon van Abraham*" (Matteüs 1: 1), wil Mattëus naar oude, joodse traditie 'bewijzen', dat Jezus' stamboom teruggaat (over David) tot bij Abraham, door wie zegen zal komen op alle geslachten van de aarde (Genesis 12).
Het takwerk van de stamboom van Isaï vult de drie raampanelen. Tussen het gebladerte zweven Jezus' Koninklijke voorvaderen. Tussen de boomkruin met de figuren schittert een wit, hemels licht waarin – zoals in damast – rijkelijke, decoratieve motieven zijn uitgewerkt. Door deze 'kleurloze' achtergrond komt zowel de tekening als de kleuren van gebladerte en figuren veel beter tot hun recht; het hele raam wordt daardoor nog feestelijker ... De kunstenaar heeft aan zijn glasraam waarlijk iets van een Blijde Boodschap meegegeven!
In de punt van het middelste verticale paneel, in de top van de boom, zit Maria tussen het gebladerte. Teder houdt zij met beide handen het nog wankel staande Jezuskind op haar schoot overeind. Jezus houdt de beide armpjes gespreid alsof Hij reeds de hele wereld wil omhelzen. In het maaswerk van het spitsboograam zindert de rode gloed van Gods glorie en liefde. Het lijkt alsof ik eventjes, daar helemaal in de hoogte, doorheen zeven spleetjes van het stenen maaswerk, in de hemel mag kijken. In het hoogste puntje God de Vader, in de overige zes doorkijkjes zitten evenzoveel musicerende engelen in witte gewaden. Het is allemaal te mooi om in woorden te vatten. Visioenen zoals licht die in glas kunnen toveren ... daarvan kan een schilder op doek of papier alleen maar dromen!'
Wij wandelen door de kerk, gespannen kijkend naar de wonderlijke, fantasierijke kapitelen, die grotendeels het werk zijn van Gislebertus, dezelfde die ook het grote timpaan boven de hoofdingang sculpteerde. Van de totale reeks van 101 kapiteelzijden zijn er 49 met vertellende scènes uitgevoerd. Dit is iets minder vergeleken met Vézelay, maar de kwaliteit is merkelijk hoger. Jammer genoeg bevinden de kapitelen zich te hoog om ze goed te bekijken.
De onderwerpen variëren van de steniging van Stefanus tot symbolische voorstellingen, zoals onder

meer 'de vierde toon van de gregoriaanse muziek'; deze toon zou de triestheid voorstellen ... Dit duidt opnieuw op de grote spirituele inbreng van Cluny. Bijzonder suggestief zijn de vele voorstellingen die zowel het Oude als het Nieuwe Verbond tot onderwerp hebben: de voetwassing, Simson die met de blote hand zomaar een leeuw verscheurt alsof het een geitbokje is, Mozes en het gouden kalf, de blinde Simson die de tempel van Dagon doet instorten, enz. ...
Geestig vertellend, alsof het om een kinderbijbel gaat, is de voorstelling van Noë's woonboot die boven op de berg Ararat vastloopt. Aan Simon de tovenaar, uit de 'Handelingen van de apostelen', worden er zelfs twee voorstellingen gewijd. Deze Simon was ook zo'n buitengewone leperd: hij liet zich eerst, *"vol verbazing over de tekenen en grote wonderen die hij zag gebeuren"* (Handelingen 8: 13) door Pilippus, een diakenevangelist, dopen. Maar toen Petrus en Johannes de gedoopten de handen kwamen opleggen, bood Simon de apostelen geld aan met de vraag: *"Geeft ook mij die macht, dat ieder aan wie ik de handen opleg de heilige Geest ontvangt."* (Handelingen 8: 19)
Petrus is op het gebeeldhouwde kapiteel direct herkenbaar aan de sleutel. Maar de grootte van Petrus' macht heeft de beeldhouwer evenredig gemaakt met het formaat van de sleutel, want die dreigend in de hoogte gestoken sleutel is vrijwel even groot als Petrus zelf! Die middeleeuwse beeldhouwers spraken wel een duidelijke, niet mis te verstane taal! Minstens even expressief zijn de twee episoden uit de bekoring van Jezus in de woestijn, of de vier paradijsrivieren, ook de leerlingen van Emmaüs. Ontroerend mooi is de voorstelling van Jezus' verschijning aan Maria Magdalena. Het is alsof ik Jezus tot haar hoor zeggen: *"Maria!"*, waarop zij antwoordt: *"Rabboeni!"*. Daarop zegt Jezus: *"Houd Mij niet vast, want Ik ben nog niet opgestegen naar mijn Vader, maar ga naar mijn broeders en zeg hun: Ik stijg op naar Mijn Vader en uw Vader, naar Mijn God en uw God."* (Johannes 20: 16-17)
Ook de drie in de middeleeuwen vaak afgebeelde voorbeelden van godsvertrouwen zijn in de kapitelen gebeiteld: Abraham offert zijn zoon Isaac, Daniël in de leeuwenkuil en de drie jongelingen in de vuuroven. Wij zien ook Paulus' bekering en doopsel ... in een vat. De bevrijding van Petrus uit de gevangenis en nog zoveel andere expressief gebeeldhouwde kapitelen.
In de rechterkruisbeuk, achter een orgel, hangt in het halfduister het grote schilderij dat Ingres in 1834 voor deze kathedraal maakte. Het stelt de **marteldood van St.-Symfhorien** bij de *porte André* voor. In mijn boek 'Reisverhalen van een kunstenaar-kluizenaar' schreef ik hierover onder meer het volgende: *"Hoewel het coloriet mij op het eerste gezicht niet echt bevalt, herken ik er toch direct de hand in van een grootmeester. De theatrale beweging van het hoofdpersonage, de beheerste compositie, maar vooral de buitengewone tekentechnische kwaliteit valt meteen op. Het gaat hier beslist om een kunstenaar uit het neoclassicisme"*, redeneer ik bij mezelf en doe enkele stappen nader tot het grote schilderstuk. Inderdaad! Het betreft een werk van Ingres, Jean Auguste Dominique (Montauban 1780 – Paris 1867), gedateerd 1834. Samen met Jacques-Louis David is Ingres een van de belangrijkste figuren van de neoclassicistische schilderkunst, al kan men hem evengoed binnen het kader van de romantiek of het realisme situeren.
Meerdere jaren was Ingres de leider van de Franse Academie te Rome waar hij naast de antieken ook Rafaël en Holbein bestudeerde. Vandaar zijn scherp omlijnde, precieze schilderwijze, zonder penseelstreken. Als tekenaar was hij beslist één der grootste van zijn tijd. Meermaals stond ik in het museum te Brussel voor zijn groot schilderij: **Augustinus luistert naar de lectuur uit Aeneïs** uit 1819, dat een identieke sfeer uitstraalt als het werk waar ik nu voor sta. Ingres is een en al bewondering voor de Oudheid, maar dan bekeken door een romantische bril, buitengewoon academisch voor wat de uitvoering betreft. Al deze onbetwistbare kwaliteiten wekten in zijn tijd naast bewondering ook veel kritiek. Het is nu precies de kritiek, die hij na voltooiing van dit schilderij: **Martyre de Saint-Symphorien** te verwerken kreeg, dat hij ontmoedigt de functie van directeur in Rome aannam.

Beschouwd als de incarnatie van de officiële schilderkunst, werd Ingres reeds in zijn tijd miskend en verguisd als *académicien*. Op de huidige dag wordt zijn genie weer heel *au sérieux* genomen ... Of, hoe een dubbeltje rollen kan! Zijn invloed op het symbolisme en het surrealisme – dus op het modernisme – is immers ontegensprekelijk.
Bij de prachtig gedrapeerde Saint-Symphorien is goed te merken dat Ingres weet wat onder de gracieuze plooienval van de gewaden verborgen zit.
Symphorien was de eerste martelares van Autun, nog uit de Romeinse tijd. Met de armen hoog geheven beheerst zij het centrum van de compositie. Het is een bevallige nog jonge vrouw wier vreemde bovenaardse blik al in het andere, in het eeuwige leven blikt. Saint-Symphoriens moeder roept – vanaf de hoge vestigingswal – haar bemoedigend toe: "Vrees niet, het leven wordt niet ontnomen; het wordt alleen verwisseld!". Deze laatste vrome verklaring vertaal ik van een kaartje dat ter onderrichting onder het schilderij is aangebracht. Nog één kleine bedenking bij dit schilderij: Ingres was sinds 1857 lid van de Antwerpse Academie voor Schone Kunsten. In 1865 schilderde hij in opdracht van deze zelfde Academie zijn zelfportret met het onderschrift: "*Ingres peint par lui, pour la Célèbre Académie d'Anvers.*"
Vooraan, rechts van het koor, bestijgen wij een stenen wenteltrap, die naar de 16de-eeuwse kapittelzaal, nu ***salle lapidaire***, leidt. In tegenstelling tot mijn voorgaande bezoeken aan deze unieke ruimte zijn er nu geen entreegelden te betalen en is er geen verkooppunt van boeken, posters of prentkaarten. Immers, de periode van het massatoerisme is nog niet aangebroken. Als enige bezoekers – Hoe is het mogelijk? – betreden wij de zaal en staan oog in oog met originele kapitelen uit de 12de eeuw! Deze versierden oorspronkelijk de pilaren van het koor, maar werden tijdens restauratiewerken verwijderd. De originele pilaren werden door zwaardere vervangen, omdat zij de eeuwen niet meer konden torsen. Wat een buitengewone ervaring: wij, onder ons twee, tussen en op ooghoogte met meesterwerken van romaanse beeldhouwkunst. De hedendaagse digitale fotografie biedt mij bovendien de mogelijkheid om van elk kapiteel – uit de hand – een vrij goede opname te maken. Op deze wijze ervaar ik heel intens de romaanse beeldhouwers en geniet als nooit voordien van hun oorspronkelijke uitdrukkingswijze.
Opmerkelijk is Judas' verhanging; twee wreedaardige helpers van Satan trekken links en rechts van hem tegelijk en met duivels genoegen aan het touw.
Voor het bezoek dat de Magiërs, ook Wijzen genoemd, aan de pas geboren Koning van de Joden brachten, werden maar liefst drie kapitelen gereserveerd. Wegens zware beschadiging is van hun 'komst bij Herodes' niet veel meer te bemerken. De 'aanbidding bij het Kind' is des te suggestiever, heel charmant en familiaal. Moeder Maria zit met haar kind op de schoot. Jezus graait spontaan naar het geschenk, dat door de eerste koning – geknield – wordt aangeboden. Op de achtergrond zit Jozef, (zelfs Matteüs had hem niet opgemerkt!) de benen gekruist, één hand in de zij en met de andere steunt hij zijn hoofd, terwijl hij afwezig in het oneindige staart. Bij zo'n beeldverhaal voel ik wel mee met die arme voedstervader ... Men zou voor minder in een hoekje kruipen! Het thema van dit wonderlijk, hoog bezoek werkt in de volksdevotie en fantasie al eeuwen door. Hoe komt dat toch? Vraag ik mij af. Het Bijbelse verhaal zelf, zoals Matteüs het ons brengt, zit ook vol fantasie met betekenis, of ... interpretatie zo men wil. De kern van zijn verhaal is de voorspelling van de profeet Micha: *"Gij echter, Bethlehem in Efrata, al zijt gij klein onder Juda's geslachten, toch zal er, zeg Ik, iemand uit u komen die over Israël gaat heersen. In het verre verleden ligt zijn oorsprong, in lang vervlogen dagen."* (Micha 5: 1)
Matteüs' verhaal over het bezoek van de Magiërs komt uit de profetie van Jesaja: *"Een vloed van kamelen zal u bedekken, dromedarissen van Midjan en Efa; alle bewoners komen uit Scheba met*

goud en wierook beladen; zij verkondigen de lof van Jahwe." (Jesaja 60: 6)
Vooral bij dit laatste citaat komen mij machtige beelden uit 'Het kindeken Jesus in Vlaanderen' van onze Felix Timmermans voor de geest ... En, was het ook niet deze zelfde grote volksverteller die dat prachtige verhaal 'En waar de ster bleef stille staan' heeft geschreven? Ik voel de eenheid – over de eeuwen heen – tussen de Geest die Timmermans' pen en deze die de beitel van Gislebertus – negenhonderd jaar eerder – bezielde. De gelijkenis tussen de geest van de romaanse beeldhouwer Gislebertus en de 20ste-eeuwse Timmermans spreekt misschien nog duidelijker in de voorstelling op het kapiteel waarop de 'Koningen' door een engel worden gewekt: *"En in een droom van Godswege gewaarschuwd niet naar Herodes terug te keren, vertrokken zij langs een andere weg naar hun land."* (Matteüs 2: 12) Maar ook de beeldhouwer geeft hier een eigenzinnige versie van de feiten: de Drie Koningen liggen netjes naast elkaar onder een deken te bed. Ten teken van hun waardigheid dragen zij hun kronen zelfs tijdens hun slaap! Eén van de drie krijgt het tijdens zijn droom kennelijk te warm en heeft zijn blote arm boven de deken gelegd. Een engel tikt met zijn wijsvinger voorzichtig tegen 's Konings hand, waarop de Koning ontwaakt en grote ogen zet. Met zijn andere wijsvinger maakt de engel er de koning op attent dat de ster al op hem wacht. "Opstaan jongens," hoor ik hem op zachte, maar bevelende toon toefluisteren. "Let op," voegt hij er nog waarschuwend aan toe, "laat die hypocriete machtswellusteling het zelf maar uitzoeken, loop dus niet meer langs Herodes! Volg de ster die jullie een andere, een heilzamere weg terug naar huis zal tonen, want jullie leven wordt voortaan toch ook helemaal anders."
De vlucht van de Heilige Familie heeft de beeldhouwer zo buitengewoon meelevend in beeld gebracht dat ieder oprecht hart bij de aanblik van dit tafereel week wordt als boter. Jozef, die het vriendelijke ezeltje bij de toom leidt, stapt – bewust van zijn verantwoordelijkheid – helemaal vooraan. Nog diezelfde nacht zijn zij toen haastig, maar dankbaar voor de waarschuwing, op tocht gegaan. Maria zit op het ezeltje als op een troon; haar gelaat straalt zachtheid en mildheid uit. Terwijl moeder haar arm beschermend om haar kind legt, klemt ze Jezus ruggelings tegen haar aan. In haar andere hand houdt zij een bal, waarop Jezus speelsgewijs zijn handje legt. Het Jezuskind is geen baby meer, zijn gezichtje drukt al iets uit van de Zoon Gods en roept bij mij het beeld op van de tronende Christus op het grote timpaan, boven de hoofdingang van de kathedraal.
Wij verlaten deze buitengewoon boeiende, artistieke en sacrale ruimte via de hoofdingang, dalen de trappen af, draaien ons om en bewonderen het prachtige timpaan zoals het hoort, van beneden naar boven. Het was meester **Gislebertus,** die tussen 1130 en 1135 dit unieke meesterwerk realiseerde. Ondanks de alles verwoestende duiven, die nu door gaasdraad op afstand worden gehouden, blijft dit timpaan een geschenk uit de hemel. Ik citeer nogmaals uit mijn vroegere studie:
Zo hoog en zo breed als de trappen zijn, zo ruim en diep is ook het portaal. De gordelbogen en tongewelven zijn nog origineel romaans en sluiten stilistisch perfect aan bij het rondboogtimpaan. Hierdoor is tegelijk het beroemde timpaan van het **Laatste Oordeel** goed tegen weer en wind beschermd. Het prachtige beeldhouwwerk bleef hier – in tegenstelling tot Vézelay en op zoveel andere plaatsen – op wonderbaarlijke wijze van de verwoestende woede van de Franse Revolutie verschoond. In 1766, dus niet zo lang voor de Bastille (1789) en alles wat aan het gehate ancien régime herinnerde, werd bestormd, waren de kanunniken kennelijk op het timpaan van het **Laatste Oordeel** uitgekeken. De geïdealiseerde romaanse figuren spotten immers met de anatomie en het moderne academisme. Met de opkomst van de verlichting werd zoiets als primitief en infantiel ervaren. Daarom liet men het hele timpaan zonder meer met gips bepleisteren ... Eerst in 1837 kwam iemand op het lumineuze idee om de bepleistering er weer af te halen, zodat het beeldhouwwerk in een perfecte staat van bewaring werd weergevonden. Alleen ontbrak het hoofd van Christus ... Dit hoofd, dat volledig in

reliëf gebeeldhouwd was, had het vlakmaken van het stukadoorswerk gehinderd, zodat het er gewoon werd afgeslagen ... Gelukkig werd het in het museum Rolin ondergebracht, zodat het – pas in 1948! – opnieuw op zijn oorspronkelijke plaats kon worden gezet.
Over het auteurschap van het beeldhouwwerk hoeft men in Autun – en dit in tegenstelling tot de meeste romaanse kunstwerken – geen gissingen te maken. Juist onder de voeten van de tronende Christus beitelde de beeldhouwer zijn naam: 'Gislebertus hoc fecit', Gislebertus heeft dit gemaakt. Als bezield kunstenaar legde Gislebertus dus, nederig en dankbaar voor zijn gekregen talenten, zijn naam voor de voeten van de oordelende Christus; voorwaar een blijk van groot geloof!
Dit is toch een opmerkelijke tegenstelling met veel hedendaagse 'kunstenmakers', die alle aandacht vragen voor hun signatuur; alsof ze ons eerder zichzelf dan hun talentvol werk aanbieden.
In tegenstelling met het beroemde timpaan van Vézelay dat een enorme eenheid in concept en compositie vertoont, is het timpaan van Gislebertus eerder een samenvoegen van verscheidene onderdelen tot een geheel. Van Gislebertus is verder niets bekend, dan dat hij uit Vézelay kwam, waar meerdere sculpturen zijn merkteken dragen. Hij was zonder twijfel een van de grootste beeldhouwers van zijn tijd. Zijn sculpturen worden gekarakteriseerd door elegantie en voornaamheid, door een grote expressiviteit en eenvoud, maar dikwijls getuigen zij ook voor zijn medeleven en voor zijn teder gevoel. Zijn sculpturale vondsten, maar ook zijn stijl werden in heel Bourgondië veelvuldig geïmiteerd, zelfs gekopieerd, maar zelden of nooit geëvenaard. Gislebertus' werken getuigen – zoals van elke grote kunstenaar – van een sterke persoonlijkheid. Alle beeldhouwwerken in de kathedraal zijn ofwel door hem beïnvloed, ofwel is zijn beitel duidelijk aanwijsbaar. Daardoor is de esthetische eenheid van al het sculpteerwerk in Autun zo opmerkelijk en zeldzaam. Het is dus heel belangrijk voor wat ons nog rest uit de romaanse periode. Maar laten wij nu eindelijk het timpaan eens bekijken; wat wordt er sculpturaal voorgesteld en wat is de religieuze inhoud en boodschap daarvan?
Het hele timpaan geeft een totaalscène, een *long shot* in filmtaal, van het **Laatste Oordeel**. Daarom heeft Gislebertus vier trompetblazende engelen langs de rand van het rondboogtimpaan geplaatst, dat tegelijk beeld wordt van de hemelboog. De machtige Christusfiguur, de Majestas Domini, is als oordelende rechter frontaal en uiterst evenwichtig voorgesteld. Hij is op de rechterstoel gezeten en houdt beide armen, met geopende handpalmen, wijd gespreid. Achter Hem de mandorla: een aura van licht en vuur, die het hele lichaam omgeeft, en die alleen bij Christus wordt toegepast om Zijn goddelijke natuur te benadrukken.
Deze amandelvormige mandorla wordt hier door vier engelen gedragen. Op de rand van de mandorla staat gebeiteld "OMNIA DISPONO SOLUS MERITOS (QUE) CORONO QUOS SCELLUS EXERCET ME JUDICE POENA COERCET." Vertaald klinkt dit als: *"Ik alleen orden het al, Ik alleen kroon de verdienste; die misdaden begaat berecht en bestraf Ik."*
Het is opvallende hoe de beeldende kunstenaars uit de romaanse periode Christus' majesteit benadrukken in de langgerekte figuur, gehuld in een gestileerd kleed, waarmee een wezen wordt gesuggereerd dat niet van deze aarde is.
Deze 'opstanding ten leven of ten oordeel', wordt als in een stripverhaal weergegeven onder Christus voeten, op de bovendorpel of latei van de hoofdingang. Hoe naïef-verhalend alles ook in beeld wordt gezet, des te duidelijker grijpen de beelden mij aan. De beeldhouwer groepeerde deze beide groepen echter overeenkomstig Matteüs' verhaal: *"Alle volken zullen voor Hem bijeengebracht worden en Hij zal ze in twee groepen scheiden, zoals de herder de scheiding maakt tussen schapen en bokken. De schapen zal Hij plaatsen aan zijn rechterhand, maar de bokken aan zijn linker."* (Matteüs 25: 32-33) Voor de geletterden onder de kerkbezoekers werd op de rand, net boven de latei, nog een waarschuwing gebeiteld: "TERREAT HIC TERRORO QUOS TERREUS ALLIGAT ERROR NAM FORE SIC VERUM NOTAT

HIC HORROR SPECIERUM." Vertaald klinkt dit als: *"Moge hierdoor hij die een aardse dwaling begaat vrees worden aangejaagd, want wat hier staat afgebeeld is het afschuwelijke lot dat hem te wachten staat."*
Zij die verrijzen 'ten oordeel' staan aan onze rechterkant, dit wil zeggen: aan Christus' linkerzijde. Het zijn, letterlijk, gebroken figuren; een stelletje jammerende, wanhopig de handen wringende mensen, gebukt onder hun onafwendbaar lot. Een van de verdoemden wordt door twee enorme duivelsklauwen uit zijn doodskist gesleurd. Rechts van hem staat een man op met een enorme geldbuidel om zijn nek; een slang slingert zich om zijn benen en bijt hem zodanig in zijn hand, die nog naar geld graait, zodat hij met opengesperde mond het uitschreeuwt van de pijn. Een vrouw wordt zelfs door twee kronkelende slangen bij de borsten gegrepen; ook zij trekt een jammerlijk gezicht, waarbij al haar sexappeal vergaat. Toch zijn de verrijzende naakten hier zeer kuis, dit in tegenstelling tot de 'verrijzenis des vleses' zoals dat in de barok – bijvoorbeeld bij Rubens – wordt afgebeeld.
Opvallend is ook dat uitsluitend de clerus gekleed voor de Rechter verschijnt ... Een subliem voorrecht?
Zij die opstaan ten leven stappen echter heel gezwind uit hun kist. Onder hen een bisschop die in één hand zijn kromstaf draagt, terwijl hij met de andere hand zijn verbaasd gezicht ondersteunt. Een monnik houdt zijn geheven hoofd zelfs met beide handen vast! Opvallend bij de gelukzaligen zijn twee pelgrims, duidelijk herkenbaar aan hun schoudertassen; op de ene staat het kruis van de Jeruzalemvaarders, op de andere een jakobsschelp van hen die naar Compostela pelgrimeerden. Boven deze gelukzaligen staat te lezen: "QUISQUE RESURGET ITA QUEM NON TRAHIT IMPIA VITA ET LUCEBIT EI SINE FINE LUCERNA DIEI." Vertaald klinkt dit als: *"Die geen goddeloos leven leidt zal verrijzen en voor hem zal voor eeuwig het daglicht verschijnen."* Het is wel bemoedigend dat er duidelijk heel wat meer mensen opstaan ten leven dan wel ten oordeel, denk ik bij mezelf. Bovendien, en dat is ook hoopgevend, zie ik bij dit **Laatste Oordeel** nergens theologen of moralisten die de Opperste Rechter adviseren ...
Maar, naar goede middeleeuwse traditie is het de engel Michaël, die aan Christus' rechterzijde de zielen weegt. Wat mij bij dit tafereel bijzonder opvalt, is de mildheid en de hemelse bevalligheid waarmee de aartsengel zich van zijn taak kwijt. Dit ondanks – of in tegenstelling tot – enkele monsterlijke duivels die zich tot het uiterste inspannen om de weegschaal alsnog in hun voordeel te doen overhellen. Andere duivels, die men in de volksmond heel beeldend 'kwelduivels' noemt, bespringen in de hel, die naast het 'weeglokaal' is gelegen, zonder ophouden en met veel overgave hun slachtoffers. Helemaal boven, tegen de ronding van het timpaan en boven het 'weeglokaal' zetelen de beide broers, Johannes met evangelieboek in de hand en Jacobus, 'De Meerdere' (d.w.z. 'de oudere') genoemd, zonen van Zebedeüs als gezworenen. Ik vermoed dat ze deze 'hoge post' bij het Oordeel bekleden omdat zij samen met Petrus – voor wie een andere rol in het **Laatste Oordeel** (van Autun) is weggelegd – tot de intiemste leerlingen van Jezus behoorden.
Autun werd veel bezocht door pelgrims, die naar Compostela trokken. Volgens sommige historici werd Jakobus de Meerdere op bevel van koning Agrippa I ca. 44 ter dood gebracht. Volgens een vanaf de 7de eeuw aanwijsbare, wijd verbreide, doch onhoudbare traditie zou hij in Spanje gepredikt hebben en daar gestorven zijn. Zijn gebeente zou in de 9de eeuw in Santiago de Compostela terug gevonden zijn ... Zijn graf werd naast Rome en Jeruzalem de beroemdste bedevaartplaats tijdens de middeleeuwen.
Aan de andere zijde van Christus herken ik onderaan de rijzige gestalten van de overige apostelen. Zij zitten – naar Jezus' belofte – als mederechters bij het **Laatste Oordeel**. Zij kijken dan ook allen gespannen naar hun Heer, behalve Petrus; hij regelt de toeloop bij de hemelpoort. Letterlijk geïnterpre-

teerd ontving hij daartoe ook de sleutels.

Van het **Hôtel Rolin**, tegenover de kathedraal gelegen, maakte ik daarstraks al enkele opnamen, ook van de machtige donjon, zoals die in de voormalige woning van kanselier Rolin is geïntegreerd. Nicolas Rolin werd in 1376 in Autun geboren. Zijn naam is onlosmakelijk met het beroemde *Hôtel-Dieu* in Baune verbonden. Hij was een van de meest vermaarde advocaten uit zijn tijd en werd door de hertog van Bougondië tot zijn kanselier benoemd. Jean, één van Nicolas Rolins zonen, werd bisschop en later kardinaal van Autun. Het was deze kardinaal, die het initiatief nam voor de ingrijpende verbouwingswerken aan de kathedraal van Autun, waardoor de *Saint-Lazare* haar huidig gotische uiterlijk kreeg.
Op de prachtige polyptiek van het Laatste Oordeel dat Rogier van der Weyden in opdracht van kanselier Rolin voor het *hospice de Beaune* schilderde, staan vader en zoon Rolin geportretteerd. De kanselier en de kardinaal zitten – weliswaar achter de apostelen – als getuigen bij het Laatste Oordeel ... Waren die Rolins niet wat al te voortvarend, vraag ik mij af ...
In het aloude Hôtel Rolin bezoeken wij het huidige **Musée Rolin**. De geest van de kanselier is hier kennelijk nog aanwezig; ik krijg – zelfs als hoogbejaarde – geen vermindering op de entreeprijs. Het museum is niet zo groot, maar het is wel goed voorzien van hoogst bezienswaardige kunstwerken en -voorwerpen. Te beginnen bij het neolithicum, vervolgens van de Galliërs, de Haedui, die hier toen nog heer en meester waren. Verder bezit het museum nog heel wat Gallo-Romeinse relieken zoals mooi beeldhouwwerk en een indrukwekkend aantal grafstenen. Hele kamers zijn met middeleeuws beeldhouwwerk en meubilair ingericht. Alles is mooi gepresenteerd, maar het is allemaal te veel van het goede om dit als een haastige toerist te consumeren. Ondanks onze gejaagdheid – een ware ziekte van deze tijd – word ik gegrepen door een buitengewoon subliem tafereeltje: Maria en Jozef bij het pasgeboren Jezuskind. Het is een uiterst gevoelig, maar zeker geen week meesterwerk van paneelschilderkunst, dat 55 bij 73cm meet. Wat een buitengewone tekening en schitterend kleurgebruik. De kwaliteit van dit werk roept onmiddellijk herinneringen op aan het grote triptiek *La Vierge en gloire* dat wij al eerder in de *cathédrale Notre-Dame* in Moulins mochten bewonderen. De auteur van deze beide meesterwerken van topniveau werd vroeger algemeen aangeduid met het pseudoniem *le Maître de Moulins.* In het milieu van kunsthistorici wordt sinds 1948 vrij algemeen aangenomen dat de ware identiteit van deze kunstenaar **Jean Hey** zou zijn. Van deze Jean Hey is echter zo goed als niets bekend, maar men is het er over eens dat hij vanuit de Zuidelijke Nederlanden afkomstig is. Zijn stijl herinnert aan Hugo Van der Goes, waarvan hij alleszins de latere werken goed gekend moet hebben. Hoewel Hey's werk niet dat getormenteerde bezit dat Van der Goes zo typeert.
Er zouden zich in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Brussel nog twee werken van diezelfde meester worden bewaard. Hoewel ik er speciaal voor naar onze hoofdstad ben gereisd, is mij niets duidelijker geworden; alleen dit: de engelen, die op meerdere van deze werken voorkomen, gelijken erg veel op elkaar. Maar ... dit is absoluut geen bewijs ...
Wij zetten ons neer op het bankje voor **Nativité** (Christus' geboorte) toegeschreven aan *le Maître de Moulins*, of ... aan Jean Hey.
Rechts op het schilderij zit kardinaal Jean Rolin weliswaar geknield, maar – in tegenstelling tot alle overige aanwezigen – volledig in beeld. Dankzij zijn aanwezigheid kan men het werk kort voor zijn dood, tussen 1481 en 1483, dateren.
De kardinaal zit er – zoals één der Wijzen – geknield in aanbidding voor de pasgeboren koning der Joden. Ondanks het feit dat hij bij het binnentreden van de stal nederig zijn hoed en wapenschild bij de inkom aan een nagel heeft achtergelaten, maakt hij toch een pralerige indruk. Zijn enorme, kardi-

naalrode kleed ligt wijds op de grond gedrapeerd en zijn geliefkoosde – zichtbaar overvoed – schoothondje zit naast hem op zijn kleed naar het gebeuren te staren. Wanneer ik met mijn hand het rechtse gedeelte van het schilderij afscherm, wordt het pas echt duidelijk hoe overbodig die kerkvorst op dit overigens prachtige schilderij wel is. Zo is de compositie perfect en kan de plastische boodschap ook ongestoord op de toeschouwer inwerken.
Het is vooral de tere figuur van Maria in het centrum, die me diep ontroert. Zij draagt een witte hoofddoek en haar sobere, hemelsblauwe kleed valt in fijne plooien van haar jeugdige, tengere lichaam. Een omgeslagen donkerblauwe mantel beschermt haar tegen de tocht van de halfopen stal. Haar houding is een en al bewondering, met neergeslagen ogen van de 'dienstmaagd des Heren' kijkt zij vertederd naar haar goddelijke, maar weliswaar menselijk, naakt kindje. Haar fijne handen maken een gebaar dat naar mijn gevoel bewondering voor haar Kind uitdrukt, maar tegelijk ook verwondering om wat haar is geschied. Zij is als het ware een Franse 'vertaling' van het begenadigde, onopvallend meisje van Galilea. Jozef, de rechtschapene, knielt gelovig naast haar en vouwt de handen; hij is discreet maar innig bij het gebeuren betrokken, want hij weet wat zijn verloofde is overkomen. Helemaal in de linkse onderhoek van het beeld verschijnen twee engeltjes die het kindje – als Zoon Gods – komen aanbidden.
Op de achtergrond, bij de lage afsluiting van de open stal, zijn de eerste getuigen net toegekomen. De ene herder houdt reeds zijn muts in de hand, terwijl zijn overgelukkige maat hem in een broederlijke omarming gebaart dat dit wel degelijk het Kind is waarover de engel hen had gesproken. Zij zien hun spontaan geloof in wat de Heer hen had bekend gemaakt, bevestigd.
De open stal geeft een wijds doorzicht op het daarachter liggend heuvelland dat zich tot in de blauwe verten uitstrekt. Overal zijn engelen bedrijvig om nog andere herders, die hun kudde bewaken, het grote nieuws van de zopas geboren Messias te melden. De hemelse heerschaar verheerlijkt God met de woorden: *"Eer aan God in den hoge en op aarde vrede onder de mensen in wie Hij welbehagen heeft."* (Lucas 2: 14)
Ik ervaar het als een groot voorrecht, ja, als een genade, om dit uiterst sublieme kunstwerk van **le Maître de Moulins** te mogen leren kennen.
In een andere kamer van hetzelfde museum worden wij plots geconfronteerd met de beroemde **Eva van Autun**. Zij is, zoals wij al weten, afkomstig van de weergevonden bovendorpel of latei van het noordelijke portaal van de *Saint-Lazare*. Dat portaal, gaf eertijds uit op de veel oudere daarnaast gelegen *cathédrale St.-Nazaire*, die later werd afgebroken. Deze afbraak gebeurde in 1766 en het portaal werd aan een aannemer verkocht die het materiaal in huizen verwerkte. Zo werd de beroemde Eva, die nu de glorie van het museum Rolin uitmaakt, in 1866, toevallig in de muur van een huis op de markt van Autun ontdekt.
Het beeld van een liggende Eva doet op het eerste gezicht wat vreemd aan, maar is daarom niet minder beminnelijk! Nooit eerder zag ik een romaans beeldhouwwerk dat zoveel poëzie en charme bezit.
Ligt ze daar nu, of zweeft ze? Achteloos, zonder ernaar te kijken, plukt zij de verboden vrucht en het lijkt alsof ze Adam roept die zich oorspronkelijk links van haar bevond. Met de beste wil kan ik in deze uitbeelding niets zondigs bespeuren ... Tenzij ..., de opvallende onverschilligheid, de achteloze wijze waarop zij Gods verbod negeert en overtreedt. *"Van al de bomen in de tuin moogt gij vrij eten, maar van de boom van de kennis van goed en kwaad moogt ge niet eten, want op de dag dat gij daarvan eet, moet gij sterven"* (Genesis 2: 16-17), had God nadrukkelijk gezegd. Maar de **Eva van Autun** scheen dit helemaal niet *au sérieux* te nemen ... Na de zondeval zei God tegen haar: *"Naar uw man zal uw begeerte uitgaan, hoewel hij over u heerst."* (Genesis 3:16)

Misschien is het dit Bijbelvers dat de beeldhouwer inspireerde tot Eva's liggende houding ... Haar soepele lichaam, haar vrouwelijke bekoorlijkheid, heeft al ontelbare mensen bekoord. Haar Bourgondische gulheid zal ook mij nog lang en vreugdevol geheugen, maar dit is nog net niet zondig denk ik ...

Omdat wij van een vorig bezoek, enkele jaren geleden, aan het Gallische **Alésia** op de **Mont-Auxois,** zo'n goeie herinneringen koesteren, willen wij er nu – bij veel mooiere weersomstandigheden – opnieuw naar toe. Wij parkeren onze auto op een kleine parking; onder ons het gemeentepleintje en boven ons het openluchttheater, waar elk jaar tijdens de maand september de tragedie van **Sainte-Reine** (Regina), te vergelijken met een middeleeuws mysteriespel, wordt opgevoerd. Alle uitvoerders zijn inwoners van **Alise-Sainte-Reine**, het huidige dorp, dat iets lager op de Mont-Auxois is gelegen. Via een reeks trappen klimmen wij tot bij het eigenlijke podium: een hoog gelegen terras met bomen. Het decor is een natuurlijke, steile rotswand, die tot het hoogste punt van de Mont-Auxois oprijst.
Wanneer wij terug tot bij onze auto zijn afgedaald, besluiten wij op de belendende tafels en banken gezellig te picknicken. Wij zitten er helemaal alleen en hebben een uitzicht over het dorp en de laagvlakte om uren naar te kijken. Zo maak ik er een aantal opnamen van een bronzen ruiterstandbeeld van Jeanne d'Arc op het gemeenteplein beneden ons. Jeanne houdt een banier in de ene en de teugels van haar steigerend paard stevig in de andere hand. Als ridderlijke heilige en heldin van Frankrijk draagt zij een harnas en beheerst op vrij theatrale wijze de weids uitgestrekte landouwen onder haar.
Opeens klinkt er klokgelui. Het lijkt wel een lokroep, want het dorpskerkje hadden wij voordien niet eens opgemerkt. Wij zijn nog maar net richting kerk afgedaald of wij staan vrij onverwacht voor een pottenbakkerszaak, 'ALESIA' geheten, die wij van ons vorig bezoek nog goed herinneren. Na heel wat wikken en wegen, vergelijken en bespreken, kopen wij een blauw, flesvormig vaasje met de bedoeling er thuis een schemerlamp op te plaatsen. Voor mijn 'collectie' eierdopjes kies ik – om louter sentimentele redenen – een mooi exemplaar. Bij het betalen, maak ik met de heel sympathieke pottenbakker een praatje. De man heeft een vriendelijk voorkomen van wat ik 'een echte gulle Bourgondier' zou noemen, maar hij is nog vrijgevig ook. Zo wil hij niet dat ik het eierdopje betaal. Wanneer hij verneemt dat wij hier enkele jaren geleden ook al wat hebben gekocht, trekt hij een grote, diepe schuif open waaruit wij elk een kommetje mogen kiezen "bij wijze van souvenir en omdat we nog eens zouden terugkomen," voegt hij er lachend aan toe. "Dit zijn allemaal proeven om mijn kleurpigmenten uit te testen" vertelt hij. "Kijk maar aan de onderzijde, daarop zet ik telkens de samenstelling van de glazuren. Wat jij daar hebt gekozen en mooi vindt, is in feite maar voor de helft geslaagd" verklaart hij en demonstratief houdt hij zijn hand voor de helft van het kommetje. "Dat is goed en de andere helft is slecht" benadrukt hij al lachend. Wij nemen afscheid van deze sympathieke man, schudden de hand en danken elkaar.
Onder de rubriek *Potterie Alise-Sainte-Reine* vind ik in een foldertje de website van *Potterie d'Alésia.* Dat moet 'onze' pottenbakker zijn, want aan de onderzijde van al zijn creaties staat in grote letters ALESIA gekrast. De man zelf heet David Monnin, zo lees ik. Is dat een Franse naam en is die man überhaupt wel een Bourgondiër?
Nadat wij onze schatten in de auto hebben geborgen, stappen wij naar het kerkje, toegewijd aan **Saint-Léger**. Al bij het binnentreden van dit sobere bouwwerk staan wij verrast, te meer omdat wij – gewend aan het felle zonlicht – even moeten wennen aan het karige licht van het mystieke, romaan-

se interieur. Zodra onze ogen zijn aangepast, kijken wij verbaasd om ons heen. Er dringt een historisch besef tot mij door, waarbij moderne tijden vervagen en tegelijkertijd een oeroude – maar daarom niet precies definieerbare – waarheid voelbaar wordt, en ik word innig ontroerd. Hierbij voel ik diep in mij iets van het Godsmysterie en dat stemt me gelukkig.
Wat een geluk nu er hier bovendien ook nog een Nederlandstalige toelichtende tekst, ter inzage, ligt!

"Het kerkinterieur dat u hier ziet, is pas ontdekt in 1965.
Bij restauratiewerkzaamheden in dat jaar werd dit gebouw ontdaan van zijn bontgekleurde pleisterwerk en kwam, tot ieders verbazing, deze basiliek te voorschijn, indrukwekkend door haar soberheid: een kerk, gebouwd naar het model van de oud-christelijke bedehuizen in het Romeinse Rijk (een rechthoekige zaal met, aan het uiteinde, een verhoging binnen een halfronde uitbouw of apsis).
De bouwgeschiedenis van deze kerk gaat terug tot de jaren tussen 678 en 720. In 678 werd Leodgar of Ludger, bisschop van Autun, door de Merovingische hofmeier Ebroïn vermoord. Zijn verering als martelaar verspreidde zich spoedig in de wijde omgeving en in Alésia (Alise-Sainte-Reine), dat tot het bisdom Autun behoorde, werd deze kerk ter ere van de heilige (Saint-Léger) gebouwd.
Het interieur verplaatst ons dus in de Merovingische tijd, de periode van de eerste Frankische koningen. Dit is uit de bouw zelf op te maken. Let u eens op beide zijmuren. Het valt al direct op dat de muur aan uw rechterhand zéér oud is: hij is aanmerkelijk grover van constructie dan de linkerzijmuur."

Verder wordt ons duidelijk gemaakt en aangetoond hoe we van het metselwerk kunnen aflezen wat van het oorspronkelijk gebouw gespaard is bij de brand, die de Noormannen hier in de 9de eeuw hebben gesticht.
Recht voor ons, in de apsis, staan wij even stil voor het eenvoudige, tafelvormige hoofdaltaar.
De moderne glas-in-loodramen, drie in elke zijmuur, werden gerealiseerd in de ateliers van de protestantse kloostergemeenschap van Taizé in Bourgondië. Zij geven een kleurimpressie van het daglicht in zijn verschillende fasen van dageraad tot zonsopgang.
Over enkele treden stappen wij tot bij het hoofdaltaar en openen rechts een ijzeren hek, dat toegang geeft tot de doopkapel. Deze is beslist ouder dan de kerk zelf en was misschien eertijds wel een heidens tempeltje ... Het gewelf is Karolingisch (10de eeuw). De doopvont is 12de-eeuws en de sfeer is tijdloos en heel sacraal. Het wijwaterbekken bij de uitgang is eveneens Karolingisch.

Meteen staan wij opnieuw in het verblindende daglicht. Ook nu is het even wennen ... Over een zeer steile weg stappen wij naar het hoogste punt van de Mont-Auxois. Het is een groot, open grasveld met vooraan een mooie, ronde oriëntatietafel in gekleurd email, gerealiseerd in 1966 naar het plan van de opgravingen die op initiatief en met financiële steun van keizer Napoleon III werden uitgevoerd. In 1858 creëerde Napoleon III de *Commision de Topographie des Gaules.* Deze groepeerde archeologen, geschiedkundigen en militairen.
In het centrum van het geëmailleerde plan is de platte grond – zoals een luchtfoto – van de Mont-Auxois weergegeven. De Romeinse kampen en de dubbele omsingelingen – één van 15km en een tweede van 21km – van Caesars legioenen. In een brede band rond dit plan is de eigenlijke oriëntatie – in de vier windrichtingen – met het omliggende landschap weergegeven.
De Gallische **oppidum Alésia** besloeg ongeveer 100 hectaren op de top van de Mont-Auxois en was de versterkte hoofdstad van de **Mandubiens**, een klein Gallisch volk.
De opgravingacties van Napoleon III en recente onderzoeken maken het mogelijk de plaats vast te

stellen van de werkzaamheden die door Julius Caesar rond de vesting Alésia werden uitgevoerd. **Vercingétorix** had zich met naar schatting 80.000 Gallische strijders op deze oppidum verschanst, terwijl de Romeinen met zo'n 60.000 manschappen de heuvel omsingelden. Dit hoogst dramatische gebeuren had plaats in augustus en september van het jaar 52 v. Chr. en was van groot belang voor de toekomstige ontwikkeling van heel Gallië, dus ook voor onze voorouders. Caesar won, mede dankzij Germaanse ruiterij, de slag en Vercingétorix werd zes jaar later in Rome terechtgesteld.
Onder de indruk van al dat krijgsgeweld stappen wij over het grasveld naar het midden, waar het imposante, bronzen beeld van Vercingétorix het land, tot aan de horizon, domineert. Dit beeld kwam er in 1865, eveneens op initiatief van Napoleon III. De rechtopstaande Gallische leider van de verenigde coalitie is 6,60m groot en staat op een stenen sokkel van nog eens 7m hoog. Vermeldenswaard vind ik dat de gelaatstrekken voor Vercingétorix werden geïnspireerd op deze van keizer Napoleon III! De kleding, wapens en versierselen van de Gallische held zijn niet erg historisch en dragen de stereotype kenmerken van 19de-eeuwse, volkse voorstellingswijze en van schoolboeken uit die periode! Galliërs met lange haren en dikke snor, met gevleugelde of gehoornde helmen, die leven voor oorlogvoering en voor de jacht en ... die in hutten wonen ... Al deze clichés zijn nu – dankzij de archeologie – volledig achterhaald, daartoe heeft Napoleon III vast ook zijn steentje bijgedragen.
Niet toevallig was Napoleon III, officieel Karel Lodewijk Napoleon (1808-1873), een boek aan het schrijven over Julius Caesar. Om dit werk een wetenschappelijke basis te geven, geraakte hij geïnteresseerd in de archeologie van de Gallische oorlogen.
Karel Lodewijk gold als het hoofd van de eertijds verdreven familie Bonaparte. Hij streefde naar de wederopstanding van het Napoleontische rijk, maar dan wel in een meer moderne geest. Na vergeefse pogingen tot staatsgreep tegen het zogeheten 'burgerkoningschap' werd hij tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld, maar hij wist te ontsnappen. Na de revolutie van 1848 won hij de presidentsverkiezingen, maar ... uitgerekend op de verjaardag van de keizerskroning van Napoleon I ondernam hij opnieuw een staatsgreep en liet zich tot keizer van alle Fransen uitroepen.
Het reusachtige, clichématige beeld dat Napoleon III van Vercingétorix liet oprichten, was duidelijk door politieke motieven ingegeven. Bovendien is dit imposante beeld een voorbeeld van slechte beeldhouwkunst. Het is zoiets als het Vrijheidsbeeld in New York en zoveel andere: een getuige van de heroïsch-verwaande, patriottische tijdsgeest van die periode. De zucht naar nationale symbolen en ... oorlogen. Napoleon III leed eerloze nederlagen in de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) en raakte bij Sedan zelfs in Pruisische gevangenschap. De twee allesverwoestende, mensonterende en zinloze wereldoorlogen, die daarop volgden, leveren veel stof tot nadenken over nationale trots en macht. Immers, had tweeduizend jaar eerder Julius Caesar ook niet Gallië uitgemoord en onderworpen om zelf in Rome de macht te kunnen grijpen?
Na al deze overwegingen gaan wij de overblijfselen van het administratieve en religieuze centrum van de kleine **Gallo-Romeinse stad Alésia** van naderbij bekijken.
Na de nederlaag van de Galliërs bleef de oppidum bewoond. Een Gallo-Romeinse stad begon zich vanuit het Gallische puin te ontwikkelen. De bevolking bedroeg naar schatting nagenoeg 5000 inwoners. In de 5de eeuw werd de stad, om mij onbekende redenen, verlaten. Archeologen hebben een deel van deze verdwenen stad weer blootgelegd.
Naast het huidige kerkhof van Alise-Sainte-Reine loopt de weg steil naar de hoger gelegen archeologische site. Al stappend kijken en genieten wij van dit heerlijke lentelandschap. Te midden van dit malse land grazen her en der vers geschoren schapen met vertederend lieve lammetjes. Gelukkig beseffen zij niet welk lot hen wacht ...
Bij het entreegebouwtje van de site aangekomen, informeer ik naar het nieuwe museum ... Dat had

ik bij ons vorig bezoek kennelijk mis begrepen. Dit al veel jaren geplande **Muséoparc Alésia** zal op zijn vroegst pas in 2011 open gaan. Het zal uit twee onderscheiden delen bestaan: *Centre d'Interprétation* en het *Musée Archéologique*. Het wordt een reuzenproject, waaraan de meest gerenommeerde architecten – specialisten in museumbouw – hun medewerking verlenen.
Ons wordt aangeraden, alvorens de eigenlijke site te bezoeken, eerst een kijkje te nemen vanaf het uitzichtpunt, de belvedère. Het is een kunstmatig opgeworpen heuvel, die wij met trappen bestijgen tot op het rechthoekige, geplaveide terras, dat van een borstwering is voorzien. Van hieraf hebben wij een algemeen uitzicht, niet alleen over de opgravingen van de stad Alésia, maar over de hele omgeving waar in het jaar 52 v. Chr. zo'n belangrijke slag plaats had. Wij staan exact op dezelfde plek waar Vercingétorix en zijn leger in het nauw gedreven waren. Zij keken van hieraf uit over de Romeinse troepen in de vlakte en tegen de hellingen van de aan de overzijde gelegen heuvels.
Vanaf deze belvedère, die ongeveer in het midden van de site staat, krijgen wij een uitstekend overzicht van wat hier sinds 1905 onafgebroken werd opgegraven. Naar schatting is nu slechts één zesde van de stad blootgelegd en hiervan is maar de helft voor het publiek toegankelijk.
In het noorden liggen de belangrijkste gebouwen van culturele, religieuze en administratieve aard. Meer naar het westen ligt de halfcirkelvormige theaterkuip. Deze heeft een diameter van 82m en kon, op nu verdwenen houten banken, aan zo'n 5000 toeschouwers plaats bieden. Aan de oostkant bevinden zich de woon- en ambachtswijken. Het best bewaard gebleven burgerlijk gebouw is het gildehuis van de bronsgieters en tevens de plaats waar hun beschermgoden Ucuetis en Bergusia werden vereerd. Deze smeden van Alésia waren in de toenmalige Romeinse wereld zo vermaard dat zelfs de Romeinse schrijver Plinius de Oude, die in 79 bij de uitbarsting van de Vesuvius te Pompeï omkwam, ze als 'specialisten van zilver en brons' definieerden.
Het huis werd in een vrij steile helling gebouwd, waardoor er maar liefst drie etages behouden bleven. Deze overblijfselen zijn zo indrukwekkend dat ze mij altijd zullen bijblijven. In de kelder van dit gebouw, die in de rots is uitgehouwen, werden gereedschappen gevonden en zelfs een grote, bronzen vaas.
De bouwwijze van dit monument is des te opmerkelijker door de zuilen met kraagstenen, waarop eertijds houten balken hebben gelegen; een uniek voorbeeld van het harmonieus samengaan van hout met steen. De bronsoven is zo goed geconserveerd dat het wel een moderne replica lijkt, maar dat is niet zo. Heel dit gebouw is van zo'n groot archeologisch belang dat er een beschermend afdak werd boven geplaatst. Verder bewonderen wij nog een echte centrale verwarmingsinstallatie met warme lucht.
Bij het verlaten van de archeologische site Alésia zien wij naast het entreegebouwtje de opgravingen van de zeer oude **basiliek Sainte-Reine** . Omdat de werken er nog volop aan de gang zijn, wordt er geen publiek toegelaten. Uit een informatiefolder verneem ik onder meer het volgende: *"Op deze plaats stond vanaf het begin van de 4de eeuw een eenvoudige kerk, waarin de relikwieën van Sainte-Reine werden bewaard. De heilige was in de eeuw daarvoor de marteldood gestorven."*
Het gebouw stamt uit de tijd waarin geleidelijk de Gallo-Romeinse stad verlaten werd. Het bevindt zich dicht bij een antieke waterput, waarin men aan het einde van de 4de eeuw meerdere loden vaten, die aan Régina gewijd waren, geworpen heeft. Deze voorwerpen hebben wij vroeger al in het oude museum van Alise-Sainte-Reine bekeken. Bij deze giften is ook een bord waarin aan beide zijden christelijke symbolen zijn gegraveerd.
In de 6de en 7de eeuw werd er een grotere kerk en ook nog een klooster gebouwd, een waar bedevaartsoord dus. De relikwieën van Sainte-Reine werden echter in 866 naar het klooster te Flavigny overgebracht. Desondanks werd in het dorp Alise, in de buurt van een bron, de verering van de heili-

ge martelares hernomen, wat dan later weer aanleiding werd voor de mysteriespelen, die ook nu nog jaarlijks worden georganiseerd.
Bij ons vorig bezoek aan de Mont-Auxois, de oppidum en het Gallo-Romeinse Alésia, was het zo verzengend heet, dat wij onder enkele bomen de schaduw opzochten. Nog diep onder de indruk van wat ik in Alésia en in het bijzonder op de belvedère daar beleefde, schreef ik toen het volgende gedicht:

Archeologie in Alésia

Mateloos gul
golft het gouden
land van Bourgondië.

Onder een notenboom,
schuilend voor de middagzon,
overschouwen wij het slagveld.

Midden in een purperen klaverkleed,
hoog boven Alésia's oppidum verheven:
Vercingétorix' commandopost.

Langs geteisterde flanken
liggen jonge archeologen
op stellingen uitgestrekt.

Tederlijk aaien zij
– in diepe kuilen verscholen –
broze beenderen bloot.

We verlaten de archeologische site van het Gallo-Romeinse Alésia en dalen af naar onze parking. Ik loop even over het grasland naast de weg, vlak tegenover het moderne kerkhof. Mijn bedoeling is om een prachtige groep bloeiende fruitbomen, als één grote ruiker tegen het blauwe azuur, te fotograferen. Tot mijn verbazing ontdek ik in het versgeschoren gras overal kuilen, die met witte kiezel zijn gevuld. Dit zijn vermoedelijk eeuwenoude grafkuilen, redeneer ik bij mezelf, maar uit welke periode? Hoe dan ook, wat mij hier bijzonder treft is het beeld van deze met witte kiezel gevulde, oeroude graven en de bloesembomen erboven, als een eeuwige lente van Alésia.
Wij dalen per auto verder af van de oppidum, waar Gallië definitief zijn onafhankelijkheid verloor, naar de vlakte om niet zover daarvandaan het stadje **Flavigny-sur-Ozerain** te bezoeken.
Het was op de hoogten van Flavigny dat destijds Julius Caesar zijn hoofdkwartier had geïnstalleerd. Van daaraf kon hij Alésia en de Gallische troepen in de gaten houden en tegelijkertijd een dubbele gordel van versterkingen aanleggen om de oppidum in een wurggreep te omsingelen.
Bij de versterkte stadspoort en de resten van de middeleeuwse omwalling laten wij onze auto op een grote, nu lege parking achter, want er mogen geen auto's van bezoekers in de stad.
Vervolgens stappen wij verder door de steile, smalle straten naar het centrum. Dit heel schilderachtige stadje is dringend aan restauratie en renovatie toe. Het zou beslist de moeite en de kosten lonen, want Flavigny heeft alles om een toeristische trekpleister te worden. Deze stad wordt in folders wel eens *la capitale mondiale du 'bien bon bonbon'* genoemd. Het verhaal hierover begint bij de Gallo-Romeinse naam van de stad, **Flaviniacum**, naam van de toenmalige eigenaar van deze omgeving, **Flavinius**, die hier een villa, of beter gezegd, een herenboerderij uitbaatte. Over deze man wordt verteld, dat hij een grote Romeinse reiziger was, die vanuit Syrië de groene anijskorrels naar Gallië heeft gebracht. Widerard, een Bourgondische leider, die zich ook door Flavigny liet charmeren,

stichtte er in de 8ste eeuw een benedictijnenabdij. Van hem en zijn monniken zou het idee gekomen zijn om de anijskorrels tot kleine suikerbonen om te toveren. Wel zeker is dat de Bourgondiërs al in 1591, onder Hendrik IV, aan gasten die op doorreis waren, *Anis* aanboden.
Het is in de voormalige benedictijnenabdij, die bestond uit een **abdijkerk St-Pierre** en enkele kloostergebouwen, dat de **anijsfabriek** is ondergebracht. In de ontvangstruimte en *boutique d'anis*, ondergebracht in het zuidelijk gedeelte van het vroegere kerkportaal, krijgen wij *Une belle histoire d-amour* cadeau. Dit is een mooi geïllustreerd boekje, dat het sprookje vertelt van een klein wit snoepje, een smakelijk suikersnoepje, waarmee een herdersjongen een meisje wist te strikken. Dit sprookje eindigt vanzelfsprekend bij de romantisch bedrukte, ovalen doosjes met anijssnoepjes. De bekendheid van dit snoepje heeft dan ook alles te danken aan de oertraditionele verpakking. Tegenwoordig worden aan de suikerstroop natuurlijke aroma's toegevoegd, waardoor men wel veertien verschillende smaken bekomt. Zo is er naast anijs ook oranjebloesem, munt, zoethout, viooltjesparfum, enz. Hilde koopt een doosje voor haar vader, een oude snoeper van ruim 90 lentes. Met deze toelichting krijgen wij van de lieve dame nog een extra Nederlandstalig sprookjesboekje cadeau.
Bij het verlaten van de boetiek bemerken wij een pijl, die ons naar een zeldzame **Karolingische crypte** verwijst. De toegang is bovendien nog gratis ook! De spitsboog, waardoor wij de crypte betreden, is duidelijk gotisch. Het zijn nog resten van het koor en de zuidelijke beuk van de voormalige abdijkerk St.-Pierre.
Op een rond pilaartje staat een steen met de volgende inscriptie: *"PAX En ces lieux, des fils de Saint-Benoit ont consacré leur vie à Dieu, dans la prière et le silence. 721-1790."*
De gang naar de eigenlijke crypte loopt over een afhellend vlak en plots staan wij blij verrast in een feeëriek verlichte ruimte. Hier werden met veel liefde en geduld tussen 1956 en 1960 grondige graaf- en restauratiewerken uitgevoerd en naar wij links en rechts kunnen opmaken, wordt er nog steeds verder gewerkt.
Origineel bestond de crypte uit twee verdiepingen. Vooraan is de bovenverdieping volledig verdwenen, maar verderop is op 2,5m boven de vloer een tweede verdieping zichtbaar; deze mag echter niet worden betreden.
Van dichtbij, als het ware oog in oog, staan wij te kijken naar de mooi gesculpteerde Karolingische kapitelen. Deze middenbeuk eindigt met de **crypte van Sainte-Reine**. De apsis van deze crypte wordt rond 758 gedateerd. Hier werden vanuit Alise-Sainte-Reine, rond 860, de stoffelijke resten van de heilige martelares overgebracht.
Achter deze crypte is de ruimte met twee rijen zuilen in drie beuken verdeeld. De middenbeuk loopt uit op een zeshoekige kapel met kapitelen uit de 11de eeuw.
Bij het verlaten van deze wonderlijke onderbouw bemerk ik door een venster een grote zaal, waarin lange tafels staan opgesteld, tegen de wanden liggen overal stapels gebeeldhouwde stenen. Dit moet het huidige *dépôt lapidaire* zijn, dat in het voormalige scriptorium van de verdwenen abdij is ondergebracht. Deze ruimte is niet toegankelijk voor het publiek, maar het lukt mij wonderwel om doorheen het vensterglas enkele goede foto's te maken.
Door steile straten trekken wij verder op verkenning naar het middelpunt van de oude stad: de 13de-eeuwse **St-Geneskerk**. Hoe dichter wij de kerk naderen, hoe duidelijker wij een man horen zingen. In de overtuiging dat het bandopnamen zijn om de bezoekers wat in de religieuze sfeer te brengen, stappen wij naar binnen en zetten ons – moe van de klim – achteraan in de banken neer.
Dan pas dringt het tot ons door dat de kleine groep mensen, waaronder veel jongeren, vooraan in de kerk bij een viering, als voorbereiding op het vormsel, betrokken zijn. Een priester met donkere baard en haar van middelbare leeftijd zingt – als een volwaardige solist – bij de microfoon afwisselend reli-

gieuze en dan weer chansonachtige melodieën. Hij heeft een prachtige stem, een optreden in de Ancien Belgique waardig. Wij komen er hoe langer hoe meer van onder de indruk, zodat wij ook de misviering blijven mee beleven. Heel de viering heeft als leidmotief: *Je t'ai appelé par ton nom* en het telkens weerkerende refrein geeft de sfeer en de geest van de hele viering aan:

"Alors chante, chante, chante
A l'appel du Seigneur, au souffle de l'Esprit.
Alors chante, chante, chante
Au nom du Père, au nom du Fils et de l'Esprit."

Af en toe kijk ik rond in het interieur. Deze kerk is beslist aan een grondige opknapbeurt toe. Bij nader toezien is het een toch wel bijzondere kerk, zowel voor wat de architectuur als voor wat de oude beelden en meubilering betreft.
Van een tekst, die in mijn onmiddellijke nabijheid ligt, onthoud ik dat deze 13de-eeuwse kerk op dezelfde plek werd gebouwd waar voorheen een veel ouder gebedshuis stond. In de 15de eeuw werd het gebouw grondig gerestaureerd en vergroot, dit terwijl een eeuw later er nog een hele trits zijkapellen aan werden toegevoegd. De hoge gewelven werden toen volledig herbouwd en twee meter verlaagd. Wat mij in dit eigenaardige interieur bijzonder opvalt, zijn de tribunes die niet zo gebruikelijk zijn in de gotische stijlperiode. De zijbeuken en de twee eerste traveeën zijn bovenaan van tribunes voorzien, die met trappen te bereiken zijn. Deze tribunes zijn met spitsbooggewelven overkapt en werden vroeger veel gebruikt op dagen dat er een grote toeloop van gelovigen was.
Opvallend is ook het grote niveauverschil tussen het veel hoger gelegen, heel groot priesterkoor en de voorste helft van de kerk, waar de gelovigen zich ophouden.
Gelukkig zijn ook wat dat betreft de tijden en de liturgie veranderd. De kinderen en hun ouders lopen aanhoudend de trappen op en af, waardoor het koor meer op een podium lijkt.
Ook voor zijn homilie blijft de priester, microfoon in de hand, boven op het podium staan of stapt hij dynamisch heen en weer.
Omdat onze kennis van de Franse taal heel bescheiden is, luisteren wij aandachtiger dan anders en wordt de lichaamstaal van de spreker ook belangrijker.
De priester gebruikt, speciaal voor dit jong gehoor vermoed ik, krachtige beelden, symbolen: "Mensen zijn als bomen, de wortels vast in de aarde geplant en met takken die naar de hemel grijpen." Bij dit beeld denkt hij dan aan een echte familiestamboom zoals die al eeuwen wordt afgebeeld: in de takken, die altijd maar verder uitdijen en hoger naar de hemel klimmen, staan de fotootjes van alle familieleden. Prachtig!
Ikzelf zou hier graag nog aan toevoegen dat het mensdom is als een bos van stambomen, waarin elke boom door anderen omringd en beschermd wordt, om SAMEN hemelwaarts te groeien.
Alvorens de kerk en de heel boeiende misviering achter ons te laten, ga ik nog even de priester danken en ik vertel hem dat ik toevallig, net voor onze afreis naar Frankrijk, een 'stamboom' heb geschilderd. Aan zijn minzaam glimlachje merk ik dat hij mij niet begrijpt. Mijn Frans is duidelijk niet zo best.
Bij avondzon zetten wij ons tafeltje en stoeltjes naast de auto en genieten van een heerlijke picknick.
Wel jammer dat onze gps helemaal in de war is en ons als gekken heen en dan weer terug laat rijden.
De goede, oude landkaart, samen met de wegwijzers in de dorpjes, brengen ons uiteindelijk toch thuis. Onze bezorgde gastheer en zijn vrouw staan ons op te wachten. "Maar ja, natuurlijk, er zijn twee Thury's in deze regio, vandaar ...", vertellen zij ons. Meneer wil mij, bij wijze van troost, graag nog een Duvel op de kamer brengen ...

Op deze laatste dag, dat wij nog in Thury logeren, denk ik eraan om enkele foto's van de onmiddellijke omgeving te maken. Bovendien zijn wij elke dag naar een bepaald doel gereden, zonder aandacht te besteden aan wat er rondom ons logement gebeurt.
Te beginnen met de ouderwetse boerderij tegenover ons slaapvertrek. Eindelijk de perfecte opname: het laag gelegen weiland waarop één enorme appelboom in bloesem staat, met in perfecte compositie de boerderij erachter. Een knap luministisch schilderij, Emile Claus waardig. Op geen honderd meter van onze **Manoir Bonpassant** ontdek ik een vrij grote vijver, die ons van de eigenlijke dorpskern scheidt. Deze duidelijk door mensenhanden gegraven waterpartij, met beboomde eilanden incluis, wordt doorlopend bevoorraad door een klein, maar snelstromend beekje, hetzelfde dat door het lage weiland van de oude boerderij voor ons loopt. Ik wandel al fotograferend helemaal rond de vijver, tot op de autoweg, om langs daar terug te keren. Langs deze weg staat een indrukwekkende ronde toren met een kegelvormig pannendak. Zulke logge torens heb ik al vaker opgemerkt in Bourgondië. Deze toren moet *Le moulin de Thury* zijn ... Daarachter, op een sterk oplopende akker, herken ik de archaïsche kruiwagen van de boer, die rechtover ons logement woont. De boer zelf stapt voorovergebogen in de lange voren en werpt met de regelmaat van een secondewijzer iets, vermoedelijk aardappelen, in de grond. Dit beeld roept onmiddellijk schilderijen van onze Latemse kunstenaars op. Ook bij de boerderij zelf maak ik enkele opnamen van het bonte allegaartje van kippen, eenden en ganzen. De boerin, duidelijk bekommerd om mijn veiligheid, komt naar buiten en gaat luidkeels tekeer tegen een al even bontgekleurd, agressief keffend hondje. Het tafereel is daarmee compleet: een levend geworden lithografische chromo uit een prentenboek van een eeuw geleden.
Ondertussen heeft mijn altijd bedrijvige vrouwtje onze auto voor een hoognodige poetsbeurt onder handen genomen.
Wij rijden over smalle weggetjes en merken samen spontaan op hoe de bloesemblaadjes van de bomen als processiesnippers over ons neerdwarrelen. Wat een feestelijke lentedag!
Wij mijden de snelwegen en rijden over de D 970 richting **Semur-en-Auxois.** Meermaals volgen of kruisen wij het vermaarde **Canal de Bourgogne**. Hele stukken is de smalle rijweg met hoge heggen afgezoomd, bocht naar links, bocht naar rechts en een wegdek dat aanhoudend omhoog en dan weer omlaag duikt. Dit geeft mij het rare gevoel alsof wij in een bobslee afdalen, maar dan wel zonder ijs en sneeuw.
Wanneer wij over een rechte, bredere weg door een zacht golvend landschap rijden, doemt er aan de horizon een hoogst zonderlinge kerk op. Een hoog, maar naar verhouding veel te kort kerkschip, zonder toren, steekt boven het dorpje uit. Hoe dichter wij naderen, hoe meer het ons gaat intrigeren. Bij het bord **Saint-Thibault-en-Auxois** houden wij halt. Dit wordt de eerste van een reeks foto's, dat is wel zeker. Wij rijden het schijnbaar verlaten, maar mooi verzorgde dorp binnen, tot bij de kerk. Voor de kerk strekt zich een abnormaal groot dorpsplein uit. Naar ik op een plan uit 1748 kan opmaken, ligt dit plein op de plaats van het voormalige kerkhof dat tegen de zijkant van de kerk was gelegen. Mijn 'Groene Gids' van Michelin verschaft ons enig inzicht in dit hoogst eigenaardige, typisch gotisch bouwwerk. Wij staan hier voor de resten van een grote kloosterkerk, die in de 17de eeuw is ingestort. Wat nog overbleef was het koor, een apsiskapel en het gebeeldhouwde portaal van de voormalige dwarsbeuk. Het nu volledig verdwenen klooster stond onder de 'bescherming' van de Maagd Maria. Daarom is het timpaan van het portaal gewijd aan Maria. Haar hemelvaart en kroning staan er centraal op afgebeeld. Het is heel mooi beeldhouwwerk uit de tweede helft van de 13de eeuw. Op de kolom, onder het midden van het rondboogtimpaan, staat het levensgrote beeld van Saint-Thibault. De grote, houten deurvleugels, links en rechts van hem, zijn over de hele oppervlakte in rechthoekige, gebeeldhouwde paneeltjes verdeeld. Het is verbluffend knap beeldhouwwerk, dat

hoogdringend aan een onderhoudsbeurt toe is.
De relieken van Saint-Thibault, of Sint-Theobald, die in deze kerk bewaard worden, genoten tijdens de late middeleeuwen zo'n grote verering dat deze kerk uitgroeide tot één van de meest vermaarde pelgrimsoorden van heel Frankrijk. In het midden van de 16de eeuw echter nam de decadentie in het klooster zo'n grote proporties aan dat de gebouwen niet meer werden onderhouden. Zou het toeval zijn, zo overweeg ik, dat de reformatie, de hervormingsbewegingen van Luther, Calvijn en nog veel andere rechtgeaarde christenen, geen vijftig jaar voordien op gang waren gekomen?
Als gevolg van de voortdurende malaise werd het kerkgebouw zodanig verwaarloosd dat het langzaam maar zeker tot een ruïne verviel. Een zware storm (1691), bliksem en brand (1728) deden de rest ...
De kerk in haar huidige vorm werd opnieuw geconsacreerd in 1753.
De poorten van het kerkportaal zijn in geen jaren nog gebruikt, dat is met één oogopslag duidelijk, dus zoeken wij naar een mogelijke andere ingang. En, ja, aan de zijkant van het gebouw, ontdekken wij een deur, die gelukkig niet gesloten is.
Het interieur verrast ons, niet alleen om de disproportie tussen het kleine, herbouwde schip en het prachtige, grote koor, maar nog meer om het licht dat door de enorme gotische ramen van het originele, vijfzijdig koor naar binnen valt.
Mijn gidsboekje zingt de lof over dit koor: *"Het is het meest sierlijke Bourgondische bouwwerk uit die periode. De slanke zuiltjes rijzen in één beweging van de vloer tot aan de gewelven. Zo verbinden ze de blinde reeks boogjes van de onderbouw met de lage vensters, het triforium en de bovenlichten."*
Rechts in het koor ligt een 13de-eeuwse ridder – in volle wapenrusting met zijn handen vroom op de borst gevouwen – op zijn eigen tombe. Zijn hoofd rust op een kussen met aan beide zijden – als hemelse boden – een engeltje. Tegen zijn voeten ligt een leeuw, symbool van zijn moed. Links en rechts daarvan zitten guitige monnikjes, geknield voor zijn zielenzaligheid te bidden. Het is voorwaar een prachtig beeld, dat niet alleen een man, gelovend in zijn zending als ridder, toont, maar dat ook het geloof in de theologie van zijn tijd uitstraalt.
Een al even prachtig, 14de-eeuws, gepolychromeerd madonnabeeld ontroert mij uitermate. Maria kijkt vertederd naar haar goddelijk kind, dat zij op de arm draagt. Jezus speelt met een vogeltje, dat in zijn vingertjes hapt. Dit is wel één van de mooiste beelden in dit genre dat ik ooit zag. Achter in het koor hangt een groot 14de-eeuws kruis. Het gefolterde lichaam van de Verlosser hangt pijnlijk in elkaar gezakt, met afhangend hoofd. "Alles is volbracht ..." De wijze waarop de beeldhouwer de anatomie van de armen en de torso heeft uitgewerkt, getuigt van een grote realiteitszin en medeleven. Op de vier uiteinden van de kruisbalken zijn de symbolen van de evangelisten, de getuigen, weergegeven.
In het koor treft ons een groot, in hoogreliëf gebeeldhouwd en gepolychromeerd retabel. Eigenlijk is het een dubbel retabel, boven elkaar opgesteld, gewijd aan het leven van Saint-Thibault. Het is een ongelooflijk verzorgde sculptuur vol anekdotiek, een meesterlijk stripverhaal uit de 14de eeuw. Ik maak er dan ook een heleboel opnamen van.
Tot slot van ons bezoek aan dit merkwaardig gebouw bezoeken wij nog even de **chapelle Saint-Gilles**. Dit is de enige apsiskapel, die de eeuwen heeft getrotseerd. Daarin trekt een enorme houten relekwiekast (2m lang, 0,76m breed en 3m hoog) onze bijzondere aandacht.
Het is een rechthoekige kast, die op hoge poten staat, afgedekt met een zadeldak, waarboven gotische pinakels hoog oprijzen. Deze kast uit de 14de eeuw diende vroeger om er de eigenlijke reliekschrijnen in op te bergen. Nu staan er drie verschillende – allen met relieken van Saint-Thibault – in de kerk opgesteld.

Deze relikwiekast genoot destijds een grote verering bij de pelgrims. In feite ging het om wat er in die kast zat, maar toch ... Het was een gewoonte dat zieken, koortslijders in het bijzonder – dit in de hoop te genezen – in het voorbij schuifelen aan de onderkant van de kast wreven. Nog niet zo heel lang geleden was het nog gebruikelijk dat de gelovigen, nadat ze van de miraculeuze bron nabij de kerk hadden gedronken, om van de houten kast splinters te prutsen, die als talisman mee naar huis werden genomen.
Het is dan ook niet verwonderlijk dat de schilderingen met bloemen en gebladerte, die heel de relikwiekast overdekken, nu zwaar beschadigd zijn. Er staat ook een tekst op in het Latijn. In een boekje vind ik een vertaling daarvan in het Frans. Zo kan ik nu vrij vertalen: *"De Heer waakt over het gebeente van deze hier. Hij geeft opnieuw kracht aan de zieken. Wendt u tot Hem en Hij zal zich tot u keren."* Zoiets noemde men vroeger 'volksdevotie' of 'volksgeloof'. Wat zulke heidense praktijken met Jezus' opdracht: *"Gaat en onderwijst alle volkeren"* of met zijn Blijde Boodschap te maken hebben, is mij wel een raadsel. Komt hier niet eerder winstbejag en hang naar macht om het hoekje kijken?

Tegenover de kerk trekt een groot, oud herenhuis met een mooie voortuin onze aandacht. Een bord *Boutique ouverte* lokt mijn Hilde onweerstaanbaar naar binnen en ik volg haar. Wij bestijgen enkele treden en stappen via de pui naar binnen. Een ware ontdekking van een heel smaakvol aanbod, waaronder opvallend veel stoffen: gordijnen, kussens, tafelkleden, maar evenzeer 'gequilte' kleding en bedspreien naast allerlei mooie snuisterijen. Hilde vindt er het tafelkleed van haar dromen voor onze grote tafel thuis. Zo komen wij in gesprek met de elegante, bejaarde uitbaatster. Zij verkoopt veel stoffen van een Zweeds merk. Zodra zij verneemt dat wij uit Antwerpen komen, gordijnen zoeken, maar de maat van onze ramen niet kennen, belt zij naar ik weet niet waar. Zij informeert spontaan voor ons waar deze stoffen in België te koop zijn. Ja, in Brussel, maar ook in Gent weet men ons met zekerheid te vertellen. Wat een lieve, dienstvaardige dame!
Aan de verpakking van ons tafelkleed hangt een repro van een oude prentkaart, waarop een goede foto van de kerk in bruin is afgedrukt. En, inderdaad, daarop is het vroegere, ommuurde kerkhof goed zichtbaar. Op de onderste witte rand van de kaart lezen wij: *"**La Boutique en face** – tissus, objets deco, linge de maison."* Een dame en een zaak-met-smaak om te onthouden.

Het vervolg van onze reisroute naar **Semur-en-Auxois** verloopt feestelijk. Wij bollen over grote wegen met heel weinig verkeer door het kleurrijke landschap. Onze cd-speler brengt er helemaal de sfeer in. De prachtige sopraanstem van Dawn Upshaw klinkt, begeleid door het 'Nationaal Operaorkest van Lyon', de 'Chants d'Auvergne' van Joseph Canteloube (1879- 1957). Wij rijden als het ware zwevend door de hemel van Bourgondië. Hoe dichter wij de stad naderen, hoe meer Magritte-wolkjes er in het azuur worden gepenseeld.
Wij parkeren de auto in een straat, op slechts enkele honderden meter uit het centrum van de oude stad. **Semur**, nu de hoofdplaats van de Auxois, was in de 14de eeuw de meest geduchte vesting van het hertogdom. De stad was toen door een vestingmuur met achttien torens omringd en in drie delen verdeeld. Elk deel of wijk was dan nog eens omringd. In het midden van dat alles en over de volledige breedte van de roze granietrots waarop de stad gebouwd was, lag de wijk van de donjon. Op de vier hoeken daarvan stonden machtige ronde torens. Niet te verwonderen dat de stad Semur de reputatie genoot van onneembaar te zijn. Immers, beneden de rots stroomt de **Armançon**, die de stad in één grote meander – als een schiereiland – omsluit.
Wij stappen recht naar de mooiste van de twee nog resterende stadspoorten, de **Porte Sauvigny**, gebouwd in 1417. Deze poort draagt niet alleen het stadswapen, want onder de stutboog lezen wij in

sierletters het devies: *"Les Semurois se Plaisant Fort en l'Acointance des Etrangers."* Ofte: *"De inwoners van Semur vermaken zich sterk in de omgang met vreemdelingen."*
Vlak naast deze poort zetten wij ons even neer op het terras van **Café des Arts** voor een koffiepauze. Tot onze verwondering merken wij dat de naam van het café geen fantasie is. In het interieur hangen monumentale, abstracte olieverfschilderijen aan de wanden. In de gewelfde kelders, maar vooral in een belendende, ondergrondse kamer met een uitzonderlijk mooie vloer in natuursteen, hangen prachtige doeken van dezelfde kunstenaar. Ik maak enkele opnamen, ook van de minutieus uitgevoerde details, van de met krachtige vlakken opgebouwde schilderijen.
Ik maak even een praatje met de jonge man achter het buffet, een pikzwarte Afrikaan. Ik wil van hem meer over de kunstenaar te weten komen, waarop hij mij een blad met de foto van de nu tachtigjarige inwoner van Semur in de hand stopt. Daarop lees ik dat het 'Café des Arts', haar nieuwe culturele ruimte – nog geen maand geleden – geopend heeft met de tentoonstelling van Pierre Saint-Paul, die nu nog loopt. Wanneer ik aan mijn gesprekspartner mijn bijzondere waardering over deze werken laat blijken, lacht hij beleefd. Daarop vraag ik hem of hij misschien de auteur is van de geboetseerde Afrikaanse kop, die op een sokkel staat opgesteld. De man lacht al zijn witte tanden bloot en ik zie hem in zijn volle gedaante: zijn goudgeel hemd zonder kraag, zijn blauwzwart gezicht met die heldere brede lach ... Wat een innemend, warmhartig mens! "Nee," zegt hij, "dat is werk van een kunstenaar die amper vier kilometer hiervandaan woont en werkt." Ik vraag hem of ik misschien het dik boek, dat bij het beeld ligt, even ter hand mag nemen. Ja, dat mag. Ik kijk mijn ogen uit ...Wat een getalenteerde, figuratieve kunstenaar! Zijn schilderijen, tekeningen en beelden zijn verbluffend knap, raak en monumentaal. Hij behandelt zowel Afrikaanse als Oosterse onderwerpen. Hoe is het mogelijk dat ik zijn naam nu vergeten ben? Dom van mij om die niet meteen op te schrijven. De prijs van het mooi geboetseerde negerkopje weet ik nog wel: 2800 euro ... Dat is wel wat veel om zomaar te kopen, hoewel ... het zou in ons gerenoveerd huis mooi tot zijn recht komen.
Wij groeten tot weerziens en vatten – via de stadspoort – onze stadswandeling aan. Wij willen de alom geprezen ***Promenade des Remparts*** gaan verkennen. Langs straten vol bezienswaardige, historische panden, soms ook erg verkommerde huizen, passeren wij de indrukwekkende **Tour de l'Orle d'Or**, één van de vier vergelijkbare torens, die oorspronkelijk op de hoeken van de in 1602 gesloopte donjon stonden. Deze toren biedt nu onderdak aan een museum voor geschiedenis en natuurwetenschappen, dat op dit middaguur gesloten is. Wij staan perplex naar dat geweldige, 44m hoge, gevaarte te staren. En dan bedenken dat de wanden bovenaan 2,20m dik zijn en aan de basis 5m! Ondanks deze toren op de rotsen gefundeerd staat, zit er toch een enorme barst in ...
Vervolgens bewonderen wij het plaatselijke ziekenhuis. Ik kan mij zoiets bij ons niet voorstellen: een moderne kliniek ondergebracht in de fraaie 18de-eeuwse woning van een markies en luitenant-generaal in het koninklijk leger. De voortuin staat vol naakte, tot vuisten geknotte platanen, daaronder schittert een hele parking auto's in de zon. Misschien wel praktisch, maar niet mooi! Achter dit hospitaal staan nog meer moderne bijgebouwen. En daarachter een grote open ruimte, een met lindebomen beplante promenade over de eigenlijke *remparts*, de stadswallen of verdedigingsmuren, waarin wij uit roze graniet gehouwen stenen herkennen; de glinstering van mica en kwarts verleent een edel uitzicht aan dit gesteente.
Wij genieten van het panoramisch uitzicht over de uiterst gevarieerde **Armançon** rivier diep onder ons. De lange verkeersbrug, die vanaf 1787 aan de voet van de donjon de rivier overspant, lijkt wel een onderdeel uit een miniatuurstadje. Deze donjon beschermde eertijds de nauwe landengte tussen de roze granietrots waarop de stad was ontstaan en het granietplateau waarop ze zich later uitbreidde. Op deze brug kan men het typisch uitzicht op het middeleeuwse stadje genieten, zoals Semur

meestal op prentkaarten en in boeken in beeld wordt gebracht. Dit moeten wij bij een volgende gelegenheid beslist gaan bekijken. Vanaf deze promenade genieten wij verder van de terrasvormige opbouw van tuintjes en huizen aan de overzijde van de rivier en de schilderachtige beboste hellingen in tegenlicht. Wij lopen hier helemaal alleen zodat ik ongestoord tientallen foto's kan maken van al het mooie dat ons omgeeft. Daarna keren wij terug naar het centrum van de stad tot bij de collegiale **Eglise Notre-Dame**. Deze kerk, met plein ervoor, wordt door oude tot zeer oude huizen omringd, waarvan sommige met monumentaal vakwerk zijn opgetrokken. Het is één der mooiste van Bourgondië, gesticht in de 11de eeuw en vanaf de 13de eeuw herbouwd en verbouwd in gotische stijl. In de 16de eeuw zelfs nog vergroot, maar zij leed tijdens de Revolutie enorme, onherstelbare schade. Toch heeft ook hier de schijnbaar alomtegenwoordige Violet-le-Duc (1814-1879) grote restauratiewerken uitgevoerd.
Al bij het binnentreden, valt me op hoe het smalle middenschip de hoogtewerking van de gewelven en de slanke pijlers nog versterkt. Met andere woorden: hier komt het zo specifieke verticalisme van de gotische stijl heel sterk tot zijn recht. In de linkerzijbeuk lokken ons een hele reeks bezienswaardige kapellen, vooral de tweede met monumentale figuren. Het betreft een gepolychromeerde **graflegging** uit de 15de eeuw, een meesterwerk in zijn genre, dat als het mooiste van heel Bourgondië geldt.
In de volgende kapellen treffen ons vooral de al even oude, gebrandschilderde ramen. Het zijn zeer knap uitgevoerde didactische panelen. Op het ene wordt het ambacht van de slager uitgebeeld, vanaf het slachten van een rund tot de verkoop van de onderdelen ... Van realisme gesproken ... Een tweede reeks, maar nu van de lakenfabrikanten, waar achtereenvolgens het scheren, het wassen, het vollen, het snijden, het kaarden, het weven en het kammen worden uitgebeeld. Dit zijn dan ook kapellen die aan de desbetreffende gilden hebben toebehoord.
In de kooromgang bevinden zich drie straalkapellen, waarin nog glas-in-loodramen uit de 13de eeuw voorkomen. Zo bezit de centrale straalkapel zeer oude ramen, die aan Maria zijn gewijd.
Wij verlaten deze kerk, die vast een tweede bezoek waard is en wandelen langs gezellige straten vol winkels en bebloemde terrasjes naar de oude stadspoort, waarlangs wij de stad uren geleden waren binnengestapt.
In de zijgevel van het **Café des Arts** merk ik hele groepen Afrikaanse beelden achter de ramen. Ik maak er – doorheen het vensterglas – foto's van, waarbij de tegenoverliggende winkelstraat met de oude voorouderbeelden versmelt.
Wij worden voor het avondmaal in ons logement verwacht. Als hoofdgerecht krijgen wij op ons bord een gebraden kwartel. Gepluimd en totaal onmachtig ligt het vogeltje met de billetjes omhoog op zijn rug in een sausje met rozijnen, omkranst met rauwe veld- en notensla, bestrooid met pijnboompitten, en ... ja, er liggen ook nog twee bolletjes 'heerlijke' aardappelpuree bij.
De gebruikelijke thee en Duvel wordt ons door de gastheer op de kamer gebracht met mededeling: "door ons – bij wijze van afscheid – aangeboden." Wat zijn de Nederlanders toch voorkomend en lief!

Bij ons vertrek in **Thury** staan de anders zo schitterend gouden paardenbloemen gesloten en de bossen vergeet-mij-nietjes treuren in de regen.
César Francks weemoedige *Sonate pour piano et violon*, waarin gelukkig ook regelmatig een vrolijker melodie doorheen klinkt, begeleidt ons. Het heeft inmiddels opgehouden met regenen en hoewel de zon nog achter grauwe wolken verborgen blijft, valt het ons op hoe prachtig de bomen en struiken

gedurende onze reis zijn uitgebot. Alle frêle tinten van groen kleuren het heuvelachtig Bourgondië véél vrolijker dan tijdens de zomer.
Enkele jaren geleden bevoer ik, samen met een vriend, het *Canal Latéral à la Loire.* Bij enkele zeldzame gelegenheden had ik toen de nabij gelegen, echte Loire ontdekt.
Elke dag schreef ik lange brieven naar mijn Hildeke, in de laatste formuleerde ik haar een belofte:
"Wij, jij en ik samen, zullen hier rondzwerven, per auto, als God en zijn vrouw in Frankrijk!"

Eindelijk is het zover! Vanuit een *gîte* in **Fours**, *Village Fleuris,* gelegen op 22km van Décize, gaan wij nu elke dag een stukje van de middenloop van de Loire verkennen.
Zomaar bij een picknickplaats naast de autoweg, ontdek ik een hele plek **grote muurbloempjes**, ook het schattig rood **guichelheil.** Het is zo'n beminnelijk klein, laag bij de grond bloeiend bloempje dat ik het telkens 'giechelkruid' noem. De Franse autowegen zijn zeer goed en onze gps eveneens, maar de Hollandse dame uit de ruimte moet dringend haar uitspraak van de Franse straat- en plaatsnamen gaan bijscholen!
Onze gîte is picco bello. Een oud herenhuis, iets buiten de dorpskom in een domein van 3ha gelegen. Door onze ramen genieten wij van een oude boomgaard als een tuin van Eden. De Noord-Nederlandse gastheer en zijn dame doen aardig hun best om het ons zo aangenaam mogelijk te maken. Wij zijn tijdens dit late najaar ook hun enige gasten!
Bij ons eerste uitstapje naar de **Loire** genieten wij met volle teugen. Daarbij wordt het ons meteen duidelijk: de Val de Loire krijgen wij nooit in twee weken leeg gelepeld, zelfs niet het stukje middenloop tussen Décize en Orléans!

Eerst komt het stadje **Décize** aan de beurt, dat ik van vroeger al goed ken. *Décize en Loire assise* ... leert een folder ons.
Het oude vestingstadje verheft zich op een rotseiland boven de Loire. Het is door twee lange, gemetselde boogbruggen met het land verbonden. De ene gaat over de eigenlijke stroom, terwijl de andere over een oude, deels dichtgegroeide zijarm gaat.
In Décize komt de **Aron** de **Loire** vervoegen. Bovendien komen er ook nog twee kanalen samen: het **Canal de Nivernais** en het **Canal Latéral à la Loire.**
Décize is dus een echt hydrografisch kruispunt. De boorden van de diverse waterlopen zijn dan ook een paradijs vol wilde bloemen. Ik maak er heel wat opnamen, zo ook van een grote groep bruingedroogde **grote klit** tegen het water.
Het landschap is – onder alle weersomstandigheden – zeer afwisselend en blijft ons boeien.
Op de punt van het eiland werd in 1771 een 900m lange **Promenade des Halles** aangeplant. Dit zijn vier rijen machtige platanen van maar liefst 55m hoog!
Momenteel wordt er langs de Loireboorden en onder de platanen een nagenoeg eindeloze brocantemarkt gehouden. Daar zijn niet alleen de Fransen, maar evenzeer de toeristen gek van. Bij een vorig bezoek per boot aan deze stad stond – tot mijn grote ergernis – op dezelfde plaats een uiterst lawaaierige kermis onder de oude, eerbiedwaardige bomen. Wij kwamen toen precies op die plek aan land ... Een groter contrast was niet mogelijk! Maar nu mediteer ik, langzaam wandelend van bank naar bank, over de geneugten van het volk. Het kan geen toeval zijn dat men deze plek – tussen stroom en schaduwrijke bomen – uitkiest om feest te vieren. Is dit geen oeroud gebruik? Bij het verlaten van Décize ontdekken wij – vlakbij de twee nog resterende vestingtorens van de oude stadswallen – een groepje **Europese cyclamen**, die ik uitvoerig fotografisch vastleg.
De **église Saint-Aré**, een zuiver romaans bouwwerk met tongewelf, werd op het hoogste punt van

het rotseiland neergezet. Het 11de-eeuwse koor is mooi gerestaureerd. Onder dit koor bevindt zich een zeldzame crypte uit de merovingische periode (7de eeuw), maar ook dit keer is deze gesloten. Bij wijze van compensatie ontdekken wij een wonderlijke, mooie doopvont. Hoe is het mogelijk dat ik die vroeger niet heb opgemerkt?
Wij besluiten onze dag met een bezoek aan twee, dichtbij langs de Loire gelegen romaanse kerkjes: in Fleury en in Avril. Dat van **Fleury** had ik al eerder bezocht. Misschien omdat het nu – jammer genoeg – gesloten is, schrijf ik het hierna volgende gedicht.

Het kerkje van Fleury-sur-Loire

Een kerkje hoog verheven,
omgeven door dikke muren
als een kleine burcht
waarin God wordt bewaard
vereerd en om bijstand gevraagd.

In het halfduistere interieur hangt,
tussen enkele rijen gammele banken
een muffe geur van heiligheid.
De massieve offersteen
staat pal centraal in de apsis.

In de rommelige sacristie
ligt, verstard in de tijd,
een scheef gezakt harmonium
met een pluche stoel erbij,
alsof César Franck hier zat.

Vlakbij het kerkje maak ik opnamen van een mooie groep **kroontjeskruid** en tegen een oude muur daarachter hangen **trossen blauwzwarte bessen van de roodbladige wilde wingerd**. Ook vind ik er nog **blaassilene, rode sporebloem** en **echte heemst**.
Naar ik uit een plaatselijk foldertje verneem zou *"de naam Fleury zijn oorsprong danken aan de gallo-romeinse godin Flora, die daar mogelijk bij een bron vereerd werd."* Er werden in ieder geval *"sporen van een Romeinse weg en funderingen van een gallo-romeinse villa"* gevonden.
Volgens mijn Grote Winkler Prins is Flora een *"ouditalische godin van de bloei van bloemen en veldgewas, aan wie al in zeer oude tijden een klein heiligdom op de Quirinalis Heuvel te Rome was gewijd. Het had een eigen priester: de flamen Floralis. Op voorschrift der Sibyllijnse boeken kreeg de godin in 238 v. Chr. een tempel nabij het Circus Maximus, en sindsdien werd er jaarlijks omstreeks 1 mei zes dagen lang het Floraliafeest gevierd. Nog in de 4de eeuw n. Chr. werd dit feest gevierd."*

Achter het idyllisch mooie, romaanse kerkje van **Avril** stroomt een bevallig beekje, afgeboord met wilgen waaruit geel gekleurde wilgentenen spruiten. Een ideaal materiaal voor het creatief vlechtwerk van mijn dochter Gerda. Ook dit kerkje is spijtig genoeg gesloten.
Het volgende bezoek op ons 'programma' heeft **Le Bec-d'Allier** en **Le Guétin** tot doel. Op die plek ontvangt de Loire de **Allier**, zijn voornaamste bijrivier, waardoor het debiet meteen zo goed als verdubbelt. Bij de samenvloeiing van de waterlopen zwerven wij over de stranden, zandbanken en tussen het struikgewas in de overstromingsgebieden. Het is een hele belevenis de stroom – te midden van die eenzame woestenij – te zien voortsnellen. De plassen naast de Allier samen met de brede kiezelstranden geven ons een idee hoe breed, bij zware regenval, beide stromen zwellen. Hier in deze soberheid voel ik hemel en aarde paren ...

Hiermee gaat een oude droom in vervulling! Wij genieten er nu samen van de oerelementen: zand, water en wolken, maar evenzeer van enkele dode wilgen, versierd met talloze bollen **maretak**. Wij waden door hoge **buntgrassen**, **bramen** en **wilde rozen.** Tegen de steile helling, waar bovenop de rijweg rond het mooie dorpje **Colombier** draait, ontdekken wij bontgekleurde ranken in het gras. Dat moet beslist een lathyrussoort zijn ... vermoedelijk **boslathyrus** met roomwitte en roze tot purperen bloemen. Ik klauter naar boven tot bij de rijweg en maak er een hele reeks foto's van. Bovenaan het asfalt bevindt zich een stenen trap waarlangs wij terug afdalen. Bijna bovenaan de trap staat de datum 1856 gegraveerd ... In dat gedenkwaardige jaar stond het waterpeil van de Loire zo hoog ...! Onvoorstelbaar!
Wij genieten van de verschrikte visjes in de plassen, van roofvogels – zwevend in grote bogen tegen de blauwe hemel – op zoek naar prooi en van schichtige ruïnehagedisjes tussen de stenen.

De *pont canal* of *aquaduct* is een lange met natuursteen gemetselde boogbrug, de vaargeul – tussen twee jaagpaden – ligt er middenin. Dit brengt me onze boottocht van enkele jaren geleden in herinnering. Het was werkelijk indrukwekkend wanneer wij hoog boven en dwars over de Allier voeren. Het aansluitende sluizencomplex (2X5m!) van **Le Guétin** vervolledigt deze spectaculaire en geniale waterwerken. Nu voel ik me niet meer de touwtrekkende bootsjongen, maar eerder de toerist, die herinneringen ophaalt en verhaalt uit zijn vroegere leven.
Dezelfde dag nog brengen wij een eerste verkennend bezoek aan de stad **Nevers**, gebouwd op de samenvloeiing van de Nièvre en de Loire. Wij bezoeken er het **Hertogelijk paleis,** dat als het eerste Loirekasteel wordt beschouwd.
Alles ademt hier de renaissance: de zeer evenwichtige gevel met mooie, niet-opdringerige bas-reliëfs versierd, de veelhoekige torentjes en het hoge zadeldak ... Het lijkt wel een sprookje met uitzicht op de in de diepte voorbijstromende Loire.
Bij de archeologische opgravingen in de ondergrondse ruimten worden wij verrast door hoge aquariumwanden waarin alle vissoorten uit de Loire ons met grote ogen verbaasd aanstaren. Uit onze lessen 'vaderlandse geschiedenis' herinner ik mij nog de naam Lodewijk van Nevers. Wij spraken die naam dan wel op zijn Vlaams uit. Was Lodewijk immers geen graaf van Vlaanderen?
"Ja", zegt mijn Grote Winkler Prins: *"Lodewijk van Nevers (ca. 1304-1346) graaf van Vlaanderen sinds 1322. Hij was de kleinzoon van Robrecht van Béthune."* Deze laatste was de grote held in de guldensporenslag volgens Consciences 'Leeuw van Vlaanderen'. Lodewijk had in 1323 te kampen met een geweldige opstand van de boeren uit de kuststreek, aangevoerd door Niklaas Zannekin! Toen hij tijdens de Honderdjarige Oorlog partij koos voor Frankrijk kreeg hij opnieuw de Vlamingen tegen, zodat hij noodgedwongen Vlaanderen moest ontvluchtten!

Onze volgende uitstap gaat naar **La Charité-sur-Loire**, het boekenstadje. Volgens 'De groene gids' van Michelin is dit stadje een omweg waard. Het is niet omdat wij een hele reis vol omwegen maken, maar ook omdat ik van een vorig, al te vluchtig bezoek aan La Charité heel goede herinneringen bewaard heb. Mijn vriend en ik liepen toen samen vanaf het *Canal Latéral à la Loire* twee kilometer ver te voet naar het stadje. Daarbij staken wij in 2007 tweemaal – via een lange, stenen boogbrug – de Loire over. Er ligt immers een langgerekt, bewoond eiland in de stroom.
In mijn reisverslag van 'Een boottocht op het Canal Latéral à la Loire', schreef ik hierover:
"Het tweemaal oversteken van de stroom is zo indrukwekkend dat wij van de ene naar de andere kant van de brug lopen om foto's te maken. De hoofdstraat, die vanzelfsprekend in het verlengde van de Loirebrug ligt, klimt kronkelend steil omhoog. Maar nog voor wij deze klim aanvatten, wordt onze

aandacht getrokken door twee etalages vol prachtige foto's van romaanse kapitelen. Bij nader toezien is dit het centrum van *Les amis de La Charité-sur-Loire.* Wij stappen er resoluut binnen en worden er door een typisch Franse dame met alle lieftalligheden ontvangen. Zij toont ons – ter inzage – een prachtig fotoboek, weliswaar nog in proefdruk, vol unieke foto's van de complete schat aan gesculpteerde, romaanse kapitelen van de nabijgelegen **Église Notre-Dame**. Bij het boek hoort ook een cd-rom. François schrijft spontaan in op deze bijzondere uitgave ..."

Eerst willen wij het stadje zelf, met zijn boekhandels en kalligrafie, maar vooral de – na Cluny – tweede grootste romaanse kerk van Frankrijk, de **priorij Notre-Dame**, gaan bekijken. Niet voor niets werd dit indrukwekkende bouwwerk door de Unesco tot werelderfgoed verheven!

Ondanks de schade die doorheen de eeuwen aan deze abdijkerk werd toegebracht, blijft ze één van de belangrijkste bouwwerken van Bourgondië. Met haar breedte van 37m, een lengte van 122m en een hoogte van 27m onder de koepel is zij best indrukwekkend!

Paus Paschalis II, op doorreis in Frankrijk, heeft dit machtige bouwwerk in 1107 ingewijd. De kerk en abdij kreeg de titel van 'Oudste dochter van Cluny' en zou op haar beurt voor maar liefst vierhonderd zuster-priorijen – verspreid over Frankrijk en de rest van Europa – zorgen.

In 1559 viel de kerk en het abdijcomplex ten prooi aan de vlammen, die eveneens een groot deel van de stad verwoestte. De abdijkerk verloor daarmee definitief zes traveeën. Hierdoor kwam de gevel met de prachtige romaanse toren, zoals wij die nu nog bewonderen – hoogst eigenaardig – een heel eind voor de huidige gevel te staan. De aldus door brand vrijgekomen ruimte werd de huidige *Place Sainte-Croix*. Bemerkenswaardig op dit plein zijn de hoge woonhuizen waarop de arcades van de verdwenen kerktraveeën nog duidelijk zichtbaar zijn.

Het schip van de kerk werd in het verleden zo slecht gerestaureerd dat het architectonisch waardeloos is geworden. Daarom is de dwarsbeuk (transept), samen met het grote koor het meest intressante uit de romaanse tijd dat ons nog rest. Boven de kruising bewonderen wij de achthoekige koepel van de vieringtoren die op trompen rust.

De gebeeldhouwde kapitelen behoren tot de mooiste beeldhouwwerken uit de romaanse kunst. Hoewel deze hoog en vaak minder goed verlicht zijn, kan ik ze toch ten volle genieten in het boek waarvoor mijn vriend inschreef en dat ik van hem heb cadeau gekregen: *'Le décor sculpté'.*

"C'est au regard de l'éternté que les chapiteaux ont été créés et qu'ils demeurent." Zo lees ik op de achterzijde van dit prachtig boek.

Naast het koor is recent de *Jardin des Bénédictins* aangelegd. Daar, op een bankje gezeten, genieten wij een prachtig uitzicht op het geheel van de koorafsluiting, de dwarsbeuk en de machtige, achthoekige vieringtoren van de abdijkerk.

Bij het aanleggen van dit binnenplein werden resten van een tweede, even oude, abdijkerk blootgelegd, de **Église Saint-Laurent**.

Voor wij het indrukwekkende complex verlaten, waar in de gloriedagen wel tweehonderd monniken leefden en werkten, lopen wij nog door de luttele resten van het eertijdse klooster. Het zijn hoofdzakelijk de 14de-eeuwse kapittelzaal, de refter van de monniken, enkele vertrekken van de prior en de 18de-eeuwse kloostergang die wij nog kunnen bezoeken.

Daarna maken wij een korte wandeling over de oude stadsomwalling. Het zo geprezen panorama over de Oude Loire valt echt tegen. Toch maak ik een reeks opnamen van de **bloeiende klimop** – het oeroude symbool voor de trouw – die triomfantelijk in dikke trossen over de eeuwenoude vestingmuren hangt. De steile hellingen naar de vestingwal bestijgen wij gedeeltelijk over stenen treden. Het gras en dus ook de bloemen zijn net door het gemeentepersoneel vakkundig kaal gemalen ... Jammer ...

Vanaf de abdijkerk dalen wij met de auto af, recht op de oude, lange boogbrug over de Loire. Wij rijden tot bij het langgerekte, bewoonde eiland. Het wordt ons meteen duidelijk: de zandbanken of moet ik het stranden noemen, zijn grotendeels overdekt met wilde planten en een zee van bloemen. Wij plaatsen onze vouwzeteltjes triomfantelijk te midden van dit paradijs, met een heel fraai uitzicht op de lange boogbrug en het stadje. Wild enthousiast loop ik tussen de bloemen en maak er een hele reeks opname van allerlei mij voorheen ongekende soorten. Op dit paradijselijke eiland, midden in de laatste wilde rivier van Europa, wil ik best – voor de rest van mijn dagen – mijn spreekwoordelijke tenten opslaan.

Het stadje **Briare** (6000 inwoners) is onze volgende bestemming. Opnieuw schittert de zon in een azuurblauwe hemel. De wilde Loire, samen met het complex van door mensenhanden gegraven kanalen, maken samen met de bebloemde oevers en dijken alles tot een waar paradijs. Al in 1604 begon men hier het eerste verbindingskanaal van Europa te graven: het 57km lange *Canal de Briare.*
Pas 62 jaar later was het *Canal Latéral à la Loire* verbonden met het *Canal du Loing.* Daarmee waren de stroombekkens van de Loire en dat van de Seine met elkaar verbonden. Het meest spectaculaire kunstwerk in Briare is zonder twijfel de *pont-canal.* Dit meesterwerk van menselijk vernuft en kunnen werd door Gustave Eifel in 1890, gelijktijdig met zijn nog veel beroemdere toren in Parijs, gerealiseerd.
Het *Canal Latéral à la Loire* maakt in Briare een bocht en loopt over een 662m lange kanaalbrug haaks over de Loire. Wij staan er met grote ogen, naar te kijken: 11m breed (inclusief de jaagpaden) met de gebruikelijke diepgang van 2.20m, alles gemaakt met ijzeren platen, die met miljoenen klinknagels tot een ijzeren goot werd samengeklonken. Deze indrukwekkende vaargeul wordt door 15 gemetselde pijlers over de Loire gedragen!
In een voormalig dienstgebouw van het kanaal bezoeken wij een winkel boordevol knusse, overwegend houten speelgoedjes: een waar feest voor Hilde!

Al even beroemd als Eifels meesterwerk is in Briare het **Musée de la Mosaïque et des Emaux**. Dit wonderlijke museum bevindt zich naast de oude fabriek, die nog steeds in bedrijf is.
Jean-Félix Bapterosses was de geestelijke vader van de eerste machine voor de industriële productie van knopen en later ook van kralen. Wat we daar te zien krijgen tart alle verbeelding!
Het meest van al boeien mij de mozaïeken met emailwerk voor de artistieke decoraties in art nouveau, of liever van de voorlopers daarvan. Deze productie startte in 1882. Hierbij spelen florale motieven een grote rol. Het is een mozaïektechniek die veelal in gevels en vloeren werd toegepast en die – ook nog in deze tijd – onbeperkte mogelijkheden biedt.
In de fabriek worden nu nog prachtige muur- en vloertegels gefabriceerd. In de aansluitende fabriekswinkel krijg ik het zelfs klaar om één enkel handgeschilderd tegeltje te kopen! Het lieve vrouwtje aan de balie heeft dan ook nog nooit van Vlaanderen, noch van Antwerpen gehoord ...!
Op de binnenplaats van de fabriek fotografeer ik prachtige **wilde wingerd**. De ranken kruipen met vuurrode vingers in alle mogelijke, sierlijke bochten tegen de bakstenen muur. Het lijkt wel een wedstrijd tussen de natuur en cultuur: om ter mooist, om ter origineelst!

Op weg naar **Cosne-Cours-sur-Loire**, het eigenlijke doel van deze dag, bemerken wij langs de autoweg een wegwijzer: **Béard, église roman**. Wij zijn nog maar net Décize voorbij, maar willen toch even op verkenning. Blij verrast, staan wij stil bij een buitengewoon bouwwerk dat alle karakteristieken van La Charité vertoont, maar dan wel in een veel kleinere uitvoering.

Het betreft een stichting uit de tweede helft van de 12de eeuw. Het kerkje is, hoewel nog volop in restauratie, erkent als 31ste *site de la Fédération 'sites clunisiens'*. Het wordt nu voor allerlei culturele manifestaties gebruikt. Een tekst van Matisse, die op de kerkdeur is aangebracht, maakt meteen duidelijk in welke geest *l'association des Amis de l'Eglise de Béard* is opgericht. En ik vertaal vrij: *"Ik wil dat de bezoekers een verlichting van de geest ervaren. Dat zelfs zonder gelovig te zijn zij zich in een omgeving bevinden waar de geest zich verheft, waar het denken verheldert, waar het gevoelsleven zichzelf verlicht [...] Het voordeel van het bezoek zal ongedwongen ontstaan zonder dat het nodig is het hoofd ter aarde te buigen."*
Naast deze tekst hangt nog een kleine affiche die een concert voor aanstaande zondag aankondigt. De violist Adalberto Murari zal als solist optreden. Daar zijn wij alvast benieuwd naar!
Vlakbij het kerkje daalt een weggetje tot bij de Loire. Ik maak er meerdere foto's van de stroom, de zandbanken en de bosschages.

Daarna zetten wij onze trip naar **Cosne-Cours-sur-Loire** verder. Het kleine stadje (goed 11000 inwoners) oogt gezellig, maar is wel al zijn vroegere industrie van hoogovens en ijzergieterijen voor de marine kwijt, alsook de professionele visvangst en het vrachtvervoer op de Loire. Het ligt dan ook voor de hand dat wij het verleden in het museum gaan opzoeken. Een mooi, oud kloosterpand, gelegen aan de **Nohain**, een bijrivier van de Loire, werd hiertoe gerenoveerd en ingericht. Het is onverwacht zeer goed gestoffeerd en onderhouden. Het museum toont in hoofdzaak de scheepvaart en andere activiteiten op de *Loire moyenne,* zoals die tot in de late 19de eeuw bestonden. De visvangst, binnenvaart en handel uit het verleden worden op vernuftige, verhelderende wijze in beeld gebracht. Zowel oude landkaarten als gravures en foto's, maar ook schilderijen, scheepsmodellen en gebruiksvoorwerpen brengen de vroegere scheepvaart, visvangst en zandwinning opnieuw tot leven. De landschapschilderijen getuigen van een groot vakmanschap en meer in het bijzonder de werken van Eugène Messemin en Claude Rameau treffen ons door hun bezieling.
Boven in het gebouw is een kleine, maar aardige verzameling moderne schilderijen te bezichtigen: de Vlaminck, Chagall, Derain, Utrillo en Zingg uit de eerste helft van de 20ste eeuw boeien ons nog het meest van al.
In een afzonderlijk gebouw, de voormalige smederij, tegen de Loire gelegen, precies waar de Nohain zich met de Loire verenigt, bezoeken wij een tijdelijk tentoonstelling. Deze sluit nauw aan bij wat wij net in het Loiremuseum hebben gezien. De titel luidt: *La Loire dessus – dessous, archéologie d'un fleuve.* Een gespecialiseerde duikersverenging, in nauwe samenwerking met archeologen, evoceren met allerlei 'vondsten' de geschiedenis van de mens, zowel op de stroom als in het hele Loirebekken.
Zo bekijken wij onder meer verschillende soorten gevlochten fuiken en een grote kano, die uit één boomstam werd gehakt. Met veel aandacht kijken wij vervolgens naar een stuk van een 'gabar', een vrachtschip met platbodem. Het model toont hoe dikke, eiken planken op en aan elkaar werden geklonken. Ook nu nog worden – met respect voor het verleden – dergelijke platbodems gebouwd.
Onze dagen zijn te kort en de afstanden te ver. We moeten terug naar onze *gîte.*
Tijdens de voorbije dagen, zagen wij avond na avond de maan wassen en nu is het zover: vanavond is ze vol en rond. De hemelgoden zijn ons uiterst genegen. Op de terugweg bewonderen wij de volle maan, die alsmaar groter en geler lijkt te worden. De romanticus ontwaakt weer in mij ... Ik droom ervan om bij volle maan, gezeten in zo'n oude, houten schuit over het glinsterende water van de Loire te glijden.
Daarbij komt Paul Van Ostayens gedicht 'Melopee' door mijn gedachten.

Onder de maan schuift de lange rivier
Over de lange rivier schuift de moede maan
Onder de maan op de lange rivier schuift de kano naar de zee

Langs het hoogriet
langs de laagwei
schuift de kano naar zee
schuift met de schuivende maan de kano naar de zee
Zo zijn ze gezellen naar zee de kano de maan en de man
Waarom schuiven de maan en de man getweeën gedwee naar de zee

Het zou voor mij pas echt een droom zijn zo ik Antonín Dvořáks onvolprezen 'lied aan de maan' uit zijn sprookjesopera 'Rusalka' niet in de auto, maar in die droomschuit kon beluisteren.

Het wordt alsmaar warmer, benauwd zelfs. Alles laat vermoeden dat onze azuurblauwe dagen ten einde lopen. In de late avond wordt zelfs de volle maan met donder en bliksem op de vlucht gejaagd en het water valt uit de hemel zoals in Noës dagen.

Ook de volgende ochtend blijft het hard regenen. Pas in de late namiddag toont de zwaar bewolkte hemel af en toe een gaatje, een doorkijkje op het achterliggende blauw. Wij willen er nog even tussenuit om in de omgeving alsnog enkele aanbevolen romaanse kerkjes op te zoeken.
Eerst passeren wij bij **La Nocle-Maulaix** het **Etang Marnant.** Dit is beslist een stop waard! Het is een vrij grote vijver waarin de Bourgondische hemel zich tussen bolle, groene heuvels spiegelt. Onder zeer bewogen wolken drijft – als ware alleenheersers – een koninklijk zwanenpaar op het licht rimpelende water. Er komen herinneringen in mij op aan het prachtige, Iers-Keltische verhaal over de kinderen van Lir, die door hun behekste stiefmoeder voor honderd jaar tot zwanen werden omgetoverd. Hun jammerende zangen galmden een eeuw lang over de meren maar hier in Gallisch Frankrijk zijn hun zangen verstomd.
In het dorpje **Rémilly** houden wij halt bij het prachtig, romaans kerkje, één van de zovele in de rij van Cluny. Ik zet de inkomdeur wijd open om zo enkele opnamen van het interieur maken, evenals van de primitief gebeeldhouwde kapitelen en vooral het oeroude wijwatervat bij de ingang.
Achter het kerkje heeft de hevige wind vorige nacht de nodige okkernoten uit een boom geschud. Wij rapen onze vier handen vol met de intentie de volgende avonden gezellig de noten op te peuzelen.

Het kerkje van **Montaron** is op slot. Geen nood. Boven het belendende kerkhof hangt voldoende dramatiek in de wolken om enkele foto's te maken, die mij mogelijk een prijs zullen opleveren. Wij genieten van de bochtige weggetjes, van de altijd maar wisselende panorama's en houden af en toe een fotostop. Dit is de streek gelegen tussen de **Val de Loire** en de **Morvan** en wij verheugen ons nu al op de komende dagen wanneer wij het **Parc Naturel de Morvan** gaan verkennen.

Ondertussen is het ons duidelijk geworden dat er ook in de middenloop – halfweg tussen de bron en de monding – van de Loire een klein, erkend natuurreservaat van de *Loire Moyenne* bestaat. Het is gelegen tussen La Charité-sur-Loire en Tracy-sur-Loire. Het is 19km lang en beslaat 1500ha.
Wij willen ons eerst informeren over wat men onder 'rivierdynamiek' verstaat en gaan dus voor alles

het bezoekerscentrum *Réserve Naturelle Nationale du Val de Loire* in **Pouilly** bezoeken.
Wonderwel zijn wij de enige bezoekers, een lieve, jonge dame geeft ons dan ook een omstandige introductie. Eerst bekijken wij een tijdelijke tentoonstelling – met videobeelden – van een fotograaf, die al gedurende jaren de levenswijze van een Europese beverfamilie volgt. Prachtig!
Vervolgens wordt ons duidelijk gemaakt hoe het landschap door de rivier wordt gevormd. In het middengebied van de Loire, dat wij nu bezoeken, slijt de grillige rivier de oevers uit of zet ze juist zand af, zodat er eilandjes ontstaan, die elders weer worden meegevoerd. Wanneer de rivier buiten haar oever treedt, vormen zich nieuwe zijtakken of verzanden bepaalde armen, die vervolgens tot dode arm verworden. Zo ontstaat een wirwar van geulen, die zich tussen de altijd in beweging zijnde zandbanken en eilandjes met struikgewas kronkelen. Het is nu net op die zandafzettingen dat zich een zeer gevarieerde plantengroei ontwikkelt. Bij elke stap verandert dan ook het hele landschap. Aan deze boeiende, creatieve dynamiek zou men zijn hele leven kunnen wijden!
Dit natuurgebeuren zou de echte basis op natuur- en mensenmaat moeten vormen, zowel van echte kunst als van samenleving, politiek en religie. Zo lijkt het mij toch.
Door die gedachten begeesterd en gedreven, zwerf ik langs de immer wisselende boorden van de Loire en leg fotografische beelden – als een doorlopende meditatie – vast over onze wording, onze evolutie en het doel van ons bestaan.
Het is er zalig eenzaam. Om het met Robin Hannelores woorden te zeggen: "*Gelukkig maar, want waar de massa samenschoolt kan onmogelijk het paradijs zijn.*" Hier heerst een echte voorwereldse rust ...
Terwijl Hilde even gaat stappen, kuier ik langs een zijarm van de Loire en ontdek er groepen **grote kaardebol**, die wel 3m hoog reiken! Verder nog **rozenstruiken** met roestbruine, tot wijnrode wattig uitziende bollen erop. Het zijn wonderlijk mooie gallen, die naar de vorm althans gelijken op de zaaddozen van platanen.
Dankzij onze 'Trotter' vindt Hilde in het dorp **Pouilly** een uitgelezen theesalon. Ondanks de pluimen en guirlandes is het er zalig warm-menselijk. Het geschikte moment om Hilde haar droomtheepot, in Chinees gietijzer, cadeau te doen. Onze smulpartij in Pouilly wordt zelfs verrijkend voor onze relatie!

In ons – in praktijk – ontchristelijkte Westen wens ik deze zondag te heiligen op een wijze die nog aan mijn jeugdidealen herinnert. Wij zullen vandaag eerst naar **Ternant** rijden, door onze gastheer nadrukkelijk aanbevolen, om er het hoogst merkwaardige triptiek te gaan bekijken. Wij zullen er het lijden van Christus overwegen, mediteren over verlossing en verzoening, die door Jezus van Nazaret werd bewerkstelligd.
Bij het openen van de kerkdeur van het kleine **Sint-Rochuskerkje** gaan er automatisch enkele nederige spotlampen aan. Wij staan meteen perplex. Het lijkt wel een verschijning. Wij vergapen ons op één van die zeldzame, tastbare overblijfselen van ons eigen Vlaamse verleden. Wat was ons Vlaanderen groots! Op vakkundig, maar vooral op artistiek en spiritueel gebied!
Boven het hoofdaltaar pronkt het in hout gesneden, gepolychromeerde retabel dat Jezus' kruisdood en graflegging in drie grote, gesculpteerde panelen uitbeeldt. Links en rechts daarvan zijn telkens twee geschilderde panelen uitgeplooid, die het verhaal completeren. Deze luiken waren vroeger altijd gesloten. Zo beschermden ze niet alleen de polychromie tegen stof en zonlicht, maar zorgden ook voor een feestelijk verrassingseffect wanneer ze op kerkelijke hoogdagen werden geopend.
Wij kunnen ons nu niet meer indenken wat voor een effect dit op onze voorouders moet gemaakt hebben. Zij kenden geen fotografie, film of tv.

Zowel het houtsnijwerk als de schilderijen zijn van buitengewone kwaliteit. Het formaat is indrukwekkend: 2,38m hoog en 5,45m breed! Het is een gift van Charles de Ternant.
Uiterst links wordt de proloog tot Jezus' lijden 'geschilderd'. Jezus, duidelijk bedroefd, biddend in de olijfgaard Getsemane, terwijl zijn uitverkoren leerlingen door slaap zijn overmand: *"Abba, Vader, voor U is alles mogelijk, neem deze beker van mij weg. Maar laat niet gebeuren wat ik wil, maar wat U wilt."* (Marcus 14:36)
Het tweede geschilderde paneel brengt de kruisdraging in beeld. De twee rechtse, geschilderde panelen, tonen de Verrezene: Jezus, die de gestorven rechtvaardigen verlossing brengt en zijn opstanding uit het graf.
Het centrale, gepolychromeerde paneel is de helft hoger dan het linkse en het rechtse. Het toont de Gekruisigde tussen de twee moordenaars. Onderaan een hartverscheurende scène: Maria met de armen omhoog geheven, handenwringend van smart. Zij wordt ondersteund door Johannes en Maria Magdalena. Links en rechts van deze groep zitten de schenkers in aanbidding geknield.
Het linker- en rechterpaneel brengen achtereenvolgens de piéta en de graflegging in beeld. Beide groepen zijn niet alleen prachtig van compositie en kleur, maar ook innig doorleefd.
Aan de achterzijde van dit grote retabel staat nog een tweede – eveneens Vlaams werk (!) – ruggelings opgesteld. Het is merkelijk kleiner (1,58m hoog en 3,15m breed) en ouder dan het voorgaande. Het is een geschenk van baron Phillipe de Ternant, vader van Charles en kamerheer van Filips de Goede, hertog van Bourgondië. Het is echt opvallend hoeveel Vlaamse kunstwerken men overal in Bourgondië tegenkomt, dat doet deugd! De Vlaamse kunst was echt een uithangbord van de luisterrijke Bourgondische hofcultuur die in grote delen van Europa toonaangevend werd.
Dit tweede triptiek is opvallend naar vorm en samenstelling identiek aan het eerste. Het onderwerp is dit keer Maria, de moeder van Jezus. De uiterste panelen links en rechts brengen de schenkers en hun respectievelijke beschermheiligen in beeld. Alle overige geschilderde en gesculpteerde panelen tonen zeven episoden uit het leven van Maria.
Het grote, centrale paneel toont Maria's dood en tenhemelopneming.

Het is voor ons alvast een gezegende zondag, dat alles te mogen aanschouwen. De hemel zij geprezen! Wij tweetjes helemaal alleen en van heel dichtbij zo'n hoogstaande kunstwerken mogen beleven ... Om nooit te vergeten!

In de namiddag rijden wij naar het romaanse kerkje **Saint-Laurent** in **Béard** dat wij enkele dagen geleden ontdekten. Het is nog te vroeg voor het concert dat wij willen bijwonen. We hebben nog ruim de tijd om nogmaals tot bij de Loire af te dalen.
Terwijl Hilde haar stappenteller nog even gaat uittesten, speur ik onder acacia's en linden naar bloemen. Ook maak ik er nog enkele momentopnamen van de glinsterend voorbijschuivende Loire die zonder verpozen langs de zandbanken schuurt. In de dreigend bewolkte hemel breekt af en toe een plek azuur door, soms zelfs een schicht zonlicht. Ik beleef zowaar een boeiend spektakel!

Wij betalen onze entreebiljetten voor het concert en krijgen de nummers 5 en 6 toegewezen. Er is dus keuze te over om een goede zitplaats te kiezen en zetten ons neer op de eerste rij. Het is er koud en het tocht in mijn nek. De stoelen staan zo opgesteld dat de violist-solist midden onder de vierkante vieringtoren zal optreden. En dat is ook zo.
Het is de wat adellijk uitziende, bejaarde voorzitster van de *Association des Amis de l'Eglise de Béard,* die de musicus voorstelt. Zij spreekt murmelend Frans, waardoor ons veel van haar inleiding ontgaat.

Hoe dan ook de violist **Adalberto Murari** is *professeur au Conservatoire Supérieur de Musique de Milan* en verblijft momenteel in La Charité-sur-Loire.
Ik kijk om mij heen en constateer dat het kerkje nog niet voor de helft met belangstellenden gevuld is. Wat een bewonderenswaardig idealisme is dat hier, gaat het door mijn hoofd.
Adalberto geeft zelf – met krachtige stem en in perfect Frans – de eigenlijke inleiding tot het muziekprogramma dat hij zal uitvoeren. De titel van het concert luidt: ***La Virtuosité et la Sentiment*** ...
Murari, een vijftiger, selecteerde hiervoor werken of gedeelten daarvan, van Wieniawski, Paganini, Massenet, Bach en ... Ysaye. Hijzelf geeft bij elk stuk een degelijke inleiding en duiding en speelt alle stukken uit het hoofd. Minuut na minuut worden wij meer geboeid. De klank is gevoelig, krachtig, virtuoos en sentimenteel. Gedurende meer dan een vol uur wordt – onder de kille gewelven – ons gemoed met warmte vervuld. Een belevenis om nooit te vergeten!
Wat me ook is blijven nazinderen, is de inleiding die de solist bij het laatste werk bracht. Hij stelde de Luikenaar Ysaye (1858-1931) voor – samen met Bach en Paganini – als één van de drie grootste componisten voor viool. Zijn muziek omschreef hij als "geïnspireerd door de natuur, zoals bij de impressionisten." Daarmee ging er bij mij een belletje rinkelen. Heb ik immers niet onlangs de brieven van Claude Debussy in een dik pocketboek van Hilde cadeau gekregen en met groeiende belangstelling, ja, met enthousiasme uitgelezen? Onmiddellijk vallen er mij allerlei uitspraken van Debussy te binnen. Onder meer hoe hij zijn leerlingen de raad gaf om eerder naar de wind in de bomen te luisteren, dan in dikke boeken orkestratie te studeren. De violist Murari vertelde eveneens dat Ysaye de leiding van zijn strijkkwartet als zijn voornaamste taak beschouwde. Nu is mij uit Debussy's brieven bekend dat Ysaye met het strijkkwartet dat zijn naam droeg, in 1893, Debussy's enige strijkkwartet – in première – in Brussel ten gehore bracht.
Ik sla er mijn boek op na en ja, in een brief van 8 maart 1894 schreef Debussy aan zijn vriend componist Ernest Chausson: *"Ysaye speelde als een engel! En het strijkkwartet had een weerklank die het in Parijs niet had, het orkest was bewonderenswaardig en alle bezoekers, die eenvoudig weg voor hun genoegen kwamen, toonden een roerende ijver om de muziek te vatten."*

Wat moeten wij in Frankrijk op een maandag? Niet alleen zijn er heel wat musea, maar ook allerlei handelszaken gesloten. Bovendien moeten wij er nog rekening mee houden dat alle musea en winkels, die wel open zijn, onder de middaguren sowieso de deuren sluiten ... *Vive la Belgique!*
Onder de plensbuien rijden wij dan toch naar **Nevers.** Wij willen daar de **Cathédral St.-Cyr-Ste-Julite** bezoeken. Wij hadden immers, enkele dagen geleden, in het Hertogelijk Paleis een tentoonstelling bekeken met de ontwerpen van de nieuwe glas-in-loodramen voor de kathedraal. Engelse vliegtuigen hebben in 1944 Nevers zo zwaar met bommen bestookt, dat de kathedraal grotendeels in puin lag. Het mag wel een wonder heten dat precies door die zinloze verwoestingen – in 1949 vijf meter onder de huidige kerkvloer – een baptisterium uit de 6de eeuw te voorschijn is gekomen. Spijtig voor ons, maar de crypte blijft gesloten vandaag ...
In deze kathedraal zijn zowat alle stijlevoluties tussen de 11de en de 16de eeuw te herkennen. Het interieur is gotisch met de zeldzame eigenaardigheid dat het kerkschip twee koren bezit; het ene, aan de westzijde, is majestueus romaans met een indrukwekkend fresco uit de 12de eeuw op de apsis en het andere aan de oostzijde, bezit een gotisch koor.
Al bij het binnentreden van de kathedraal geven de nieuwe gebrandschilderde glasramen ons een klap in het gezicht! Wat een pretentie! Die zogeheten 'moderne' kunstenaars eisen met de meest schreeuwende kleuren alle aandacht voor zichzelf op! Niets, zelfs niet de zogenaamde 'figuratieve' onder hen dragen iets bij tot de lering of devotie van het gelovige volk.

De ramen zijn niet alleen afstotelijk, maar verstoren bovendien de transcendente gotiek. Immers, de spitsboogramen kregen elk een ander maaswerk dat zo typisch is voor dit laatgotisch bouwwerk. Het zijn de abstracten die dit maaswerk door schreeuwende kleuren en bizarre compostities helemaal verstoren.
Voor mij zijn deze glas-in-loodramen een verkwistend niets ontziende en onesthetisch bombardement op de kathedraal. Een ware schande!
Van de enkele nog resterende, gepolychromeerde beelden, zoals de patroonheiligen en van een ontroerende piëta maak ik fotografische opnamen en vlucht de kerk uit. Eens buiten, alsof men onze ergernis nog wil vergroten, trapt Hilde in een hondenstront!
"Het is echt wel een verloren dag", dixit Hilde, wanneer wij bovendien nog via een totaal verkeerde uitvalsweg de stad verlaten.

Wij hebben een troosteloze regendag achter de rug. Gelukkig brengt Dvořáks muziek ons, bij wijze van troost, vreugde op de terugreis. Wat hebben wij toch veel te danken aan de recente technische ontwikkelingen, denk ik bij mezelf. Zo zittend in een waterdichte, comfortabele auto, als in een rijdend salon, over zachte wegen voort snorren, met verwarming of airco naar believen ... Dat heeft Dvořák allemaal niet gekend! "Hij zou het nog moeten meemaken dan kon hij – samen met ons – nu zijn eigen muziek beluisteren", merkt Hilde luimig op.

Bij onze 'thuiskomst' in de *gîte* brengt de computer een mooie brief van mijn dochter Gerda. Wat al nieuws! De twee zonen weer samen naar school en dan nog wel naar dezelfde universiteit waar hun beiden grootouders hen zijn voorgegaan. Een echtgenoot, die niet alleen terug is uit Parijs, die nu een nieuw leven als zelfstandige kan beginnen! En mijn dochter met een bevredigend gezondheidsbulletin en ... het einde in zicht van een al te lange reeks te vlechten manden. Als kers op de taart krijgen we ook nog foto's doorgezonden van Gerda's laatste creaties: een prachtige mand in een pas aangeleerde, unieke techniek uit de Dordogne en drie gevlochten schattige dametjes zoals wij er heel wat in Frankrijk in levende lijve hebben ontmoet. Ik stuur haar alvast per post een mooie prentbriefkaart met de afbeelding van een Loirefuik die ik voor haar in het Loiremuseum van Cosne-Cours-sur-Loire heb gekocht. Alle foto's van vlechtwerken die ik in Frankrijk maak, zullen wij persoonlijk bij haar aan huis brengen.

Tijdens de late avonduren mijmer ik nog wat na. Zo las en hoorde ik ook vertellen dat deze streek nog altijd ontvolkt. Er is te weinig werkgelegenheid omdat al de vroegere industrieën zoals kolenmijnen en ijzergieterijen de deuren sloten. Ook de scheepvaart op rivieren en kanalen moest het afleggen tegen de spoorwegen. Dit historisch gegeven herinnert mij aan Wallonië van na de Tweede Wereldoorlog. Het toerisme zou nu het tij helpen keren.
Anderzijds stel ik vast dat de lindebloesems, kastanjes en eikels aan de bomen blijven hangen. De wilde bloemen worden niet benut, maar eerder verwoest. Overal hangen rijpe bramen. Zowel rijpe appels als peren vallen van de bomen. Een weelde voor de eksters, kraaien en merels! De zo voedzame walnoten liggen platgereden op de wegen. De supermarkten puilen uit van overdaad en doen gouden zaken. Zelfs de zogeheten armen en steuntrekkers vinden daar hun gading. Zo zag ik gisteren op de parking bij de 'Hyper Marché' drie nog verpakte stokbroden hemeltergend uit de vuilbak steken.

Ondergedompeld in de verdroomde klankwereld van Dvořák bollen wij 's ochtends het **Parc Naturel**

Régional du Morvan in. Dit beboste gebergte is in het hart van Bourgondië gelegen. Volgens mijn gidsboekje *"onderscheidt het zich door zijn geografische en geologische kenmerken van zijn buren. Met zijn uitgestrekte wouden, steile rotsen, stuwmeren en snelstromende waterlopen"* enzovoort. Bij deze opsomming is men wel het fenomeen 'mistvorming' vergeten.
De autoweg bocht en golft waarbij de viool- en pianomuziek ons humeur en verwachtingen nog komt aanzwengelen. De beboste, malsgroene heuvelruggen verglijden in de grijze hemel, terwijl de met snelle beekjes gegroefde dalen met mist worden gevuld. De bebloemde wegbermen en weilanden ruimen nu plaats voor de gele en bruinrode boeketten in de boomkruinen. Vooral de beukentakken hangen af en toe met goudgele vingers in de groene tunnel boven de rijweg. Zo voelen wij ons bocht na bocht en na elke glooiing of daling van de weg sterker door de natuur opgenomen. Om het met Hildes woorden te zeggen: "Wij worden met een deken van troost en weemoed omhuld en wij voelen ons hier echt geborgen."
Hoe dieper wij de Morvan binnendringen, hoe dichter ook de mist wordt. Op de *Chaussée François Mitterand* wordt het zicht erg beperkt. Hoe zouden wij dit fenomeen moeten interpreteren? O, ja, Mitterand was burgemeester in het nabijgelegen **Château-Chinon**. Dit stadje van amper 2300 inwoners is ook de hoofdstad van de Morvan: *Petite ville, grand renom!*
Plots stuurt onze gps ons over een onooglijk, sterk dalend weggetje dat nog net goed genoeg is voor een echte terreinwagen. Geen nood, na een eindje wippen en schommelen als op een kermisattractie komen wij op een andere autoweg, die ons richting **Saulieu** brengt.

Bij één van de ontelbare bochten houden we een korte stop en slurpen een kopje oploskoffie. Het is er zo intens stil dat we de mist van het bladerdak horen druppen. De hoge wegbermen vormen een haag van goudgele varens. Ik speur tussen de wilde begroeiing en sta bewonderend stil bij de horizontale, trapsgewijs boven elkaar geweven netten tussen de bremstruiken. De spinnen zelf zitten god weet waar, maar hun met minuscule druppeltjes geparelde vangnetten zijn betoverend en daardoor misschien des te gevaarlijker. Ik maak er een hele reeks foto's van om er een mij nog onbekend sprookjesboek mee te illustreren.

Onze Hollandse gps-dame voert ons feilloos naar het **Maison des Hommes et des Paysages – Maison du Parc** in **Saint-Brisson,** gelegen op 10km ten westen van Saulieu.
Wij duiken het kleine ontvangstcentrum met boekhandel binnen en komen er buiten met een draagtas vol documentatie over de Morvan, een bloemengidsboek, prentenbriefkaarten en meerdere potjes artisanaal bereide confituur.
De mist die maar moeizaam optrekt, hangt weemoedig achter de eeuwenoude bomen en maakt alles nog 'sprekender' om te fotograferen.
Een korte, afdalende wandeling achter de oude gebouwen van het **Ecomusée du Morvan** wordt ons aanbevolen. Het is een uitmuntende introductie tot het eigenlijke **Parc Naturel Régional du Morvan**, dat maar liefst 95 gemeenten omvat en een rechthoek van ongeveer 70 bij 50km beslaat. Dit uitgestrekte gebied telt amper 36000 inwoners, iets meer dus dan onze gemeente Schoten!
De aanbevolen wandeling loopt over slechts één kilometer en zou één uur tijd vergen ...
Uitermate enthousiast loopt en speurt Hilde naar bloempjes en paddenstoelen, terwijl ikzelf door de bomen, bemost doodhout en waterspiegelingen word begeesterd. Bovendien wil ik dit alles fotografisch vastleggen. Ik word duizelig bij het telkens weer vooroverbukken, knielen en opstaan. Wij hebben er wel vier uur over gedaan!
Wanneer wij in onze *gîte* arriveren, hebben we dan ook 168 opnamen bij. Deze worden op kwaliteit –

zowel naar beeldscherpte als naar compositie – op de computer gecontroleerd en geselecteerd.

De volgende ochtend is al even grauw en het begint zowaar nog te miezeren. Om elf uur besluiten wij het er alsnog op te wagen. We willen het grote **Lac de Pannecière** gaan verkennen.
In **Luzy**, nog helemaal onderaan in de Morvan, houden we een halte. We lopen even door het centrum van het 2400 inwoners tellende stadje. Alles is opvallend netjes en goed onderhouden. Er zijn opmerkelijk veel winkels, barrestaurants en zelfs een theesalon: *Le Bistro à crêpes.* Er worden hartige en zoete pannenkoeken geserveerd. Het bevalt er ons best, ook al weet de lieve dame nauwelijks waar België ligt. Zij kent echt niets van ons landje en vindt dit ook heel normaal, want zelfs in haar eigen land kwam ze tijdens haar hele leven slechts één regio verder, voegt zij er ter verontschuldiging aan toe.
In het stadshuis gaan we de acht wandtapijten van Aubusson bekijken. Deze werden in het begin van de 18de eeuw speciaal voor de *Salle d'Honneurs* geweven. Zij brengen de verschillende episoden uit het Bijbelboek Esther in beeld. Jammer, maar deze wandtapijten kunnen ons niet bekoren. Meteen wordt ons duidelijk waarom onze Oudenaardse, Brusselse of Mechelse tapijten zo wereldberoemd zijn. De oude tapijtweverijen van Aubusson (dep. Creuse) kregen evenwel in de 20ste eeuw een ongemeen grote uitstraling met de ontwerpen van Jean Lurçat (1892-1966), die er met wollen wandkleden begon te experimenteren.

Vanaf **Luzy** verloopt onze uistap helemaal anders dan voorzien. Zodra de regen ophoudt, krijgen wij mist over ons heen. Naarmate we de bergen in rijden, gaat het van kwaad naar erger. Het eindeloos slingeren, klimmen en dalen in een bosrijk gebied waar we bovendien met moeite de weg nog kunnen volgen, is zinloos. Daarom besluiten wij om naar onze *gîte* terug te keren, maar dan valt onze gps uit! Die is niet meer aan de praat te krijgen! Dan maar de oude, trouwe landkaart op de schoot ... We zoeken en vinden een weg om rond de Mont Beuvray (821m) te rijden, we zijn daar al eerder tweemaal op bezoek geweest. Het is de hoogste heuvel van heel de Morvan waarop in Gallische tijden de stad Bibracte was gelegen.
De mist wordt zo opdringerig dat het diepe dal naast ons met een lichtend mengsel van melkwitte wolken wordt gevuld. Voor onze auto slinkt de zichtbaarheid tot amper tien meter. Wij zoeken voorzichtig en uiteraard langzaam een uitweg.
Ik mijmer ondertussen over de Iers-Keltische verhalen waarin helden boven op bergen door de mist worden verrast. Zij verliezen dan alle oriëntatiezin en weten niet meer wat beneden of boven, noch wat voor of achter hen ligt. Zij vertoeven dan gewoon in het bovenwereldse.
Net op het moment dat wij één van de honderden bochten nemen, meen ik een Gallisch ossenspan te zien opdoemen ... De werkelijkheid echter verslindt op slag mijn dromen: een reusachtige, hoog met boomstammen geladen vrachtwagen komt recht op ons af. Hilde kan nog ternauwernood onze wagen in de zachte berm manoeuvreren. Het moderne monster passeert op millimeters van onze zijspiegel.
Wanneer wij zes uur later het **Parc Naturel Régional du Morvan,** *Terre d'histoire et de traditions* verlaten, houden wij – eindelijk – een koffiepauze. Het weer is ondertussen helemaal opgeklaard. Of dit in de bergen achter ons ook zo is ... wie zal het zeggen?
De uitbaters van de mooie, smaakvolle zaak zijn Nederlanders! Tijdens ons gesprekje komt de zon er opnieuw door.

De volgende dag hangt er opnieuw mist tussen de bergtoppen alsof de Morvan tot in de hemel reikt. Op goed geluk trekken wij er met de auto op uit. Bij de splitsting van de weg staat een heel origineel monument ter nagedachtenis aan de Weerstand tijdens de Tweede Wereldoorlog en wij houden halt.
Vanuit een roestige ijzeren plaat van drie bij anderhalve meter, treedt een weerstander – het geweer over de schouder – vastberaden vanuit zijn schaduw. Waarlijk een heel suggestief beeld dat – ondanks zijn onopvallende soberheid – een sterke indruk op ons maakt.
Van een informatiepaneel in de nabijheid vernemen we dat de plaatselijke gemeente **Ourouse *le Maquis Bernard*** herbergde. Het was de belangrijkste weerstandsgroep van de Morvan die bestond uit weerstanders en Britse valschermspringers. Van april tot september 1944 werd de groep versterkt tot een klein geheim leger van twee bataljons (1200 man), één bataljon Britse parachutisten, een veldhospitaal waarin 93 gekwetsten werden geopereerd, één terrein voor het parachuteren van materiaal en manschappen en er was zelfs een gevangenis voorzien.
Het monument wordt 'de man van de schaduw' genoemd omdat de ontwerper door het uitsnijden van de figuur een doorkijk geeft op groen van de achterliggende bossen. Het duidt op het permanent schuilen van de weerstanders in het groen, een eenheid tussen mens en natuur.

Na deze ontmoeting met ons recent verleden rijden wij verder naar het grote **Lac des Settons**. Inmiddels zijn de mistgordijnen opgetrokken, de zon wordt zichtbaar achter nevels en wij gaan op stap. Er loopt een aarden pad langsheen het meer. De doorkijk tussen de bomen heeft diepte en betovering. Wel jammer dat de luidsprekers van de toeristische rondvaartboten de stilte verstoren. Na enkele kilometer begint het te regenen en keren wij wijselijk op onze stappen weer. Wij houden het meer voor bekeken en besluiten naar het stadje **Saulieu** te rijden.
Jaren geleden bezochten wij daar het **Musée François Pompon** en willen graag de goede herinneringen weer ophalen en ... wie weet nog wat nieuws ontdekken.
Wandelend door het stadje bekijken en bewonderen wij de eeuwenoude gevels in de smalle straten, tot in de steegjes. Nee, de tijd is hier niet blijven stilstaan, zoals men dat spreekwoordelijk uitdrukt. Alle geneugten van onze moderne welvaart liggen ook hier voor het grijpen, maar ... de Fransen hebben kennelijk van nature veel respect voor het verleden. Het komt niet in hun hoofd op om al die warmte van vroeger zomaar – in naam van de vooruitgang – af te breken en er zielloze blokkendozen voor in de plaats te zetten. Nee, zij leggen liever overal plantsoentjes met bloemen aan om het verleden te eren. Er wordt zo zuinig mogelijk asfalt uitgesmeerd en – zowel voor de gebouwen als voor de bestrating – de voorkeur gegeven aan natuursteen uit eigen streek, uit de Morvan. Nergens ziet men platte daken, wel prachtige, hoge zadeldaken bedekt met bruinrode Bourgondische pannen. Zelfs bij slecht weer of tijdens de winter kan dit stadje nog warmte uitstralen.
Op het ruime terras van het *Café de Paris*, naast de *Mairie* gelegen, drinken wij een extra sterke koffie en ik lees op een bord dat dit etablissement sedert 1832 onveranderd is gebleven. De prijzen daarentegen werden wel royaal aangepast!
Op het nabijgelegen, heel mooie pleintje met een 17de eeuwse fontein, stappen wij de **basiliek St.-Andoche** binnen. Bij ons vorige bezoek aan Saulieu was de kerk gesloten. Het is een ware openbaring, want de kern van deze kerk is romaans en gaat terug tot de 12de eeuw. Het hele interieur, de prachtige kapitelen inclusief, doen mij erg denken aan Vézelay. Jammer genoeg is het koor tijdens de Honderdjarige Oorlog verdwenen en kwam er een veel kleiner gotisch koor voor in de plaats. Hiermee werd de architectuur met achtien meter ingekort.
Na de ravages van de Franse Revolutie was het ook hier weer de beroemde Viollet-le-Duc die de res-

tauratiewerken leidde. Het interieur en exterieur zijn respectvol gerestaureerd en voorbeeldig onderhouden. Er staan ook een hele reeks prachtige, al dan niet gepolychromeerde, beelden opgesteld. Bijna duizend jaar kunst en geloof worden over ons uitgestort, zo voel ik het toch heel intens. Daarvoor ben ik allen die ons voorafgingen, maar ook de huidige beleidsmakers, oprecht dankbaar.
Wij slaan nog een praatje met de bezielde bewaker en ik schaf mij een mooi geïllustreerd boekje van de basiliek aan, want – zoals naar gewoonte – wil ik van zo'n ontmoeting nog uitvoerig nagenieten ...

Het **musée François Pompon** is – vlak naast de basiliek – in een eeuwenoud pand ondergebracht.
Eerst komt een kamer met dertien Gallo-Romeinse grafstèles aan de beurt. Twaalf hiervan werden in graniet uit de Morvan gehakt.
De volgende kamer is aan de christelijke, religieuze kunst gewijd. Ik maak er opnamen van enkele prachtige, zeer expressieve beelden uit de 13de en 14de eeuw, ook van een buitengewoon evangeliarium dat beschermd achter glas getoond wordt. Het boek is in donkerbruin leder gebonden. Zowel op de voor- als op de achterzijde is een meesterlijk gesneden ivoren bas-reliëf aangebracht. Op de voorzijde is de zetelende Christus als leraar voorgesteld, achter Hem staan Petrus en Paulus.
Op de achterzijde van het boek zetelt Maria met het Jezuskind op de arm. Achter haar staan de engelen Michaël en Gabriël. Volgens het Bijbelboek Daniël is Michaël *"de grote vorst, die de zonen van uw volk terzijde staat."* (12: 1) Gabriël is de engel die Maria de hemelse boodschap bracht: *"Verheug U, Begenadigde, de Heer is met U."* (Lucas 1: 28)
Het manuscript zelf is uit de 12de eeuw. Over het ivoor vermeldt de vouwfolder van het museum dat het werk betreft uit de 11de eeuw, dit terwijl het mooie boekje van de basiliek Saint-Andoche – waar een replica van het evangelieboek werd geruild om het originele in het museum te tonen – mij vertelt dat het om een Byzantijns werk gaat uit het einde van de 6de eeuw ... Wat er ook van zei, het is een prachtige en uitzonderlijke boekband.

Op de bovenverdieping van het museum worden wij eerst ondergedompeld in een tijdelijke tentoonstelling: *Le Maroc vu par Henri Vincenot* (1912-1985), een kunstenaar uit Dijon. Het betreft schetsboeken, maar ook meesterlijke aquarellen en gouaches. Vooral zijn grotere lijntekeningen, in fijne lijnen en zonder schaduwen of arceringen, vind ik verbluffend knap.

De zaaltjes met werk van **François Pompon** vertellen de evolutie van zijn leven en van zijn kunst. Pompon werd in 1855 in Saulieu geboren. Hij leerde aanvankelijk het vak van schrijnwerker-meubelmaker bij zijn vader. Daarna was hij werkzaam bij een marmerwerker om ten slotte, in 1870, te gaan studeren aan de Academie van Dijon en vijf jaar later aan de school voor decoratieve kunsten in Parijs.
In het begin van zijn artistieke loopbaan legde hij zich toe op het portret. Zo zien wij de karakteristieke en gevoelige portretten van zijn vader, moeder, van zijn vrouw, zijn neef en van de pastoor van Saulieu. Verder verdiende Pompon zijn brood als practicien bij een hele reeks beeldhouwers tot hij in 1890 bij Rodin kon beginnen. Drie jaar later werd hij daar zelfs atelierchef.
In 1906 geraakte François Pompon zijn interesse voor de menselijke figuur kwijt en ging zijn aandacht meer naar dieren. Deze belangstelling was reeds vroeger gewekt door zijn professor Pierre Rouillard, die een groot dierenbeeldhouwer was.
Pompon boetseerde en tekende naar levende modellen, om ze daarna op atelier verder uit te werken. Hierover vertelde hij zelf: "Het is de beweging die de vorm bepaalt, wat ik tracht weer te geven, te vertalen, in de richting van de beweging. In de tuin volg ik de dieren wanneer zij stappen [...] want

het interessantste is wanneer een dier zich voortbeweegt [...] Ik maak het dier met bijna al zijn tirlantijnen en dan, beetje bij beetje, elimineer ik op zulke wijze dat enkel nog het noodzakelijke blijft bewaard."
Van langsom meer liet Pompon de details en alle bijbehorigheden achterwege om tot de essentie – het volume van de beweging – te komen.
Vrienden en critici raadden hem aan om zijn verwovenheden op grotere formaten uit te proberen. Zo werd zijn ijsbeer, op ware grootte, in 1922 zijn grote doorbraak als animalier.
Men kwam van ver om hem op zijn atelier te komen opzoeken, maar dit succes veranderde niets aan Pompons gewoonten. "Wanneer je succes hebt" zo gaf hij de raad, "sluit je dan op in je atelier en werkt." François Pompon stierf in Parijs in 1933, mijn geboortejaar. Hij was toen 78 jaar, net zo oud als ik nu ...

Na dit boeiende bezoek aan Saulieu rijden wij door de Morvan, zwierend in korte bogen omhoog, dan weer door dichte bossen omlaag. Af en toe krijgen wij een doorkijk op een dal waarin groene weilandjes, van elkaar gescheiden door donkere boompartijen, fonkelen als smaragd. De hoogste groen-beboste toppen tekenen zich scherp af tegen de azuurblauwe hemel met witte wolkjes. Een land, een streek om verliefd op te worden. Dan denk ik aan de oude Galliërs, die hun opidums op de heuveltoppen bevolkten. Wat moeten die Romeinen, die de Alpen of de zee overstaken om hen – met hun gesmeerde oorlogsmachine – te onderwerpen, gehaat geweest zijn. Zij kwamen om Gallië te veroveren en de bewoners tot slaven van hun o, zo superieur gewaande beschaving te maken; imperialisme dus in de ware betekenis van het woord!

Wij vinden – bijna bij toeval – het **Lac Saint-Agnan**. Het is op verre na niet zo groot dan sommige andere meren in de Morvan, maar wel betoverend mooi. De hemel ligt er in een weidse spiegeling letterlijk voor het grijpen. En ... er varen geen rondvaart- of andere bootjes.
Terwijl Hilde haar recentste verjaardagscadeau, een luie stoel, uittest om een dikke roman boordevol lettertjes aan haar ogen te laten voorbijschuiven, slenter ik langs de rand van het water. Er staan geen bomen of struiken en ik speur het smalle zandstrand af naar bloemen, stenen en verweerde houtstructuren van boomtakken en -wortels. Met eindeloos hurken, knielen en opstaan, probeer ik alles zo poëtisch mogelijk te fotograferen. De immer wisselende hemel erboven en het heen en weer glijdende zonlicht – als van een krachtige schijnwerper – op de oevers en over de beboste bergen in de verte brengen mij in vervoering tot ik er draaierig van word. Ik ervaar dit natuurgebeuren – noch min, noch meer – als een waar geschenk uit de hemel.
Begeleid door Edvard Grieg en dronken van geluk slingeren wij over bochtige wegen terug naar ons logement. Terwijl Hilde het stuur, de gas- en rempedaal meesterlijk bedient, hou ik – in een krampachtige poging om onze auto overeind te houden – de portiergreep stevig omklemd.

Na enkele dagen mist en regen is vandaag, al bij het ontwaken, de zon paraat. Met nieuwe moed, want dankzij Hildes doorzettingsvermogen gaat ook onze gps weer spreken, willen wij opnieuw het **Lac de Pannecière** gaan opzoeken. Het is onze laatste dag in deze streek en we willen een zo duidelijk mogelijk inzicht van de Morvan krijgen. Wij hopen er volgend jaar gedurende een volle week te logeren.

Bij een bocht in de weg, nog bij de 'poort' van de Morvan, staat een man op het trottoir met een vouwmeter in de hand. Naast hem hangt een vrouw met gekruiste armen door het raam. Wanneer

zij onze kentekenplaat bemerken, glimlacht de vrouw vertederd en onder de zware snor van haar man breekt een brede lach. Ik zie hem zeggen: "Voilà daar zijn de Nerviërs uit Gallia Belgica terug, of zijn het de Eburonen?"
Eens wij het **Parc Naturel Régional du Morvan** binnen rijden, glijdt het zonlicht over de beboste heuvels en bolle weilanden. Alles wordt intens mals en groen, alleen de boomtoppen tonen al de kleuren van de nakende herfst. Prachtig wit vee ligt her en der *en groupe* gezellig te herkauwen. ze kijken ons, eenzame toeristen, stomverbaasd aan. Zij beleven de pracht van de omliggende natuur immers dagelijks.
Wat een prachtig tafereel van vredevolle gezelligheid en van onwetendheid ..., zo flitst het door mijn hoofd. Dat slachtvee is er zich allerminst van bewust dat aan het uitstalraam van elke Franse slagerij een grote affiche met dergelijk pastoraal landschap hangt. De slogan erboven liegt er niet om: *Le Boeuf: une énergie naturelle!*
De grachten langs de rijweg schuiven met blauwpurperen bloempjes gevuld aan ons voorbij. Dit verschijnsel treft ons zozeer dat we even halt houden om foto's te maken. Het lukt me maar moeizaam om enkele bloempjes in macro-opname vast te leggen. Bij het minste zuchtje wiegen de lange, dunne stengels, met op het uiteinde telkens één bol bloemhoofdje, op en neer.
Een Britse poëet omschreef ze als 'zeeanemoon' of 'luchtanemoon', maar deze eigenaardige bloempjes worden algemeen **bolrapunzel** genoemd.
Wat een Bourgondische gulheid! Wat een harmonie! Of, is het ook niet een beetje de weelde, de harmonie en vrede van Gods natuur, die in onze zielen diep doordringt?

Bij **Corancy**, in een weids, open dal, ontmoeten twee riviertjes elkaar: de Touron en de Yonne. Samen zullen zij het veel verder gelegen stuwmeer vullen. Bij de brug is goed te merken dat het waterpeil momenteel heel laag staat. Desondanks stroomt het glinsterende water niet minder bekoorlijk door de vallei.
In **Chaumard**, halfweg het **Lac de Pannecière** gelegen, houden wij onze tweede halte in *La vieille Auberge,* waar we even binnen duiken voor een koffie en een koekje. Bij de ingang staat er een opgezet wit knaagdier, met spitse snoet en twee bruine strepen over zijn kop, rechtop. Hij trekt een nijdige bek met scherpe tanden en wil per se onze paraplu – in een houten ring tussen zijn voorpoten – in bewaring nemen. Spijtig voor hem, maar vandaag hebben wij dat onding niet van doen ... Ik informeer bij de dame naar de naam van het dier. *"Blaireau"*, klinkt haar kort antwoord vanachter de computer. Het is dus een das ... Ik wist niet dat een das zo groot is ...
Ooit was ik de fiere eigenaar van een prachtige, rechthoekige schilderskwast met langharig dassenhaar, in een ivoren plaatje gevat. Wij leerden daarmee – bij imitatiehout schilderen – in de waterglaci's de borstelstrepen 'uitdassen'. Waar is de tijd ...?
Terwijl wij met veel smaak onze koffie slurpen, zien we in een duistere hoek van het café, boven op een hoge kast een – eveneens opgezette – bever wegsluipen. Achter een houten hooiruif, waaraan een affiche ons oproept tot een cassouletfuif volgende week, begluurt ons nog een opgezette marter. Echte marterharen penselen waren in mijn vakschooljaren een zeldzame luxe, gaat het door mijn hoofd.
Op het dorpsplein port een grote affiche ons aan het wat kalmer aan te doen: *Débranchez, vous êtes en Bourgogne!* Dat doen wij dan ook al kuierend langs het meer. Ik maak er opnamen van talrijke kleine bloempjes, maar ook van grote bollen **maretak** in machtige wilgen. Onder een rij eiken worden wij door allerlei paddenstoelen verrast.

Tijdens onze terugweg – door uitgestrekte bossen – naar onze *gîte* laten wij onze eigen Peter Benoit

zijn 'Vertelsels en Balladen' vertellen.
In het stadje **Château-Chinon** zoeken wij naar de koffieshop met de Nederlandse uitbaters van gisteren ... Wij doorkruisen het stadje in alle richtingen tot we plots tot het besef komen dat wij daarvoor naar **St.-Honoré-les-Bains** moeten ... Het wordt ons nu wel helemaal duidelijk dat wij gisteren – door de dikke mist – compleet ons oriëntatievermogen waren verloren.
Wij zijn de enige verbruikers, maar niet voor lang ... De ene bezoeker na de andere wenst ons – in hoog-Nederlands – een goeie dag. Verwonderd zeg ik tegen de ober dat wij ons hier een beetje in Amsterdam wanen en hij glimlacht.

Wat een verassing! Al in de vroege ochtend triomfeert de zon, er is zelfs geen wolkje meer aan de hemel te bespeuren.
Wij nemen afscheid van onze *gîte* in Fours. Onze gastheer geeft ons nog twee grote, wonderlijke kweeperen mee, waarvan Hilde eerstdaags moes zal maken. Voor het zover is, wil ik die prachtige vruchten nog fotografisch vastleggen.
Tijdens onze rit naar het volgende logement laten wij ons begeleiden door Emmanuel Chabriers 'Suite Pastorale'. Landelijker en Franser kan niet!
Eerst kruisen wij de Loire en even later ook de Allier, een afscheid van de twee laatste, wilde rivieren van Europa.
Via **Moulins**, waar wij enkele jaren geleden het onvergetelijke drieluik 'La vierge en Gloire' van Jean Hey gingen bekijken, rijden wij door een weids, vlak landbouwgebied. Zo ver het oog reikt, staat de maïs te wachten om geoogst te worden.
Wij volgen de weg naar **Clermont-Ferrand.** Ook die naam roept herinneringen bij ons op aan het bezoek dat wij daar onder andere aan de prachtige, romaanse 'Notre-Dame-du-Port' brachten.
Zodra wij de stad gepasseerd zijn, doemen er in de blauwe verten hoge bergen op. Witgerekte wolken in het azuur daarboven vervolledigen het decor. De vulkanische bergen maken **Auvergne** groots en betoverend. Wij kunnen aan dat alles niet zomaar voorbijrijden en houden halt om enkele foto's te maken.
Boven de hoogste top, de **Puy de Dôme,** zweven een drietal fel gekleurde 'parapents' of 'glijschermen'. Zij trachten heel behendig van de heersende thermiek, de opstijgende warme luchtstroom, te profiteren om altijd maar hoger te stijgen.
De berglandschappen worden bij elke bocht in de weg indrukwekkender en machtiger.
Wij laten met Sibelius' symfonisch gedicht 'Kullervo' met ons mee over de bergen trekken. Dit heldenepos uit de 'Kalevala' past perfect in het natuurgebeuren dat zich voor onze ogen ontvouwt. De weilanden, door donkere boomrijen gescheiden, lichten als fonkelend smaragdgroen op in de late avondzon. De wind jaagt de wolken in schitterend witte slierten uiteen. Dit is wel het droomdecor waarin de held Kullervo zich helemaal thuis zou voelen.

Onze nieuwe *gîte* in **Sainte-Fortunade** is op de landkaart op slechts drie kilometer onder de stad **Tulle** in de **Corrèze** gelegen.
Wij logeren in een onvoorstelbaar, prachtig gerestaureerd bakhuis – oven inbegrepen – dat afzonderlijk van het 17de-eeuwse hoofdgebouw is gelegen. Al bij het binnentreden, lijkt het een paradijs om er voor eeuwig en twee dagen te verblijven.
De binnentuin wordt gedomineerd door een boom, waaraan wonderlijke vruchten hangen. Het lijken

roze, sigaarvormige dennenappels. Mevrouw meent dat het een magnolia is. Zij zou het wel eens bij het rechte eind kunnen hebben. Volgens mijn grote Winkler Prins heeft de Magnolia tien geslachten en in totaal ca. 200 soorten: *"De verzamelvrucht van de magnolia bestaat uit tweekleppige doosvruchten met houtige vruchtwand. De zaden hangen aan dunne draden uit de vruchten."* Dit zijn alleszins allemaal kenmerken die overeenkomen met wat wij waarnemen.

De volgende ochtend is het zondag en dit in de originele betekenis van het woord: de zon domineert het ons omringende, pastorale landschap. Wij willen eerst de stad **Tulle** en meer in het bijzonder de **Cathédral Saint-Jean Baptiste** bezoeken.
Deze voormalige benedictijnerabdijkerk werd in 1317, wanneer bisdommen werden gecreëerd en Tulle bisschopsstad werd, tot kathedraal ingericht. Het was rond deze abdij en kerk dat zich de eerste woonkern van de stad ontwikkelde.
De oude stad ligt geprangd tussen hoge bergwanden, een smal dal dus met huizen aan beide zijde van de Corrèze. De bisschoppelijke kerk staat centraal met de koorzijde naar de rivier gekeerd. De Corrèze kabbelt tergend traag tussen hoge kademuren en is, naar ik schat, een 15m breed en 50cm diep. Bij zware regenval zal het er hier wel anders aan toe gaan!
Spijtig, de kerkdienst is net afgelopen, maar gelukkig kunnen wij nog wel naar binnen. Het interieur is, ondanks de eerder geringe diepte van het kerkschip, indrukwekkend! Dit schip is dan ook het enige stuk van de kathedraal dat de troebelen van de geschiedenis heeft overleefd. Immers, tijdens de Franse Revolutie werd – onder de leuze: vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid – elke eredienst verboden. Het gebouw werd in beslag genomen om er een smidse en andere 'noodzakelijke' constructieateliers in onder te brengen. In 1796 stortte de grote koepel, die de kruisbeuk overwelfde, in. Daarmee was zowel de kruisbreuk als het koor met kooromgang en -kapellen voor goed verdwenen. Ook een stuk van het belendende klooster, dat in de 13de eeuw op de plaats van een 7de-eeuwse stond gebouwd, onderging hetzelfde lot.
Wanneer in 1805 de eredienst opnieuw werd toegelaten, sloot men het nog resterende kerkschip simpelweg af met een muur. En zo is het nu nog!
Het is te merken dat tijdens de lange bouwperiode – tussen de 12de en de 14de eeuw – de stijl van romaans naar gotiek evolueerde. Toch werd er hier een mooie harmonie tussen deze beide stijlen gerealiseerd. Ook de vierkante klokkentoren met hoge spits, die in de 12de eeuw boven de hoofdingang werd opgericht, toont met zijn 75m hoogte een harmonisch, architecturaal geheel.
Tijdens de recente graafwerken werden in de crypte resten van een merovingisch heiligdom ontdekt dat, hoewel het mooi door spots verlicht wordt, moeilijk te vatten is.
Wij wandelen rond in het kerkschip en bewonderen er heel wat mooie, gepolychromeerde beelden en zelfs enkele goede schilderstukken, waarvan ik er een hele reeks opnamen maak.
Onze bijzondere belangstelling is een klein welbespraakt, dametje niet ontgaan. Zij troont ons mee naar de plaats vooraan het schip, dat nu – na meer dan twee eeuwen – opnieuw als koor wordt ingericht. In de lelijke afsluitmuur van 1805 werd bovenaan een groot, modern glas-in-loodraam geplaatst. Dit in een stijl die naar mijn gevoel geen blijf weet met de figuratie in een verder volledig abstracte kleurenweelde.
Onder dit raam werd een hoge wand getimmerd en met echt goudbrokaat bespannen. Speciaal voor ons worden de spotlampen ontstoken!
Voor dit decor staat – nog onder een doek verborgen – het nieuwe altaar. Het koorgestoelte moet nog geplaatst worden, vertelt zij ons.
Bij wijze van primeur licht ons dametje even het doek op. Het betreft – conform het Tweede Vati-

caans Concilie – een vrij kleine offertafel samengesteld uit leisteen, met in het midden een verticale strook tegels van Limoge. Deze zijn sober met symbolische motieven, zoals vissen en broden e.d.m., beschilderd. Voorwaar een echt meesterwerk van moderne religieuze kunst. Deze nieuwe liturgische opvatting is – tot mijn grote voldoening – volledig tegengesteld met de voorschriften van het concilie van Trente, dat de zogeheten 'contrareformatie' met onder meer theatrale portiekaltaren wilde propageren. Of, hoe de kerk – opnieuw in Jezus Christus' naam – na 500 jaar een bocht van 180° neemt! Uit een vouwblaadje: *À propos de la liturgie, le Concile Vatican II souligne que* ... noteer ik enkel de volgende zinsnede: *"C'est le peuple qui est le célébrant total, dans la diversité des fonctions et des actions de chacun selon chaque partie de la célébration."*

Op aanraden van onze enthousiaste, hulpvaardige gids maken wij een korte omwandeling van het zogeheten **Quartier de l'Enclos.** Dit is een rotsachtige, verdedigbare heuvel – vlakbij de kathedraal gelegen – waarop en rond zich een tweede woonkern ontwikkelde. Via steile trappen in heel nauwe straatjes klimmen wij omhoog en omlaag. Een vermoeiende, maar interessante verkenning om bij een volgende gelegenheid zeker verder te zetten.
Daarna klimmen we, maar nu met de auto, zigzaggend uit de nauwe vallei, steil de hoogte in. De beboste omgeving, met hier en daar mooi gerestaureerde gehuchten, maakt ons blij. Ik maak er foto's van allerlei bloemen in de bermen.
Het weer is in toenemende mate winderig geworden. De tamme kastanjes, walnoten en eikels vliegen ons om de oren. Wij rapen onze handen en broekzakken vol, waarbij mij de woorden van onze gastheer vanmorgen opnieuw in de oren klinken: "Het zijn alleen nog oudere mensen, die vruchten verzamelen."

Tegen de ochtend worden wij gewekt door roffelende regen op het dak, vergezeld van gedonder in de verte. Het onweer nadert snel en plots valt, bij een hevige knal, onze verlichting uit.
Zodra de hemelsluizen sluiten, trek ik er even opuit om in de onmiddellijke omgeving foto's te maken. Het landschap is hier niet zo lieflijk als in Bourgondië, maar eerder woest en groots. De nu natte, diepgroene weilanden met opvallend bruin vee krijgen door de opstijgende dampen iets mystieks. En over alles, zowel in de verte als rondom mij, hangt een heilige stilte.

Wanneer wij rond de middag per auto opnieuw naar **Tulle** afdalen, houden we enkele keren halt om het landschap in ons op te nemen. Wij ontdekken nog allerlei bloempjes, mooier dan voordien of nieuwe, dit wil zeggen: die we nog niet in onze verzamelalbums hebben steken.

De voormalige **abdij Saint-Martin**, of wat er nog van rest, is nu door de staat beschermd als *Monuments Historiques*. De abdijsite heeft een trapeziumvormig grondplan en is vlak tegen de oostzijde van de kathedraal gelegen. Deze sedert de Franse Revolutie tot op de huidige dag gerestaureerde site is voor het publiek vrij toegankelijk. Wij wandelen door de galerijen die nu nog maar gedeeltelijk overwelfd zijn. Oorspronkelijk omsloot deze kloorsteromgang een binnentuin. Het nu betegelde plein is op hedendaagse wijze – met bloembakken, boompjes in potten en met door vlechtwerk samengehouden aarde – aangenaam verlevendigd.
De meeste kapitelen zijn met plant- of bladmotieven versierd. Eén romaans kapiteel toont monsters die naakte mannen verslinden. Dit zou best een waarschuwing voor naaktlopers onder de monniken kunnen betekenen, gaat het door mijn hoofd.
De voormalige kapittelzaal is nog volledig intact. De grote gewelven steunen op twee centraal opge-

stelde pilaren. Deze zaal was een voorname plaats zowel in het religieuze als administratieve en politieke leven van de abdij. Het was de vergaderruimte van de monniken en tevens de plaats waar de abt hoogwaardigheidsbekleders van buiten de abdij ontving.
Het is dan ook niet verwonderlijk dat precies in deze zaal 14de-eeuwse muurschilderingen werden blootgelegd. Er is ook nog een kapiteel dat sporen van polychromie vertoont. Deze restanten geven ons een idee hoe kleurrijk het vroegere klooster moet geweest zijn.
In de westelijke galerij, waar normaliter een klein museum is in ondergebracht, verrast men ons nu met allerlei beeldhouwwerken, die liggend of staand in grote houten kisten verpakt zijn. Eerst meen ik dat het om installatiekunst gaat, maar Hilde heeft het beter begrepen: deze beelden staan in open kisten in afwachting van hun restauratie en worden dus voorlopig aan het publiek – verpakt – getoond.
Nadat we alle noodzakelijke voedingswaren voor de komende dagen hebben ingeslagen, keren wij terug naar onze *gîte*. De dag blijft regenachtig zodat wij gezellig samen aan de computer de fotooogst van de laatste dagen kunnen sorteren. Verder verzorgen wij ons avondmaal: verse groentesoep, krulkool op Hildes wijze, met gekookte aardappelen en hamburgers. Dit alles terwijl we aan ons aperitiefje – een wit wijntje: *La Fleur de Mondésir* – nippen.
Dvořák voorziet ons van zachte kamermuziek en wij smeden fantastische plannen voor morgen.

Wat een wonder! De weervoorspellers lijken wel profeten in deze streek! De zon is weer op het appel, zodat wij besluiten naar **Rocamadour** te rijden. *"Een miraculeuze rots, een verzamelplaats van geschiedenis, geloof en legendes, een heiligdom van de Zwarte Madonna en een bedevaartsoord"*, orakelt onze 'Groene Gids' van Michelin. Rocamadour krijgt dan ook het maximum van drie sterren!
Nog voor we het domein van onze *gîte* verlaten, houdt Hilde halt, zij heeft naast de uitrit nieuwe, mooie paddenstoelen gezien. Ik maak er enkele opnamen van en nu kunnen we echt vertrekken. Onze gps stuurt ons over smalle bosweggetjes zigzaggend omlaag. Voor onze auto vlucht een opgeschrikte bonte specht de bomen in. Hilde moet herhaalde malen afremmen voor over huppelende konijntjes. Het lijkt hier wel Disneyland!
Over grotere wegen, zelfs een stuk snelweg, schieten we vlug op. Zodra wij de snelweg verlaten, vindt Hilde het hoog tijd voor een koffietje. Ik drentel even rond op de parkeerplaats naast de weg. Uiteraard ontdek ik er bloempjes, maar ook – en dat boeit mij uitermate – teergekleurde, kleine vlindertjes, die van het ene naar het andere bloempje fladderen. Ik kruip ze op mijn knieën achterna om er toch maar iets van op foto vast te leggen en het lukt me nog ook!

Wanneer we, op amper 15km van Roccamadour verwijderd, door een klein stadje rijden, bemerk ik tussen de huizenrij door een machtige, oude toren. Ik ben erg benieuwd wat dit opvallend bouwwerk te vertellen heeft en wij maken rechtsomkeer. Aan de rand van het stadje zetten we onze auto op slot en wandelen door enkele straatjes naar de plek waar we de toren vermoeden. Wij vallen van de ene verwondering in de andere, want elk straatje, elk steegje, elk pleintje is hier mooi en pittoresk! Wij houden het beroemde bedevaartsoord voorlopig voor bekeken en besluiten in **Martel**, de stad met de zeven torens, te blijven.

De toren van de **église Saint-Maur**, die mij als een 'lichtbaken' had aangezogen, is inderdaad machtig. Hij lijkt wel een donjon!
Deze 14de-16de-eeuwse, gotische kerk maakte destijds dan ook deel uit van de verdedigingsgordel

rond de stad. Daarom is de koorsluiting opvallend vlak en staan er uitkijktorens op het dak.
Onder de toren bevindt zich een ruim romaans portaal. Het is een vierkant gewelf dat op vier zuilen rust, groot genoeg om er bij regenweer wat na te praten na de zondagsmis en sociaal contact te onderhouden. Dit portaal heeft er al die eeuwen ook voor gezorgd dat het prachtige timpaan of boogveld boven de ingang tegen de regen en slijtage beschermd werd. Het is niet alleen prachtig beeldhouwwerk, maar het heeft duidelijk ook een onderrichtende functie.
De tronende Christus komt bij zijn wederkomst oordeel vellen. Hij draagt een kruisvormig aureool om zijn hoofd en met gespreide armen toont Hij zijn wonden. Twee engelen links en rechts van Hem houden de *Arma Christi* of de 'lijdenswerktuigen des Heren' vast. Twee anderen blazen op lange bazuinen waarop de afgestorvenen uit hun graven stappen.
De bovendorpel ten slotte is 2,60m lang en is met gebladerte en dierenkoppen versierd. De betekenis van deze 12de-eeuwse symbolen ontgaat me echter.

Het kerkinterieur, dat nog duidelijk op de dagelijkse, religieuze praktijk is gericht, spreekt ons sterk aan. Heel opvallend is een levensgroot, 14de-eeuwse kruisbeeld. De realistisch gekleurde Gekruisigde licht fel op door een lichtstraal vanuit een hoog raam. Hoewel het naar mijn mening geen grote beeldhouwkunst betreft, toch is het een indrukwekkend, meelijwekkend votiefbeeld dat onze aandacht vraagt.
Het koor wordt gedomineerd door een groot, spitsboogvormig glas-in-loodraam uit 1512. Het is van hoge kwaliteit en in een zeer goede staat van bewaring. Het beeldt de verschillende scènes van de passie uit, een echt meesterwerk waarvan ik diep onder de indruk ben.
Er zijn nog heel wat andere, mooie heiligenbeelden te bewonderen. Vooral een goudglanzend Mariabeeld spreekt me subliem, ja, hemels aan.

Het stedelijk belfort met de erachter gelegen binnenplaats is beslist een prentkaart waard, ook vele deuren, poorten en torens. De *Place des Consuls* toont ons rondom mooie, historische gevels, maar vooral de markthal in het midden is indrukwekkend. Het wonderlijk dakgebint rust rondom op stenen pijlers, een bewonderenswaardig staaltje van vakmanschap uit het einde van de 18de eeuw. Op een laag muurtje staan nog altijd de oude graanmaten. Ik leg alles zoveel mogelijk vast op foto, ook van de vele pittoreske hoekjes en ... van menig bloempje. Zo legde de stadsdiensten meerdere kleine kruidenplantsoenen rond oude lindebomen aan. Een boeiend en vooral origineel initiatief!

Ook dit stadje brengt mij een verre herinnering aan onze lessen 'vaderlandse geschiedenis', een vak waar ik dol op was en ben gebleven. Het stadje **Martel** draagt in haar wapenschild drie strijdhamers ... Er gaat me een licht op! Martel, drie hamers: Karel Martel (ca. 639-741) was een Frankisch hofmeier. In 732 wist hij de oprukkende Moren bij Poitiers tot staan te brengen. Enkele jaren later heeft hij ze zelfs definitief verslagen. Aan dat soort mannen lijden wij momenteel gebrek, gaat het door mijn hoofd. Om God voor deze overwinning te danken, liet Karel hier een kerk bouwen, waarrond zich later het huidige stadje ontwikkelde.
De strijdhamer was Karel Martels voorkeurwapen. Zou daaruit het Franse woord *marteau* ontstaan zijn? Wie weet? Misschien ook niet. Dat Martel de stichter van deze stad was, is voor velen slechts een legende. Maar ... behoren legenden ook niet tot de geschiedenis?

Hilde heeft nood aan een kop koffie, ikzelf aan een comfortabele stoel. Verlokt door een uithangbord stappen wij de poort van het drie sterren tellende *Hotel restaurant Le Relais Sainte-Anne* binnen. Een

ranke, adellijk uitziende dame komt op ons toe. Met haar linkerhand houdt zij haar lange jurk van de grond, terwijl zij met haar rechter ons vriendelijk welkom wuift. Ik vraag haar of wij bij haar een koffie met een gebakje kunnen gebruiken. Dat vindt zij vanzelfsprekend en ze gaat ons voor naar een hoger gelegen terras, dat bij het chic restaurant aansluit. Een keuze van de kaart, die ons charmant wordt aangereikt, is vlug gemaakt. Wij schrikken wel van de prijzen, maar houden ons fatsoen en genieten gewoon van de toch wel heel bijzondere omgeving. Beneden ons terras kijken wij op een rechthoekige vijver met een fonteintje en een hele familie goudvissen, van groot tot klein. De heel diepe tuin is tot in de puntjes verzorgd. Het lijkt wel een droomdecor voor een renaissanceschilderij: fruitbomen, sierstruiken, gazon en bloemperken ... heerlijk! Dan pas bemerken wij vooraan in de tuin een oud schoolgebouw met in een gevelnis het beeld van de heilige Anna, de vermeende moeder van Maria en dus de mogelijke grootmoeder van Jezus. Daarboven het opschrift: *Ecole Sainte-Anne*.
Links van dit gebouw staat nog de 19de-eeuwse kapel, voorwaar een onwezenlijk, maar tegelijkertijd ook rustgevend geheel. Het is zijn geld waard! Ik zoek wat verdwaasd waar en aan wie ik kan betalen. De dame zit achter haar bureau met computer en overhandigt mij plechtig een ontvangstbewijs. Misschien is zij niet van adel, gaat het door mijn hoofd. Het is misschien wel de voormalige directrice van het schooltje, of ... de vroegere moeder overste? Deze totaal onverwachte belevenis zou ik een waardige afsluiter van het historische stadje Martel willen noemen.

De laatste uren van deze mooie dag willen wij aan het stadje **Beaulieu-sur-Dordogne** besteden. Het ligt niet echt uit de richting om naar onze *gîte* terug te keren en, naar men ons verzekerde, is het stadje beslist een ommetje waard.
Onze gps stuurt ons via kleine, heel mooie weggetjes 'over berg en dal'. Het is een feestelijk tripje tussen boomgaarden allerhande, maar overwegend met walnoten, ook okkernoten genoemd. De weg kraakt onder onze banden zoals destijds wanneer men over een vernieuwde 'gruisweg' reed. Een zogeheten 'gruisweg' is de moderne van Dale onbekend, maar in mijn jeugdjaren waren alle fietspaden met fijngemalen hoogovenslakken bestrooid, dat werd algemeen als een 'gruisweg' aangeduid. Af en toe passeren wij ook kweebomen, beladen met wonderlijke op peren gelijkende vruchten. In deze streek vallen ons ook de wegwijzers op, die ons naar oliemolens en/of naar verkooppunten van walnotenolie verwijzen.
Bij de hoek van een weiland houden wij even halt, want ik heb mooie witte bloemen opgemerkt. Terwijl Hilde een tasje oploskoffie slurpt, kruip ik in ware 'katjesgang' – aangeleerd en geoefend tijdens mijn dienstjaren bij het leger – onder de prikkeldraad. Het zijn krokusachtige bloemen waar heel wat soorten insecten, maar ook verschillend gekleurde vlindertjes op verlekkerd zijn. Ik doe mijn uiterste best om dit 'volle leven' fotografisch vast te leggen. Ik zie het allemaal in mijn droomboek-in-wording 'Waar de bloemen van de stilte bloeien' verschijnen ...

Wanneer wij op een grote autoweg uitkomen, strekt zich voor ons de breed stromende Dordogne uit. Een indrukwekkende ontmoeting die ik meteen fotografisch vastleg. Een weinig verder, bij een bocht van de rivier, rijden wij het kleine maar wel drukke **Beaulieu** binnen. Wij parkeren de auto vlak voor het stadhuis en de toeristische dienst!
Voor de neus van onze auto verrijst een stoere, stenen generaal op een sokkel en ik lees: *Genéral Baron de Marbot.* Ik rek me even op mijn tenen en kijk achter de struiken, die de verdere tekst op de sokkel bestoppen. De generaal leverde 13 veldslagen waarbij hij 13 maal verwond werd. Van een ongeluksvogel gesproken!
Bij de toeristische dienst schaf ik mij alvast een boekje aan dat me – ook later nog – erg zal boeien:

Beaulieu, une abbatiale romane.

Via een kort straatje staan we plots voor het beroemde zuidportaal, de hoofdingang van de **Eglise Saint-Pierre**, een 12de-eeuwse abdijkerk. Het timpaan is verbluffend en iconografisch heel duidelijk leesbaar. De gelijkenis met dat van Martel is opvallend wat de thematiek betreft, maar het is hier veel groter en complexer van enscenering. Het werd in 1125 gebeiteld en wordt als één der eerste meesterwerken van de romaanse beeldhouwkunst beschouwd.
Opvallend is onderaan – in twee horizontale banden – de voorstelling van het kwaad. Allerlei monsters, waaronder zelfs een everzwijn, koeioneren de verdoemden op weg naar de hel.
Het hele halfronde gevelveld, dat ons de eschatologie of de leer der laatste dingen voorhoudt, wordt door drie langgerekte, menselijke figuren gedragen.
Voor het overige zijn aan de buitenzijde van het gebouw overal grote restauratiewerken aan de gang.
Het interieur is bij het binnentreden erg duister, maar na enige minuten aanpassing doemt de sacrale ruimte – als het ware uit het niet – voor mij op. De hele architectuur is meesterlijk gaaf en indrukwekkend van afmeting.
Hier voel ik me klein, zoekend in mezelf, tot het goddelijke aangetrokken ...

Zijn natuur

Uit de stenen Bijbels
van kapitelen en timpanen,
van retabels en glasramen,
in kapellen en kathedralen,
van bomen, kruiden en bloemen,
van de vissen in de rivieren,
eekhoorns en vogels in de bomen,
van gierende zwaluwen in het azuur,
maar evenzeer van bijen en mieren,
van mollen wroetend onder de grond,
van dobberende eenden en ganzen
leren wij de grootsheid en het doel
van Gods schepping
en van Zijn natuur

J.M. Legrand 5 oktober 2010

Ons bezoek aan de markt van **Tulle** is een hele belevenis. Het marktje langsheen de Corrèzekade valt best mee, er worden hoofdzakelijk streekproducten uit eigen tuin of boerenbedrijf te koop aangeboden. Wij kopen er onder meer appels, geitenkaas en vanillestokjes.
Wat ons echt tegenvalt, is de verkeersdrukte in deze betrekkelijk kleine stad. Alles moet door het centrum en schuift stapvoets aan om rond de kathedraal te draaien. Jonge motorhelden slingeren zich met luid knetterende knalpotten tussen alles door. Aan de kathedraal zelf staan kranen en machines allerhande te ronken en te fluiten dat het door merg en been gaat. Er zijn overal aan de buitenzijde restauratiewerken aan de gang. Ons koffietje op een terras aan de overzijde verliest alle smaak bij dit helse kabaal.

In de late namiddag – het weer blijft zomers! – rijden wij naar het dichtbij gelegen **Gimel-les-Cascades.** Buiten de watervallen zelf heeft onze gastvrouw – met nadruk – het plaatselijk kerkje aanbevolen. Het dorpje is hoog gelegen, zodat wij vanaf de kleine parking – over de balustrade – op een

adembenemend landschap neerkijken. Wij horen de watervallen, maar zien er – tussen de bomen en rotsen door – slechts fragmenten van.
Het kerkje staat, zoals gebruikelijk, centraal in het kleine, wat overdreven pittoresk dorpje. Het interieur is heel verzorgd en geeft duidelijk aan dat het nog intens door een gelovige gemeenschap gebruikt wordt. Een dame van middelbare leeftijd draagt vanuit haar auto bloemstukken aan. Haar echtgenoot is druk met allerlei onderhoudsklusjes bezig.
Wat me bij het binnentreden dadelijk opvalt, is een vrij groot olieverfschilderij van een bijzondere kwaliteit. De stijl, maar evenzeer het onderwerp: *Les fidèles au pardon* brengt me de prerafaëlieten in herinnering. Een uitgesproken godsdienstig onderwerp, de intensiteit van het innerlijke beleven, het heldere coloriet en de gedetailleerde schilderwijze. Allemaal kenmerken van de schilderkunst uit het quattrocento, van vóór Rafaël dus.
Dit werk werd lang na de bloei van deze kunststroming, pas in1903, geschilderd. Er wordt een groep processiegangers van Tulle afgebeeld. Deze religieuze ommegang vindt – ook nu nog – traditioneel elk jaar plaats. Op het schilderij zijn alle deelnemers in traditionele klederdracht voorgesteld. Er hangt een heel ingetogen sfeer in dit werk.
De auteur is kennelijk van Italiaanse origine. Hij heet Cecare Saccaggi en is in 1934 overleden. Deze kunstenaar is mij niet bekend en ik kan er zo direct niets over vinden.
De man die in het kerkje klust, staat ongemerkt achter ons. Hij spreekt ons aan en begint uitleg te geven over wat er zich op het schilderij afspeelt. Ik dank hem hiervoor en vertel hem dat we vorige zondag in de kathedraal van Tulle al van een dametje uitleg over de vermaarde processie hebben gekregen. Dat bevalt hem kennelijk, maar meer nog onze belangstelling voor kunst. Hij begint ons zowaar een echte rondleiding van het kerkje te geven. Zijn vrouw steekt spontaan alle lichten aan!
Zo krijgen wij een aantal zeer oude, gepolychromeerde beelden te zien. Vervolgens een buitengewoon mooie, eveneens gepolychromeerde preekstoel. Het is een echt pareltje in zijn soort!
Ik mag van alles opnamen maken, terwijl hij met stijgend enthousiasme ons over alles inlicht. Hij is buitengewoon goed op de hoogte van de verschillende stijlperioden en van de geschiedenis in het algemeen. Ook de religieuze achtergronden kent hij duidelijk goed. Werkelijk een man naar ons hart. Zijn vrouw kan niet nalaten haar man – om bestwil – telkens bij te sturen.
Onze 'gids' wil ons tonen hoe er in hun kleine gemeenschap op een bezielde en verantwoorde wijze met het rijke erfgoed wordt omgesprongen. Links en rechts van het altaar zijn houten, geschilderde lambriseringen aangebracht. Aan beide zijden hangt in het midden een olieverfschilderij. Enkele jaren geleden, bij de restauratie van deze twee doeken, ontdekte men dat er tegen de ruggen van beide schilderdoeken nog een tweede doek verborgen zat. Toen men ook die doeken wilde restaureren, ontdekte het kennersoog van de restaureur kleursporen op de muurbezetting die achter de lambrisering zat. Na enkele steekproeven heeft men dan de bepleistering volledig verwijderd. Daarmee kwamen prachtige, middeleeuwse muurschilderingen bloot, die ook op hun beurt gerestaureerd werden!
Na zijn introductie gaat de man ook nog daadwerkelijk de lambriseringen links en rechts opendraaien, tot tegen de zijmuren van de kerk! Het lijkt wel een spectaculaire goocheltruc die zich voor onze verbouwereerde ogen afspeelt!
Wij nemen op warmhartige wijze afscheid van onze ongelooflijk gedienstige, fiere en bezielde gidsen. Zij nodigen ons uit om nog even mee naar hen thuis te komen. Ze beschikken over veel documentatie met betrekking tot het kerkje en de kunstschatten. Wij beloven om volgend jaar terug te keren en hen op voorhand van onze komst te verwittigen. Zij geven alvast hun namen, adres, webadres en telefoonnummer. Wij blijven na die ontmoeting en de beleefde kunstemoties alleen in het kerkje achter en zetten ons even neer.

Er rest ons achteraan in de kerk nog een afzonderlijk kamertje te bezoeken. Daar bevinden zich de reliekschrijnen en andere kunstige curiosa. Zo staat er een hoge vitrine met glazen schappen, waarop kelken en reliekhouders mooi verlicht ten toon staan gesteld. Daartegenover staat het prachtige, geëmailleerde schrijn met relieken van de plaatselijke heilige kluizenaar. Het schrijn zelf is zo'n subliem stuk vakmanschap uit Limoge dat – hoe klein het ook is – moeilijk in één keer te vatten is. Ook daarvoor zullen wij beslist moeten weerkeren!

Ondertussen druist de onstuimige rivier met watervallen door het nu halfduistere dal gewoon verder. De zon kust tot afscheid de herfstkleurige bergtoppen, terwijl de auto ons – als allerlaatste bezoekers – opwacht.
Als orgelpunt van deze fantastische dag laat ik 's avonds Saint-Saëns' orgelsymfonie, zijn derde, door onze *gîte* galmen.

Vandaag gaat er opnieuw een jongensdroom uit mijn schooltijd in vervulling. Immers, begin dit jaar ging er al zo'n droom in vervulling in Oslo, waar wij het Vikingschipmuseum bezochten. Wij willen dit keer de wereldvermaarde grotten van **Lascaux** bezoeken. Ik heb ooit met enorme belangstelling de ontdekkingsgeschiedenis van deze 'Sixtijnse kapel uit de steentijd' gelezen, ook over veel andere grotten en spelonken uit onze voorgeschiedenis.
Ik kocht toen – gezien mijn chronisch geldgebrek en totaal onbegrip van mijn ouders – goedkope pocketboeken, die ik gretig verslond. Deze zijn ondertussen totaal vergeeld en stinken van de ouderdom.
Het waren niet uitsluitend de grotten van Lascaux die mij boeiden, maar evenzeer de halsbrekende avonturen van Franse speleologen, die prehistorische kunst ontdekten. Ook en vooral wat prominente geleerden – zowel historici als paleontologen – over die vondsten te vertellen hadden, interesseerde mij uitermate en nu nog. Hoewel ik nu – meer dan destijds – besef dat een helder inzicht naar onze menselijke oorsprong verder af is dan ooit.
In één van mijn vergeelde pockets herlees ik een voor mij heel verhelderende verklaring die Herbert Kühn over die ontwikkelingsfase van onze menswording geeft:
"De hele hedendaagse wijsbegeerte heeft zich van de zuiver materialistische verklaring van de wereld en van de mens afgewend. En juist de erkenning van de verbondenheid van de mens met de natuur, heeft duidelijker dan ooit de diepste zin van de mens belicht, die zijn diepste grond in zijn geest-zijn heeft. In de geest van de mens raken begin en einde elkaar, in zijn denken ontwaakt de wereld en keert weer terug tot haar begin. Alle soorten levende wezens zijn gevormd in een orde waarin de mens doel is, en bijgevolg is met de eindigheid van de mens ook de eindigheid der soorten gegeven, en tevens de oneindigheid van zijn geest."

Onze gps wordt op de zogeheten 'economische versie' ingesteld. Aldus geleid vanuit de ruimte voelen wij ons in veilige handen.
Wij worden over grote wegen, soms zelfs een eind snelweg, maar – wonderlijk genoeg – ook vaak over kleine tot heel kleine weggetjes gestuurd. Wij rijden dan ook hele trajecten onder de bomen, bochten en zwieren rond rotswanden en ontmoeten zo goed als geen verkeer. In een moerassig stuk vol canadabomen houden we even halt bij een vervallen watermolen. Na enkele idyllische kiekjes, een plasje en een drankje vervolgen wij onze weg.
Precies binnen het uur, zoals onze gps had voorgerekend, staan we in een onooglijk dorpje bij het

bord **Lascaux**. Nergens vinden wij een wegwijzer naar de beroemde grotten, die zo'n toevloed van toeristen te verwerken krijgen dat het dagelijkse bezoekersaantal tot 2000 wordt beperkt. Zo hadden wij toch in onze 'groene gids' van Michelin gelezen. Terwijl Hilde het probleem met het gps-toestel tracht op te lossen, draai ik even de grote sleutel om, die op het plaatselijke kerkje steekt. Vooraan in het overigens onbelangrijke gebouw vind ik twee interessante kapitelen. Ze staan op stenen sokkels die links en rechts naast het altaar in de muren zijn gemetseld. Het zijn duidelijk waardevolle, jammer genoeg zwaar beschadigde, romaanse sculpturen: de kruisafneming van Christus en Petrus die van zijn Meester de sleutel – en geen kleintje – van het koninkrijk krijgt toegestoken. Naast het kerkje bemerk ik een vijftal grijs gespikkelde, heel mooi gestroomlijnde kalkoenen. Dat ras ken ik uitsluitend van decoratieve interpretaties in porselein. Ze zijn erg schuw, hokken dicht bijeen en praten elkaar voortdurend moed in. Zo lijkt het me toch.
Ondertussen heeft mijn slimme Hilde ontdekt dat we goed 40km van de zogeheten 'grotten van Lascaux' verwijderd zijn en dat deze zich in werkelijkheid op 2km van **Montignac** bevinden. Waarom ze dan 'de grotten van Lascaux' worden genoemd, is ons een raadsel!

De slingerende weggetjes door bossen, over hellingen en door dalen, lijken eindeloos. Bij het eerste caféterras van **Montignac** strekken wij even de benen. Het hele dorp, alle straten en openbare gebouwen zijn – letterlijk – met plasticbloemen overdekt, per straat in andere kleurcombinaties. Binnen twee dagen wordt hier 'Miss Périgord' verkozen, lees ik op een affiche.
Vanaf Montignac vinden wij de overvloedige bewegwijzering naar ... Lascaux II. Het valt meteen op dat er telkens een Romeinse II achter staat. Lascaux I hebben wij al bezocht, dacht ik, maar zo is het niet! Lascaux II is een artificiële reconstructie van de twee voornaamste zalen van Lascaux I, de originele grotten, die sedert 1963 definitief voor het publiek gesloten blijven.

De 17000 jaar oude rotsschilderingen werden pas in 1940 ontdekt. Bij de opening voor het publiek, in 1948, stroomde zo'n massa kijklustigen toe dat de schilderingen het reële gevaar liepen om door schimmels vernietigd te worden.
De twee zalen werden zo nauwkeurig mogelijk nagebouwd, dit op de wijze waarop practiciens, die voor een beeldhouwer geboetseerde ontwerpen overbrengen in steen, gebruikelijk is.
Vervolgens heeft Monique Peytral, een kunstschilderes uit Marseille, alles precies nageschilderd en wel met dezelfde aardpigmenten waarmee de originelen werden geschilderd.
Heel deze artificiële constructie werd in een vroegere steengroeve – vlakbij de originele grotten – onder een betonnen constructie ondergronds opgesteld.
Dit hele werk heeft tien jaar in beslag genomen. Voorwaar een uniek staaltje van technisch vernuft!
Ingedeeld in groepen van ongeveer dertig bezoekers krijgen wij een gids mee om alles in te leiden en ter plaatse te verduidelijken. De onze kent duidelijk zijn lesje grondig uit het hoofd! Daarbij spaart hij zijn stem en spreekt bovendien nog snel ook! En in het Frans!
Hier zijn kennelijk de audiogidsen met een taal naar keuze nog niet ontdekt. Dat was – veel jaren geleden – bij mijn bezoek aan het 'Tapijt van Bayeux' wel helemaal anders!
Wij krijgen zelfs niet de mogelijkheid om alles op eigen ritme te bekijken! Het lijkt wel, om het met Hildes woorden te zeggen: "Een zondagsmis zonder enige bezieling."
Gelukkig hebben wij de nodige documentatie mee en kan Hilde de late avonduurtjes nostalgisch haar pas aangeschafte cd van Guy Beart beluisteren.
Waarom de beroemde grotten nabij Montignac de 'grotten van Lascaux' worden genoemd, blijft mij alsnog een raadsel. Wat mij zal bijblijven is de rake typering, de grote formaten, het dynamische en

de grote vitaliteit van de rotsschilderingen. Ze komen zo grootmeesterlijk op mij over, dat ze tot mijn laatste levensdagen meer vragen zullen blijven oproepen dan antwoorden geven, grote kunst dus!

Vanzelfsprekend heb ik na deze ontmoeting met één van de hoogtepunten van de ijstijdkunst er mijn oude vergeelde pocketboekjes op nageslagen. Ik heb daarin – misschien nog meer geboeid dan goed 50 jaar geleden – hele stukken herlezen. Het viel me meteen op dat ik toen al de onweerstaanbare drang bezat om dingen die mij onder het lezen bijzonder boeide, aan te kruisen en veelal ook nog te onderstrepen. Hiervan wil ik nu enkele markante passages citeren, meer bepaald uit 'Het ontwaken der mensheid' door Herbert Kühn. Prismaboek 1954:

"[...] Deze vondsten (waarvan de rotsschilderingen toen de meest recente waren) verschaffen ons een duidelijk inzicht in de gedachtenwereld van de ijstijdmens. De gedachten en gevoelens van deze mens waren volkomen op het aardse bestaan gericht, hij voelde zich één met de hem omringende dieren en dingen [...]"

"[...] Het leven in die periode was immanent (tegengesteld van transcendent), en de blik der mensen was op de realiteit, op het concrete gericht [...]"

"[...] De mensen in dit tijdvak waren nauw verbonden met de natuur, voelden zich één met hun omgeving en gingen bij al hun daden en gedachten uit van het tastbare en de gegeven mogelijkheden [...]"

"[...] In hun onderbewustzijn hebben de mensen de herinnering aan deze toestand van de menselijke geest bewaard. Het is de herinnering aan het paradijs, aan dit één-zijn met zichzelf. Deze herinnering aan de harmonische tijd van het prille mens-zijn is blijven voortbestaan in de mythen van alle volkeren. [...] In de Bijbel vindt men de herinnering aan de eenheid van het denken, aan de toestand waarin de vroegste mensheid verkeerde, terug. Wanneer er in de geschiedenis van de zondeval (Genesis 3: 5) staat: "Maar God weet, dat, ten dage als Gij daarvan eet, zo zullen Uwe ogen geopend worden en Gij zult als God wezen, kennende het goed en het kwaad", dan betekent dit, dat de mensen in het Paradijs de begrippen schuld, zonden en kwaad nog niet kenden [...]"

"[...] Het was een paradijs-toestand, de gedachte, aan een gespleten-zijn in ziel en lichaam en een verlangen naar verloren innerlijke eenheid en harmonie waren nog niet aanwezig [...]"

"[...] Deze drie oudste berichten over de vroegste tijd: de Bijbel, het Gilgmesj-epos en Hesiodus, spreken dus allen van een paradijstoestand. [...] En werkelijk, wanneer men deze grotten betreedt en de in hun indrukwekkende weergave volmaakte schildering beziet, voelt men dat de mensen die deze kunstwerken hebben geschapen, in volledige harmonie met de natuur hebben geleefd, dat zij, evenals de dieren, leefden zonder de gedachte aan de scheiding van lichaam en geest en zonder het bewustzijn van schuld en zonde [...]"

Hilde is samen met onze lieve gastvrouw de honden gaan uitlaten. Of beter gezegd: Hilde profiteert van de gelegenheid om haar stappenteller tot niet eerder geziene hoogte op te drijven.
Ik slenter – op mijn ritme – wat rond in de onmiddellijke omgeving, op zoek naar bloemen en paddenstoelen.
Op een steil afhellend grasland naast de rijweg zie ik, onder een boomgaard van kastanjelaars, prachtige paddenstoelen. Het lukt me om via een ommetje zonder kleerscheuren achter de prikkeldraad tot bij de paddenstoelen te geraken. Ik zet me neer in het gras en geniet ontzettend van alles rondom mij. Het hellende terrein is uiterst geschikt om – liggend op mijn buik – allerlei opnamen te ma-

ken. Er heerst zo'n heilige stilte alom dat ik de neerploffende kastanjebolsters ervaar als roffelende pauken. Er staan nog heel wat andere groepen paddenstoelen, keuze te over om mooie composities uit te testen. Wat verderop, langs de andere kant van de rijweg, sla ik een bosweggetje in. Tussen de wildernis van struiken en bomen, maar vooral van rottende takken en stammen ontdek ik – tot mijn grote vreugde – het ware rijk van de paddenstoelen. Dat levert mij heel wat mooie opnamen op. Aandachtig speurend, kuier ik langs meerdere paadjes tot ik er mijn oriëntatie bij verlies. Toch ontdek ik nog purperkleurige – mij voorheen onbekende – paddenstoelen. De wind ruist als muziek in de boomkruinen. Af en toe een verschrikte vogelkreet of gekwetter van een ruziënde kraaienfamilie. In de verte hoor ik het ritmisch getokkel van een specht en schrijf ...

Denkend aan Debussy

Als violen
aanzwellend met cello's
strijkt de wind door de bomen.
Bij stille passages
roffelen vallende kastanjes
in het gras,
tussen paddenstoelen
bol, gegolfd of plat.
Soms ook dissonanten
van krijsende vogels,
afgewisseld met ritmen
van tokkende spechten
op dode stammen.

J.M. Legrand 8 oktober 2010

"Feitelijk kun je de kunst van het orkestreren beter leren door te luisteren naar het geluid van de bladeren waar de wind doorheen speelt, dan door leerboeken te raadplegen waarin de instrumenten op anatomische onderdelen lijken, en die bovendien maar matige informatie geven over de talrijke mogelijkheden om die instrumenten te mengen."

(Claude Debussy in een brief aan Charles Levadé van 4 september 1903)

Toen ik in de vijftiger-zestiger jaren van de vorige eeuw op de tekenstudio van een Antwerps grafisch bedrijf – voor vrouw en kinderen – mijn brood verdiende, werd er veel over kunst gediscussieerd. Oudere collega's hadden meestal hun opleiding genoten aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten of aan de Sint-Lucasscholen van Gent of Brussel. Aanhoudend hoorde ik het oeuvre van **Jean Lurçat** (1892-1966) prijzen. Er was zelfs zo'n modieuze uitdrukking *à la Lurçat*, met andere woorden: Lurçats werk werd vaak als referentie van toonaangevende, moderne vormgeving geciteerd. Ook van enkele mensen die cursussen 'monumentale kunst' volgden of gevolgd hadden bij de tapijtkunstenaar **Julien van Vlasselaer** (1907-1982) aan het NHISKA, hoorde ik Lurçat vaak de hemel in geprezen worden. Nu was Jean Lurçat zeker geen onbekende in Antwerpen, waar hij tijdens het interbellum zelfs geëxposeerd had.
En nu is het zover ... Op goed één uur rijden, naderen wij – vanuit onze *gîte* – het stadje **Saint-Céré**. Het is bijna middag zodat wij voor onze picknick een landelijke omgeving opzoeken. Zalig beschenen door de zon, die ons voor korte of langere perioden vanuit de blauwe hemel met grote, vrolijke wolken komt verwarmen. Vandaar, liggend in onze zetels, zien wij hoog boven het golvende landschap met struiken en bomen omzoomde weilanden de middeleeuwse site **Saint-Laurent-les-Tours** uittorenen. Een oreool van witte wolken brengt eer aan Jean Lurçat. Immers, de oude vesting met twee

torens uit de 12de en 14de eeuw, met in de schaduw daarvan een 19de eeuws huis, werden in 1945 eigendom van de kunstenaar. Tot aan zijn dood, in 1966, woonde en werkte hij in die feodale nederzetting, die heel de streek beheerst. Lurçat, afkomstig uit de Vogezen, was tijdens de Tweede Wereldoorlog als maquisard actief in het verzet en ontdekte zo de Lot. Voordien had hij in Aubusson, het Franse, historische tapisserie-centrum, gewerkt.

Wij rijden tot aan de rand van Saint-Céré, parkeren onze auto en stappen op verkenning door de hoofdstraat. Doorheen een zijstraat bemerken wij een plein met historische gebouwen en gaan er een kijkje nemen. Elk gebouw rond het rechthoekige plein is een foto waard! Aan de overzijde staat een hoogst eigenaardig huis. Het is een smal, hoog pand, dat met de smalste zijde aan het plein ligt. Links en rechts van het aan drie zijden uitgekraagde huis lopen twee smalle straatjes. De benedenramen zijn in kleine vierkantjes verdeeld en wanneer ik benieuwd naar binnen gluur, is de kleine ruimte helemaal leeg. Tot mijn grote verbazing hangt achter het raam een door de zon verbleekte affiche – met data van vorig jaar – van een tentoonstelling met schilderijen van Werner Van hoylandt (°1951). Werner was tijdens de zestiger jaren van de vorige eeuw een jonge knaap, op ons Antwerpse tekenstudio II, 'onze leerjongen'. Op mijn aanraden volgde hij teken- en schilderlessen in Schoten, hoewel zijn ouders in Reet woonden. Al gedurende vele, vele jaren woont en werkt hij in het hier nabijgelegen Loubressac, zo herinner ik mij nu. Hij schildert nog steeds op hyperrealistische wijze allerlei voorwerpen in de meest eigenaardige samenstellingen. Vaak maakte hij daarbij gebruik van een soort illusionisme of trompe-l'oeil.
Nu herinner ik mij nog levendig de grote tentoonstelling, in 1975, in de Galerie Campo op de Meir te Antwerpen. Een groep jongeren toonde daar, onder uitzonderlijk grote belangstelling, hun werken. Willem Dolphyn (1935-2016), was de stichter en boegbeeld van de 'Nieuwe Klassieke Antwerpse School'. Dat was de wat eigenaardig klinkende benaming voor de al even wereldvreemde spirituele achtergrond van de groep. Zij schilderden bij voorkeur stillevens in de sfeer van de 17de-eeuwse fijnschilders. Hun zorg voor het detail was daarbij zo ongelooflijk groot dat het stofgehalte met een stofmeter kon geregistreerd worden.
Dolphyns werken leken mij eerder sober. Zijn kleine stillevens kwamen mij voor als net gereinigde, goed gerestaureerde werkjes uit een museum, afdeling 17de eeuw.
Veel van zijn collega's uit de groep daarentegen penseelden – vaak op grote formaten – totaal overladen composities vol bizarre voorwerpen. Alles evenwel quasi feilloos in beeld gebracht.
Er was heel veel volk op de vernissage en nog voor de openingstoespraak, waarin de exposanten en hun werken werden geloofd en geprezen, waren bijna de helft van hun werken verkocht.
Wanneer ik jaren later, samen met een vriend, enkele dagen in Parijs doorbracht, werd mijn aandacht getrokken door verlichtte reclameborden die een tentoonstelling – gewijd aan het fenomeen trompe-l'oeil in de hedendaagse kunst – in de Petit Palais aankondigde.
Alle galeries – gespecialiseerd in dit genre – van heel Frankrijk waren er vertegenwoordigd. Tot mijn verbazing stond ik daar plots voor werken van Werner Van hoylandt en, eerlijk, het behoorde tot het beste dat wij daar onder het gigantische aanbod te zien kregen.
In 2001 stuurde Werner mij nog fier een prachtige catalogus van zijn Londense galerie waarin zijn werken uitvoerig werden gepresenteerd.
Na al deze mijmeringen bij een verkleurde affiche gaan wij in **Saint-Céré** op zoek naar de *Galerie d'art 'Le Casino'*, die in onze 'groene gids van Michelin' wordt aanbevolen. Daar is – naast tijdelijke tentoonstellingen – ook een vaste collectie wandtapijten van **Jean Lurçat** te bezichtigen.
Een oude dame ontsteekt voor ons de spots en wij staan meteen in het felgekleurde spel van fabel-

dieren en kosmische voorstellingen tegen een vurig gekleurde hemel van wol. Lurçat liet zich in zijn hoogdagen inspireren door de herinneringen aan zijn vele reizen naar de vier windstreken, maar eveneens door zijn poëtische verbeelding, zijn liefde voor de natuur die de mens-boom met zonnedieren verbindt.
Wat een wonderlijke samenloop! Op hetzelfde moment toen Werner Van hoylandt door mij naar de teken- en schilderschool werd gepusht, was Jean Lurçat op het toppunt van zijn kunnen en roem in Saint-Céré, waar Werner op dit moment bedrijvig is.
In de galerie is het streng verboden foto's te maken. Dat zal mij een zorg wezen! Terwijl Hilde het oude dametje in de gaten houdt, maak ik stiekem opnamen van Lurçats tapijten en meer in het bijzonder van details daarvan. Ik vind het nuttig om de structuur van de geweven motieven vast te leggen. Immers, ik herinner mij nog levendig een collega die gedurende lange tijd – toen zij bij Van Vlasselaer 'studeerde' – fotografisch uitvergrootte verfvlekken onder haar getouw had liggen om modernistisch uitziende tapijten te weven. Daar had ik zo mijn bedenkingen bij. Hoe zij later leraar kon worden aan datzelfde Hoger Instituut is mij nu nog een raadsel. Ook dat gebeurde op hetzelfde moment dat Lurçat hier zijn vurige, prachtig gestileerde visioenen – in schering en inslag – realiseerde.
Hilde bekijkt met grote aandacht en waardering de werken van een hedendaagse protegé van deze galerie: Gilles Sacksick. Deze schildert verdroomde beelden van uiterste eenvoud, meestal met pastel en op kleine formaten uitgevoerd. Het dametje van de galerie bemerkt onze belangstelling en duwt een prijslijst in onze handen. Het meest prijselijk zijn – uiteraard – de lithografieën. De gemiddelde prijs van zo'n prent ligt om en nabij de 800 euro en deze zijn dan nog genummerd op 35 exemplaren! In hoeverre gaat het dan nog om echte steendrukken, vraag ik mij af.
Er ligt een mooi in kleuren gedrukt boek met foto's en repro's van Sacksicks schilderijen. Bij het doorbladeren van het dikke, geringde boek komen wij tot de vaststelling dat het om echte galeriekunst gaat. De allereenvoudigste thema's, als een eindeloze herhaling, worden in flou-artistique – alsof men door een bewasemde ruit kijkt – weergegeven. De zogeheten vergrijsde pastelkleurtjes verlenen de werkjes een stille, poëtische sfeer. Af en toe is er een werk tussen waarmee de kunstenaar lijkt te willen aantonen dat hij ook anders en beter kan.
Op dezelfde prijslijst van de galerie ontdekken wij de prijs van het enige wandtapijt dat van de Lurçat-collectie te koop wordt aangeboden. Het is een stuk van middelmatig formaat, maar de prijs bedraagt wel 41.000 euro! Vermoedelijk wordt na elk verkocht wandtapijt wel een ander 'uit de vaste collectie' te koop aangeboden ...
We drinken in de galerie – ook dat moet gezegd – een goede koffie tegen een redelijke prijs. Vervolgens gaan wij op zoek naar het **Atelier-Musée Jean Lurçat**. Het betreft een donatie van Lurçats weduwe. Deze verzameling werd ondergebracht in hun adelaarsnest: **Tours de Saint-Laurent**, hoog verheven op de hoogste top van de hele streek.
Hoe hoger wij klimmen, hoe indrukwekkender de vierkante toren wordt. Deze staat volledig in de steigers en is dus hoogdringend aan restauratie toe. Bij de laatste haarspeldbocht parkeren wij onze auto tegen het hekken van de bouwfirma en ik maak enkele opnamen van een groot paneel waarop uitleg omtrent de restauraties wordt verstrekt. De hoge noordelijke toren, de 14de-eeuwse hoofdtoren, was op de eerste verdieping ingericht als opslagruimte van Lurçats tapijtkartons. Het gewelf van de tweede verdieping was instabiel en vormde een echte bedreiging. De restauratie (750.000 euro) moest dus heel omzichtig gebeuren.
De laatste, steile, rechte weg beklimmen wij te voet en staan voor de gesloten poort van Lurçats domein. Tot onze grote spijt is het vandaag, maandag, de sluitingsdag. Op geen van beide vouwfolders in mijn documentatie staat een sluitingsdag van het museum vermeld, wel de perioden en openings-

uren.
Naast de poort op een bronzen plaquette die tegen de hoge muur is aangebracht, lezen wij (in vertaling): *"Vanaf 1945 tot zijn dood in 1966. Jean Lurçat, schilder en dichter, heeft hier het essentiële van zijn geweven oeuvre gemaakt."*
Onze teleurstelling om de sluiting slaat om in een euforische natuurbeleving van het ons omringende landschap dat zich in vogelperspectief onder een azuurblauwe hemel uitstrekt. De zon, afwisselend achter of tussen witte wolken verscholen, tovert visioenen over het golvende landschap zover het oog reikt. Alles is voortdurend in beweging en de kleuren van weilanden, bossen en dorpjes schitteren zoals in het oeuvre van Jean Lurçat.

Onze volgende uitstap is van een heel andere aard en orde. Het rode stadje **Collonge-la-Rouge** is zeer bezienswaardig en eigenaardig. Ik hoorde wel eens de vergelijking maken met de Efteling, maar dit komt meer, denk ik, door de stoeten eendagstoeristen die er door de straten hossen, dan door het stadje als dusdanig.
Tegen betaling van twee euro laten wij – verplicht – onze auto achter op een parkeerterrein naast de rijweg en mengen ons tussen de bonte menigte. Er wordt overwegend Frans gepraat, maar ik hoor ook wel Engels en Duits en ... hoe kan het ook anders, Hollands.
Collonges-la-Rouge blijkt een dorp te zijn, maar dan één met stadsallure. Al van in de 8ste eeuw ontwikkelde zich rond een kerk en priorij een eerste woonkern. In de 13de eeuw verwierf de nederzetting de voorrechten en vrijheden van het burggraafschap Turenne. En in de 16de eeuw werd het een geliefde verblijfplaats van hooggeplaatste ambtsdragers uit het burggraafschap. Het waren zij die hier de fraaie, versterkte landhuizen met grote en kleine torens lieten optrekken. Alle gebouwen – en dat is het meest opvallende – zijn opgetrokken met door ijzeroxide roosroodgekleurde natuursteen, die ter plaatse werd gedolven. Toch valt het me op dat de meeste bouwsels oprichtingsdata dragen uit het begin van de 19de eeuw.
Dit dorp dat amper 400 inwoners telt, kreeg het label: *Plus Beaux Villages de France*. Het is tevens – hoe kan het ook anders – een geklasseerde site op de bedevaartroute, die via Rocamadour naar Jacob van Compostella leidt.
Wij vergapen ons aan ieder hoekje van de vaak kronkelende, smalle straatjes vol winkeltjes met van alles en nog wat, maar evenzeer aan gezellige pleintjes met terrasjes. De 11de-12de-eeuwse versterkte kerk is in dezelfde rode steen opgetrokken. De grote vierkante donjon uit de 16de eeuw werd zelfs voorzien van een wapenzaal die rechtstreeks in verbinding stond met de weergang. De klokkentoren kan ons echt bekoren. Wij lopen rond het gebouw dat oorspronkelijk een kruisvormig grondplan bezat. Het middelpunt van de viering wordt bekroond met een koepel. De later bijgebouwde zijkapellen en zijbeuken in laatgotische stijl maken – naar mijn gevoel – de architectuur onevenwichtig, ja, zelfs wat rommelig. Heel bezienswaardig is het timpaan met Christus tussen engelen bij zijn wederkomst. Onderaan is Maria afgebeeld te midden van de elf apostelen.
Hilde geniet in één van de talloze drankgelegenheden – tussen de oude machines van een notenmolen – een heerlijke verwenkoffie. Ik hou het gewoon bij een trippel van de Corrèze, die heel hoog op mijn bierproefschaal scoort.
Na 18u zijn alle souvenirwinkeltjes en drankgelegenheden gesloten. Ook alle toeristen zijn plots verdwenen zodat ik, bij wijze van afscheid, nog een hele reeks nieuwe foto's kan maken. Dit keer zonder voluptueuze mannen en vrouwen die al dan niet in carnavaleske vakantieverpakking rondlopen.

Waarnaar ik zolang heb verlangd, zal vandaag werkelijkheid worden: het museum en de daarbij horende **église Saint-Laurent** met beeldhouwwerken van **Ossip Zadkine** (1890-1967) in het dorpje **Les Arques**.
Vanuit onze *gîte* is het een rit van ruim honderd kilometer. Er is wel een stuk snelweg bij, maar ook vele eindeloos lijkende, smalle kronkelpaden. Het is een bosrijke, heuvelachtige streek die aansluit op de **Périgord Noir**. Wat is mijn Hilde toch een begenadigde chauffeuse! Gelukkig hebben wij een complete picknickinstallatie bij, een ligzetel – haar verjaardagscadeau – inbegrepen. Een door de zon beschenen rurale rust te midden van deze sobere, schrale streek doet wonderen! Terwijl Hilde rustend in haar dikke roman leest, kruip ik op mijn knieën – fototoestel in de aanslag – achter een mij eerder onbekend vlindertje aan. De hele wereld kan mij gestolen worden!
Precies om 14u30 gaan kerk en museum open. Daarvoor maak ik opnamen van de vier bronzen en één uit graniet gehouwen beeld van Zadkine. Deze staan buitengewoon mooi opgesteld op de kleine open ruimte die de kerkgevel van het Zadkine-museum scheidt. In het grote huis achter het huidige museum woonde en werkte Zadkine. Alle beelden die in Les Arques getoond worden, zijn afkomstig uit het Zadkine-museum van Parijs.
Eerst bezoeken wij de kerk die op initiatief van Zadkine gerestaureerd werd. Al bij de eerste aanblik is het interieur – ontdaan van alle overbodige devotieobjecten – indrukwekkend. Wat wij nu bewonderen is alles wat nog rest van de voormalige benedictijnenpriorij die in de 11de eeuw werd opgericht. De romaanse stijl van de apsis en koorkapellen bleef volledig bewaard. In de dwarsbeuk zijn nog Karolingische elementen herkenbaar. De vorm van de zuilen en gordelbogen vertonen volgens kenners elementen uit een nog oudere periode en de kapitelen zijn met oosterse motieven versierd.
Aan de binnenzijde van de voorgevel, boven de toegangspoort en tussen twee rondboogramen, hangt de enorm grote, sober maar zeer expressief uitgebeelde Gekruisigde. Deze **Grand Christ** is door Zadkine in hout gehakt, zonder kruis en zijn armen reiken tot tegen de gewelven.
In het midden van het kerkschip daalt een stenen trap af tot in de crypte. Deze crypte heeft een rond grondplan en is met een koepel afgedekt. Door één enkel raampje valt het oosterlicht naar binnen. Midden in deze sacrale ruimte staat de **Piëta** van Zadkine. Het houten beeld is met zwarte en witte verf bewerkt en mede door de primitieve vormgeving verleent het een tragische expressie van dood en moederverdriet. Deze sculptuur is te vergelijken met vroegromaans beeldhouwwerk, maar hier dan wel op ware grootte uitgevoerd. Onwillekeurig maak ik een gedachteassociatie met de eigenzinnige, sterk expressieve sculpturen van de zogenaamde 'maître de Waha', die ons onlangs in het museum van het Waalse Marche-en-Famenne hebben verrast.

Het **Musée Zadkine**, dat in 1980 vlak tegenover de kerk werd ingericht, vormt als het ware één geheel met de kerk en de open ruimte met beelden tussen beide gebouwen. Het museum omvat drie zalen die, aan de hand van lithografieën, wandtapijten, bronzen en houten beelden, een overzicht bieden van Zadkines oeuvre.
Er zijn eveneens enkele werken te zien van **Henri Gaudier-Brzeska** (1891-1915), *mort pour la France.*
Alle werken zijn voorbeeldig belicht. Wij worden als het ware opgenomen in de vorm en gevoelswereld van één onzer grootste, moderne beeldhouwers en we hebben ogen te kort om dit alles met één bezoek in ons op te nemen.
Een oude video-opname in zwart-wit laat ons een uitgebreid interview met Zadkine – te midden van het toen nog erg verwaarloosde dorp – beleven. Ook al heb ik – omwillen van het Hollands gesnater boven ons – de deur van het donkere kamertje gesloten, de finesse van Zadkines levens- en kunstfilosofie ontgaat ons. De kunstenaar spreekt een regionaal gekleurd Frans en wij van onze kant bezit-

ten niet voldoende talenkennis ...
Tot afscheid van het museum en van Zadkine schaf ik mij een mooi boekje aan dat zowel met foto's als met teksten een overzicht van het leven en werk van deze kunstenaar biedt.
De man aan de balie is uiterst vriendelijk en innemend. Zodra hij verneemt dat wij Belgen zijn, begint hij alle beelden van Zadkine die op openbare plaatsen in ons land te vinden zijn – met plaatsaanduiding – op te sommen: in het Antwerpse Middelheimpark en in Brussel. Verder naar Zundert, Amsterdam en Rotterdam in Nederland. Ik vertel hem dat mijn liefjes vader, mijn latere schoonvader, een Rotterdammer was en dat mijn 'liefste meisje' Ria mij – in 1952 – vanuit Rotterdam een gekleurde prentkaart zond met het beeld **Verwoeste Stad** van Zadkine erop. Daarop toonde de man ons een dik, geïllustreerde biografie van Zadkine waarin onder meer de volledige briefwisseling is opgenomen tussen de beeldhouwer en Alfons de Ridder, alias Willem Elsschot (1882-1960) in Antwerpen.
De uiterst gedienstige man wil ons nog verderop sturen om de église Saint-André, die zich in een bos bevindt te gaan bezichtigen. Er zijn daar opmerkelijke muurschilderingen van het eind van de 15de eeuw te bewonderen. Deze werden in 1954 door Zadkine ontdekt. Wij verkiezen echter – wegens de lange terugweg – naar onze *gîte* weer te keren en nemen hartelijk afscheid van deze bezielde man. Tot afscheid schrijft hij voor ons nog een interessante bezienswaardigheid op een briefje, met name gebrandschilderde ramen van Marc Chagall in le Saillant.
Tijdens de lange terugrit gaan er allerlei beelden en gedachten – in verband met Zadkine – door mijn hoofd. Zo ondermeer de nu volgende gebeurtenis die in deze context het vertellen waard is.
Een goede vriend van me had een bronzen beeld van Zadkine gekocht – zo dacht hij toch – dit door bemiddeling van een welbespraakte, malafide Italiaan. Mijn vriend had dit meesterwerk voor een zacht prijsje kunnen kopen omdat diezelfde Italiaan mijn vriend al eerder had opgelicht en hij nu – volgens zijn zeggen – zijn geweten wilde zuiveren.
Mijn vriend vroeg me om zijn aanwinst te komen bekijken en te zeggen wat ik er van vond. Zonder aarzelen zei ik hem dat – ondanks het Zadkine-achtige voorkomen – het om een vervalsing ging. Niet omdat ik het oeuvre van de beeldhouwer zo grondig kende om het vormtechnisch te kunnen analyseren, maar omdat de naam Zadkine op de sokkel – in reliëf – was gelast en niet in de diepte gegraveerd, wat ik hoogst verdacht vond.
Een tijdje later had mijn vriend – hoe of waarom weet ik niet – een mooi uitgegeven biografie van beeldhouwer René Smits te pakken gekregen. René Smits was mij bekend als de vader van de alom bekende gitariste Rafaëla en van Johan, die in 1978 nog in mijn atelier als violist had opgetreden. Bij die gelegenheid was ik zelfs in huize Smits in Kontich op bezoek geweest. Smits was leraar aan de Antwerpse Academie en later zelfs inspecteur van het kunstonderwijs.
In die monografie dus stond een grote foto van de vervalste Zadkine dat in werkelijkheid een werk van René Smits was! Enkel de naam van Smits was 'overlast' met Zadkine. Mijn vriend was dus op het goede spoor en hij vond er niets beter op dan een brief aan René Smits te richten waarin hij het ware verhaal deed. Indien Smits zijn beeld opnieuw wilde verwerven dan wilde mijn vriend het hem voor dezelfde prijs laten die hij ervoor aan de Italiaan had betaald.
Tot de grote verwondering van mijn vriend kreeg hij geen antwoord van René Smits, maar in de plaats daarvan stond de gerechtelijke politie aan zijn deur, die het beeld kwamen opeisen.
Een tijd later ben ik met mijn vriend – bij wijze van morele steun – mee naar Brussel gereden, waar hij voor verhoor was opgeroepen. Via monumentale trappen, gangen en zalen van het reusachtige gerechtsgebouw troffen wij twee jonge speurders aan. Heel de grote kamer stond, lag en hing vol kunstwerken die in beslag waren genomen. Het is bij deze enige belevenis gebleven. Mijn vriend was definitief zijn René Smits, alias Zadkine voorgoed kwijt. Waar het beeld zelf is gebleven, ben ik nooit

te weten gekomen.
Nadat René Smits met pensioen was gegaan, heb ik deze hartelijke man nog vaak ontmoet en gesproken in de Jacques Goruskring in de Venusstraat te Antwerpen. Ik heb nooit een woord gerept, noch over zijn duidelijk door Zadkine beïnvloede periode, noch over de naamsverandering op één van zijn Zadkine-achtige beelden.

Vandaag willen wij **la Chapelle du Saillant** met gebrandschilderde ramen van **Marc Chagall** (1887-1985), die ons door onze zegsman van het Zadkine-museum waren aanbevolen. Naar Franse maatstaven was Saillant niet ver van Tulle ... Nadat wij bij onze gastvrouw van de *gîte* de nodige informatie hebben ingewonnen, rijden wij via **Tulle** naar **Donzenac**. Dit stadje is landelijk gelegen op een natuurlijk verdedigbare heuvelrug en bezit nog middeleeuwse vestingen en oude huizen, zelfs één uit de 13de eeuw!
In die omgeving zoeken en vinden wij de plaatselijke toeristische dienst. Een lieve dame geeft ons een kaartje van de streek en wijst ons de weg. Wij moeten eerst naar **Allassac**, waar wij even rondkuieren op de plaatselijke markt die op haar einde loopt. Immers, klokslag twaalf uur worden in heel het land alle markten opgebroken. Een grote cilindervormige toren uit de 13de eeuw beheerst het oude stadscentrum. Er is niets moois aan die stenen mastodont, maar hij is alleszins goed gebouwd, vertoont niet één scheur of barst en is zeer indrukwekkend.
Daarvandaan vinden wij makkelijk het mooie dorpje **Saillant** dat schilderachtig langs de rivier **Vézère** gelegen is. Er is haast geen verkeer op dit middaguur wanneer wij de rivier oversteken via een 12de-eeuwse brug, gedragen door vele rondbogen. De rivier is er vrij breed maar ondiep wat bijna garant staat voor boeiende foto-opnamen. Het is mijn zoveelste poging om de paradijselijke sfeer die ons overal omringd voor later vast te leggen.
Enkele honderden meter verderop is een bejaard paar de straat aan het vegen. Omdat wij nergens de gezochte kapel bespeuren, informeer ik even vanuit ons autoraampje. Ik schaam me wanneer ik verneem dat de kapel twee huizen verder – inspringend op de rooilijn van de huizen – ons opwacht. De kapeldeur staat tegen, hoewel ze nog steeds van het plaatselijke kasteel afhankelijk is. De huidige kapel werd in de 17de eeuw op veel oudere fundamenten opgericht. De gevel wordt beschermd door een puntdakje en bovenaan hangen twee klokken in open rondboogramen naast elkaar. De gevel werd in 1949 gerestaureerd en oogt sober maar pittoresk. In 1978 werd de kapel zelf grondig onder handen genomen. Het betreft een éénbeukig gebouw met een platte zoldering. De linker- of noordmuur is blind en in een kleine nis – achter tralies – troont de zogende Maagd, **Notre Dame de Lorette** genaamd. Het is een vrij primitief in hout gesneden en gepolychromeerd devotiereliëf dat als *monument historique* is geklasseerd. Het daarbij afgebeelde huis met engeltjes doet bij mij een iconografisch belletje rinkelen ... Loreto is een Italiaans stadje, gelegen aan de Adriatische Zee. Het is een beroemd bedevaartsoord, omdat, volgens de legende, het huis van Maria vanuit Nazaret door engelen in 1295 zou zijn overgebracht naar Loreto. Stel je voor!
Dit zogeheten *Sancta Casa* werd rijk met beeldhouwwerk en marmer bekleed en staat in de bedevaartskerk opgesteld. De bouw daarvan begon in 1468 en er werkte zelfs de grote architect Bramante aan mee, hij die het grootste deel van de Sint-Pieter van Rome ontwierp.
Er bestaat zelfs een beroemde 'litanie van Loretto'. Een litanie is een reeks aanroepingen tot Maria, zoals ik er nog dikwijls in de kerk van mijn jeugdjaren heb afgedreund.

De zes kapelramen werden gerealiseerd op vraag van Guy de Lasteyrie du Saillant tussen 1978 en

1982. Het zijn de laatste werken die nog tijdens Chagalls leven werden gemaakt. Ze werden uitgevoerd door Maître Marcq in het atelier Jacques Simon te Reims.
Het gotische raam in het koor werd eerst geplaatst. Het zou – volgens de toelichtende tekst ter plaatse: *Vitraux classé au titre de monument historiques en 2008* – de vier elementen uitbeelden. Van oudsher zijn dit aarde, water, lucht en vuur, de vier hoofdstoffen waaruit de stoffelijke wereld is opgebouwd. Dit zijn dus de bouwstenen waartoe alles herleid kan worden.
De verdere symboliek – volgens de officiële toelichting – kan ik onmogelijk bijtreden, omdat die niet strookt met datgene waarvoor de vier elementen eigenlijk staan. Bovendien is *végetation* geen element.
Laat me dan liever mijn eigen, meer artistiek gefundeerd, aanvoelen vertolken. Chagall heeft wel degelijk het element **lucht** – het lichtblauw bovenaan – laten overheersen. De **aarde** wordt – onderaan – aangegeven door groene vlakken. Daartussen woelt het dieplauw, de zee, het **water**. De rode vlakjes – eveneens onderaan rechts tussen de vegetatie – duiden op **vuur**. Van rechtsboven straalt in geel het Goddelijke licht omlaag dat alles kracht en leven geeft. De witte vogel links met een twijgje in de bek refereert naar het verhaal van Noë uit het Bijbelboek Genesis en symboliseert zonder twijfel de vrede Gods.
De loodlijnen waarin het glas is gevat, verlenen aan het geheel een typische Chagall-dynamiek en structuur in de kleurensymboliek.
In het kleine, kruisvormig-gelobde raampje in de punt van het spitsboograam herneemt Chagall licht- en donkerblauw, geel en rood (het groen is hier opmerkelijk afwezig), wat ik zou durven interpreteren als de vurige Geest Gods die het heelal beheerst.
De dynamiek van de loodtekening wordt nog verlevendigd door korte, nerveuze penseeltrekjes in een donkere kleur.
Het tweede, gekleurde glas-in-loodraam bevindt zich in de voor- of westgevel boven de ingangspoort. Het is een oculus, een klein cirkelvormig raam. Daarin speelt ook het blauw een hoofdrol. In het centrum laaien twee bloemruikers op in spetterende kleuren, met de zon en de vredesduif erboven.
Het is een schitterend raam dat niets dan geluk uitstraalt. Via een houten trap klim ik naar de tribune voor koorzangers, staande voor het raam kan ik er perfecte, niet perspectivistisch vervormde, opnamen van maken.
De vier rondboogramen aan de zuidzijde zijn uiterst sober uitgevoerd. De loodlijnen suggereren landschappen in grisaille met zilvergeel opgehoogd. Zij tonen de vruchten van de aarde met de werkzame mens: korenvelden met moeder en kind, een herder die zijn kudde schapen hoedt, een wijnbouwer die zijn druiven oogst en een visser die zijn netten op het droge trekt. Bij elk van deze beelden zijn meerdere Bijbelse taferelen en symbolen te bedenken en – indien ik hier elke week 's zondags de avondmaalviering zou bijwonen, zou ik elke keer wel iets anders in deze schijnbaar oersimpele ramen ontdekken. Toch vind ik het erg jammer dat aan de buitenzijde van deze ramen een gaasdraad – ter bescherming? – is gespannen. Deze vier heldere, quasi kleurloze ramen, door zonlicht beschenen, lijken daardoor op gewapend glas zoals de dakramen van mijn Schotens atelier.

Ons bezoek aan de abdij van **Aubazine**, halfweg Tulle en Brive-la-Gaillarde gelegen, werd ons ons warm aanbevolen. De abdij, aldus onze gastvrouw, is enkel toegankelijk op bepaalde uren. De kerk daarentegen is altijd open en een wandeling langs het meer dan achthonderd jaar oude **Canal des Moines** – enig in zijn soort in heel Europa – alleen al is de verplaatsing waard. Zo werd ons verzekerd.
De cisterciënzerabdij werd in 1135 door Saint-Etienne en zijn volgelingen gesticht. Zij wordt geprezen

als het best bewaarde in de hele Limosin.
Wij parkeren onze auto tegen het mooie, rechthoekige dorpsplein met fontein waaraan zowel de abdij als de kerk gelegen zijn. Omdat het uur van bezoek dat op de abdijpoort is aangekondigd ons ongelegen komt, willen wij eerst de kerk bekijken. Het interieur is op het eerste zicht indrukwekkend, maar oogt niet aantrekkelijk en er is architecturaal iets mis mee. Het schip is abnormaal kort ... er werden namelijk – midden 18de eeuw – zes traveeën afgebroken zodat er nu nog slechts drie over blijven.
In de rechter kruisbeuk staat achter een smeedijzeren hek een groot stenen schrijn. Tussen de zuiltjes door die het zadeldak dragen, ligt Saint-Etienne d'Aubazine. Het beeldhouwwerk is levensecht en tegelijk ontroerend. Het dak is voorzien van prachtige bas-reliëfs die het leven van Maria uitbeelden.
Vooraan in één van de koorkapellen ontdekken wij een weliswaar kleine, maar heel ontroerende Piëta van gepolychromeerd hout. Voor het overige is de kerk vrij kaal en geeft een onverzorgde, vervuilde indruk.
In de linker kruisbeuk staan we toch perplex voor een enorme kast. Dat heb ik nog nooit eerder gezien! Het betreft een 12de-eeuws meubel om liturgische voorwerpen in op te bergen. Volgens onze informatie is het één van de oudsten van heel Europa. Het donker hout glimt en de smeedijzeren banden en scharnieren waarmee deze kistachtige kast – zonder verdere versieringen – wordt samengehouden, verkeren in goede staat. Dat is een foto waard!

Wij verlaten de kerk met gemengde gevoelens en bekijken de romaanse vieringtoren die wel heel bewonderenswaardig is. De basis van deze klokkentoren is vierkant, overgaand in een achthoek. Deze overgang werd gerealiseerd door een systeem van trapvormig gemetste stenen.
Een wegwijzer nabij de kerk lokt ons naar het **Canal des Moines**. Uit het informatiefoldertje dat ons op de toeristische dienst werd aangereikt, vernemen wij dat het gedeelte van het kanaal dat tegen de steile rotswanden werd gebouwd 1500m lang is. De helling van dat kanaaltje bedraagt 0,5%. De dijk, waarover het wandelpad loopt, werd volledig door mensenhand aangelegd. Taludvormige muren die de dijk dragen, zijn soms tot 40m hoog! Het kanaaltje is 60cm diep en gemiddeld 1,20m breed. Heel dit unieke kunstwerk getuigt van grote kennis en van onvoorstelbare ondernemingslust.
Op deze wijze voorzagen de monniken de abdij niet alleen van het levensnoodzakelijke water, maar werd er een visvijver aangelegd, weilanden en tuinen geïrrigeerd en konden ze maar liefst drie watermolens draaiende houden!
Dit uniek waterbouwkundig werk werd in 1966 als Nationaal Monument geklasseerd en beschermd. Door een buitengewone storm in 1999 en de uitzonderlijke droogte van de zomer in 2003, maar tegelijk ook door de erosie die door de dichte drommen bezoekers nog toenam, werd vanaf 2004 de toegang voor het publiek verboden.
Tussen 2006 en 2010 werden grote restauratiewerken uitgevoerd zodat wij nu het hele complex in optimale conditie kunnen bezoeken.

Benieuwd om wat ons te wachten staat, vatten wij de steile klim aan. Aanvankelijk gaat het over een brede, geasfalteerde weg tot bij een rustpunt onder eeuwenoude eiken. Het is goed om even in de schaduw uit te puffen en het zweet van mijn voorhoofd te deppen. Vanaf die plek daalt een weiland omlaag tot bij de abdijgebouwen waarvan ik een panoramisch overzicht fotografisch kan vastleggen. Vanaf diezelfde plek begint onze eigenlijke wandeling naast het kanaaltje. Wij klimmen opnieuw hijgend onder een stralende hemel steil de hoogte in. Heel symbolisch bemerk ik naast de weg een groep **blaassilene** en maak er mijn zoveelste beste opname van. Ook vind ik er planten met kleine

witte bloemen. Het is beslist dezelfde soort plant waarvan ik vorig jaar de grote trossen purperblauwe bessen fotografeerde.
De wandeling over de dijk verloopt uiterst gevarieerd en naarmate we hoger komen, wordt het ravijn naast ons spectaculairder. Vaak krijgen wij fantastische vergezichten. De rotswanden aan onze andere zijde worden voortdurend steiler en indrukwekkender. Het dringt maar langzaam tot mij door wat voor een titanenwerk die monniken destijds verzet hebben om dit kanaaltje tegen de steile bergwand aan te bouwen. Soms wordt het water door een rotsspleet geleid of over een aquaduct die door een grote rondboog wordt gedragen. Bij de **brèche Saint-Etienne** worden veel familiefoto's genomen, immers, deze diepe rotsspleet zou volgens de legende door een wonder van de heilige ontstaan zijn ...
De wilde bloemen langs het kanaaltje trekken mijn bijzondere aandacht en ik maak er ook talrijke opnamen van. Het laatste eind lopen wij onder de bomen en dat doet goed. Ja, ik hou van de zon, maar kijk er liever naar vanuit de schaduw ...
De wandeling eindigt bij een simpel, ijzeren sluisje. Daar wordt het water, geholpen door gemetselde muurtjes, van de rivier **Coyroux** afgetakt. Dit is op 360m hoogte, net voor het riviertje – als een echte stortbeek – in het ravijn duikt. De abdij ligt 70m lager.
Hoewel de terugweg over dezelfde dijk loopt, is het uitzicht toch helemaal anders dan daarstraks. Want alles wat links lag, ligt nu rechts en omgekeerd. Bovendien zijn de vergezichten ook helemaal nieuw.

Vandaag is de snelweg veel drukker bereden, nu ook met veel vrachtverkeer. Welbeschouwd, valt het nog mee vergeleken met onze Vlaamse snelwegen tijdens de werkdagen. Even voorbij de stad **Orange**, verlaten wij bij afrit 23 de snelweg te **Remoulins** en rijden over kleine wegen met ontelbare rotondes naar de stad **Uzès**. Daarna gaat het door de kronkelende, soms steile straten van **Montaren** naar de deelgemeente **St.-Médiers**. Moeiteloos vinden wij er de op 156m hoogte gelegen parking van de **Mas d'Oléandre**, onze nieuwe *chambre d'hôtes*. Wij worden er verwelkomd door de galante eigenaar, een Rotterdammer. Later preciseerde hij: "Wij zijn geen echte Rotterdammers, maar inwoners van het plaatsje Oostvoorne, gelegen op de punt van het eiland Voorne-Putten. Dus wel onder de rook van de grootstad, maar met uitzicht op de Noordzee."
Nooit eerder zagen wij zulke mooie gelegenheid: overal en op verschillende niveaus terrassen met zitgelegenheid tussen planten, bloemen en bomen. Hilde vlijt zich – heel demonstratief – neer op een ligbed bij het zwembad. In de verte lichten de bergen op in de avondzon. Ik maak van deze super-de-luxe act meerdere opnamen, die ze via internet naar de achtergebleven familie wil zenden. Gewoon om hen jaloers te maken.
Om 20 uur krijgen wij een uitgebreide maaltijd opgediend. Wij zitten met nog enkele gasten, samen met de gastheer en zijn vrouw, rond een grote, vierkante tafel, waarop vier grote schemerlampen voor aangenaam sfeerlicht zorgen. Verwonderd kijken wij om ons heen. Het interieur is heel smaakvol opgesmukt met ondermeer een hele verzameling grote, bolle flessen en met veel *poterie*, mooi boven elkaar op schappen geschikt in een boogvormig gemetselde nis. De algemene voertaal aan tafel is Engels, doorspekt met Duits, Frans, Hollands en ... Vlaams.

De hemel is zwaar bewolkt, alleen een goudgele streep op de horizon laat vermoeden dat de zon is opgestaan. Wij besluiten om vandaag de stad **Uzès**, het Romeinse Ucetia, van waaruit de waterlei-

ding over de Pont du Gard naar Nîmes liep, te bezoeken. Een mooie, heel betaalbare en bovendien nog bewaakte parking, vlakbij het oude centrum gelegen, biedt ons de unieke gelegenheid om al kuierend de stad te verkennen. Omdat de zon zich blijft verschuilen, krijgen de anders zo warmkleurige, natuurstenen huisgevels in dit seizoen een vaal uitzicht. Toch is iedere straat, elke steeg of gang, plein en pleintje, met de nog meestal watervrije fonteinen, een ware betovering voor het oog. Opgewekt zweven wij als het ware door de historische stad. Het hertogelijk kasteel van het 'eerste hertogdom van Frankrijk', waaraan sinds de 11de eeuw onophoudelijk werd verbouwd en dat **le Dûché** heet, ligt als een massieve, ontoegankelijke rotsburcht midden in het lieflijke Provençaalse stadje. Wel is het later verfraaid door een in de streek zelden voorkomende renaissancegevel.
Dit hertogelijk paleis met hoge, versterkte muren en de monumentale **Tour Bermonde** domineren samen met de Italiaans aandoende, romaanse **Tour Fenestrelle** van de **Cathédrale Saint-Théodorit** de hele stad. De nu nog naakte platanen in de hoofdstraten en op vele pleinen en pleintjes versterken nog het monumentale uitzicht van de oude stad. Het meest aantrekkelijk en attractief plein is beslist de **Place aux Herbes**, het onbetwiste hart van deze stad met een bijzondere levenszachtheid. Zelfs zonder de vreugde van de zon ziet dit grote, asymmetrische plein met platanen er erg bekoorlijk uit. Centraal staat een rond waterbekken waarin het water over boven elkaar geplaatste schalen neerplenst. Rondom het plein staan mooie, moderne huizen, die boven open arcaden zijn gebouwd, naast zeer aantrekkelijke, historische panden. Onder de diepe arcaden bevinden zich talloze, van de hete zomerzon afgeschermde cafés en restaurants en veel mooie winkels.
Aangetrokken door de wonderlijke **Tour Fenestrelle**, wandelen wij tot op de **Promenade Racine**, een met oude kastanjelaars beschaduwde promenade, die naast de toren en de bijhorende kathedraal gelegen is.
Eerst even genieten van het uitzonderlijk weids landschap, dat zich onder ons uitstrekt en daalt naar de vallei van de Alzon. In ditzelfde dal ontspringt de **Eure**, die door de Romeinen – via de imposante aquaduct **Pont du Gard** (49m hoog en 275m lang!) – elke dag 20000m^3 water leverde aan de 50km verderop gelegen stad Nîmes.
Het landschap, dat zich nu in het voorjaar opvallend teer van kleur naar de blauwe verte uitstrekt, wordt in mijn gidsboekje – zonder enige verklaring – een 'garriguelandschap' genoemd. Na wat speurwerk vind ik de volgende uitleg en deze stemt volledig overeen met wat wij vanaf de **Promenade Racine** bewonderen:

"Ten westen van de lijn Marseille-Avignon komt vanaf een hoogte van 200 meter een garriguelandschap voor, door de zon verschoeide kalkheuvels. Er zijn verschillende soorten garrigue. Sommige hebben de vorm van een open bos, andere zijn kreupelhoutgebieden en weer andere staan bekend als 'luipaardhuidgebieden', waar de vegetatie bestaat uit grasachtige vlekken op steenachtige grond. Typische bomen voor de garrigue zijn de steeneik en de kermeseik, die lijkt op hulst en tot twee meter kan worden. Onder deze boompjes groeien bekende kruiden als tijm, rozemarijn, gaspeldoorn, lavendel, jeneverbes, wolfsmelk en wat grassoorten."

Wanneer wij na een hele poos dit droomlandschap de rug toekeren, bewonderen we de quasi volmaakte architectuur van de **Tour Fenestrelle**. Deze romaanse klokkentoren is alleen al door zijn ronde vorm uniek voor Frankrijk. De zeldzame harmonie die dit bouwwerk uitstraalt, zit mijns inziens in de combinatie van de zes verdiepingen boven elkaar gestapelde open rondboogramen (alleen deze van de eerste verdieping zijn blindramen) met de cilindervormige toren.
Wij kuieren verder over de promenade en bemerken tegen de rand een wat raadselachtig, met een koepel bekroond gebouwtje dat in 1687 op de fundering van een oude vestingtoren werd gebouwd.

Het kreeg pas in 1819 – bij wijze van hommage – de naam **Pavillon Racine** omdat de vermaarde schrijver hier vaak kwam wandelen.
Het paviljoen is nog steeds bewoond, want we zien een vrouw op het achterbalkon haar beddengoed open hangen. Een onwezenlijk tafereel met het uitgestrekte garriguelandschap op de achtergrond.
Op de gevel van het gebouw bemerk ik een stenen gedenkplaat: "***Jean Racine** à l'âge de vingt-deux ans à séjourné en la Ville d'Uzès 1661-1662.*" Onderaan staat een brieffragment, geschreven op 17 januari 1662: "*Et nous avons des nuits plus belles que vos jours.*"
Zijn familie had de jonge **Jean Racine** (1639-1699), in een poging de bevlogen toneelschrijver tot andere gedachten te brengen, op vakantie gestuurd naar zijn oom die algemeen vicaris was te Uzès.
Een brief van Racine uit deze periode ademt de sprookjesachtige sfeer van de landelijke Provençaalse zomerdagen:

"De oogst is al een tijdje aan de gang en vormt een vrolijke, prettige bezigheid in tegenstelling tot elders in Frankrijk. Hier bindt men de pasgemaaide halmen meteen tot schoven en laat ze niet op de grond liggend drogen omdat ze al zo mooi droog zijn. Dezelfde dag nog worden de schoven naar de dorsvloer gebracht en gedorst. Het maaien, binden en dorsen geschiedt in één keer achter elkaar. Hier ziet men groepen door de zon gebruinde maaiers die werken of ze van de duivel bezeten zijn, zich als ze buiten adem zijn in de felle zon op de grond laten zakken en een schietgebed lang slapen om dan dadelijk weer op te staan. Zelf kijk ik ernaar terwijl ik achter het open raam in huis zit, want ik zou geen ogenblik buiten kunnen zijn zonder het te besterven. De lucht is er bijna zo heet als in een fel opgestookte bakoven en die hitte houdt zowel overdag als 's nachts aan ... Om me het leven helemaal onmogelijk te maken sjirpen er de hele dag krekels, zo hard dat ik er gek van word. Ze zitten letterlijk overal en zingen zo doordringend en hinderlijk als nergens anders ter wereld."

Dit is wel een heel beeldende beschrijving, want het is precies om diezelfde reden dat ik nooit tijdens de zomermaanden naar de Provence wil. Meteen wordt mij ook duidelijk waarom in alle souvenirwinkeltjes allerlei soorten grote krekels hangen, die heftig beginnen te tjirpen wanneer iemand passeert.
Wij stappen de **Cathédrale Saint-Théodorit** van Uzès binnen en vinden er – tot onze verwondering – zelfs Nederlandstalige, toelichtende teksten. Bovenaan lees ik in een kadertje: "*Gelieve niet meebrengen en ter plaatse terug zetten.*" Dat is duidelijk! Daarom schuif ik het tekstblad uit het plastiek hoes en maak er een foto van. Zo kan ik later nog één en ander duiden.
Ten tijde van de Eerste Kruistocht, rond 1090, werd hier op de plaats van een Romeinse tempel een eerste christelijk gebedshuis in romaanse stijl opgericht, dat de stijlkenmerken van Cluny droeg.
Deze domkerk werd, samen met het bisschoppelijk paleis, in 1177 door de Katharen verwoest. Later, in 1621, bij het begin van de godsdienstoorlogen, werd dit heiligdom volledig vernietigd. Alleen de klokkentoren, de **Tour Fenestrelle**, bleef overeind.
Het huidige interieur, herbouwd tussen 1642 en 1663, ziet er erg sober uit. Opvallend liggen op een zijaltaar, in een glazen kist, gehuld in bisschoppelijke gewaden, de relikwieën van de heilig Firmin uit de 6de eeuw ... De heilige werd plaatselijk vereerd als beschermer van zwakzinnigen ...
Een priester, onze aandachtige belangstelling voor zijn kerk bemerkende, maakt ons attent op het orgel en ontsteekt voor ons de speciale spots. Dit orgel uit 1680-83 in Lodewijk XIV-stijl heeft, ook zonder dat het bespeeld wordt, heel wat te bieden. Het *buffet* is prachtig gesculpteerd, geschilderd en rijkelijk van goudblad voorzien. Het geheel werd nog in 1964 volledig gerestaureerd.
Opmerkenswaardig zijn de beschilderde panelen uit de 17de eeuw, een unicum in Frankrijk! Vroeger werd het orgel tijdens de vastentijd discreet achter deze luiken verborgen.

Wij onderbreken onze verkenning van dit hoogst interessante stadje voor een hapje in een pizzeria. Wat een meevaller! Een overwegend door plaatselijke bewoners bezochte, gewelfde, zeer gezellige ruimte, met een correcte, snelle bediening en nooit eerder zo gesmaakte pizza's.
Vervolgens bezoeken wij de in 1995 aangelegde **Jardin Médiéval** in de **Impasse Port Royal**. Aan het eind van een overwelfde doorgang lokt ons een oase van groen binnen de muren van het kasteel Raymon. Daar rijzen de torens op van de bisschop (12de eeuw) en van de koning (13de eeuw). Beide torens zijn nu als expositieruimten ingericht. Tussen en omheen deze torens worden zo'n 400-tal eetbare, medicinale en sierplanten gekweekt. De afzonderlijke tuintjes zijn hoogst decoratief tussen vlechtwerken gepresenteerd. Bij het verlaten van dit oord van vrede krijgen wij nog een plantaardig drankje aangeboden. Aan hetzelfde kraampje kopen wij twee replica's van middeleeuwse tegeltjes voor ons 'schoon verdiep' in Borsbeek. In de stad passeren wij nog ontelbare, verlokkelijke winkeltjes en kunnen niet aan de verleiding weerstaan om ook daar nog drie gekleurde, metalen vogeltjes uit Zimbabwe aan te schaffen. Een vrolijke herinnering voor Hildes vensterbank, vlakbij haar kalligrafie-tafel.
Terwijl wij – door de muren heen – onze buurvrouw, kuchend in het Engels, horen inslapen, schenk ik voor mijn liefste een Franse lindethee met honing en voor mezelf nog een glas Vlaams Ename-bier.

Vanochtend blijft de zon achter nevelgordijnen verscholen. Daarom besluiten wij een bezoek te brengen aan de stad **Nîmes**. Vanaf Uzès rijden wij via een groene weg naar de **Pont St.-Nicolas,** waar we over de brug het brede, diepe dal van de Gardonrivier kruisen. De weg slingert tussen hoge rotsen aan de ene en het diepe dal aan de andere zijde. Af en toe kan ik het riviertje in de diepte ontwaren. Spijtig, maar er zijn nergens stopplaatsen voorzien om een foto te maken. Op goed geluk af waag ik dan maar enkele pogingen vanuit de rijdende wagen.
Over heel wat minder fraaie straten rijden wij de stad binnen en parkeren onze wagen in de eerste grote, ondergrondse parking, *Porte Auguste* genaamd. Wanneer wij vanuit min drie op de *Boulevard Amiral Courbet* bovengronds komen, staan wij plots voor de overblijfselen van de gelijknamige, Romeinse stadspoort. Op de achtergrond praalt het grote, bronzen beeld van keizer Augustus (63 v.Chr.-14 n.Chr.). Eertijds was deze poort, die nu achter een ijzeren hekwerk op de hoek van de boulevard en een zijstraat staat, één van de belangrijkste poorten van de antieke stad. De Via Domitia, komend van Beaucaire, doorkruiste de stad om door deze poort verder naar Spanje te voeren.
Louter op mijn gevoel, want ik ben hier vroeger al geweest, lopen wij de hoger genoemde boulevard met imposante platanen verder af en staan plots stil bij een mooi aangelegd parkje, de *Square de la Couronne*. Centraal ligt een rond waterbassin, met midden erin een sokkel waarop een nogal nonchalante man met wilde haardos en baard zit. Benieuwd stap ik er recht naartoe, maak een foto en lees op de sokkel van het beeld: **Alphonse Daudet** (1840-1897). Op de rand van het bassin staat een gedenksteen, waarin gegrift staat: *"Pour le 100-ième anniversaire de sa mort. La ville de Nîmes honore la mémoire de l'auteur du Petit Chose en dédiant le square de la couronne au souvenir d'Alphonse Daudet."*
De alom bekende schrijver werd immers in deze stad geboren. Deze onverwachte ontmoeting roept bij mij verre herinneringen op. Ooit liep ik, zwetend en puffend onder de Provençaalse zomerzon, samen met een meute bustoeristen over de vlakte van **Fontvieille**, nabij Arles. Wij gingen er de molen van Daudet bezoeken ... Niets begrijpend en zonder uitleg of leiding klauterden wij – tussen nog veel andere bustoeristen – in die oude windmolen.

Nu, zoveel jaren later daagt er, tijdens deze zoveelste reis naar de Provence, eindelijk licht in mijn o zo beperkte hersenen. Het was in die molen dat Alphonse Daudet zich zogenaamd in 1865 – vanuit het rumoerige Parijs – terugtrok. Vanuit deze – toen vervallen – molen schreef hij voor de lezers van de krant *Le Figaro* zijn ervaringen en impressies van de Provence. In werkelijkheid echter heeft de schrijver deze molen nooit in bezit gehad en er ook nooit gewoond. Deze brieven zijn gewoon in Parijs geschreven, maar Daudet kende de molen wel. Hij kwam vaak in die omgeving, in het dorp en bij vrienden in de streek. Hij hoorde er de verhalen en deed er de Provençaalse inspiratie op. Met een meesterlijke, vaak poëtische pen beschreef hij de plaatselijke sfeer waarin hij zijn jeugd had doorgebracht. Hij zwierf toen en later nog veelvuldiger doorheen de Provence in gezelschap van zijn vrienden van de **Félibres** en meer in het bijzonder met zijn grootste vriend en bezieler van de groep **Frédéric Mistral** (1830-1914). Beide schrijvers kenden elkaar al van op de schoolbanken in Avignon. Daudet getuigde later over zijn jeugdjaren als volgt:

"Die jeugdherinneringen vergeet ik nooit. In de Provence heb ik mij één gevoeld met de bevolking. Ik heb er geleefd met hun leven, hun spelen, hun zangen, hun legenden. Als ik hun hard labeur niet gedeeld heb, dan heb ik ze toch zien gebogen staan op het veld, in hun vreugdevolle vermoeidheid, onder de brandende zon, bij het oogsten en 's avonds, in de rust van het dorp, op een bank, voor de deur, naast hen, heb ik mij gevoed aan het goddelijke sap van onze Provençaalse taal."

Later bundelde Daudet een aantal van zijn eerder in de krant verschenen columns in **Lettres de mon moulin**. In drieëntwintig korte meesterwerkjes schildert hij op uiterst eenvoudige wijze – vanuit eigen beleven – het Provençaalse plattelandsleven. Ook indrukken van reizen, die hij door het gebied maakte, heeft hij in deze verhaaltjes verwerkt. De grootste verdienste van Daudet is wellicht dat hij zijn geboortestreek en haar bevolking wereldwijd heeft bekend gemaakt, hoofdzakelijk door **Lettres de mon moulin**. Dit werk werd vertaald in tientallen verschillende talen. Zo ben ikzelf de gelukkige eigenaar van een exemplaar **Brieven uit mijn molen** in een Nederlandse vertaling van Ernst van Altena, voorwaar een klein klassiek meesterwerk.
Uit dit boek wil ik graag een stukje lichten omdat het iets duidelijk maakt over de vriendschap tussen Daudet en Mistral enerzijds, anderzijds over het streven van de Félibres om de volkstaal en de eigen aard van het volk van de Provence te laten aanvoelen:

"Terwijl Mistral mij zijn verzen voordroeg in die mooie Provençaalse taal, die voor drie kwart Latijn is, die vroeger door onze vorstinnen gesproken werd en die nu nog alleen begrepen wordt door onze herders, bewonderde ik die man van ganser harte en, denkend aan de ruïneuze staat waarin hij zijn moedertaal had aangetroffen en aan wat hij ervan gemaakt had, stelde ik me een van die oude paleizen van de vorsten van Les Baux voor, zoals je die ziet in de Alpilles: geen daken meer, geen balustrades meer langs de terrassen, geen glas meer in de ramen, de driepas in de spitsbogen gebroken, het blazoen op de deuren weggevreten door mos, kippen pikkend op het voorplein, varkens in de modder onder de slanke zuilen van de galerijen, een ezel grazend op het woekerende onkruid in de kapel, duiven die komen drinken uit de grote wijwatervaten die vol regenwater staan en te midden van die ruïnes tenslotte twee of drie boerengezinnen die hun hutten gebouwd hebben tegen de flanken van het oude paleis. En dan wordt op een goede dag de zoon van een van deze boeren sterk aangetrokken door die grandioze ruïnes en ergert zich eraan ze zo geschonden te zien; snel, snel jaagt hij het vee van de voorhof; en met behulp van de feeën herbouwd hij in zijn eentje de grote trap, brengt hij de lambrizeringen op de muren weer aan, beglaast de ruiten weer, richt de torens weer op, verguldt de troonzaal weer en restaureert zo het uitgestrekte paleis van vroeger, waarin pausen en keizerinnen verbleven. Dat gerestaureerde paleis is de Provençaalse taal. Die boerenzoon is Mistral."

Het is vanzelfsprekend dat de Franse taal waarin Daudet schreef, dit in tegenstelling tot Mistral en zijn overige Provençaalse vrienden, zich beter leende om in andere talen te worden vertaald. Hetzelfde fenomeen deed zich rond diezelfde tijd voor in Ierland. Ook daar was een echte 'Revivalbeweging' op gang gekomen. De schrijvers echter, met W.B. Yeats op kop, schreven niet in het Gaelic maar uitsluitend in het Engels, waardoor hun werken én idealen wereldwijde verspreiding kenden.
In 1935 werd op de vlakte van **Fontvieille** een groot Provençaals feest georganiseerd. Er werd, mede door de Franse regering, hulde gebracht aan Alphonse Daudet. Bij die gelegenheid werd in de zogeheten 'molen van Daudet' een Daudetmuseum ingericht. Voor Fransen, maar ook voor ontelbare buitenlanders is het tot op de huidige dag een literair bedevaartsoord gebleven.
Een aandoenlijk verhaal uit *Lettres de mon moulin* is **L'Arlésienne**. Deze novelle werd door Daudet zelf tot een toneelstuk uitgewerkt voor het *Théâtre du Vaudeville*. **Georges Bizet** (1838-1875) werd gecontacteerd om er muziek bij te componeren; niet alleen tussen de scènes, maar ook tijdens de dialogen, een echt melodrama dus. Tussen Daudet en Bizet klikte het meteen: zij waren niet alleen leeftijdgenoten, maar bovendien was de schrijver ook nog een gepassioneerd muziekliefhebber. Bizets muziek is doordrenkt van de Provençaalse sfeer, waarin hij zich speciaal een week liet onderdompelen. Daudet zond hem enkele Provençaalse melodieën, die in Bizets partituur werden verwerkt en aldus veel bijdragen tot de sfeer. De eerste opvoering in 1872 kreeg omwille van het genre zelf afwijzende kritiek, waardoor zowel de schrijver als de componist erg teleurgesteld waren. In 1992 had ik het genoegen een totaal herwerkte versie van het melodrama te mogen meemaken. Dit was tijdens de derde 'Nacht van Radio 3' in de Antwerpse Singel. Het stuk had, naar mijn bescheiden mening, niets aan dramatische kracht verloren.
Na de slechte ontvangst van zijn werk recupereerde Bizet een aantal tussenspelen en verwerkte deze, maar nu voor groot orkest, tot een suite. Deze **Arlésienne Suite** werd een blijvend succes voor Bizets orkestraal œuvre.
Na de dood van Bizet volgde er nog een tweede suite onder dezelfde naam. Deze werd samengesteld en georkestreerd door Ernest Guirand, vriend en collega van de veel te jong gestorven, hoogst begaafde Georges Bizet.
Terwijl ik dit alles zit neer te schrijven, word ik via mijn cd-speler begeleid door de briljante muziek van deze beide *L'Arlésienne Suites*.

Na al deze beschouwingen rond de figuur en de literaire verdiensten van Alphonse Daudet lopen wij verder door de stad en staan vrij onverwacht voor het best bewaarde amfitheater uit de Romeinse oudheid. Bij wijze van eerste kennismaking stappen wij helemaal rond het verbazingwekkende complex. Deze reusachtige, ovale arena meet 133m bij 101m en kon aan maar liefst 24000 toeschouwers plaats bieden! *"De 21m hoge gevel bestaat uit twee niveaus van elk 60 rondbogen"* zo lees in een vouwblaadje, terwijl wij verbluft om ons heen kijken.
De oorsprong van Nîmes gaat terug tot de zesde eeuw voor Christus. Een Keltische stam, de Volques Arécomiques, vestigde zich rond een bron, vergoddelijkte deze en bouwde er een heiligdom. In 120 v.Chr. ontvangen de Volques, die nochtans over een uitgestrekt grondgebied heersten, zonder slag of stoot de Romeinse legioenen.
Bij de modern ingerichte toeristeningang van de arena betalen wij een gecombineerd entreebiljet voor de drie voornaamste bezienswaardigheden uit de oudheid. Om organisatorische redenen worden wij eerst doorverwezen naar het **Maison Carrée**, want daar begint een voorstelling in 3D-film. Bij aankomst hebben wij nog even de tijd om dit unieke monument aan de buitenzijde te bekijken. Vanaf een hoog podium, domineerde deze tempel destijds de oude stad, maar ook nu nog dringt dit

harmonieuze bouwwerk alle respect af. Opgetrokken op het gebied van het vroegere forum, tijdens de eerste eeuw van onze tijdrekening, draagt het **Maison Carrée** zijn huidige naam pas sedert de 16de eeuw. In het Oudfrans werd immers elke rechthoek met vier rechte hoeken als een *carré*, een vierkant aangeduid. Een rechthoek noemden ze toen een 'lang vierkant'. Die Fransen toch! Het doet me denken aan de rekensommetjes die zij nu nog dagelijks maken bij de getallen 70, 80, 90...
Wij kijken, midden in het moderne Nîmes, met ontzag naar de enige tempel uit de oudheid die volledig bewaard is gebleven. Dit heiligdom, 26m lang, 15m breed en 17m hoog, was toegewijd aan Caius en Lucius Cesar, geadopteerde kleinzoon en zoon van keizer Augustus.
De harmonie van de architecturale verhoudingen en de elegantie van de Korinthische zuilen en kapitelen, samen met de verfijnde decoratie van de friezen is verbluffend. Ik voel mij als een gelukkig kind dat na zoveel jaren zijn cursus stijlleer – in levenden lijve – herontdekt.
Om dit alles te vrijwaren voor de vernielende tand des tijds, staat momenteel de helft van het gebouw in de steigers. Een doorlopende zorg – generatie na generatie – om het erfgoed voor de ondergang te behoeden.
De 3D-film, die wij met speciale brillen op onze neuzen te zien krijgen, is gewoon afschuwelijk. Zo mogelijk nóg erger dan de filmische evocatie, of moet ik het 'interpretatie' noemen, van de Guldensporenslag in het gelijknamig museum te Kortrijk. Het is één aaneenschakeling van spectaculaire geweldscènes, van gladiatoren tot toreadors, van middeleeuwse steekspelen tot godsdienstoorlogen. Het lijkt wel of de volgelingen van de Zachtmoedige van Nazaret hier nooit een voet aan wal hebben gekregen. Waar ligt de scheidingslijn tussen macht en machtswellust enerzijds en liefde tot de evenmens anderzijds? Een probleemstelling, totaal vreemd aan deze spektakelvoorstelling. Wij zetten dan ook spontaan onze 3D-brillen af en wachten gelaten het einde van de voorstelling af. Eens uit deze geweldspiraal bevrijd, druipen wij versuft af en dwalen onder platanen, tussen snackbars en hamburgerrestaurants terug naar de arena of amfitheater, het grootste uit Romeins Gallië.
Het onvoorstelbaar ingenieus systeem van trappen en gangen, waarlangs de toeschouwers – gescheiden volgens rang en stand – hun zitplaatsen konden bereiken of verlaten, is verbluffend. Dit complex overstijgt in hoge mate mijn architecturaal bevattingsvermogen!
Via gangen en trappen klimmen wij in de arena altijd maar hoger waarbij het bouwwerk telkens beangstigend expandeert, met andere woorden de kuip wordt steeds groter en de hoogte maakt onze stappen onzeker. Wanneer wij eindelijk, helemaal boven, over de rand van de arena op de stad kijken, wordt zelfs het moderne Nîmes een lilliputdorp. Begrijpelijkerwijze werd deze arena vanaf de 3de eeuw, onder druk van de volksverhuizingen, van langsom meer een versterkte vesting. Zo stonden er tot in 1812 binnen de arena twee kerken, een klein kasteeltje, *Château des Arènes* geheten, en een dorp dat ongeveer 200 huizen telde. Dit geheel was bovendien langs de buitenzijde door grachten omgeven. Pas in de 12de eeuw hervond Nîmes, onder de hertogen van Toulouse, de weg naar een nieuwe expansie.

Vanaf de arena lopen wij over de **Boulevard Victor Hugo** en de **Quai de la Fontaine** tot bij de oever van een mooi, van kaden voorzien, kanaal. Links en rechts daarvan spiegelen zich machtige lotusbomen in het donkere water. Deze brede boulevard is afgezet met statige herenhuizen en in het verlengde van het kanaal lokken ons in de verte hoog opspuitende fonteinen. Vanaf die grote, open plek strekt de **Jardin de la Fontaine** zich uit. Deze prachtige tuin werd al in de 18de eeuw aangelegd als één van de eerste openbare tuinen in Europa. Het is een typisch Franse tuin, ontworpen door J.P. Mareschal en G. Dardaihon, overdadig met vazen en marmeren beelden versierd. Het overigens héél decoratieve heiligdom uit de 2de eeuw, **Temple de Diane** geheten, werd in de aanleg van het park

opgenomen. De geconserveerde ruïne doet erg romantisch aan, maar de exacte functie ervan blijft een raadsel. Wij dwalen door de ruimten, waarvan het gewelf – na de verwoestingen tijdens de godsdienstoorlogen – nog gedeeltelijk overeind is gebleven. Ik heb het gevoel mij in een dromerig landschap van François Boucher te bewegen. Midden in de **Jardin de la Fontaine** bevindt zich de **Bron van Nemausus**, een reservoir van regenwater dat zich al in de oudheid in het kalkgesteente verzamelde en door de Galliërs vereerd werd. Ook nu nog voedt deze bron zowel de bassins in het park als het kanaal. In de Gallo-Romeinse tijd waren in deze stadswijk ook thermen, een theater en een tempel. Onlangs werd hier heel wat archeologisch graafwerk verricht.
Nabij de bron beklimmen wij, aanvankelijk over statige trappen, de **Mont Cavalier**, met op de top het symbool van de stad, de **Tour Magne**. Die willen wij absoluut bezoeken, want het betreft het indrukwekkendste overblijfsel van de enorme Romeinse ringmuur, die de stad met haar 25000 inwoners moest beschermen.
De hele heuvel werd in de loop van de 19de eeuw eveneens als park aangelegd en beslaat meer dan honderdduizend vierkante meter. Hier overheersen mediterrane soorten, zoals het hele jaar groenblijvende pijnbomen, cipressen, groene eik, hulst en laurier.
Wij stappen over majestueuze trappen, tussen wonderlijke bloemen en planten, altijd maar hoger. Op elk niveau nodigen banken ons uit om even te verpozen en dat is ook nodig. Wij hebben het geluk om onder machtige pijnbomen even uit te rusten en te genieten van draailiermuziek ... Wonderlijk! Een man van middelbare leeftijd bespeelt, zonder enige bijbedoeling, op virtuoze wijze zijn luitvormig instrument. Prachtig!
Helemaal op de top van de heuvel verheft zich de **Tour Magne**, een op het eerste gezicht plompe klomp steen, waarvan nu nog 34m van de veelhoekige toren overblijft. Van de oorspronkelijke drie verdiepingen tellende toren resten er nu nog twee. Ook de stabiliteit werd door schattenjagers in gevaar gebracht zodat het huidige monument met beton werd gestut. Immers, volgens een 'profetie' van de beruchte **Nostradamus** (1503-1566) zou er onder de **Tour Magne** een goud- en zilverschat van de Romeinen hebben gelegen. Vanzelfsprekend werd er met man en macht gegraven met als resultaat dat de oude Gallische toren van drooggestapelde stenen, waarrond de Romeinen (om hun superioriteit te demonstreren?) een veel grotere en hogere toren hadden gebouwd, totaal verdwenen is. Dit alles, zonder ook maar iets waardevols te vinden!
Binnen, precies in het midden van de toren, beklimmen wij een betonnen trap met ijzeren leuning, die rond een betonnen, cilindervormige zuil wentelt. De treden worden almaar pijnlijker in de benen en wanneer we even halt houden, wordt de hoogte des te beangstigender. Eenmaal boven is er een klein balkon van waaraf wij een uniek panorama over de stad te zien krijgen. Tegelijkertijd welt er een gevoel van grote bewondering voor het genie van de Romeinen in mij op. Toch zijn we blij weer op de begane grond te staan. Door het zonovergoten park dalen wij de heuvel weer af.
Moeiteloos vinden wij de weg terug naar de **Porte Auguste**. Vlak daarnaast, op de andere hoek van de boulevard en een zijstraat, ontdekken wij een heel grote winkel waar onder meer schrijfgerief te koop is. Resoluut stappen wij naar binnen, want Hilde heeft in één van de etalages enkele stalen pennen ontdekt die ze graag wil aanschaffen. Wanneer wij even in het interieur rondwandelen, worden we duizelig van de overdaad aan uitgestalde koopwaar en niet in het minst van de verscheidenheid daarvan. Er staan zelfs levensgrote Romeinen in volle wapenuitrusting! Een gedienstige, oudere dame in stofjas wil ons helpen, maar kan – ondanks al haar inspanningen – het sleuteltje van het glazen kastje niet vinden waarin de schrijfpennen zijn opgeborgen. Na wat verschuiven en verzetten van allerlei materialen krijgt ze de bewuste etalage dan toch open. Het is kennelijk haar bedoeling de toonmodellen er uit te halen. Op dat moment komt een andere winkelbediende met de zoekgeraak-

te sleutel aangestoven. Uiteindelijk vindt Hilde maar één enkele pen die ze zocht. Om de bediende voor al haar moeite te troosten, koop ik nog enkele prentkaarten. Voor de postzegels moet ik dan wel naar de *Tabac.*
Wanneer wij in onze vlakbij gelegen ondergrondse parking arriveren, valt het ons op dat er op alle verdiepingen en vanuit alle luidsprekers zachte Bachmuziek klinkt. Wij vonden het vanmorgen al opmerkelijk hoe proper het hier is, ook op de trappen; nergens graffiti op muren of deuren ... Hier wordt beslist een heel ander beleid gevoerd dan bij ons. Het oude gezegde 'muziek verzacht de zeden' wordt in deze parking alvast bewaarheid.

Net zoals gisteren is de hemel bewolkt, toch zullen wij het erop wagen om naar de **Côte d'Azur** te rijden. Ons eerste doel is de stad **Aigues-Mortes**. Anderhalf uur later parkeren wij onze wagen onder de hoge vestingmuur, vlak naast de indrukwekkende **Tour de Constance**. Via de **Porte de la Gardette** wandelen wij de in 1270 gebouwde, ommuurde stad in. De zon is ondertussen van de partij zodat de terrasjes en winkelstraatjes feestelijk aandoen. Veel valt er niet te beleven en de aangeboden koopwaar overstijgt zelden het banale souvenirniveau. Daarom besluiten wij vlug om de **Tour de Constance**, ook 'Koninklijke toren' genoemd, te gaan bezichtigen. Een donjon van 30m hoog, met een doorsnede van 22m en muren van 6m dikte kon best wel de vijand ontmoedigen! Deze van buitenaf bekeken schijnbaar massieve cilinder wordt bekroond met een 2m hoge, gekanteelde muur. Helemaal in het centrum rijst dan nog een 11m hoog torentje boven alles uit. Op de top daarvan brandde eertijds een lichtbaken voor de schepen.
Via een wenteltrap, die in de dikke muur is gebouwd, bezoeken wij de onderste verdieping. De ondergrondse cel, die waarschijnlijk vroeger als gevangenis en opslagruimte werd gebruikt, is niet toegankelijk voor het publiek. De ronde vorm van de zaal, maar nog meer het zeer hoge 12-delige spitsbooggewelf is indrukwekkend. Opmerkelijk is de weergang, die ter hoogte van het gewelf rondom de zaal loopt en van waaraf de verdedigers – via 11 spitsboogvormige openingen – de onderliggende zaal konden in de gaten houden en verdedigen. Vanzelfsprekend testen wij de doeltreffendheid van dit systeem ook uit in de praktijk.
De plattegrond van de bovenzaal en de onderzaal is identiek. Na 190 treden bereiken wij – eindelijk – het dakterras. Onder ons ligt de haven vol plezierbootjes en andere vaartuigen. Het **Canal du Rhône à Sète** loopt als een zilveren lint door het vlakke land. Richting zee genieten wij van het weidse landschap met in de verte schitterende zoutheuvels, die tot 21m hoogte reiken en daarom ook wel 'zoutpiramiden' worden genoemd. Het is een enorm zoutwinningsgebied dat zo'n 10000ha beslaat. De zoutpannen zijn goed zichtbaar, het ruitpatroon van ondiepe bekkens – van elkaar gescheiden door aarden dijken, waarin de verdamping geschiedt – verdwijnt in de blauwe verten van de open zee.
Vanuit de toren kunnen wij over de 1640m lange wallen een volledige omwandeling van de stad maken. Het grondplan is een onregelmatige rechthoek waarvan de muren respectievelijk 520, 325, 510 en 285m lang, met 15 verdedigingswerken bij de toegangen of poorten van de stad. Er zijn 3 enorme hoektorens, de 4de hoek wordt door de **Tour de Constance** verdedigd. De muren tussen de torens, *courtinnes* genoemd, zijn 11meter hoog en 2,5m dik. Het ziet er allemaal indrukwekkend uit, en ook al heb ik nooit eerder zo'n omvangrijke, middeleeuwse verdedigingswerken gezien, het gaat ons vlug vervelen. Al dat oorlogsgedoe kan ons niet lang boeien. Wanneer ik mij bedenk hoe heel deze stad op de uitgestrekte vlakte van de moerassige Camargue door koning **Lodewijk IX de Heilige** – als uit het niets – werd getoverd ... Hij vond dat zijn koninkrijk een haven moest krijgen aan de Middellandse Zee met het oog op ... de herovering van het Heilig Land ...

Het was hier in Aigues-Mortes dat Lodewijk de Heilige, in 1248, samen met 40000 kruisvaarders, voor de eerste keer inscheepte voor de tocht naar de Levant. Het was de zevende kruistocht van een Franse koning. In 1270 ging Lodewijk opnieuw scheep naar het Heilig Land. Dit keer met zijn drie zonen, een leger van 60000 man en een vloot van 1800 schepen!
Hijzelf zou zijn doel nooit bereiken ... in Tunis werd hij door tyfus neergeveld.
Terwijl ik deze historische gegevens links en rechts bij elkaar sprokkel, komt mij onwillekeurig een groot schilderij dat ik in het beroemde Hôtel-Dieu te Beaune heb gezien, voor de geest. Ik was er – hoewel het geen groot kunstwerk is – diep van onder de indruk. Het was in de *Salle Saint-Louis*. Boven het altaar hing het 16de-eeuwse schilderstuk, dat de dood van de Heilige Lodewijk evoceert. Ik werd gegrepen door de dramatische kracht die ervan uitging: een koning, met een asgrauw gelaat, ligt hulpeloos en in afschuwelijke pijnen – gewoon op de grond – te sterven.

De welvaart van **Aigues-Mortes** en haar zeehaven kwam twee eeuwen later, net zoals te Brugge bij ons, door verzanding tot verval.
Alvorens wij deze merkwaardige stad verlaten, staan wij even héél stil bij een herdenkingsmonument, een grote steen op de binnenplaats van het **Hôtel du Gouverneur**, onthuld in 1968. Hiermee wordt de 200ste verjaardag herdacht van de bevrijding van de protestantse gevangenen. Ontelbare mannen werden om hun geloofsovertuiging tot de galleien veroordeeld. En dat was al een milde straf.
Na de herroeping in 1685 van het 'eeuwige en onherroepelijke' edict van Nantes brak een periode van harde vervolging aan voor de protestanten. Eén jaar later wordt de Tour de Constance, naast nog andere torens van de vesting, de gevangenis voor de Hugenoten. De meest bekende onder de vele vrouwelijke gevangenen was **Marie Durand**. Haar broer, die predikant was, werd opgehangen en zijzelf werd in 1768, na 36 jaar gevangenschap, vrijgelaten.
Op de gedenksteen bekijken wij de in bas-reliëf uitgevoerde galei, tralies en het hugenotenkruis. Wij lezen – in vrije vertaling – *"Ter nagedachtenis van de gevangen Hugenoten en van allen die zich hebben verzet uit naam van hun geloof en de gewetensvrijheid."*

Op weg naar **Les Saintes-Maries-de-la-Mer** rijden wij door een vlak moerasland. Af en toe bemerken we wel rijstvelden en surreëel aandoende akkers, die met blinkend zwarte plasticfolie zijn afgedekt; deze noem ik daarom simpelweg 'plasticvelden'. Soms passeren wij een rij of een groepje wonderlijke dennen, de zeedennen, die om hun zo karakteristieke vorm 'parasoldennen' worden genoemd. Zij hebben een paars-rode schors en lange, donkergroene naalden. Soms duiken cipressen als donkere zuilen voor ons op, scherp als naalden afgetekend tegen de azuurblauwe lucht. In Cézannes landschappen staan deze voor de Provence zo karakteristieke bomen te zinderen in de zon, bij van Gogh wordt alles exuberanter en slaan diezelfde cipressen als vlammen naar een bewogen hemel.
Plots zien wij een hele kudde witte paarden naast de weg. Er lopen heel wat veulens tussen. Deze zullen nog een vijftal jaren hun donkere vacht dragen tot ze helemaal wit en stevig gebouwd in de zomerhitte de schrale grasgronden zullen begrazen. Ik heb geluk, want tijdens mijn fotosessie komt er een koereiger aangevlogen. Hij landt op de rug van een grazend paard en blijft er tot mijn verbazing een hele poos als een echte ruiter op zitten. De paarden schijnen het erg op prijs te stellen dat hij op hun rug insecten komt vangen.
Nadat wij de Kleine Rhône zijn overgestoken bevinden we ons in de echte Camarguestreek of Rhônedelta. Dit gebied begint ten zuiden van de stad **Arles** en wordt links en rechts begrensd door de **Petit** en de **Grand Rhône**. Dit onstuimig stromenstelsel voert jaarlijks onvoorstelbare hoeveelheden

kiezelzand en slip naar de **Middellandse Zee**, waardoor de kust aangroeit; op andere plaatsen verplaatst de zee zoveel zand dat een plaatsje als **Les Saintes-Maries-de-la-Mer**, dat in de middeleeuwen op enkele kilometer afstand van de kust lag, nu door dijken tegen de oprukkende zee beschermd moet worden.
Wanneer wij het dorp binnenrijden, vallen ons de kleine, wit geschilderde huizen op waardoor de straten erg op elkaar gelijken. Ook de nieuwe wijken worden op identieke wijze aangelegd. Het is dan ook vanzelfsprekend dat de burchtkerk hoog en machtig boven het hele dorp uitsteekt.
Op een plein, vlakbij de kerk, treft ons een bronzen beeld van een bevallige, dynamisch beweeglijke vrouw, hoog op een stenen sokkel verheven. Al vlug vind ik enkele namen: **Mireille** en **Frédéric Mistral** (1830-1914) en er gaat me een licht op. Mireille is het hoofdpersonage uit het episch gedicht **Mireille**, of **Mirèio** zoals het in het oorspronkelijk Provençaals heet, het nationale epos van de Provence. Dit omvangrijk werk bestaat uit twaalf zangen van elk zowat vijfhonderd regels en is één loflied aan het leven in de Provence. Dit epos speelt zich nochtans af rond een eenvoudig menselijk gegeven: een liefde tussen de dochter van een welstellende herenboer, de eigenaar van de **Mas di Falabrego** (de boerderij met de vele bomen) en de zoon van de arme mandenmaker: Mireille en Vincent, **Mirèio e Vincèn**, zoals dat in het Provençaals heet. Deze liefde wordt pas een echt drama wanneer Mireille voor haar woedende vader, die niet kan verkroppen dat zijn dochter verliefd is op een gewone mandenmaker, uit wanhoop op de loop gaat. Zij vlucht naar **Les Saintes-Maries-de-la-Mer**, een ver afgelegen bedevaartsoord, om van de aldaar vereerde heiligen hulp af te smeken.
Zowel de ouders van Mireille als haar geliefde gaan op zoek en vinden haar nabij de bewuste kerk. Mireille, waanzinnig van liefdesverdriet en totaal uitgeput van de verre tocht en de hitte, sterft in Frédéric's armen.
Alvorens te vluchten had Mireille zich gekleed als een Arlésienne. Deze kledij wordt door Mistral zo uitvoerig omschreven dat er een ware Provençaalse modeklederdracht ontstond. **Frédéric Mistral** draagt toevallig dezelfde naam als de fameuze wind, die geregeld in de Provence opsteekt. In het Provençaals betekent *Lou mistral* de meester, de heerser. Is het dan niet betekenisvol dat Mistral door zijn machtige werken de 'heerser' van de Provençaalse wederopstanding wordt genoemd?
De bundel ***Mirèio*** werd in 1859 te Avignon gepubliceerd en kreeg meteen enorme bijval zodat de auteur de 'Homeros van de Provence' werd genoemd. Immers, zoals Homeros, de grote Griekse dichter uit de oudheid, het in zijn 'Illias' deed, zo grijpt Mistral in zijn voornaamste dichtwerk iedere gelegenheid aan om in lange uitweidingen de natuur te bezingen, oude gebruiken te beschrijven en legenden te vertellen.
In 1864 werd **Mireille** door **Charles Gounod** (1818-1893) in Saint-Rémy de Provence op muziek gezet. Voor deze opera verzorgde Michel Carré het libretto. De eerste opvoering werd feestelijk en in open lucht uitgevoerd in de vallei van Saint-Clair des Alpilles nabij Les Baux-de-Provence.
De opera kende een bewogen ontstaansgeschiedenis. Gounod moest zoveel wijzigingen aanbrengen dat hij eigenlijk twee verschillende operaversies rond hetzelfde thema heeft geschreven. De uiteindelijke versie kende zo'n enorm succes dat het stuk gedurende maar liefst 75 jaar onafgebroken op de affiche van de *Opéra Comique* in Parijs bleef staan. Dit mag een zeldzaam record genoemd worden!
Mistral bleef tot in zijn laatste werk beroemd en kreeg in 1904 de Nobelprijs voor Literatuur, en wel voor zijn volledig œuvre. Het is dan ook niet verwonderlijk dat wij de auteur op meerdere plaatsen in de Provence – als standbeeld – tegenkomen.
Met het geld van de Nobelprijs kocht Mistral het 16de-eeuwse Hôtel de Castellane-Laval in Arles, dat hij tussen 1906 en 1909 als museum inrichtte. Dit **Muséon Arlaten** telt 33 zalen en biedt een goed overzicht van de Provençaalse geschiedenis en folklore.

De groep van zeven dichters, die zich – met een literair tijdschrift – onder Mistrals bezielende leiding verenigden onder de naam **Félibrige**, schreven in het **Occitaans**, vaak verkeerdelijk 'Provençaals' genoemd. Het werd een ware Provençaalse renaissance en de groep leverde een flinke bijdrage tot de herwaardering van deze oude Romaanse taal, die teruggaat op de Romeinse legioensoldaten en kolonisten.
Occitaans is de taal, die in de vroegere Zuid-Franse provincies werd gesproken en waarvan de Provence slechts een deel is. De taal behoort tot de Romaanse taalgroep en is dus nauw verwant met de omliggende taalgebieden, waaronder het Italiaans, Catalaans, Spaans en Frans.
De Félibres koesterden de romantische droom om door middel van de taal aan het volk het bewustzijn van een volk te zijn terug te geven.
Opmerkelijk is dat zowel de eerste Félibres als West-Vlaamse taalparticularisten rond Gezelle voor het merendeel rooms-katholiek en conservatief waren. Zij stonden de onafhankelijkheid voor van alle dialecten en wilden het West-Vlaams tot schrijftaal verheffen. Een Vlaamse vijandigheid dus tegenover een Nederlandse taal en cultuur.

Laten wij nu opnieuw de draad van het eigenlijk reisverhaal weer opnemen.
Tegenover het bronzen beeld van Mireille ligt voor de burchtkerk van **Les Saintes-Maries-de-la-Mer** een mooi aangelegd plein. Wij worden er herhaaldelijk lastig gevallen door al te opdringerige zigeunervrouwen. Zij willen ons per se een medaille aansmeren.
De kerk met piepkleine raampjes lijkt absoluut meer op een vesting met donjon dan op een normale kerk; de ingang is een gewone rondboogdeur. Boven deze inkom hangt een mooi, gestileerd, smeedijzeren kruis, of liever een kruissymbool. Het stelt een anker voor met daarbovenop een kruis, waarvan de drie uiteinden telkens een drietand vormen. Zij symboliseren respectievelijk *Les Saintes-Maries*, de vissers en de *gardians*. Dit zijn de veehouders, die met een lange stok waar op het einde een ijzeren drietand zit, het vee aanporren. Tussen kruis en anker staat op dit smeedwerk ook nog een hart. Daarom interpreteer ik dit mooi gestileerde symbool als een kruis, een anker van hoop, doorheen het hart van de liefde.
De eenbeukige kerk die halverwege de 9de eeuw zou zijn gebouwd en waarin oorspronkelijk de vermeende relieken van de heilige vrouwen werden bewaard, werd in de 12de eeuw tot een ware burcht omgebouwd. Bedoeling was de plaatselijke bevolking te beschermen tegen de rooftochten van de Saracenen. Daartoe werd er ook midden in het gebouw een waterput gegraven en werd het dak aangelegd als een loopterras van een burcht.
Zowel de naam van het dorp als van de kerk houden de legenden levendig van de legendarische aankomst aldaar van een bootje, zonder zeil of riemen, dat rond het jaar 40, tijdens christenvervolgingen in Palestina aan wind en golven werd prijsgegeven. Aan boord zaten Lazarus, door Christus opgewekt uit zijn graf, en diens zuster Maria Magdalena, de boetvaardige zondares, en Martha. Ook nog Maria Salome en Maria Jacobe, allebei zusters van de Maagd Maria. Daarbij nog Jozef van Arimathea en de bischoppen Trophime en Maximin. En nog heel wat anderen ... In legenden wordt duidelijk vrij spel gegeven aan volksgeloof en ... fantasie. Het verhaal vertelt verder nog dat deze aangespoelde heiligen de Provence tot het christendom hebben bekeerd en van daaruit heel Frankrijk. Hoe en waar zij hun bekeringswerk verricht hebben en wat al wonderen daarmee gepaard gingen, laat ik nu maar aan de fantasie van de lezer over.

Er lopen steeds meer toeristen rond in de kerk. Het is bijna aanschuiven om de goede foto te maken, zodat ik me meer concentreer op de grote glazen muurkasten, boordevol vertederende ex voto's. het

zijn voorwerpen zoals metalen borden met bas-reliëfs van de Saintes-Maries, dankbetuigingen aan de heiligen en nogal wat naïeve schilderijtjes waarop wonderbaarlijke genezingen staan afgebeeld. Ik trek er zelfs mijn schoenen voor uit, niet uit eerbied, maar gewoon om op een bank te staan en zo betere foto's doorheen het glas te maken, alles zonder statief of flitslamp. Hilde komt me verwittigen dat ze dringend naar buiten moet om frisse lucht te happen. Daarop daal ik van de trappen onder het koor om alsnog de crypte te bezoeken. De warmte en vooral de walm van zeker honderd brandende kaarsen bevangen ook mij. Er staan enkele verklede, levensgrote poppen, die vermeende heiligen voorstellen. Bij het spookachtig schijnsel van al die flikkerende vlammetjes wordt het me overduidelijk: dit is je reinste onzin, of beter gezegd, puur heidendom, een christelijke kerk onwaardig. Ik ontvlucht op mijn beurt de burcht van de magie en heb helemaal geen zin meer om de bovenkapel te bezoeken en nog veel minder om de trappen te beklimmen naar het dak van de kerk.
Wij kuieren nog even verveeld door de kermisachtige straatjes rond de kerk en stappen dan resoluut richting zeedijk. De zon schijnt zo heerlijk en er is zelfs geen zuchtje wind. In hemdsmouwen langs de zee wandelen, wij worden er vrolijk van.
Op het kleine zandstrand, de grotere liggen veel verder, vertoeven heel weinig mensen. Er liggen aangespoelde witgewassen boomstammen, ideale banken om foto's te maken en naar de aanrollende golven te turen. Wij moeten echter tijdig vertrekken, want het is nog een hele trip terug naar onze *chambre d'hôtes*.
Eens het dorp achter ons ligt, rijden wij opnieuw door een stukje van de **Camargue**. Nu zien wij overal, soms ver, soms dichtbij, hele groepen flamingo's. Hun frêle kleur en ranke silhouetten zijn betoverend. Meestal staan ze op hun hoge stelten in de ondiepe plassen en lepelen, met hun lange halzen voorovergebogen, de bodem af. Telkens wanneer wij halt houden om foto's te maken, stopt er achter ons een andere wagen met een jonge moeder en haar zoontje. Zoals alle kinderen doen, slaakt hij telkens luide kreten om de vogels op te schrikken. Net op zo'n moment, wanneer een hele troep flamingo's opstijgt, maak ik de foto van mijn dromen. Zo voel ik het althans.

Het is van 's morgens vroeg een heel gesjouw om onze reiszakken van de trappen via een stukje steile straat naar de hoger gelegen parking te slepen. Wanneer alles weer netjes in de auto is geschikt, nemen we tegen elf uur afscheid van onze charmante Nederlandse gastheer en zijn lieve dame.
Zonder problemen rijden wij bij **Beaucaire** de brede Rhône over en houden halt vlakbij de brug naast het majestatische kasteel van **Tarascon**, dat alvast een bezoek waard is.
Het is een indrukwekkend, van zeer hoge, ronde hoektorens voorzien bouwwerk, dat als het mooiste koninklijk kasteel van de hele Provence wordt beschouwd. Het was Lodewijk II, die vanaf 1400 op deze voormalige, strategische nederzetting van de Romeinen een burcht liet bouwen. De Provence was inmiddels, in 1481, bij het Franse koninkrijk ingelijfd. Hoewel de oorspronkelijke bouwplannen ongewijzigd bleven, lieten de zonen Lodewijk III en René I er verder aan werken; het was deze laatste die de inrichting en decoratie van het oorspronkelijk kasteel aan de renaissancestijl liet aanpassen. Het kasteel deed vanaf dan hoofdzakelijk dienst als tijdelijke verblijfplaats van belangrijke personen uit het koninkrijk. In modernere tijden werd het immense complex onder meer als gevangenis gebruikt, tot de Franse staat het in 1931 opnieuw in handen kreeg om het als historisch monument te laten restaureren.
Buiten de prachtig gestoffeerde apotheek uit de 18de eeuw blijkt het hele kasteel totaal onbemeubeld. Wij dwalen van de ene Koninklijke zaal in de andere, lopen door keukens, bad- kleed- en slaapkamers. Ik maak meerdere foto's van dat alles, ook van de Koninklijke latrine. Het moet als koning niet prettig noch comfortabel geweest zijn om met blote billen op zo'n steenkoude plaat, boven een

rond gat – met doorkijk op onkruid in de diepte – te gaan zitten.
Het lukt me vrij goed om de talrijke, sobere maar stijlvolle openhaardvuren fotografisch vast te leggen. In één ruimte waar duidelijk zowel Franse als Engelse en Spaanse gevangen hebben opgesloten gezeten, zijn grote, mooi uitgevoerde lijngravuren in de muren gekrast. Deze graffiti stellen scheepstypen voor, die als het ware gereed liggen om naar de vrijheid af te varen.
Sommige zalen zijn voorzien van prachtige larikshouten caissonzolderingen. Via de talrijke wenteltrappen bestijgen wij de drie verdiepingen van de vier hoektorens en aansluitende zalen, dwalen door de Koninklijke kapel, banketzaal en salon (10 x 20m!), verder door de rechtszaal en nog zoveel meer.
Op de bovenste verdieping zijn de zolderingen in geribde spitsbooggewelven gemetseld. Deze gewelven schragen het stenen dakterras. De tinnen van dit kasteel zijn maar liefst 50m boven de begane grond aan de stadszijde of boven het water van de Rhône aan de andere zijde. Tussen de kantelen door genieten wij van een uitzicht – over de onstuimige stroom – op de stad **Beaucaire** waarboven de ruïne van het 13de-eeuwse kasteel uittorent.
Bij het verlaten van het kasteel kan het mooi restaurantterras, gelegen vlak tegenover de hoofdpoort en brug van het kasteel, ons wegens de industriegeuren niet meer bekoren. Daarom nemen wij bruusk afscheid van **Tarascon** en verkiezen om via **St-Rémy-de-Provence** onze volgende *chambre d'hôtes* te Oppède te bereiken. Volgens de verkeerssignalisatie moeten wij eerst de Rhône oversteken en terugkeren. Met stijgende ergernis missen wij tweemaal de afslag onderaan de brug. Zo worden wij tweemaal verplicht om niet alleen de brug over te rijden, maar ook nog rond de hele binnenhaven aan de overzijde te toeren. Van puur verdriet slaan wij bij een derde poging, vlak over de brug een park in. Op stenen picknicktafels naast de stroom knabbelen wij onze laatste, droge boterhammen. Er staat een stevige wind zodat we tussen de bomen door de witte schuimkoppen op de golven kunnen zien dansen terwijl de bottende platanen onze slijmvliezen teisteren. Wanneer wij een derde maal de stroom oversteken, nemen wij dan toch nog tijdig de korte afslag. De rit verloopt verder, tussen slierten vrachtwagens, slingerend rond vele rotonden, op een slakkengangetje. Wij besluiten wijselijk om de o zo interessante, historische bezienswaardigheden in St.-Rémy voor bekeken te houden zodat wij ons logement nog tijdig kunnen bereiken. Bovendien hopen wij aldaar nog een avondmaal te bestellen.
Met de vinger op de landkaart en met prikkelende ogen van de overdadige bewegwijzering, belanden wij – als bij wonder – precies voor de *mairie* van **Oppède**. Jammer, maar zelfs de talloze informatieborden op het plein brengen geen oplossing om ons mysterieus adres te vinden. Een mollig meisje met ijzer in de onderlip, is zo vriendelijk – ten einde ons te woord te staan – om even haar geluidsinstallatie uit de oren te nemen. Zij stuurt ons ongeveer de goede richting uit, maar wij verdwalen nogmaals. Nog net op het nippertje kan ik een wijnboer, die juist zijn akker wil betreden, tegenhouden. Alvorens op mijn vraag te antwoorden, wil hij weten waar wij vandaan komen. Ik antwoord: "uit Antwerpen in Vlaanderen." Dit zint hem duidelijk niet, want hij heeft de 'B' op onze auto opgemerkt. Ik verklaar hem nader dat Antwerpen een haven is, dicht tegen de Nederlandse grens, maar ook deze uitleg staat hem niet aan. "Noord of Zuid, wat kan het mij schelen," zegt hij, "ik ben wijnboer en lever wijn in België."
Met het accent van Fernandel wijst hij mij de juiste weg, die lager in de vallei – vanzelfsprekend achter de wijncoöperatief – loopt. Dankzij deze gezonde boerengeest vinden wij na anderhalf uur van St.-Rémy (dit is 25km!) onze *chambre d'hôtes*. Het blijkt een nederig, weinig smaakvol doeninkje te zijn, gelegen vlak naast de drukke autoweg naar Apt. De uitbaters zijn afkomstig uit Belgisch-Limburg, die hier al acht jaar wonen en volgens eigen zeggen, nooit meer terug willen. De man des huizes

schenkt ons – bij wijze van verwelkoming – een glaasje rosé en verdwijnt. Hij laat zich verder door zijn vrouw vervangen, die zich bij ons aan tafel neerzet. Zij geeft ons de nodige raadgevingen en vooral directieven. Zij lijkt sprekend, maar ik kan me vergissen, op een uitgetreden moeder-overste van een leeggelopen klooster uit de vijftiger jaren van de vorige eeuw.
De vloer- en muurtegels, het gewafelde glas en de vliegenramen, die zeer inventief met pianoscharnieren in elkaar zijn geknutseld, en vooral de zonneblinden, die dankzij de verfbladders nog aan elkaar hangen, worden ons uitvoerig gedemonstreerd. Bij het opbergen van onze bagage bemerken wij pas hoe praktisch spaanplaten kasten zonder deuren wel zijn. Zo ook het moderne comfort van wc en zitbad in oud-roos, de prentkaartgrote tv hoog tegen het plafond en ons bed, royaal als een 'twijfelaar', verraden de tijd waarin dit oude huis gerenoveerd werd. Maar alles is proper. Dit brengt me op de gedachte dat er hier nog novices de dienst uitmaken.
Alsof dit alles nog niet deprimerend genoeg is, vertelt onze gastvrouw dat ze in deze periode geen maaltijden meer bereid, maar ze kent wel enkele goede adressen in de onmiddellijke omgeving ...
In een poging om mijn totaal teleurgesteld Hildeke te troosten, haal ik haar over om even naar het nabijgelegen mooiste dorp van héél Frankrijk te rijden: **Gordes**. En, ja, het helpt.
Het dorp op de heuvel is nog heel rustig in deze tijd van het jaar. Ik heb het hier ooit anders meegemaakt ... De huizen, tuinmuren en vooral de winkeltjes zijn uiterst smaakvol en – zo ervaren wij het althans – men schenkt er de lekkerste koffie van heel Frankrijk.
Wij gebruiken ons sober avondmaal in een barrestaurant, dat onze gastvrouw had aanbevolen; wij worden er door een vriendelijke, geoorringde Brusselaar bediend, die bovendien nog Brussels-Vlaams spreekt ook.
Op onze kamer vinden wij rust bij een elektrisch vuurtje en een schemerlamp en genieten van Eric Satie aan de vleugel. Dit brengt ons verre herinneringen van toen wij enkele jaren geleden, in Honfleur, in Saties woonhuis en in zijn volledig witgeschilderd zoldertje op een bankje zaten. Midden in de ruimte stond een witte vleugel met een wit bankje ervoor. De toetsen bewogen – zonder pianist – en wij verdroomden, zoals nu in zijn *Gymnopédies*.

Bij het ontwaken blijkt de hemel volledig betrokken. Daarom besluiten wij vandaag naar de stad **Apt** te rijden. De **Cathédrale Sainte-Anne** uit de 12de eeuw bewaart enkele vroegchristelijke bezienswaardigheden, heb ik gelezen. Bovendien moeten wij, nu Pasen voor de deur staat, dringend enkele noodzakelijke boodschappen doen. Bij het binnenrijden van de stad schuiven wij bumper aan bumper van de ene rotonde naar de andere. Het volledige stadscentrum staat vol met marktkramen, vandaar ... Bij de supermarkt rijden wij ons vast op de parking. Men is volop bezig met het lossen van een vrachtwagen. Wat een chaos! Er wordt getoeterd en gegesticuleerd, maar we geraken als bij wonder en zonder blikschade opnieuw op de rijweg en schuiven gedwee met de anderen mee tot we Apt helemaal door zijn. Waar is nu die kathedraal, vraag ik mij geïrriteerd af. Wij besluiten, hoe dan ook, niet meer door de stad terug te rijden.
Na onze wegenkaart aandachtig te hebben bekeken, nemen wij een kleinere weg naar **Rustrel**. Een vriend had ons dat mooie dorp en omgeving warm aanbevolen. En ja, ook al ontbreekt er nu wat zon en waait het stevig, het dorp lonkt ons idyllisch mooi. Wij maken een wandelingetje en genieten van de vele typische geveltjes. Het gemeentehuis is ondergebracht in het hoger gelegen, oude kasteel met indrukwekkende, ronde donjons, één op elk van de vier hoeken. Wegens restauratiewerken kunnen wij niet dichter bij het mysterieuze, indrukwekkende bouwwerk komen.
Precies om twaalf uur begint de kerkklok langdurig te luiden en er komen onwillekeurig zoveel herin-

neringen in mij op uit onze jeugdjaren. Nadat gedurende de hele Goede Week alle kruisbeelden – bij wijze van boete en rouw – met paarse doeken waren omhangen, en er tijdens de liturgische vieringen enkel een akelige ratel in plaats van klok of bel weerklonk, begonnen plots, om twaalf uur 's middags overal de klokken jubelend de verrijzenis van Christus te verkondigen. En dan ... dan kwamen – eindelijk – de klokken van Rome terug om kwistig paaseieren over ons uit te strooien.
Op de zijgevel van een huis bemerken wij een in grote kapitalen gekalligrafeerd gedicht. Spontaan, maar ook om mijn oude mannelijkheid te bewijzen, klauter ik op een muurtje om een goede foto te maken.
In een poging om de op het eerste gezicht goed verstaanbare woorden te vertalen, blijken deze korte versregels eerder cryptisch. Een poging dan maar:

Waarom komt die grijze adelaar
in de hemel van de Provence
zijn fuiversnest bouwen
op het moment van zijn vertrek?

Achter het plaatselijke kerkhof vertrekken verschillende bewegwijzerde wandelwegen, maar het weer zit ons niet mee vandaag. Over de grafzerken heen bemerken wij in het diep daaronder gelegen landschap gele en roodbruine afgravingen in de heuvels. Dat moet de zogeheten **Colorado de Rustrel** zijn. Daar liggen de imposante okergele rotsen, die zowel door natuurlijke erosie als door menselijk ingrijpen (tot 1956) grillige soms feeërieke vormen vertonen. Het waren hoofdzakelijk Italiaanse kolenbranders die hier in de 18de eeuw houtskool produceerden, wat onontbeerlijk was voor de plaatselijke ijzerproductie.
Op meerdere plaatsen tijdens onze omwandeling van het dorp bemerken wij borden van een artisanale bakkerij, tot wij er plots voor staan. Een jong paar verkoopt er brood, slaatjes en belegde broodjes allerhande, zij beschikken evenwel niet over een zitgelegenheid. Wij kopen er een en ander en ondertussen mag ik foto's maken van het interieur en van de bakkersoven.
Wegens de felle wind eten wij dan maar noodgedwongen in onze auto. Vervolgens rijden wij, met de vinger op de wegenkaart, schommelend over kronkelige weggetjes, om de verkeerschaos rond Apt te vermijden. Het is er zo betoverend mooi dat we meermaals halt houden om toch nog iets van dit alles digitaal vast te leggen voor later. Onwillekeurig komt bij mij de gedachte op dat wij altijd maar jagen van de ene verwondering, bewondering, naar de andere, om alles vast te leggen voor ... later. Het lijkt wel alsof we onbewust alles trachten uit te stellen, te rekken en te verlengen tot het oneindige.
Eenmaal weer op de *Route National* drinken wij – vlakbij ons logement – een koffie en enkele *capucino's* om vervolgens het nabijgelegen **Musée de la Lavande** te bezoeken. Het betreft hier duidelijk een privémuseum. De familie Lincelé, *producent distillateur* van fijne lavendel van vader op zoon in de *Monts de Vaucluse*, laat ons in dit museum kennis maken met de charmes en de deugden van de lavendel. Dit familiebedrijf distilleert vandaag de dag in twee vaten die 1500kg bloemen bevatten en die op 80ha worden verbouwd.
Opvallend in dit museum is dat alles en iedereen hier in lavendelkleur is ondergedompeld. Bij de ingang, waar we de toegangsprijs betalen, voel ik mij – nogmaals – geroepen om duidelijk te maken dat wij als Vlaamse Belgen wel Nederlands spreken, maar geen *Hollandais*. Dat dit wel dezelfde taal is, maar dat wij Vlamingen zijn en geen Hollanders ... Wat een chinezerij voor die Fransen! "Luister goed," zeg ik hem in het Frans, "in de Verenigde Staten spreekt men Engels, zo ook in Engeland, Nieuw Zeeland en Australië, maar al deze Engelssprekenden zijn geen Engelsen." Achter de balie

zweven beleefde glimlachjes rond lavendelkleurige lippen. Daarop komt een corpulente, erg vrouwelijk aandoende man, in purperen schort ons demonstratief les geven over de verschillende lavendelsoorten en hij verdraagt het zichtbaar niet dat mijn aandacht verzwakt. Hij eist mij op, lichamelijk en geestelijk en dat gaat me nu iets te ver. Na een filmische introductie die daar ook nog op volgt, houd ik me nog uitsluitend bezig met het fotograferen van de wonderlijkste machines in blinkend koper en messing. Het zijn allerlei ambulante of meer plaatsbestendige distilleerapparaten, zoals die doorheen de geschiedenis evolueerden. De essentie, het mechanische van al die toestellen ontgaat me volkomen en het interesseert me ook niet.
Uiteindelijk belanden wij, hoe kan het ook anders, in de winkel van het museum. Jonge vrouwen klampen ons aan, afwisselend in het Engels en in het Frans. Zij trachten ons allerlei essences aan te smeren om hoofd- nek- en rugpijnen te bestrijden; om in het badwater te vermengen of om gewoon achter de oren te wrijven, want het is allemaal naturel. Een bad in zuiver water lijkt mij het meest naturel, denk ik bij mijzelf, maar ik ben wijs genoeg om deze kennis-door-ervaring niet van de daken te schreeuwen. Trouwens ... de economie moet draaien; dit loont zowel voor de werknemer als voor de werkgever. Ook dat heb ik uit eigen ervaring.

Na dit toch wel verhelderende bezoek rijden wij even verderop tot het **Musée du Vitrail et de l'Histoire du Verre.** Dit particulier initiatief is een realisatie van Suzanne Bernheim-Brunner en Frédérique Duran-Vœlckel, die hier in 1975 de deuren voor het publiek openden. In de tuin worden wij geconfronteerd met metalen sculpturen, die ons allerminst kunnen bekoren en de landelijke omgeving zelfs verstoren. Op de lager gelegen daken van het eigenlijke museum liggen zonnepanelen te wachten op de zon. Informatieborden vragen onze bijzondere aandacht voor deze geavanceerde, natuurlijke technologie. Jammer genoeg voelt het museuminterieur absoluut kouder aan dan de door wind geteisterde buitentemperatuur.
De beeldhouwster van de in de tuin opgestelde beelden, Frédérique Duran, zo lezen wij op de infopanelen, was levenslang zo door glas gepassioneerd dat zij dit museum liet bouwen en er haar verzamelingen in onderbracht. Voor dit laatste zijn wij haar bijzonder dankbaar, hoewel veel minder voor haar eigen glascreaties, die naar mijn mening het museum in dezelfde maten ontsieren als de metaalsculpturen in de tuin.
Het is streng verboden om in het museum foto's te maken. Dit wordt begrijpelijk wanneer ik bij de ingang op de balie een prachtig fotoboek over de geschiedenis van de glaskunst doorblader. Mijn besluit is simpel: ik maak wel foto's en schaf me bij het verlaten van het museum ook nog het kunstboek *'De la poussière ... à la Lumière'* aan. Immers, nu ik eindelijk enkele knepen – om met mijn fototoestelletje goeie foto's te maken – onder de knie heb, wil ik mijn beamermontage complementeren. Wat al herinneringen uit mijn jeugdjaren, toen ik van een glazeniercarrière droomde, komen er nu op mij af. Wat al pogingen heb ik ondernomen om – ondanks alles tegen mij was – glasraampjes in elkaar te knutselen. Vanzelfsprekend maak ik van deze gelegenheid gebruik – om aan de hand van het tentoongestelde didactisch materiaal – Hilde mee te betrekken in mijn jongensdromen van ruim zestig jaar geleden.
Na deze intense belevenis, een mengeling van herinneringen, gevoelens en frustraties, verlaten wij het **Musée du Vitrail** en begeven ons naar het vlak daarachter gelegen **Musée du Moulin des Bouillons**.
Wij komen terecht in een ons totaal onbekende wereld. Stel je voor: 2000 jaar geleden hakten de Romeinen hier een persmolen uit de rotsen ... zo vertelt men ons toch.
Het museum, dat de geschiedenis van de olijfolie toont, werd ondergebracht in een 16de- 17de-

eeuws buitenhuis. Voor het gebouw worden wij verrast door een *Dolium*, een reusachtig, rechtopstaand vat in gebakken aarde. Het heeft een omtrek van 6,70m, een diameter van 2m en meet 3,20m hoog en kan maar liefst 3750l olie bevatten. Dit vat werd rond 1880 in Zuid-Spanje gemaakt, voorwaar een indrukwekkend staaltje van vakmanschap! De Romeinen, hoe kan het ook anders, maakten reeds twee eeuwen v. Chr. dergelijke vaten om er water, olie of wijn in te bewaren. Een toelichtend tekstbord verklaart ons het hele fabricageproces, maar zover willen wij het niet allemaal weten. Toch neem ik een foto van het recept, je weet nooit.
Het interieur van het museum is al even indrukwekkend. Er worden allerlei werktuigen voor de olijfbomenteelt getoond. Vaten, gewichten en maten geven ons een indruk van het gebruik zowel van de boom als van de olie door de eeuwen heen. Heel imposant is een olijvenpers, die uit één stuk van een eikenboom is gemaakt en maar liefst zeven ton weegt.
De vitrinekasten met de meest diverse olielampen, uit alle beschavingen en perioden, zijn beslist het bekijken waard. Ook de zeepstempels die vroeger in de beroemde marseillezeep werden gebruikt, roepen verre herinneringen in ons wakker.
Zonder mij verder te willen verdiepen in de problematiek of in de evolutie van de perstechnieken en het gebruik van olijfolie in de loop der eeuwen, ervaar ik dit museum als een monument van menselijk vernuft, van een onweerstaanbare drang naar perfectie. Waar is de tijd, zo vraag ik mij af, toen de olijfolierage ons overviel?' Als kind kende ik zelfs geen citrusvruchten of bananen, laat staan olijven. Toch hebben wij zonder al deze nu onmisbaar geachte zuiderse weldaden het allemaal overleefd.

Wij rijden nu naar het even uit de richting gelegen vierde museum in de omgeving van Gordes: **Le village des bories**. Ik was hier al eens eerder, maar nu beleef ik dit alles pas in volle realiteit. Als een kleine jongen kruip ik onder droog gestapelde stenen gewelven, in woningen, schaaps- en varkensstallen, tot in de enge gevangenis toe. Het lijkt allemaal een beetje op vernuftig door mensenhanden opgetrokken grotten, waarin onze verre voorouders huisden, maar wel veel comfortabeler. Ik maak talloze opnamen van de meest sierlijke, in volledige harmonie met de natuur verbonden, architectuur. De rotsbodem waarop de diverse constructies – met uit de rotsen gespleten platte stenen – werden opgetrokken, harmoniëren perfect met de koepelvormige dennenkruinen. Ja, zelfs de gebogen vormen van de olijfboomstammen, tot de wolken in de bewogen lucht erboven vormen één kosmisch geheel en ik voel mij gelukkig daarvan deel te mogen uit maken.
Al deze koepelvormige gebouwen zijn opgetrokken zonder mortel en zonder bekisting, gewoon door elke laag een weinig naar binnen te laten oversteken; in feite een ring van kraagstenen, die laag boven laag worden gestapeld. Wat de Fransen over de oorsprong en datering van dergelijke gebouwen ook mogen beweren, ik ben een heel andere mening toegedaan. De *beehive huts*, zoals ik die in Ierland op Skellig Michael in de Atlantische Oceaan, maar eveneens op het nabijgelegen Dingle Peninsula, in Co. Kerry, mocht bewonderen, zijn qua bouwwijze identiek aan deze van de Provençaalse *bories* of *boris*, en dateren uit de vroegchristelijke periode. Volgens de meest moderne dateringsmethode werd vastgesteld dat sommige – nu geruïneerde – bouwsels dateren uit de voorchristelijke ijzertijd. Trouwens de indrukwekkende koepels van de enorme tempelgraven zoals bijvoorbeeld in New Grange, Co. Meath in de Boynevallei, zijn volgens hetzelfde principe gebouwd. Deze en nog meerdere andere van dergelijke bouwwerken dateren zelfs uit 2500 v.Chr.!
Het is **Pierre Viala**, Parijzenaar van geboorte, die in 1956 door zijn zo geliefd garriguelandschap van de Luberon wandelde, gegrepen werd door de geruïneerde bouwsels. Hij schafte meteen zijn eerste ruïne aan. In 1969 kocht hij zijn tweede exemplaar, samen met een wild, overwoekerd terrein, waarin dringend gekapt diende te worden. De gebouwen, of wat er nog van restte, waren zodanig over-

woekerd door de natuur dat ze alleen nog te redden vielen door kap- en snoeiwerk. De wortels van eiken, amandel- en olijfbomen zaten al stevig in de muren verankerd. Vervolgens tekende Pierre Viala een plan van de muren en gebouwen, geschaard rond de koepel van de oven, die hij opnieuw steen voor steen wilde reconstrueren. Er diende ook houten deuren hermaakt naar het enige originele model dat nog ter plaatse werd gevonden. Het hele werk nam acht volle jaren in beslag.
Viala verzamelde uit de archieven alle nodige documenten om een echte evocatie met foto's en kaarten samen te stellen van het Gordes van weleer.
Daarmee heeft hij alvast aangetoond dat dergelijke bouwwerken bewoond werden vanaf de 14de tot de 18de eeuw; sommigen daarvan bleven in gebruik tot een eind in de 19de eeuw. Naar zijn eigen woorden omschreef Viala zijn 'meesterwerk' als volgt: *"Het evenwicht tussen de verticale en de horizontale massa's, de harmonie tussen het gesteente en het plantaardige, het spel van licht vanaf de opkomst tot de ondergang."* **Le village des bories** is geklasseerd als *Monument Historique* en de kunstenaar Pierre Viala ontving voor zijn creatieve arbeid de grote medaille van de restauratie van de *Académie d'architecture*.
Al deze gegevens vond ik in een plaatselijke krant *Le journal du Luberon, no 45, Printemps 2009*.
Wij besluiten onze prachtige, hoogst interessante dag in onze povere kamer met één van Schuberts laatste meesterwerken: sonate Op, Posthumus D 960, vertolkt door Lili Kraus (1908-1986), zij was de medestudente van mijn zo geliefden Bartók en Kódaly. De hemel, de Provence en Lili zijn geprezen.

Bij het ontwaken hangen de dennennaalden voor ons raampje te wenen. Er valt fijne regen uit de grauwgesloten hemel. Wij hadden ons Pasen in de Provence wel anders voorgesteld.
Bij het ontbijt maken wij kennis met een sportief paar uit Mortsel. Na dagen fietsen en wandelen, vertrekken zij terug naar huis; wij rijden naar **Gordes** voor de misviering om 10,30u. Onze gastvrouw troost ons met de overweging dat het nu misschien wel de laatste druppels zijn voor maanden. Vorig jaar was er hier van mei tot oktober geen druppel meer uit de hemel gevallen. "En dan snakt men wel naar regen," verzekert zij ons.
De rijweg klimt steil en wanneer wij de plek passeren, een uitstekende rots, van waaraf alle prentkaarten van het uniek gelegen heuveldorp worden genomen, ligt alles onder een dikke mist verborgen. Op deze zelfde plek heb ik mij gisteren wijdbeens schrap moeten zetten tegen de hevige wind. Eens helemaal boven stellen wij tot onze verwondering vast dat alle openbare parkeerplaatsen volzet zijn en dat de gebruikelijke gelden niet worden geïnd. Gelukkig vinden wij een eind verderop toch nog een plaatsje. Het is een heel eind stappen in dit druilerig weer en wij zijn al te laat. Ook de kerk zit nokvol! Wie had dat kunnen vermoeden? Langs alle hoeken en kanten staan mensen tegen de wanden, smeedijzeren hekken en balustraden geleund. In de overtuiging dat er helemaal vooraan, zoals dat in onze kerken gebruikelijk is, nog wel enkele plaatsjes vrij zijn, stappen wij resoluut naar voren. Maar nee! Op de voorste banken zitten veel kinderen en zelfs op de koude kerkvloer, voor de eertijdse communiebanken, zitten jonge moeders met kinderen. Wij staan er duidelijk zo bedremmeld naar te kijken dat enkele moeders hun kleinsten op de schoot nemen; de hele rij schuift dichter tegen elkaar en wij krijgen zitplaatsen. Wat een christelijke hoffelijkheid!
Met minstens tien minuten vertraging komt de in weidse kazuifel gehulde celebrant zwierig vanuit de sacristie in het koor gestapt. Het is een kleine, bruin getaande, kaalgeschoren man van middelbare leeftijd. Achter hem volgt nog een jonge, rijzige priester met zwartgolvende haren. Ook nog een hele rits zogeheten misdienaars, jongens en meisjes, die in hun lange, witte gewaden uitsluitend als decorum dienst doen.

Er wordt opvallend veel en met veel vreugde gezongen. De voorganger draagt een snoerloos, klein microfoontje naast zijn linkerwang. Hij praat, bidt en zingt alsmaar door; hij improviseert, animeert en dirigeert op een wijze zoals ik nooit eerder heb meegemaakt. Het gelovige volk, waaronder een bij ons ongeziene hoeveelheid jongeren, reageert spontaan met ritmisch handgeklap bij gezangen en gebeden. Het doet me even denken aan de zogeheten charismatische beweging, die bij ons sporadisch in kleine verdoken gemeenschappen wordt beoefend. Hier echter gaat van de voorganger zo'n charisma uit dat het warme, Provençaalse volk zich – ongekunsteld en ongedwongen – feestelijk rond het altaar schaart.
Bij de aanvang van zijn homilie nodigt de priester alle mensen die geen zitplaats hebben uit om vooraan, achter het altaar, in de oude koorbanken plaats te nemen. Terwijl een hele groep mensen op zijn uitnodiging ingaat, preekt hij gewoon verder tot er plots een ernstige, erg lawaaierige storing op de geluidsinstallatie optreedt. Nerveus tast de priester onder zijn veel te weide kazuifel en haalt breed lachend zijn gsm boven, zet hem uit, maakt een grapje over dat vervelende onding en legt hem demonstratief op het altaar. Het gelovige volk lacht geamuseerd bij dit voorval terwijl de priester met enige aarzeling de draad van zijn betoog weer opneemt.
Het lijkt voor ons, koele noorderlingen, wat al te theatraal, maar we kunnen niet ontkennen dat hier een bomvolle kerk op een bijzonder feestelijke manier Jezus' nagedachtenis én verrijzenis viert.
Bij de geloofsbelijdenis vraagt de priester of iedereen zich eerst volledig wil omdraaien, niet om naar de organist te kijken, hoewel deze best blij zou zijn met de belangstelling, maar wel om – symbolisch – even te overwegen wat 'zich omkeren' kan betekenen. Immers, wanneer wij allen ons opnieuw omdraaien, keren wij ons bewust tot God. Pas dan kunnen wij ook bewust ons geloof belijden.
Bij de consecratie zingt de celebrant, samen met zijn medecelebrant Jezus' woorden, die Hij tijdens zijn Laatste Avondmaal uitsprak, op een sacrale toon, die mij religieus diep beroert.
Het Onze Vader wordt met alle kinderen in één grote kring rond het altaar vreugdevol gezongen.
Ook de communie verloopt helemaal anders, zinvoller, dan die bij ons gebeurt. Eerst worden de mensen, die achteraan in de kerk rechtstaan, uitgenodigd en zo gaat het verder naar voor toe. Wij zijn dus bij de laatsten, want ... *de laatsten zullen de eersten zijn* ...
Naar het einde van de viering toe wordt er bij het zingen steeds meer in de handen geklapt. Het gevoel van vrede en vreugde stijgt duidelijk naar een climax.
Deze paasviering is voor mij althans – ondanks veel van de taalfinesse mij ontgaat – de meest beleefde uit mijn leven. Om nooit te vergeten!
Opgewekt stappen wij het vlak naast de kerk gelegen café *Cercle Républicaine de Gordes* binnen, want daar – zo hebben wij reeds eerder ervaren – in dat plaatselijk, niet toeristisch etablissement, schenkt men heel gemoedelijk en beleefd de lekkerste koffie. Daarna lopen wij nog even door de mooie straatjes, waar veel smaakvolle winkeltjes te bekijken zijn. Zo staan wij bij een plaatselijke juwelier bewonderend zijn uiterst geraffineerde creaties te genieten en ik verras mijn Hildeke met een ovalen hanger in lapis lazuli. Wij praten met de buitengewoon beleefde en beminnelijke ontwerper. Hij wil mij zelfs introduceren bij de bevoegde personen om in het plaatselijke kasteel te exposeren. Ik vraag hem of hij misschien Pol Mara (Leopold Leysen 1920-1998) en diens schilderwerken kent. Hij glimlacht en antwoordt zonder omwegen: "Mara's schilderijen benaderen het niveau van *Play Boy*, meer niet. Ik vind het een schande dat de gemeente Gordes de eisen van zijn weduwe heeft ingewilligd, namelijk om een schenking van Mara's werken te aanvaarden op voorwaarde deze bestendig te exposeren. Ik had dit vergiftigd geschenk absoluut geweigerd." Ik kan, temeer omdat ik Mara's werk van nabij heb gevolgd, de mening van mijn gesprekspartner alleen maar beamen.

Vanuit Gordes vinden wij vrij gemakkelijk het slechts 10km verderop gelegen **Roussillon**, 'het rode dorp', een al even wonderlijk dorp dat eveneens boven op een heuvel troont. Het ligt er vandaag wat mistig bij, maar daarom niet minder aantrekkelijk. De huizen zijn in allerlei okertinten van geel tot dieprood bepleisterd, waardoor het dorp volledig één wordt met de omgeving.
Leunend over stenen balustraden genieten wij van het canyonachtige landschap met rode okerrotsen, waarop struikgewas en opvallend grillig gevormde dennen groeien; naast diepe steilwandige dalen in heldere, okergele tinten. Dit wonderlijke landschap is enerzijds het resultaat van natuurlijke erosie, anderzijds en wel in grote mate, door menselijke activiteit. Al in oeroude tijden werden hier aardkleuren uitgegraven, maar sedert het einde van de 18de eeuw werden hier op grote schaal pigmenten uit het okerkleurige zand gewassen. Deze kleurstoffen werden niet enkel in verf en muurkalk verwerkt, maar vonden ook een ruime toepassing in totaal andere producten. Zo onder meer in rubber en linoleum. Al deze werkzaamheden zijn nu gestaakt. De concurrentiestrijd met de chemisch bereide kleurstoffen lijkt wel definitief verloren.
Wij bezoeken een grote zaak en kijken onze ogen uit op ontelbare potjes, bokalen en pakjes, die met kleurpoeders gevuld te koop worden aangeboden. Elke verpakking vermeldt: *S.A.S. La Compagnie des Ocres 84220 Roussillon.* Wat al herinneringen aan de jaren kort na de Tweede Wereldoorlog, toen ik vakschool liep. Wij leerden er dergelijke pigmentkleurstoffen tot olie- of lijmverf fijn wrijven en de kleuren onderling mengen om er decoratieve muurschilderingen mee uit te voeren.
Wij kopen voor Hilde een hele set kleine, glazen potjes van 20ml, die, naar men ons verzekert, geschikt zijn om er inkten voor haar kalligrafische werken mee te maken.
Blij gezind lopen wij hand in hand door de vaak trapsgewijs aangelegde straatjes en steegjes, die ons her en der verrassende doorkijkjes op het betoverende landschap bieden. Terwijl ik probeer het schilderachtige dorp fotografisch vast te leggen, huppelt Hilde winkeltje in en winkeltje uit, op zoek naar het ultieme, het meest gezellige, het meest warme cadeautje voor onze kinderen.
Wij besluiten om een wandeling doorheen het unieke landschap van steengroeven en de bijzondere flora, samen met een bezoek aan de voormalige fabriek, waarin tot 1963 de gegraven okers tot verfstoffen werden verwerkt, tot een volgend bezoek uit te stellen.
Aangetrokken door een mooie boekhandel *La Maison Tacchella, Librairie du Lubéron*, gelegen aan de *Place de la Mairie*, ontdekken wij – tot onze grote vreugde – dat er ook eten wordt geserveerd.
Het *Restaurant – Tea-Room de la librairie* dat op de bovenverdieping gelegen is, beschikt bovendien over een uniek *Terrasse Panoramique*. De eetruimte is heel beperkt, maar het is opvallend hoe ook de overige gasten, Engels- en Franstalige, net zoals wijzelf, van de ons omringende boekenrekken genieten. Aan de wand, vlak voor ons, hangt een zeer grote achter glas ingelijste cape, gemaakt uit prachtige, gekleurde vogelveren. Dit sieraad is zo mooi en majesteitelijk dat het zeker aan een groot, Indiaans opperhoofd heeft toebehoord. Ik maak er meerdere foto's van en ben er zo van onder de indruk dat ik er bijna mijn, o zo heerlijke, Provençaalse schotel bij vergeet. Hilde wordt nog meer aangetrokken door de prachtige boeken, die vanaf de vloer tot aan het plafond alle overige wanden beslaan. En ... wonder boven wonder, zij vindt HET kalligrafieboek van haar dromen: 'Calligraphie' door Claude Mediavilla. Wel, dit boek wordt dan mijn paasgeschenk voor mijn liefste Hildeke!
Wij besluiten dit onvergetelijke bezoek aan Roussillon met zwevend genieten vanaf het hoge terras over de stad en de wijde omgeving. Gelukkig is de zon opnieuw van de partij, zodat de kleurenpracht mijn schilder- en schrijftalent ver overstijgt.

Tot onze verwondering en vreugde tegelijkertijd heeft Hilde onze gps opnieuw tot leven gewekt. Wij rijden dus onbezorgd, van hogerhand geleid, over mooie wegen, maar ook over kleinere met ontel-

bare bochten, naar de krachtigste bron van de wereld in **Fontaine-de-Vaucluse**. Vanaf de parking naast de onstuimig stromende **Sorgue** stappen wij tussen souvenir- en nougatkramen resoluut naar de bron. Onderweg neem ik talloze foto's van de Sorgue, die zich tussen de rotsen omlaag spoedt. Tot mijn verbazing vliegen er eendenparen stroomopwaarts en zetten zich op het water neer om vervolgens – heel sportief – tegen de stroom in te roeien. Het moet voor de dapperste onder hen zoiets lijken als de Ronde van Frankrijk, hoewel ... wanneer zij in grote nood komen, zullen zij niet tegen het asfalt smakken, maar heel behendig – door het luchtruim – het volgende bassin tussen de rotsen opzoeken ...
Jaren geleden bezocht ik ook deze plek, maar dan tijdens bloedhete zomerdagen. Wij hosten, zwetend tussen dichte drommen toeristen, langs de boord van de Sorgue naar de bron. Zoals zo vaak met dergelijke busreizen restte ons geen tijd om al was het maar even het Petrarcamuseum binnen te lopen. Eens weer thuis kocht ik het toen pas verschenen boek: 'Uit Francesco Petrarca – Sonetten en andere gedichten', vertaald, ingeleid en toegelicht door Frans van Dooren 1993. Ondertussen heb ik deze handzame verzenbundel zo vaak ter hand genomen, dat er – zoals bij een oud gebedenboek – zichtbaar sleet op komt. Voor wij nu het museum bezoeken, lees ik graag een stukje voor uit Frans van Doorens toelichting bij zijn boek:

"Niet lang na zijn terugkeer uit Rome betrok Petrarca – inmiddels 34 jaar oud – een eenvoudig huis in Vaucluse. 'Omdat het mij door mijn ingeboren afkeer van het stadsleven onmogelijk was', zo schreef hij later, 'om het nog langer in het ergerniswekkende Avignon uit te houden, zocht ik een afgelegen plek waar ik in alle rust kon vertoeven. En op vijftien mijl van de stad vond ik het zeer kleine, eenzame en lieflijke dal van Vaucluse, waar de koningin van alle bronnen, de Sorgue, ontspringt. Aangelokt door de bekoorlijkheid van de plaats bracht ik er mijn boeken heen en ging er wonen.' Petrarca wilde in de stilte van de natuur tot bezinning en inkeer komen en zich onttrekken aan het turbulente leven van de Rhônestad, waar het pauselijke hof een sfeer van corruptie en zedelijk verval rond zich verspreidde. Daarnaast werd hij gedreven door een intens verlangen om zich met meer concentratie aan zijn geliefde studies te kunnen wijden: een verlangen dat vervuld werd, want in de stilte en rust van Vaucluse kwam inderdaad het grootste deel van zijn omvangrijke literaire œuvre tot stand. Petrarca woonde in Vaucluse van 1337 tot 1353.
[...]
Het object van zijn studies was steeds de mens, zoals die rechtstreeks of middels de geschriften tot hem kwam. In een brief, geschreven in Vaucluse, schetste hij als volgt de manier waarop hij de literatuur benaderde: "Hier in dit kleine dal omring ik me met al mijn vrienden uit heden en verleden, afkomstig uit alle tijden en plaatsen (niet alleen die welke ik persoonlijk heb gekend, maar ook de anderen die vele eeuwen voor mij gestorven zijn en met wie ik alleen dankzij de studie van de literatuur kennis heb kunnen maken). Ik bewonder hun daden, hun karakter, hun gewoonten en hun leven, en ook hun intelligentie en welsprekendheid. En naar het contact met deze personen die van ons zijn heengegaan, verlang ik meer dan naar dat met de mensen van tegenwoordig."

In een park vol buitengewoon gevormde, monumentale platanen vinden wij het **Musée-Bibliothèque François Pétrarque.** Het vrijstaande gebouw ligt heel idyllisch met rozen omgeven tegen de rivieren en zou op dezelfde plek staan waar **Francesco Petrarca** (1304-1374) gewoond en gewerkt heeft. Hier waart nog de geest van de alom geroemde Italiaanse dichter, die hier zijn lyrische verzen schreef, geïnspireerd door zijn onmogelijke en onsterfelijke liefde voor **Laura de Noves,** echtgenote van Hugo de Sade. Hij ontmoette haar voor het eerst op 6 april 1327 in Avignon. Precies eenentwintig jaar later, op 6 april 1348, overleed Laura als slachtoffer van de pest. Petrarca overleed in 1374 in Arquà

nabij Padua.
In zijn ***Cansonere*** bezingt Petrarca met 366 gedichten hoofdzakelijk zijn platonische passie voor de mooie Laura. Het zijn meesterlijke, zeer menselijke gedichten, die tot op de huidige dag nog iedere gevoelige ziel kunnen aanspreken.

Haar gouden haren werden door de winden
in dartel spel verstrengeld en bewogen,
en 't ongekende stralen van haar ogen
was zo verrukkelijk dat het verblindde.

Haar lief gezicht leek zich aan mij te binden
doordat het overliep van mededogen:
zij was zo mooi en toch zo ingetogen
dat ik haar, voordat ik het wist, beminde.

Haar gang was niet die van een sterveling
maar van een aardse engel, en haar woorden
brachten de hemel in herinnering:

zij was een warme zon die mij bekoorde.
En stel dat nu die glans ineens verging,
dan voelde ik nog de pijl die mij doorboorde.

(Vertaald uit het Oud-Italiaans door Frans van Dooren)

Het meisje achter de balie lijkt mij wat gelijkenis met Petrarca's Laura te vertonen, ware het niet dat haar figuurtje te veel door de moderne welvaart werd gekoesterd. Maar, ze is lief en maakt in haar luchtige, met teerkleurige bloemen bestikte japon een heel poëtische indruk. Wij lopen door de kamers, langs vitrines en veel lijsten aan de wanden. Het is een uitgebreide verzameling oude prenten, die ofwel de streek ofwel Petrarca en Laura tot onderwerp hebben; ook nogal wat oude edities van Petrarca's literair œuvre.
Op de benedenverdieping worden geschriften van de Franse dichter **René Char** (1907-1988), samen met illustraties van beroemde plastische kunstenaars bij diens werk getoond.
Bij de uitgang van het museum koop ik nog vlug een purperkleurige prentkaart naar een 19de-eeuwse lithografie, waarop Laura heel sereen staat afgebeeld. Wij danken de lieve dame – met de sleutel in de hand – voor haar geduld en stappen verder naast de Sorgue stroomopwaarts. Aan de overzijde, hoog op de rotsen, bekijken wij – in tegenlicht – het akelig profiel van een kasteelruïne. Het zijn de resten van het in de 16de eeuw verwoeste **Château des Evêques de Cavaillon.** Het eertijdse kasteel, dat al voor het jaar 1000 werd gebouwd, heeft in betere tijden, toen bisschop Philippe de Cabassole, een vriend van Petrarca, hier resideerde, de grote dichter meermaals op vakantie gekregen.
Naast de Sorgue staan wij plots voor een groot, draaiend waterrad van wel zeven meter diameter en twee meter breed. Tussen een sliert mensen in worden wij in een oude papiermolen – in volle bedrijf nog wel – gratis binnen geloodst. Het is een reconstructie van een papiermolen, zoals die er bij het einde van de middeleeuwen in Frankrijk uitzag. In deze streek verschenen de eerste 'battoirs' in het begin van de 14de eeuw; in Carpentras in 1374.
In Fontaine de Vaucluse zelf ontstond de eerste molen in 1522 en wel aan de tegenovergestelde oever van de Sorgue. In de loop van de daaropvolgende eeuwen kwamen er nog vier bij. Deze laatste,

in 1862 gebouwde *Chemin de la Fontaine*, sloot in 1968 eveneens zijn deuren. Een groep prominenten richtte in 1973 een vereniging op met de naam *Centre Artisanal et Culturel 'Vallis Clausa'* het was de bedoeling om deze laatste molen als getuige van de gedurende vier eeuwen bloeiende industrie op te knappen en te beschermen. De huidige molen draait met enkele vaste, betaalde vaklui, samen met een aantal vrijwillige medewerkers. De dagelijkse productie bedraagt 180 vellen geschept papier van hoge kwaliteit, formaat 33 x 50cm en helemaal volgens de traditionele technieken gemaakt.
Ook nog andere ambachten worden hier in ere gehouden. Zo werken er een twintigtal mensen als leerbewerkers, schilders op glas, zijde en porselein, glasbewerker of miniaturist. Het is een knap georganiseerde onderneming, die wij bij het binnenkomen vanaf een loopbrug – de eigenlijke fabriek ligt veel lager bij het water – in volle werking kunnen bewonderen.
Wij kijken gefascineerd naar een reeks van 15 enorme, houten hamers, die elk 75kg wegen om de lompen zo snel mogelijk tot brij te slaan. Verder bekijken wij de vaste collectie oude litho- en typografische machines en persen. Een grote winkel biedt allerlei soorten teksten en gedichten, maar ook witte of versierde handgeschepte papiervellen te koop aan, allemaal ter plekke vervaardigd.
Na dit zeer boeiende oponthoud stappen wij verder stroomopwaarts naar de bron van de Sorgue. Helemaal op het 't einde, of liever bij het begin van de rivier, klauteren wij over glibberige rotsen tot bij het smaragdgroene water, dat als 't ware uit de buik van de aarde opborrelt. De grot waar het water naar buiten stroomt, bevindt zich achteraan een natuurlijk gevormde halve cirkel in het 230m hoog rotsmassief. Al het wetenschappelijk onderzoek naar de diepte van de bron geeft geen definitief resultaat. In 1985 werd met een draadloos bestuurd duikbootje afgedaald tot 308m diepte. En, hoewel de bron gevoed wordt door het regenwater van het *Plateau de Vaucluse* is – heel mysterieus – het debiet van de bron niet altijd evenredig met de hoeveelheid regenval ... Het debiet varieert van $4m^3/s$ tot $100m^3/s$!

Onder fijne motregen druipen wij af, richting autoparking. Bij een groot terras, verlokkend laag langsheen de boord van de Sorgue, genieten wij nog een laatste kopje koffie. Boven het druisende, onstuimige water hoor ik de merels hun mooiste paaslied zingen.
Zo zongen ook de gelovigen vanmorgen in de kerk van Gordes: '*Christ est Seigneur, alléluia, Dieu l'a sauvé*'. En van het blaadje, dat ik uit die kerk meenam, lees ik het slot van de bezinning, zo prachtig verwoord door pater François Marie Feve. De pastoor van Gordes wenst ons (vrij vertaald): "*Dat elke ochtend een Pasen mag wezen, die trillend van vreugde alleluja zingt. Bemin het leven en doet het beminnen, beleef het moment van nu dat mee de eeuwigheid bepaald.*"

Zonder spijt verlaten wij onze Limburgse gastvrouw en rijden eerst nog even naar Gordes. De derde keer moet de goede zijn, want vandaag schijnt de zon in al haar glorie. Het wordt een unieke gelegenheid om de ideale foto's van het fotogenieke heuveldorp te maken. Hilde loopt nog even naar de sympathieke juwelier van gisteren om enkele halssnoeren voor haar dochters aan te schaffen. Vervolgens rijden we richting **l'Isle-sur-la-Sorgue**, dat soms liefkozend *La Petite Venise* wordt genoemd. Dit plaatsje werd ons bijzonder aanbevolen omdat het zo betoverend mooi is gelegen tussen de kanaaltjes en de rivierarmen van de Sorgue, de brede lanen met grote platanen en de waterraderen van de teloorgegane textielindustrie. Tot onze teleurstelling wordt er ook vandaag, wegens het verlengde paasweekend, rommelmarkt gehouden ... Wij maken rechtsomkeer, richting A7. Via deze autosnelweg rijden wij naar de stad **Montélimar** in de **Drôme Provençale**, waar we bij afrit 18 de D 540 nemen, richting **Dieulefit.** Halverwege bereiken wij **Salettes**, waar onze volgende *chambre*

d'hôtes gelegen is. Het is een lange trip waarbij Wolfgang Amadeus Mozart, onze grote en levenslange vriend, speelt en jubelt – speciaal voor ons – in zijn 'Grote Mis' K.V. 427. Wolfgangs Requiem wordt zowel als deze mis tot zijn allerbeste religieuze composities beschouwd. Opmerkelijk zijn deze beide meesterwerken onvoltooid gebleven ... Hoewel hij vaak als 'kind der goden' wordt bestempeld, bleef Mozart kennelijk zo nederig dat hij Icarus niet achterna ging. Het volmaakte bleef ook voor hem op aarde onvoltooid.
Het *et incartus est* uit zijn 'Grote Mis' is een virtuose aria voor coloratuursopraan met drie blaasinstrumenten. Het is één lange jubel van zeven minuten lang om de menswording van God. Ooit hoorde ik dit aanhalen als een doorslaand bewijs dat Wolfgang wel degelijk ongeveinsd Godgelovig was.
Het landschap waar we doorheen rijden, is heuvelend, terwijl in de meer vlakke dalen her en der verspreid – al dan niet bewoonde – bolle heuvels liggen. Vanaf **Souspiere** begint de klim. Na een klein 'colletje', worden ons – volgens de routebeschrijving – dertien bochten voorspeld. Wij tellen ze en het klopt. Daar, aan de eerste boom van een wonderlijke rij, merken wij het eerste bordje met de vermelding **Malpertuis**, voorzien van een decoratief geschilderde vos. Daarna is het nog 1200m over een rotspad met losse stenen steil omhoog. Op sommige plaatsen lijkt het wel hopeloos.
Er wordt ons – zéér terecht – aanbevolen om *"dit laatste stuk in eerste versnelling te beklimmen".*
Plots staan wij – op 500m hoogte – voor het prachtige optrekje van onze gastheer en zijn lieve dame, Wilfried en Lieve Mys-van Immerseel. Wanneer ik met stramme benen uit de auto stap, sta ik als 't ware meteen voor de hemelpoort. Wat een geweldig uitzicht over het landschap vanaf het domein Malpertuis! Het ligt, ondanks het 5ha meet, als een miniatuurparadijs dat boven de Rhônevallei zweeft.
Nooit elders in Frankrijk werden wij zo hartelijk ontvangen!
Wat hieraan vooraf ging: Vorig jaar (2008) werd ik door een affiche in de hal van het Kasteel van Schoten naar de tentoonstelling van Lieve van Immerseel gelokt. Ik verhoopte een blij weerzien met het nobele en zeer begaafde meisje waarmee ik samen lang, lang geleden gedurende vijf jaar in de Antwerpse Academie tekenlessen had gevolgd. Zij had toen, en dat herinnerde ik mij nog zeer goed, voor mij Schillers teksten van Beethovens 9de symfonie in het Nederlands uitgeschreven. Tevens bewaarde ik al die voorbije jaren de mooiste herinneringen aan haar sterke persoonlijkheid, zonder ooit nog iets over haarzelf, noch over haar creatieve activiteiten te hebben vernomen ...
Wij voerden een lang gesprek op het Schotense kasteel en stapten met een betoverend onderwaterschilderijtje van Lieve naar buiten. Lieve had ons toen uitgenodigd om bij hen in Frankrijk te komen logeren. Onze verbouwingswerken liepen veel langer uit dan verwacht, maar nu ... nu staan wij voor haar deur als bij de poort van het paradijs.
Wij maken voor het eerst kennis met Wilfried Mys, Lieves verstandige, zeer handige en bovenal héél minzame echtgenoot. Bij een rondwandeling in het door henzelf ontworpen en gebouwd huis vallen wij van de ene verbazing in de andere. Wilfried heeft ook alle meubelen in huis ontworpen en zelf uitgevoerd, terwijl Lieve de vloer- en tafelkleden, wandtapijten, bedspreien en ja, ook nog alle gordijnen eigenhandig heeft geweven! Het lijkt me wel een levenswerk, Penelope uit het Griekse heldenepos van Homerus waardig! Heel het wonderlijke relaas van hun initiatieven, van hun moed en tegenslagen, getuigt niet alleen van hun ongebreidelde creativiteit, maar evenzeer van hun onvoorstelbaar doorzettingsvermogen. Bij het klinken van een glas op het zonnige terras beluisteren wij allerlei sterke zeemansverhalen, die zij beleefden op hun in 1980 al eveneens eigenhandig gebouwd zeiljacht 'Windekind', een tweemaster van 15,5m lang, 4,65m breed en met een mast van maar liefst 18,5m hoog. Hoe Wilfried in het koud, woelig zeewater moest duiken om een kluwen van touwen en ankers uit elkaar te halen ... Hoe ze een haven moesten binnenvaren – met de radar in dichte mist –

en dan nog bij windkracht acht. Mijn mond valt open bij zoveel gedurfde avonturen. Jammer genoeg is hun zeemansleven op een stomme, maar wel dramatische wijze geëindigd door een – misdadige – scheepsbrand. Een ware ramp! Hun boot lag voor nazicht in een loods alvorens zij voor een drie jaar durende tocht naar Turkije wilden afvaren.
Wilfrieds en Lieves huis hangt – hoe kan het ook anders – vol schilderijen. Naast olieverfwerken en grafiek van Lieves hand ontdek ik nog enkele andere werken die me bijzonder boeien. Zo onder meer een aquarel van **Alfred Ost** (1884-1945), met twee buitengewoon imposante trekpaarden die duidelijk op hun plaats van bestemming zijn aangekomen. Het ene paard is volledig in rust terwijl het andere nog met zijn kop zwaait en met één poot staat te trappelen. Zakken (bloem?) worden afgeladen. Om dit duidelijk te maken, staat er (heel gekunsteld) naast de kar een man in een kneedtrog te werken. Ook nog een groot futuristisch olieverfschilderij en een al even indrukwekkend landschap van **Edmond Van Dooren** (1896-1965). Opvallend zijn de keramische sculpturen, die Wilfried creëerde toen hij bij **Olivier Strebelle** (°1927) aan de Antwerpse Academie studeerde. Ik voel mij bijzonder aangesproken door enkele werken die bekende kunstenaars, geïnspireerd door Lieves jeugdige verschijning, van haar realiseerden: een prachtige portretbuste uit Carraramarmer gehakt door **Albert Poels** (1903-1984), een grootmeesterlijk en zéér expressief geborstelde portretkop door **Jos Hendrickx** (1906-1971) en een profielportret uit 1952, in potlood uitgevoerd door haar vader **Frans van Immerseel** (1909-1978). In datzelfde jaar zat ik – samen met Lieve – in de avondklas. Dit laatste doet me denken aan de romantische gravures en tekeningen rond het Laura-mysterie, die mij gisteren in het Petrarcamuseum in Fontaine-de-Vaucluse zo betoverden.
Lieve bereidt als een volleerde kokkin het avondmaal. Wij doen de feestelijk gedekte tafel dan ook alle eer aan. De avond vol verrassingen wordt – hoe kan het ook anders – met een belegen 'Reinaert Tripel' uit Vlaanderen besloten.
Naast ons bed hangen twee werkjes van **Alfred Ost**. Het grootste is een pentekening uit 1928, die met potlood is ingekleurd. Het stelt een man en vrouw voor, die samen met hun hond op de bekende Ostiaanse wijze een zwaar beladen kar voorttrekken. Hoe krachtig en trefzeker dit tafereel ook is uitgevoerd, toch doet het me wat illustratief aan. Het tweede, kleinere werkje, een aquarel, lijkt wel een religieus visioen: Maria houdt haar dode Zoon – door een hemels licht verheerlijkt – in haar armen. Het volkt komt dankbaar – vanuit een rode gloed – in aanbidding op het mysterie van hun verlossing toegesneld. Dit werkje, hoe klein ook, grijpt mij sterk aan.
Na middernacht, wanneer iedereen – behalve de krekels – slaapt, schrijf ik:

Vriendschapsviering

Ik weet een berg in de Drôme,
de weg is vervaarlijk steil,
bochtig en ruw-rotsig.
Boven ligt het paradijs
tot wijd in de vlakte gespreid.
En binnen in huis,
in de burcht van Malpertuis,
vieren wij vriendschap
bij wijn en zeemansverhalen,
glunderend en lachend
naar oneindigheid.

J.M. Legrand 26 september 2011

Het goede bed en de buitengewoon rustige omgeving bij Lieve en Wilfried hebben onze vermoeidheid weggetoverd. Toch is het altijd wel even wennen wanneer men ontwaakt in een vreemde omgeving. Wat een prachtige, grote slaapkamer! Ik veer uit mijn bed en ontdek aan het hoofdeinde, links en rechts, twee mooie tekeningen met boompartijen van Lieve. Aansluitend bij onze slaapkamer beschikken wij over een keuken, met alles erop en eraan, en een eenvoudige maar praktisch ingerichte badkamer met toilet. Dit alles ligt aan de achterzijde van de woning. De ramen geven uitzicht – over de bossen – op de hoge rotswanden, beschenen door de ochtendzon. In het overige gedeelte van deze bovenverdieping wacht ons een ronde tafel voor het ontbijt. Bij warmer weer kunnen wij ook gebruik maken van een ruim dakterras, met een afzonderlijke trap aan de zijkant van het huis. Onderaan deze trap staat onze auto geparkeerd. Kan het nog praktischer?
Verder staan er op onze verdieping nog lage salon- en grote werktafels, meerdere bankstellen en een televisie naast de geluidsinstallatie. Wat al comfort en wat een ruimtelijk gevoel!
Midden in deze open ruimte, tegen de achterwand, prijkt Lieves bibliotheekkast. Tot mijn vreugde staat Guido Gezelles portret, in inlegwerk (intarsia) met licht en donker hout, rechtop tegen de boeken. Dit portret, ondertekend in hout met FVI, is duidelijk een omwerking naar de alom gekende linosnede van Lieves vader.
Aansluitend bij de bibliotheek bevindt zich het eigenlijke schildersatelier van Lieve, met aan de vensters een panoramisch overzicht van de Rhônevallei. Op schildersezels, maar ook tegen de wand staan grote, vierkante panelen waaraan zij momenteel werkt. Benieuwd neus ik er tussen rond, zet mij in een zetel, bewonder en geniet van haar nieuwste creaties. Het zijn onderwatergezichten, die stuk voor stuk een mysterieuze wereld oproepen, ontdaan van alle anekdotiek, prachtig van kleur en waarin telkens het licht een grote rol krijgt toebedeeld. Al deze werken zijn met olieverf in een verbluffend knappe glacistechniek uitgevoerd en gaan – naar mijn mening – artistiek nog een stapje verder dan wat wij op haar tentoonstelling te Schoten mochten bewonderen.
Aan de wanden ontdek ik onder meer nog een mooi geborsteld heidelandschap van **Gard Vanmechelen** (1915-2008), de kunstenaar die Lieve glacis leerde leggen en van wiens werk zij heel veel houdt. Verder een zeer expressionistisch geschilderde kop met linnen handdoek - bij wijze van hoofddoek - met een stijf uitstaande knoop onder de kin. Hiervoor stond Lieves moeder model. Dit schilderij, door haar vader geborsteld, roept bij mij reminiscenties op aan sommige van onze Latemse schilders uit het interbellum. Dit is best te begrijpen, wanneer men weet dat Frans van Immerseel in de Antwerpse Academie onder andere Gustaaf van de Woestyne als leraar heeft gehad.
Bij de grote werktafel tegen het raam aan de voorzijde van het huis, dringt de nieuwe dag zonnig door de gordijnen en wanneer ik deze openschuif, kijk ik met open mond naar het immense panorama dat zich onder mij ontvouwt. Ontzagwekkend! In de blauwe verten liggen de bergen van de Ardèche nog in nevels versluierd. Wie dit adembenemend vergezicht dagelijks mag beleven is een gezegend iemand, die vast ruimdenkend en gelukkig is.
Lieve heeft onze koelkast royaal met boterhambeleg en eitjes van hun eigen kippen gevuld. Na een feestelijk ontbijt worden wij beneden hartelijk begroet. Er volgt vanzelfsprekend nog een hele babbel met onze nieuwe vrienden alvorens wij er met de auto op verkenning uittrekken.
Eerst bezoeken wij het centrum van het dorpje **Salettes**. Wij parkeren als enigen op het rechthoekige plein en krijgen meteen een volledig overzicht. Alles heel netjes geordend: recyclage tegen een blinde muur, kerkje naast gemeentehuisje en één boerderijtje met kakelende kippen. Het gaat hier dan ook om een dorpje van hooguit honderd zielen. Het kerkhof, waar Lieves 'Moeke' te rusten ligt, is enige velden verderop tegen het bos gelegen.
Na enkele kilometer houden wij halt in een naast de autoweg gelegen modern gehucht van **Le Poët-**

Laval, **Gougne** genaamd, waar we in een kleine supermarkt wat noodzakelijke levensmiddelen aanschaffen. De vrouw aan de kassa maakt graag een praatje, zoals dat eertijds bij onze kruidenier gebruikelijk was. Ik maak foto-opnamen van het hooggelegen dorp, *Vieux-Village* genoemd, dat aan de overzijde van de rijweg, hoog op een steile helling ligt. Het ziet er van ver nog opmerkelijk middeleeuws uit. Dat moeten we één van de volgende dagen beslist van nabij gaan bekijken.
Via zogeheten 'groene wegen' waarlangs we af en toe een fotostop houden, het berglandschap is er ook zo betoverend mooi, belanden wij aan de voet van het boven alles uittorende, indrukwekkende renaissancekasteel van **Grignan.** Dit *demeure de plaisance* beleefde zijn hoogtepunt in de 17de eeuw en heeft zijn bekendheid hoofdzakelijk te danken aan één van de grootste vrouwen van de Franse letterkunde: **Madame de Sévigné**, de markiezin die hier meerdere malen en gedurende lange perioden bij haar dochter logeerde. Madame de Sévigné (1626-1696) is in dit kasteel ook overleden.
Vóór alles maak ik eerst opnamen van het heel bevallig, bronzen standbeeld van de dame in kwestie. Gekleed in een buitengewoon ruime jurk, zit zij in een ietwat nonchalante, wat wulpse houding, met een ganzenveer in de hand, boven op een stenen sokkel, in het midden van een eveneens stenen waterbekken. Prachtig!
Vanaf de tijd dat haar dochter met *"de fatsoenlijkste man van het koninkrijk"* huwde, dateert haar jarenlange briefwisseling waarin zij in ca. 1500 brieven alle roddelpraatjes uit Parijs meedeelde. Door haar ongedwongen schrijftrant zijn haar brieven tot een meesterwerk van de 17de-eeuwse Franse literatuur geworden.
Marie de Rabutin Chantal, marquise de Sévigné schitterde aan het hof van de Zonnekoning, Lodewijk XIV. Haar brieven munten niet alleen uit door vorm en stijl, maar geven bovendien een uitstekend beeld van het Parijse leven en het hofleven in de 17de eeuw.
Langs heel pittoreske, smalle straatjes, waar de rozen tegen de gevels bloeien, bestijgen wij de hoogte tot bij de *remparts.* Meteen staan wij op een plein voor de **Collégiale Saint-Sauveur.** Deze eenbeukige kerk werd tussen 1535 en 1543 tegen het kasteel aangebouwd, zodanig dat de kasteelbewoners vanaf een galerij rechtstreeks aan de godsdienstplechtigheden konden deelnemen. De renaissancegevel contrasteert sterk met het laatgotisch interieur. Het retabel van het hoofdaltaar en het orgel dateren uit de 17de eeuw. Kortom, de stoffering van het interieur doet erg classicistisch aan met een overvloed aan bladgoud. Toch hangt er een religieuze sfeer, met grandeur. In de vloer van het verhoogde koor ontdek ik in de vloertegels de graftombe van Madame de Sévigné. Naar ik uit een foldertje verneem, werden haar stoffelijke resten tijdens de Revolutie schandelijk geschonden.
Bij het verlaten van de kerk valt mij een mooie tekst op, die bijzonder vrolijk is omkaderd. Graag wil ik deze originele boodschap hier even vertalen: *"Jouw Christus is een Jood. Jouw scooter is Japans. Jouw pizza is Italiaans en jouw couscous Algerijns. Jouw democratie is Grieks. Jouw koffie is Braziliaans. Jouw uurwerk is Zwitsers. Jouw hemd is Hawaiiaans. Jouw walkman is Koreaans. Jouw vakanties zijn Turks, Tunesisch of Marokkaans. Jouw cijfers zijn Arabisch. Jouw schrift is Latijns ... En ... jij benadert je buur als een vreemdeling!"*
Eenmaal boven op de rots wandelen wij helemaal rond het indrukwekkende kasteelcomplex. Er wacht nog heel wat restauratiewerk! Het oorspronkelijk, middeleeuws kasteel werd in de 16de eeuw verbouwd door Louis Adhémar, gouverneur van de Provence en tussen 1668 en 1690 door de schoonzoon van Madame de Sévigné. Tijdens de Franse Revolutie werd alles grondig verwoest. Dankzij enorme inspanningen van mevrouw Fontaine, de toenmalige eigenares, werd in het begin van de 20ste-eeuw het 17de en 18de-eeuwse meubilair gerestaureerd.
Deze inspanningen werden door de departementsraad van de Drôme verder gezet, zodat het kasteel zijn huidig, statig aanzien herwon. Het is nu een bijna volledig renaissancegebouw geworden. Vanaf

het uitgestrekt terras bij de kerk ontvouwt zich voor onze ogen een weids panorama: de lange bergkam van de **Montagne de la Lance,** de **Mont Ventoux** en de **Dentelle de Montmirail,** de vlakte van het **Comtat Vernaissin**, de **Alpilles,** de bossen in de omgeving van **Grignan** en de bergen van de **Vivarais**. Hier kunnen wij wel uren over de balustrade in de verte turen.
Langs alle zijden van het terras kijken wij op de daken van het stadje. Een sober mozaïek van Romeinse pannendaken; niet knalrood zoals bij ons in Vlaanderen, maar in zachte, pastelkleurige tinten. Heel diep onder ons bemerken wij een labyrint van donkergroene heggen, daartussen héél kleine, joelende kinderen. In gedachte zie ik daar Madame de Sévigné met lange, over het gras slepende jurk giechelend achterna gezeten door een rits mannen met bepoederde pruiken.
Wij dalen de kasteelheuvel langs de andere zijde af en rijden naar het plaatselijk kerkhof, dat rond een 12de-eeuwse kapel is aangelegd. Zowel de gevel als het interieur zijn uiterst sober, maar stijlvol. Ik maak enkele opnamen, ook van een eigenaardig ex voto schilderijtje in zwart-wit.
Inmiddels is de lucht dreigend donker geworden, toch is er nog zon. Dit biedt mij een uitzonderlijke gelegenheid om van de indrukwekkende kasteelheuvel van Grignan – vanuit de vlakte – onder een heel bijzondere belichting nieuwe foto's te maken.
Hilde heeft ondertussen onze gps op kleine wegen ingesteld. Dit leidt tot lachwekkende toestanden, want de man uit de ruimte laat ons nu totaal onzinnige ommetjes maken over weggetjes, die er nog veel erger bijliggen dan de laatste honderd meter naar Malpertuis.
Toch beleven wij ook hier weer betoverende berglandschappen. Mensen lief, Wilfried en Lieve, wat is jullie hemel hier op aarde wonderlijk mooi!

Het panoramische landschap – vanuit het raam van Lieves atelier – strekt zich vandaag veel helderder uit dan de voorbije dagen.
Wij onderscheiden nu duidelijk in de verte twee rijen bergen achter elkaar. "Tussen die twee in stroomt de Rhône" weet Wilfried mij te verklaren. Daardoor blijft de stroom voor mij evenwel onzichtbaar. 's Ochtends echter drijft de verdamping van het water als laaghangende wolken en verraadt zo de ligging en de loop van de stroom: de natuurlijke grens tussen de Drôme en de Ardèche.
Lieve is ondertussen volop aan het werk in de groentetuin, die nu dringend moet worden klaargemaakt. Een groot stuk ligt helemaal met aardbeien overwoekerd. Zij verklaart ons, als een volleerde tuinvrouw, waarom en hoe alles opnieuw moet worden aangelegd om goede vruchten te kweken.
Op een lager gelegen terras staat de waterinstallatie. Ook daar krijgen we uitleg over hoe water uit een bronnetje als drinkwater – overal in huis – uit de kranen stroomt. Al begrijp ik er maar de helft van, mijn bewondering voor het vernuft en de technische kennis van onze gastheer en gastvrouw groeit uur na uur, dag na dag.
Rond het middaguur vertrekken wij en rijden noordwaarts, naar het stadje **Crest**, want daar staat, zo verzekerde men ons, de grootste donjon van heel Frankrijk, gebouwd tussen de 11de en de 15de eeuw. Onze gps stuurt ons af en toe over onooglijk kleine weggetjes, maar wij laten ons ook al eens leiden door wegwijzers langs de weg. Zo ontdekken wij heel onvoorziene bezienswaardigheden. Wij genieten zodanig van het ons omringende landschap dat we meer zweven dan rijden. De bergen worden aanhoudend door wisselde licht- en schaduwpartijen betoverd. De vers opgeschoten velden golven in alle nuances van groen als lentetapijten over de laagvlakten. Her en der strekken zich over grote oppervlakten donkere, bolle rijen lavendel uit. De hemel is bewolkt, eerst met witte, daarna met dreigende, donkere wolken, waar toch nog zon doorbreekt.
In **Pont-de-Barret** steken wij de **Roubion** over en klimmen tot bij het klein, romaans kerkje, dat eind

12de eeuw werd gebouwd. Het troont midden op een ommuurd kerkhof, maar de kerk is gesloten. Wij lopen er omheen om het alleszins aan de buitenzijde goed te bekijken. Het betreft een eenvoudige, eenbeukige kerk met een halfronde apsis op het oosten. Aan beide zijden van het schip werden in moderne tijden zijkapellen aangebouwd. Aan de voorgevel hangt – zoals bij alle geklasseerde monumenten in Frankrijk – een mooi verzorgd informatiebordje. Deze kerk is toegewijd aan **Notre-Dame-la-Brune**, verneem ik. Hoe ik van alle kanten ook probeer, er is van dit kerkje geen bevredigende foto te maken.
In **Soyans** stoppen wij bij een bord dat ons nadrukkelijk vraagt om onze wagen te parkeren en verder te voet de nabijgelegen kapel en kasteelruïne te bezoeken. Dit laat vermoeden dat wij hier – letterlijk en figuurlijk – het hoogtepunt van onze uitstap gaan beleven. Het middeleeuws dorp telt slechts één straat! Het plaatselijke **Musée de l'œuf**, een privécollectie, is in deze periode van het jaar gesloten. Wij beklimmen een weg, soms met treden, die ons tussen een weelderige begroeiing steil omhoog lokt. Af en toe blijven wij staan om even uit te puffen en van het ons omringende landschap, dat na elke halte fantastischer wordt, te genieten.
Wanneer wij het hoogste punt van de rots naderen, moeten wij de wilde buxusstruiken als houvast gebruiken, want de beklimming wordt alsmaar indrukwekkender en gevaarlijker. Plots staan wij voor het kleine, maar toch wel indrukwekkend romaans kerkje uit de 12de eeuw. Ondanks de deur op slot is, lukt het me toch om door een kleine raamopening een foto van het interieur te maken. Het lijkt me zoiets als de periscoop van een onderzeeër en ik kijk verbaasd op het schermpje van mijn toestel naar het – vreemd genoeg – heldere interieur, waarvan ik met eigen ogen vrijwel niets kon ontwaren. Dit is het digitale wonder!
Van een informatiebordje tegen de gevel van het kerkje verneem ik de naam van de patroonheilige: **Saint-Marcel**, bisschop van Die in de 5de eeuw. Het kerkje bestond oorspronkelijk slechts uit één beuk, maar er werden in de 17de en 18de eeuw links en rechts twee kapellen – de Saint-Michel en de Saint Barthélemy – tegenaan gebouwd, waardoor de indruk ontstaat dat het kerkje ook een kruisbeuk bezit. Aan de oostzijde bevindt zich een halfronde apsis. De buitenmuren werden in moderne tijden grotendeels herbouwd. Niet verwonderlijk dus dat het huidige kerkje bovenop deze winderige rots er nu nog zo gaaf uitziet.
Vervolgens klauter ik nog verder omhoog, tot aan de voet van de kasteelruïne, die tijdens de Franse Revolutie werd verwoest. Wat nog rest van het gebouw heeft niet veel meer om het lijf, wel in tegendeel; het dakloze kasteellijf zit nog vol grote gaten ook! Het zou me niet verwonderen dat bij de eerste mistral alles naar beneden dondert.
Onder bewogen luchten maak ik nog veel opnamen van alles wat zich rondom ons afspeelt: de kalkrotsen van **Roche Colombe** naast ons en recht vooruit de loop van de **Roubion** en het blauwige puin van de berg **Eson**. Wij ervaren dit bezoek als een geweldige belevenis, niet te vergelijken met onze *visite* gisteren aan Madame de Sévigné.
Bij het afdalen van de rots bemerk ik een verregend stuk papier in een plastic zakje en ik lees de volgende verordening: *"Commune de Soyans, extrait du registre des arrêtes de Maire. Le Maire de la commune de Soyans arrête. Suite à l'acquisition du château de Soyans par la commune. Article 1. Il est interdit à toute personne de pénètre dans l'enceinte du château. Article 2. Toute personne qui passerait outre cette interdiction, le Maire décline toute responsabilité. Arcicle 3. La gendarmerie de Puy St.-Martin a tout pouvoir de verbalisation. "*
Aan dit alles zijn wij dus – gelukkig – ontsnapt.
Nu rijden wij zonder verder oponthoud naar ons einddoel voor vandaag: **Crest**. Vlakbij de brug over de brede **Drôme** parkeren wij onze wagen. Ook hier weer, zoals op vele andere plaatsen deze reis,

zijn de parkeermeters defect. Ik loop even terug en maak vanaf de brug enkele opnamen van de ondiepe, dus onbevaarbare, maar wel schilderachtige rivier. Wij wandelen door de hoofdstraat van het stadje en ondanks we er af en toe wel echt historische panden uit de 16de en de 17de eeuw bewonderen, bevalt de sfeer ons helemaal niet.
Wat verderop bemerken wij een wegwijzer naar de beruchte donjon en staan even stil, bekijken de schier eindeloze trappen ... Het ziet er bij dit weer, nu de hemel volledig bewolkt is, allemaal nogal grauw uit en voor een klim naar de donjon ontbreekt ons vandaag alle moed. Immers, eens de voet van de 52m hoge donjon bereikt, resten er nog eens 184 treden naar het platte dak ... om een nu grijs panorama te bekijken ... *"De burcht zelf werd op bevel van Lodewijk XIII afgebroken"*, zo vertelt ons gidsboekje.
Wij besluiten om gewoon terug te rijden naar ons logement. Wij hebben ons vandaag al meer dan voldoende verdienstelijk gemaakt bij het beklimmen van de rotsen in Soyans. Bovendien verwachten Wilfried en Lieve ons voor het avondmaal.
Onderweg blijft het landschap betoverend, zelfs bij regen, zodat ik nog meerdere opnamen maak. Het houtvuur wordt ontstoken, de glazen gevuld en het feestmaal verloopt heerlijk. Wij krijgen grondig, maar ook vrolijk commentaar bij filmen over de bouw van hun droomschip 'Windekind' en de wilde zeeën die zij bij zon of storm, met of zonder zeilen, doorkliefden. Dit alles is voor ons een ware openbaring. Een ons totaal onbekende wereld en levenswijze zet zich even op een kier. Op de lange, lage kast in de eetkamer pronkt een prachtige maquette van 'Windekind' en ik realiseer mij nu pas de ware afmetingen van dit uniek schip met een waterverplaatsing van 27ton! De diepgang bedraagt 2.80m en in de kiel hebben zijzelf om en nabij 7 ton lood gegoten!

Bij het ontwaken is de hemel volledig gesloten en ik kijk door de betraande vensterruiten over het diep onder mij gelegen groen en bruin landschap. Frisgroen liggen lapjes weiland en velden tussen bronsgetinte, onstuitbaar bottende bossen. Vooraan schitteren enkele witte bloesembomen, die als reusachtige bloemenruikers het geheel opvrolijken. De bergruggen van de Drôme en de Ardèche liggen nog bijna onzichtbaar te dromen in de verte.
Vandaag, precies zoveel jaren geleden, heeft mijn vrouw Ria – erg tegen haar zin – mij en het tijdelijke verlaten. Ondanks ik nu met mijn nieuwe geliefde doorheen het aartsparadijs 'voyageer', blijft Ria nog schemerig, maar soms ook levendig in mijn gedachten aanwezig. En ik troost me met de overweging dat zij weet en ook wenst dat ik mij – nu zonder haar – gelukkig voel. Dat is pas echte liefde over de dood heen!
Een stapel kunstboeken, die Lieve voor mij heeft uitgezocht, ligt op mij te wachten. Ik geniet er enorm van en verbaas mij over de veelzijdigheid en het grote talent van vader Frans van Immerseel. Verder nog een prachtboek over Jos Hendrickx, wiens œuvre grote bewondering afdwingt. **Julien Van Vlasselaer** (1907-1982), die ik – tot mijn schande – uitsluitend als tapijtontwerper kende. Zijn expressionistische schilderijen ontroeren mij uitermate. Wat jammer dat hij bij de Tweede Wereldoorlog gestopt is met schilderen! Bovendien begrijp ik niet waarom zijn schilderwerk nergens in openbare verzamelingen te zien is ...
Wij genieten door het raam van de Rhônevallei, hoe dampen opstijgen en tot wolken transformeren. De zon breekt door en de aarde wordt als herboren.
Wij rijden naar **Dieulefit**, een klein stadje met zo'n 3000 inwoners. De huidige **Eglise Saint-Pierre** kwam in de plaats van een 14de-eeuwse kerk, die **St-Roch** heette, een duidelijke verwijzing naar de toen heersende pestepidemie. Pas in de 19de eeuw werd deze kerk op het huidige niveau herbouwd.

Het typisch zuiderse kerkplein, vol wonderlijk knoestige platanen, heet **Place Chateauras** en zou de plaats zijn waar eertijds een kasteel stond dat met de grond werd gelijkgemaakt.
Beneden op de hoek van dit plein verrijst de **Tour de l'Horloge** uit de 16de eeuw. Helemaal bovenaan de toren bevindt zich een zonnewijzer en een uurwerk met Romeinse cijfers. Onder de bronzen klok, in de top van de torengevel, lees ik een tekst, een spreuk misschien, die mij intrigeert: ***lou tems passo, passo lou ben.*** Jammer, maar ik beschik niet over het Provençaals woordenboek van Fréderic Mistral ...
Aan de basis van deze toren spuwt al vanaf 1534, zonder onderbreking en uit gulle mond, helder water. De verschillende fonteinen in de stad bezitten nog steeds het oude aardewerken buizensysteem van bijna vijfhonderd jaar oud. Toch wel een technisch hoogstandje! Niet voor niets gaat Dieulefit er prat op *Pays de Potier* te heten.
Op de terugweg naar ons logement brengen wij nog een verkennend bezoek aan **Le Poët-Laval**. Dit aanlokkelijk, geklasseerd dorp, leunt tegen een steile helling en telt net geen duizend inwoners. Opvallend is wel dat alles netjes gerestaureerd is; ofwel is men er mee bezig. Boven alles uit troont een middeleeuws complex, dat vanaf deze heuvel op strategische hoogte de vlakte beheerst. Het waren de hospitaalridders van Sint-Jan van Jeruzalem, die hier gedurende acht eeuwen hun commanderij bewoonden. Zij bouwden hier bij de aanvang van de 13de eeuw een rechthoekige donjon, waarschijnlijk door een muur omgeven. Daartegen ontwikkelde zich gedurende de 14de eeuw een dorp. Het kasteel zelf – nu eigendom van de gemeente – kende een grote uitbreiding tijdens de 16de eeuw. Tussen 1996 en 1998 werden restauratiewerken uitgevoerd. Hoe fotogeniek dit alles ook is, voor wij het nader gaan bekijken, duiken wij een thee- en koffiehuis binnen. Tot onze vreugde zit deze eeuwenoude, gewelfde ruimte volgestouwd met oude boeken. Hoewel we nu niet de tijd nemen om in de rekken te neuzen, genieten wij alvast van het decor. We bestellen ieder een verschillend stuk taart met koffie. Het is een ideaal moment om elkaar te portretteren, smullend tussen de boeken. Vanzelfsprekend wil Hilde mij fotografisch vastleggen terwijl ik aan het rond, marmeren bistrotafeltje in een oud misboek lees ... Wij krijgen er niet genoeg van, rommelen wat in de schappen en ... bestellen nogmaals dezelfde taarten met koffie, maar wisselen wel onderling het gebak. Hier komen wij beslist nog ooit terug om tussen 12u en 15u een hapje te eten. De uren zijn alvast genoteerd. Vervolgens kuieren wij door de enge steegjes en straatjes, dikwijls over trappen om de steile helling te beklimmen. Vanaf vele uitkijkpunten krijgen wij unieke vergezichten op de ons omringende bergen. Op sommige toppen van de zogeheten Vooralpen schittert de sneeuw in fel contrast met de donkere, bewogen luchten.
Vlak voor het eigenlijke kasteel, op de *Cour des Commandeurs*, staan wij voor de ruïne van de **Chapelle Saint-Jean des Commandeurs.** Deze kapel werd tegen de ringmuur, die het dorp van de binnenplaats van het kasteel scheidt, gebouwd. De kapel diende afwisselend als kasteelkapel en als parochiekerk en deed dienst – ook nog in moderne tijden – voor de dorpelingen tot er in 1895 een nieuwe kerk werd gebouwd. Het schip en de sacristie van de oorspronkelijke kapel zijn in 1930 ingestort en werden nooit meer herbouwd. Het koor werd evenwel in 1966 gerestaureerd.
Er hangt inmiddels onweer in de lucht en even later begint het te regenen, maar dat kan onze stemming allerminst bederven. De ruïne van de voormalige kerk, waarvan alleen nog de klokkentoren en romaanse apsis overeind staan, wordt bij deze weersomstandigheden een schilderij van Caspar David Friedrich waardig. Het **Centre d'Art Raymond Du Puy** is gesloten. Met het fotomateriaal dat wij in het uitstalraam te zien krijgen, is dit wel bijzonder jammer. Het werkjaar van het centrum is net voorbij. Zo kunnen wij nog lezen wat wij allemaal hebben gemist aan concerten van kamermuziek, voordrachten en toneelvoorstellingen. Er wordt ons zelfs duidelijk gemaakt waarom het Centre d'Art

koos voor de naam van Raymond du Puy ... Deze was een volgeling van Broeder Gérard die de 'Orde van de Hospitaalridders van Sint-Jan van Jeruzalem' in 1099 stichtte. Bovendien was hij de eerste Grootmeester van deze orde, van 1120 tot 1160. Tevens verneem ik dat deze 'monniken-ridders' afwisselend krijger en verpleger waren. Zij waren gehuld in een lange, zwarte mantel met aan de linkerzijde een achtpuntig, wit kruis. Deze eigenaardige kruisvorm symboliseert de 'acht zaligsprekingen' uit Jezus' zogeheten 'bergrede' uit Matteus 5: 3-11. Dat de 'Hospitaalridderorde', ook wel 'Orde van de Johanniters' genaamd, nog steeds bestaat, heb ik enkele jaren geleden zelf kunnen ervaren. Na een Eucharistieviering in de St.-Pauluskerk te Antwerpen zag ik een 'kandidaat-tempelier' (of hoe noemt men zo iemand?), geknield op de altaartreden, met een echt zwaard tot 'ridder van Malta' slaan.
De voornaamste taak: zieken verzorgen, evolueerde naar een meer militaire taak, namelijk de beveiliging van de hospitalen en reizende pelgrims. Onder druk van de Turkse expansiedrang, verhuisde de zetel van de orde achtereenvolgens naar Akko, Cyprus, Rhodos en ten slotte naar Malta. In 1530 stond keizer Karel V de orde dit eiland in soevereiniteit af.

Wat mij in de etalage van het *Centre d'Art* bijzonder boeit, is een grote foto van een prachtige zuil die rondom overdekt is met bas-reliëfs. Het is een compositie van kleine boven elkaar gestapelde arcades. Onder elk boogje staan één of meerdere dieren afgebeeld. Het lijkt mij wel een herinnering aan de tuin van Eden ... De toelichtende tekst luidt in vertaling als volgt: *"Te zien: Een paar Byzantijnse zuilen in marmer uit Istrië, 2,5m hoog, 11de eeuw."* Wanneer ik met mijn hand tegen de ruit naar binnen tuur, zie ik in de onverlichte ruimte de twee zuilen staan. Waar deze vandaan komen, of ze tot de vaste collectie behoren, staat nergens vermeld ... Wij zullen hier toch eens tijdens het toeristenseizoen moeten terugkomen.

In een grote luxezaak, *La commanderie*, snuisteren wij rond tussen allerlei smaakvolle, dus niet goedkope spulletjes. Toch vinden wij daar het perfecte zilveren kettinkje voor Hildes lapis lazuli hanger, die wij enkele dagen geleden in Gordes hebben aangeschaft. Zo, dat is dan ook weer compleet ... Het heel origineel envelopje van de zaak, waar op de binnenzijde, een tekst uit Schuberts *Winterreise* staat afgedrukt, zal Hilde beslist even zorgvuldig bewaren als het kettinkje zelf.
Bij onze 'thuiskomst' worden wij door onze gastheer en zijn dame uitgenodigd om nogmaals de avond bij hen door te brengen. Hoe zouden wij dat kunnen weigeren!
Het grote haardvuur wordt ontstoken en wij krijgen – bij een 'Reinaert Tripel' – een film te zien over de Drômestreek. Lieve mensen, wat zullen wij hier nog vaak moeten weerkeren om dit paradijs verder te omwandelen!
Daarna volgt er een filmreportage over een zeereis met 'Windekind', vanuit Antwerpen naar Ajactio in Corisca. Sprakeloos en met de spreekwoordelijke open mond zit ik gespannen naar dit avontuur te staren. Er gaat voor mij een totaal onbekende wereld open. Letterlijk bedoeld dan, immers, is onze planeet niet voor drie vierde met water overdekt en toch weet ik daarover zo goed als niets! Plots voel ik mij geraakt, een beter woord vind ik niet, door onze kennismaking met Wilfried en Lieve. Zij zwierven gedurende een groot deel van hun leven over een groot deel van onze aarde rond, trotseerden zon, water en wind, ja, tot echte stormen erbovenop; dit terwijl ik als landrot krampachtig op één vierde van onze aardkloot trachtte te overleven. En nu zit ik bij hen op schoot, hoog en droog in een huis, dat zij in een vreemd land, op 500m boven de Rhônevallei – eveneens eigenhandig – realiseerden ...
Deze overdenking brengt mij moeilijk te definiëren, gemengde gevoelens van grenzeloze waardering

en bewondering; van dankbaarheid enerzijds en van schaamte anderzijds. Alleen liefdevolle, wederzijdse bejegening kan al deze schijnbaar tegengestelde gevoelens tot ware vriendschap smeden. Toegegeven: ik ben een echte romanticus, maar wat is het leven zonder romantiek?

Het doel van onze uitstap vandaag, door Lieve warm aanbevolen, is de **Eglise Saint-Pierre-et-Saint Paul,** een romaans kerkje uit de 12de eeuw, in **Comps.** Het is prachtig weer: zon en een blauwe hemel met René Magritte-wolkjes. Bij dit paradijselijk gevoel krijgen wij de indruk dat het landschap in toenemende mate rust uitstraalt en weidser wordt. De rit loopt over kronkelende wegen, die met altijd maar kortere bochten omhoog slingeren. Waar er naast de weg maar een veilig plaatsje is om halt te houden, loop ik even terug om de 'ideale foto' te nemen van het landschap dat ik net voorbij heb zien glijden. Wanneer wij uiteindelijk – op het hoogste punt – bij het klein romaans kerkje halt houden, staan wij verbluft in het rond te kijken. Zoiets heb ik nog nooit elders mogen ervaren. Ik loop, als een bezetene, rond het kerkje en het daarachter gelegen kerkhofje en maak ontelbare opnamen van de helgroen oplichtende dalen, van de donkerblauwe bergen, die aan de donkere wolken hangen. Soms verleent het zonlicht aan de deels nog besneeuwde bergen een bovenaardse glans die dan plots weer in de donkere wolkenmassa's verdwijnt. Wat verderop schitteren opnieuw de witte wolken of daalt er kort bij mij, onder een dramatisch-dreigende hemel, een kudde schapen grazend van de helling af. Ik beleef dit alles als een pastoraal gebeuren dat door een 19de-eeuwse grootmeester op een ontzaglijk groot scherm in beeld werd gebracht.
Ik loop zo dikwijls rond de kerk en beleef deze indrukwekkende gebeurtenis zo intens dat ik er draaierig van word.
De kerkdeur kunnen wij wel openen, maar op slechts één meter daarachter belet een ijzeren hekwerk elke verdere doorgang. Er is wel een schakelaar voorzien om een sfeerlicht boven het altaar te ontsteken. Het ontwerp van deze kerk lijkt mij hoogst eigenaardig. Het altaar staat wel centraal onder een perfect achthoekig koepelgewelf, maar opvallend is dat de dwarsbeuk langer is dan het schip. De klokkentoren lijkt mij al even zonderling. Misschien is het oorspronkelijk plan niet volledig uitgevoerd, ofwel is de huidige bouwvorm het gevolg van verwoestingen in de loop van de geschiedenis. Hoe dan ook, de restauratiewerken tijdens de negentiger jaren van de 20ste-eeuw maken van dit enigszins onvoltooide gebouw – mede dankzij de unieke ligging in het landschap – tot iets buitengewoons.
Ik maak enkele opnamen van het religieus-bezielde interieur en overweeg bij mezelf wat het essentiele verschil is tussen deze romaanse ruimte en de latere gotische gebedshuizen.
Terwijl onze majestueuze, gotische kathedralen – in een poging om het goddelijke te benaderen – het aardse transcenderen, is dit klein romaans kerkje als een tabernakel waarin de weliswaar onzichtbare God voelbaar aanwezig is.
Bij het verlaten van de kerk bemerk ik een toelichtend bordje van het *Circuit Roman – Drôme Provençale* en verneem dat deze kerk tot het bisdom van **Die** behoort, voorheen tot de priorij van het kloster te **Bourdeaux**, afhankelijk van de abdijen van Savigny en Lyon.
Ondertussen is het hele landschap rond de kerk weer grondig omgetoverd. Hilde gaat even in de auto rusten terwijl ik – op zoek naar een totaal andere invalshoek – een steile weg afdaal. Ik vind een dode eik en ook enkele witte bloesembomen, die een perfecte voorgrond bieden voor foto's met het kerkje als hoogtepunt. De hemel wordt alsmaar dreigender en er flitst een bliksem, gevolgd door gedonder als roffelende reuzen-pauken. De hemel rond de kerkheuvel krijgt zowaar kosmisch-religieuze allures. Deze gezegende berg, gekroond met een stoer romaans kerkje, wordt als een bind-

teken tussen hemel en aarde. Mijn vervoering wordt met hemelwater geblust en hijgend klim ik terug naar boven, waar Hilde mij in de wagen wacht. Vlug klaart de hemel weer op en het bijna bovenaardse gebeuren herleeft zoals voordien.
Wij moeten dringend weg van deze plek. Dit is de enige manier om aan deze betovering te ontkomen.
Wanneer wij, eenmaal beneden, het stadje **Bourdeaux** binnenrijden, lijkt alles er verlaten en doods. Wij lopen verkennend door enkele straatjes, maar vinden niets dat een foto waard is. Toch ontdekt Hilde toevallig het enige winkeltje waar toch wel wat van goede smaak te vinden is. Bovendien is de uitbaatster uiterst charmant. Wij kopen er een handgemaakte, lederen boekomslag met vervangbare bladen: het droomboekje voor haar dochter Joke om er schetsen in te maken.
Bij het buiten rijden van het stadje bemerken wij naast de weg een uiterst geschikt plekje om onze auto even te parkeren en het landschap rustig in ons op te nemen.
Beneden ons strekt zich een langgerekt dal uit, aan de overzijde afgesloten met een bergketen, waarboven afwisselend donkere en schitterend witte wolken hangen. Als blije kinderen dalen wij over een voetweg af. Hier lijkt de hemel minder spectaculair dan daarstraks, ja, eerder lieflijk.
De avond valt en wij moeten terug naar ons logement, waar wij een broodmaaltijd nuttigen. Ik trek het raam van Lieves atelier open en tracht iets vast te leggen van de feeërieke avondhemel boven de Rhônevallei. Wilfried wacht ons beneden op om mee een oude film te bekijken over een zeiltocht in 1983 van Oostende naar Portmagee in Zuid-Ierland. Wilfried en Lieve waren toen 25 jaar gehuwd en wilden dit op deze wijze vieren.
Heden voormiddag had ik het mooi verzorgde fotoalbum over deze zeereis bekeken en weet dus ongeveer waarover het gaat. Tot mijn verbazing had ik daarin aandachtig de foto's van het klein Iers haventje bekeken, gelegen bij de punt van het Dingle-schiereiland. Duidelijk had ik het zogeheten *Pink-house* herkend, waar ik vier jaar later onze tickets ging afhalen om naar Skelligs Rocks – 14 km uit de kust verwijderd – te varen. Ook herkende ik in het fotoalbum – tot mijn grote verbazing – op een potloodschets van Lieve hetzelfde geruïneerde 16de-eeuws *Tower-House*, waarvan ik een grote pastel 'Glory of Kerry at Minard Head' had gemaakt. Lieve had de ruïne vanaf de waterkant geschetst; dit terwijl mijn pastel dezelfde geruïneerde toren vanaf het land in beeld brengt ... Mijn benadering van het onderwerp is uiteraard helemaal anders, het is ook geen schets, zoals Lieve die vluchtig vanaf hun zeilboot maakte. Mijn betrachting was om in een synthesebeeld de strijdvaardigheid van het graafschap Kerry, zoals ik die vanuit de Ierse geschiedenis kende, uit te beelden. Vandaar ook de titel van deze pastel. Maar ..., hoe is het mogelijk dat wij beiden, na zoveel jaren door hetzelfde onderwerp, en dan nog op zo'n godvergeten plek, werden aangetrokken?
Bij het bekijken van de film, die Wilfried en Lieve van hun zeiltocht naar Ierland maakten, herbeleef ik mijn 'zeetocht' vanuit Portmagee over de woelige golven, naar de rots van de heilige Michaël in alle details, zoals ik die 'overzet' in mijn eerste Ierlandboek heb beschreven. Zodra wij weer thuis zijn, zal ik beslist een kopie van dit relaas aan onze vrienden zenden.
Lieve is ondertussen naar bed. Zij heeft voorzeker vandaag al te naarstig in haar moestuintje geploeterd. Slaap zacht, goede hervonden vriendin, en morgen gezond weer op! (dixit Sonja Barend)

Na de middag rijden wij naar **Dieulefit** om etenswaar in te slaan. Recht tegenover de 'Super U' verheft zich naast de rijweg een heuveltje waarop het plaatselijk kerkhof, dat rond de ruïne van een oud kerkje is aangelegd. Terwijl Hilde gaat winkelen, loop ik benieuwd naar de ruïne. Deze intrigeert mij omdat ze, samen met het kerkhof, buiten het huidige stadscentrum en langsheen een autoweg gele-

gen is. En ja, het betreft hier wel degelijk een – vanaf de oudheid tot in de late middeleeuwen – belangrijke plek voor de geschiedenis van dit stadje.
De **Notre-Dame-de-la-Calle**, zoals deze geruïneerde kerk heet, werd in 1276 opgericht naast een nu verdwenen kasteel. Evenwel, zo verneem ik van een informatiebordje bij de ruïne, zijn deze restanten niet zo oud als ze wel lijken. Wat ik nu hier nog zie, is de ruïne van een kerk, die na de Franse Revolutie werd herbouwd en waarin nog aanwijsbare restanten van de oorspronkelijke kerk te vinden zijn.
In een plaatselijk, maar wel Nederlandstalig foldertje, vind ik een aardig verhaaltje, dat de oorsprong van de naam **Dieulefit** wil verklaren en dat rechtstreeks teruggaat op de bouw van Notre-Dame-de-la-Calle, het eerste gebedshuis van Dieulefit. Nadat de bouw van deze kerk voltooid was, riepen de burgers vol bewondering in koor: *"Dieu l'a fait"* Nog andere verhalen trachten de oorsprong van de naam te verklaren, maar het is duidelijk dat de plaatsnaam een religieuze basis heeft.
Nu de zon, in tegenstelling tot ons voorgaand bezoek aan dit stadje, wel van de partij is, kuieren wij door de winkelstraatjes. Alles is hier nu kleurrijker, dus vrolijker dan voorheen. Er zijn ook veel meer zaken geopend, want heel wat winkels, zo merken wij nu, openen pas hun deuren na drie uur. Wij zoeken niets speciaals en hebben in feite ook niets nodig, maar wandelen – zoals echte toeristen – heel kieskeurig winkeltje in en winkeltje weer uit. Overal klinkt en telkens opnieuw: *"Bonjour madame, monsieur, ... au revoir."* Wat zijn die Fransen toch galante mensen!
Bij de **Tour de l'Horloge** maak ik nieuwe, nu zonnige opnamen en vraag aan een lief winkelmeisje wat de tekst onder de zonnewijzer en uurwerkplaat precies betekent. Zij kijkt aandachtig op het schermpje van mijn fototoestel en leest luidop: *"Lou tems passo, passo lou ben."* "Dat is dialect," zegt ze, "dit betekent: de tijd vliegt snel, gebruik hem wel." Goed, dat weten wij ook weeral. Maar, dat woordje 'dialect' zou Mistral en zijn Provençaalse voorvechters zeker niet bevallen, denk ik bij mezelf.
Wij stappen een mooie, grote winkel met streekproducten binnen en bemerken dat er achteraan ook nog een grote wijnkelder gelegen is. In een gezellige ruimte van verschillende niveaus staan ronde tafeltjes opgesteld. Rond elk tafeltje passen telkens zes ronde, draaibare zeteltjes, die met hun halfronde, kuipvormige rugleuningen een bloemvormig ensemble vormen met de tafel als bloemknop. De stofbekleding is diepbordeauxrood en wordt met zwartverlakt hout afgeboord. Dit lijkt mij een zuiver Art Deco-ontwerp. Zo ook de muurgrote, decoratieve muurschildering van goede kwaliteit en smaak, die de volledige achterwand beslaat. Ik zet mij neer zodat ik het volledige interieur, winkel inbegrepen, kan overzien. Onwillekeurig komen er verre herinneringen in mij op; uit mijn jeugdjaren, toen ik 'een opleiding als decoratieschilder genoot', zoals men dat idealiserend noemde. Hilde bestelt een *café gourmand* en ik een blonde tripel van de Rhône. Over de prijzen willen wij niet zeuren, want het bier bevalt me goed; Hildes *gourmand* echter is gewoonweg een kopje koffie, ter grootte van een vingerhoed, met maar liefst drie soorten voorverpakte suiker. Vermits zij nooit suiker in de koffie gebruikt, resten haar nog een in stukjes gesneden aardbei en twee teerlingen gebak. Er zit dus niets anders op dan nog een cappuccino te bestellen ...
Goed, elk land heeft zijn gewoonten en ... wij hebben ondertussen toch in een smaakvol interieur de benen kunnen strekken. Bovendien werden wij door een beminnelijk vrouwtje bediend!
Wij keren terug naar ons logement en vrienden, waar wij voor het avondmaal worden verwacht. Onze vrienden bezitten duidelijk niet alleen groot talent in de keuken, maar beheersen evenzeer de kunst van het tafelen, sfeervolle decoratie inbegrepen. Er wordt ons achtereenvolgens verse groentesoep, eigen bereide aardappelkroketten met eend, sinaasappel en dito saus – *à volonté* – voorgezet, om af te sluiten met roomijs, koffie en likeur. Er worden veel herinneringen uit lang vervlogen

dagen bovengehaald, maar ook plannen voor de toekomst komen op tafel. Zo zoekt Lieve nieuwe locaties om haar schilderwerken voor het publiek te brengen en Wilfried speelt met de gedachte om een nieuw atelier voor haar te bouwen. Ikzelf neem het vaste voornemen om allerlei zaken via de computer en met de oude post aan onze nieuwe vrienden te zenden. Graag willen wij de vriendschappelijke contacten – van mens tot mens – met hen verder ontplooien en bestendigen. Wij worden alvast uitgenodigd om in de toekomst opnieuw te komen logeren. Dat verheugt ons uitermate. Immers, waar elders hebben wij ooit zoveel warmte, zo'n interessante en culturele gesprekken, zo'n onbeperkt comfort om te schrijven en te kalligraferen? Bovendien is de onmiddellijke omgeving en de hele streek zo onvoorstelbaar mooi, bezield met ontelbare bovenaardse momenten.
Slaap zacht, lieve vrienden en ... levet scone!
Even na middernacht schrijf ik de hierna volgende overweging op een papiertje:

Waar?

Waar zouden wij ooit
zoveel menselijke warmte,
zoveel smaak en cultuur,
zoveel bezieling en
bovenaardse momenten
vinden als hier?

Ik vraag het jullie
Wilfried en Lieve.
Daarom:

Laat ons dan hier
drie tenten bouwen:
één voor de kunst,
één voor de vriendschap
en één voor plezier.

Vandaag willen wij het Nationaal Natuurreservaat **Les Ramières du Val de Drôme** bezoeken. Het betreft een beschermd natuurgebied van 346 hectaren, gelegen tussen **Crest** en **Livron**. Midden daar tussen ligt het dorpje **Allese** waar wij eindelijk het **Maison des Ramières** met een daarbij horende, lege parking vinden. Het is wel zoeken geweest, zelfs met de gps. Herhaaldelijk kregen wij het vriendelijke verzoek: "auto keren indien mogelijk", wat vaak niet makkelijk was omdat wij telkens ofwel op privéwegen of op inritten van boerenerven belandden.
Op de deur van het natuurmuseumpje hangt een bordje met de mededeling dat de drie opdrachten van het Nationaal Natuurreservaat luiden: *"beschermen, beheren en onthalen."* Dat dit geen holle frasen zijn, wordt ons meteen duidelijk, want hoewel het museumpje pas over twee dagen open is, komt er een jonge man op ons toe. Hij vraagt heel vriendelijk of hij ons kan helpen. Hij geeft ons een mooi vouwfoldertje van het natuurgebied langs de Drômerivier en wij rijden naar **Eurre**, waar bij het **Lac d'Eurre** eveneens een parking is aangelegd.
Hoewel het vanmorgen amper 15°C was, is het rond het middaguur ruim dubbel zo warm. Gelukkig is er wat wind. Wij gaan op stap.
De Drôme is nog één van de weinige rivieren die niet door de mens onder controle is gebracht, nog steeds 'puur natuur' dus. Er liggen heel wat wandelpaden in de rivierbedding, soms naast het stromend water, door moerassig gebied of door bossen. Veel van deze paadjes zullen tijdens de wintermaanden voorzeker diep onder het kolkende water verdwijnen.

Wij genieten van het Lac d'Eurre, een ruime plas met de Alpen in de verre achtergrond. Langsheen de rivier zelf, waarin nu weinig water – vaak in meerdere armen – stroomt, is het door de weelderige begroeiing buitengewoon schilderachtig. In de beboste moerassen is het niet minder picturaal. De lichtvlekken van binnendringend zonlicht op het gebladerte van de onderbegroeiing brengt mij de vrolijke *sous bois*-schilderijen van de impressionisten voor ogen. Ik maak foto's van landschappen, bloemen en bessen, terwijl het zweet in beekjes vanonder mijn strohoed over mijn voorhoofd loopt. Het gebied is zo verscheiden dat het ons blijft boeien. Wij lopen over kronkelpaadjes, die ik – in overeenstemming met *l'association Castor et Homme* – eenmans-castorpaadjes noem. Soms zijn ze wat breder, "een castor-boulevard" oppert Hilde. Dit betekent dat ze zo breed zijn dat er zich wel vijf castors – schouder aan schouder – kunnen lopen. Al deze paadjes zijn in verschillende kleuren bewegwijzerd en daarbij hebben wij ons schromelijk vergist. Het wandelparcours wordt daardoor aanzienlijk langer, een welgekomen gelegenheid om mijn nog ongeschonden mannelijkheid te bewijzen. En het lukt me nog ook!

Een nieuwe dag, een nieuw doel! Ter afwisseling willen wij na onze natuurbeleving van gisteren vandaag de geschiedenis induiken. Het doel is **Taulignan**, een middeleeuws dorp dat nog volledig in zijn omwalling ligt gekneld. Het is gelegen op amper dertig kilometer ten zuiden van de Montélimar. Het voorbijglijdend landschap doet mij Provençaals aan: schrale, droge gronden met dwergdennen, af en toe olijfgaarden en lavendelvelden. Ook de huizen en hoevetjes zijn typisch zuiders.
Wij wandelen door de middeleeuwse toegangspoort, tussen twee ronde torens het dorp Taulignan binnen. De 14de-eeuwse, hoge – door dorpelingen bewoonde – vestingwallen rond het dorp zijn op regelmatige afstand van elf hoge, ronde verdedigingstorens voorzien. Alle straten liggen in een kring rond het hoogste punt van de heuvel, waar de kerk staat.
Het kerkgebouw zelf is niets bijzonders. Wel mooi en authentiek zijn de vele steegjes en nauwe straatjes met trappen die vanaf de vestingwal naar de kerk klimmen. Veel mooie met olianders bebloemde hoekjes en binnenplaatsjes vol grote en kleine bloempotten trekken onze aandacht. Op heel wat gevels staan bouwdata van de 15de tot de 17de eeuw vermeld. Ondanks al dit pittoreske maakt het dorp een vieze indruk door de talloze hondendrollen die heel wat hoekjes ontsieren.
Het zal allemaal wel te maken hebben met de sterk afnemende bevolking van dit dorp. Zo lees ik in een foldertje dat er hier in 1861 nog 2400 mensen woonden, waarvan 2100 binnen de omwalling. Vandaag zijn dat er nog slechts 1600 en nog maar 160 mensen die het omwalde, historische centrum bewonen!
Taulignan bezat vroeger een grote traditie van zijdeproductie en de verwerking daarvan. In de 19de eeuw werkten er maar liefst 400 jonge vrouwen in deze industrie.
Wij brengen een bezoek aan het zijdemuseum dat in 2003 werd ingericht. Bij wijze van introductie wordt er speciaal voor ons een didactische film *en Hollandais* gespeeld. Het hoog, Hollands vrouwenstemmetje is zo goed als onverstaanbaar, zodat ik nog even blijf zitten om de Franstalige versie te bekijken en beluisteren ...
Heel de nu verdwenen zijde-industrie wordt op zeer moderne en historisch verantwoorde wijze getoond. Allerlei machines die achtereenvolgens werden aangedreven door waterkracht, stoom en elektriciteit kunnen wij naar believen zelf in werking stellen. Heel het proces vanaf de zijderupscocon, het torsen van de draden tot de automatisch geweven stoffen met meerkleurige versieringen, ontrolt zich levendig voor onze ogen. Nooit eerder zagen wij zo'n prachtige, technisch overzichtelijke en dus begrijpbare opstelling.

Een bezoekje aan de **abdij van Aiguebelle** wordt ons door onze vrienden zeer aanbevolen. Tot voor kort gingen zij daar elk jaar de Kerstnachtmis bijwonen, waaraan zij de beste herinneringen bewaren. Bovendien heeft Hilde onlangs, samen met haar dochter Joke, een heel ontroerende film bekeken over het drama van Tibhirine in Algerijë waar zeven paters, afkomstig uit deze abdij, in 1996, op lafhartige wijze werden vermoord.
Tijdens de korte rit die amper dertig kilometer bedraagt, bemerken wij plots een wegwijzer *Site Médiéval*. Benieuwd om wat daar onverwacht en zo dichtbij te bekijken valt, nemen wij de afslag.
Een eindje verderop staan wij – op 15km ten Zuid-Oosten van Montélimar – onder de enorme ruïnes van het **Château de Rochefort-en-Valdaine**. Wij rijden op het volledig leeg parkeerterrein en stappen te voet naar de in de zon blakende ruïnes tegen een azuurblauwe hemel. Deze toevallige ontdekking werkt heel onwezenlijk op ons in. Het lijkt wel alsof wij, moderne ontdekkingsreizigers, als eersten de resten van de middeleeuwen onder ogen krijgen. Toch hangen er op meerdere plaatsen – op heel bescheiden wijze – toelichtende teksten en architectonische tekeningen, waarvan ik allemaal foto's maak. Eens wij weer thuis zullen zijn, wil ik er alles over te weten komen om mijn fotosessie van de ruïnes zelf beter te kunnen begrijpen en zo de ruïnes beter in de geest te kunnen reconstrueren. Want hoe meer wij in deze heel schilderachtige bouwvallen doordringen, hoe meer wij ons in het verleden verplaatst voelen: de donjon, de 15de-eeuwse duiventoren, het woongedeelte van de heer ... enzovoort ...
Bovendien genieten wij uitermate van het landschap diep onder ons en voelen een beetje wat zo'n adelijke heer-en-meester uit de middeleeuwen moet bezield en gedreven hebben. Welk een onbeperkte macht hij had over alles en iedereen en over al datgene wat zich – letterlijk en figuurlijk – onder hem bevond, leefde en bewoog ...
Het heeft wel eeuwen geduurd, maar daar moest wel revolutie van komen: Vrijheid, Gelijkheid en Broederlijkheid, wat meteen het einde van het feodale systeem en het begin van de democratie betekende.
In de 12de eeuw was Rochefort de hoofdplaats van een belangrijk teritorium, dat de dorpen in de verre omgeving groepeerde. De naam van de oudst bekende heer is vermeld in de stichtingsakte van de cisterciënzerabdij, dichtbij Aiguebelle, in 1137. Zij naam was Gontard Loup. De indrukwekkende, 18m hoge en in 1986 gerestaureerde donjon, werd rond 1220 – op de plaats van een primitieve motte – opgetrokken. Het is een mooie, vierkante toren die drie verdiepingen telt, voorzien van romaanse gewelven.
Op het eind van de 13de eeuw was het kasteel onder controle van een hele reeks graven, waarvan de laatste in 1976 nog eigenaar van deze ruïnes was.
Het oorspronkelijke dorp van Rochefort lag – tot in de 19de eeuw – beneden aan de noordzijde, letterlijk in de schaduw van het kasteel.
Overgeleverd aan koude en mistralwind verlieten de boeren, die te talrijk waren voor de beschikbare gronden, het dorp. Al in de 18de eeuw legden zij beslag op de eigendommen van de abdij van Aiguebelle. Tijdens diezelfde revolutietijd emigreerde de laatste heer van Rochefort naar Amerika. Het kasteel bleef vanaf toen onbewoond en bezat in 1792 zelfs geen dak meer. Uiteindelijk werd de ruïne in 1997 gestabiliseerd in de toestand die wij hier nu aantreffen.
Naast de vestingmuur verheft zich de **chapelle Saint-Blaise**. Spijtig genoeg is de deur op slot, maar van een informatiebordje vernemen wij dat de kapel nog veel gotische elementen bezit die teruggaan tot de 13de eeuw. Oorspronkelijk behoorde deze kapel tot het kasteel, maar werd later – tot 1936 – de parochiekerk van het nieuwe Rochefort.
Bij het kleine kerkhof dat beneden de ruïnes is aangelegd, vinden wij alle tekenen van aardse vergan-

kelijkheid. Wij wandelen – mediterend en tegelijk dronken van de ons omringende schoonheid – door ruimte en tijd. Bij onze auto zetten wij ons tafeltje en zeteltjes in de schaduw van een eik en knabbelen en drinken uit onze knapzak een koningsmaal. Ondertussen genieten wij van het uitzicht op de zonovergoten ruïnes uit een vervlogen tijd. Op de tegenoverliggende bergkam draaien een dozijn windmolens om ons te voorzien van schone energie en ik droom – liggend in onze auto – bij Dvořáks strijkkwartet Opus 2 van onbeperkte vrede, liefde en geluk ...

Slingerend klimmen wij steil over brede, bochtige wegen naar een barre hoogvlakte, overdekt met bronsgroen struikgewas. Zo naderen wij tot bij ons eigenlijke doel van deze dagtrip: **de trappisten-abdij van Aiguebelle**. Deze cisterciënzerabdij werd in 1137 gesticht op initiatief van Bernardus van Clairvaux (1090-1153), één der grootste figuren van de 12de eeuw. Bernardus voerde een felle strijd tegen de verzachting van de oude benedictijnse strengheid in het machtige Cluny. Hoe hij zijn pauselijke opdracht tot prediker van de Tweede Kruistocht wist te verenigen met zijn bespiegelingen over de deemoed van Christus is mij wel een raadsel.
Het volledige abdijcomplex, bestaande uit meerdere grote klooster- en landbouwgebouwen, is niet toegankelijk voor simpele bezoekers zoals wij. In de kerk **Notre-Dame-d'Aiguebelle** mogen wij wel binnen. Het is een typische, stijlvolle, maar – hoe kan het ook anders? – uiterst sobere cisterciënzerkerk in romaanse overgangsstijl. Het schip bezit drie traveeën met rondbogen, de zijbeuken daarentegen dragen spitsbogen. Het koor wordt door een halve koepel of apsis afgesloten. Het hele interieur wordt verlicht door rondboogramen. De kerk is voor niet-monniken enkel te bezichtigen vanaf het hoogzaal of beneden – achter een hekwerk – waar achteraan enkele banken voor het gewone volk ter beschikking staan. Overal manen bordjes ons tot stilte aan, immers, zevenmaal per dag komen de monniken hier samen om te bidden en God met zang te loven.
In de kerk zijn alle beeldhouwwerken geweerd, zelfs op de kapitelen. Schilderijen ter versiering of devotie zijn opzettelijk achterwege gelaten. Alleen het middelste raam in het koor toont een glas-in-loodraam met een vrijblijvende, onartistieke, afbeelding van Onze-Lieve-Vrouw. Links in de zijbeuk, net achter het hek om niet-monniken te weren, staat een kleine, gestileerde herinneringsboom met de foto's van de in Algerije, in 1996, vermoordde monniken.
Dichtbij de kerk wordt in een afzonderlijk gebouw de gedachtenis aan de 'martelaren' op aangrijpende wijze levendig gehouden. Er hangen mooi gekalligrafeerde teksten, knap getekende portretten van de vermoorde broeders en een reeks terracottabeeldjes die naar vormgeving wat naïef aandoen. Vooral een gekleurde mozaïek, die modern en suggestief symbolisch is uitgevoerd, weet mij te beroeren en ik schrijf in het gedenkboek: *"onbegrijpelijk, maar bewonderenswaardig!"*
Van het nagedachtenis-vouwblaadje *7 vies pour Dieu et l'Algérie*, dat voor de bezoekers ter beschikking ligt, verneem ik – uit een tekst die door de prior, in 1994, werd geschreven – zijn religieus testament. Deze tekst is wel twee jaar voor de gruwelijke feiten opgesteld ... De dreiging van de moslimextremisten was dus al lange tijd aanwezig. De prior heeft het over *la grace du martyre* en over ... *gloire du Christ, fruits de Sa Passion* ... Zich laten slachtofferen in naam van God of ter ere van Hem komt in alle godsdiensten en in alle tijden voor. Het zijn begrippen die ook mij levenslang hebben aangesproken. Het 'offer van hun leven' enerzijds, als de fanatieke moordpartij anderzijds gaan mijn bevattingsvermogen ver te boven.
Achter het 'gedachtenisgebouw' staat enkele meter hoger een grote namaak-Lourdesgrot. Wij blijven even aarzelend staan en kijken naar de verschijning van de Onbevlekte Ontvangenis boven in een nis van de grot. Net op dat moment verschijnt er een fietstoerist – in carnavalornaat – die naar beneden daalt. Jammer, want die foto heb ik gemist!

De grote, modern uitgeruste abdijwinkel beschikt over alles wat maar enigszins met katholieke devotietraditie te maken heeft, tot een uitgebreid gamma van alcoholische kruidendranken toe. Zelfs trappist van Westmalle, maar dan wel één euro per flesje duurder dan in de Franse supermarkt!
Nu lees ik in het vrome drieluikfoldertje van de abdij dat deze vanaf de stichting ononderbroken – behalve gedurende de Revolutie – door monniken bewoond is gebleven, maar ... uit het meer onpartijdige gidsboekje van Michelin leer ik dat na de eerste bloeiperiode het verval intrad: *"In de 15de eeuw werd zij toevertrouwd aan 'in commende gegeven abten' (eretitel voor seculiere priesters of leken) die ruim profiteerden van de inkomsten. In 1562 werd de abdij geplunderd door de hervormden. De Revolutie betekende het einde ervan. In 1815 werd de abdij overgenomen door monniken, die haar nieuw leven inbliezen en nu is het een welvarend klooster dat een beroemde likeur produceert."*
Bij het doornemen van deze korte historiek flitsen er mij allerlei bedenkingen door het hoofd. Eén feit is zeker: had ik tijdens die religieus-decadente periode geleefd, dan had ik beslist tot de gereformeerden behoord. Er zou dan voor mij een galg of een brandstapel klaar hebben gestaan, ofwel werd ik misschien tot de galeien veroordeeld zoals vele van mijn naamgenoten die ik in de officiële lijsten van veroordeelde Hugenoten heb zien staan. Ofwel ... was ik – en dit acht ik meer waarschijnlijk – naar het protestantse Noord-Nederland gevlucht zoals mijn voorouders langs moeders zijde ... Dit zou trouwens de meest menselijke reactie zijn geweest. Trouwens, ik kan mij niet voorstellen dat een God, onze Schepper, mijn getuigenis zou willen wanneer daardoor een leven wordt vernietigd. God vraagt geen mensenoffers, zo leert mij het Bijbelboek Genesis, waar Abraham zijn zoon Izaäk moest – maar niet mocht – offeren.

De zoveelste zonnige dag voert ons naar het stadje **Nyons**, want de marktdag moet daar – naar men ons verzekerde – een waar feest zijn. Onze gps-dame voert ons feilloos tot middenin het marktgewoel. En ja, inderdaad, het is een uniek zuiders marktgebeuren en wij genieten ervan. Het hele stadscentrum is gevuld met de kleurrijkste kramen vol schreeuwerige Provençaalse keramiek. Anderzijds is het opvallend – en dit in tegenstelling tot markten in onze contreien – hoe smaakvol het kledingaanbod hier is. Naast grote kramen met verse vis die in ijsbedden naar adem lijkt te happen, zijn er opmerkelijk veel verkopers met allerhande charcuterie. Ook nog een beetje brocante en – wonderlijk genoeg – allerlei knutselwerk in hout, ja, tot heel fijn en vernuftig uitgevoerd houten speelgoed. Bijzonder attractief voor mijn Hilde zijn de uitgebreide kramen met streekproducten: kazen allerhande, maar ook olijven, zongedroogde tomaten en bereidingen daarvan. De kopers bieden ons overvloedig hapjes aan om ons tot kopen te verleiden, wat hen ook lukt!
De markt breidt zich uit vanaf het centrale plein naar de belendende straten en pleintjes, tot ze – onmerkbaar – overgaat in gewone winkelstraten, waar ook alles op straat wordt gezet. Wij horen ontzettend veel Hollands praten, maar ook wel eens een opvallend Antwerps accent. Er lopen nogal wat Noord- maar eveneens pikzwarte Afrikanen rond, die te midden van deze feestelijke stad aan het hele gebeuren een veelkleurig, kosmopolitisch karakter verlenen.
Eens het drukke marktgewoel ontworsteld, komen wij – als vanzelf – bij de beroemde **Pont-Roman**, die in één boog van 43m opening en 18m hoogte sedert de 14de eeuw de Eyguesrivier overspant. De constructie van dit nu nog indrukwekkende bouwwerk werd in 1340 aangevat en werd pas zeventig jaar later, in 1409 ingezegend. Tot in de 19de eeuw werd hier nog tol geheven! Dit uitzonderlijke bouwwerk werd dan ook als *monument historique* geklasseerd.

Vanaf twaalf uur beginnen de marktkramers op te kramen en richten wij ons naar het dorpje **Le Pè-**

gue, waar ons een interessant archeologische museum wacht.
Onderweg slaan wij een landelijke weg in en belanden in een uiterst ruwe, erg dun bevolkte streek. Er staan knoestige dwergsparren en een soort – mij voorheen onbekende – eikenboompjes. Deze dragen dezelfde vruchten zoals wij die kennen, maar de blaadjes zijn lancetvormig en met stekelige randen.
Naast de rijweg vinden wij een beschaduwd drie sterren plekje en stellen al ons picknickmateriaal op. Na ons feestmaal, gevolgd door de traditionele rustpauze en plasje, sleept Hilde allerlei stenen aan waarin zij – tijdens haar komende steenkapcursus – mooie teksten hoopt uit te hakken. Onder ons horen wij zachtjes, maar vredevol een riviertje murmelen.
Wij gaan opnieuw op weg naar **Le Pègue** maar houden een weinig verder plots halt bij het schilderachtige dorpje **Rousset-les-Vignes** dat boven de olijfgaarden uittoornt. Na dit uniek beeld op foto te hebben vastgelegd, willen wij ook nog even het dorpje opzoeken. Nooit eerder heb ik zo'n versterkte kerk gezien. Het vrolijke geveltje met twee grote klokken is slechts devote schijn. In feite is de kerk zelf, samen met huizen en vestingtorens omringd, één grote architectonische burcht. Bij deze onverwachte confrontatie schieten mij onwillekeurig de woorden van Luthers koraal te binnen: *"Ein feste Burg ist unser Gott"* uit de mij zo geliefde 'Reformations-Symphonie' van Felix Mendelssohn.
Wij wandelen heel even door de omliggende, uitermate pittoreske straatjes en steegjes en prenten al deze heerlijke beelden in ons geheugen tot troost voor donkere dagen.

Wij parkeren onze auto in het centrum van **Le Pègue**, vlak tegenover het dorpsschooltje. Wij horen de heldere stem van een onderwijzeres, het lijkt wel alsof zij het hele dorp wil onderrichten.
Het **Musée Archéologique** is ondergebracht in een niet al te groot, traditioneel gebouw, geprangd tussen een enorme drietand-plataan en een mooie, bebloemde fontein met een stenen rustbank. Dit museum pretendeert anders te zijn dan de anderen. Immers, het betreft hier de resultaten van archeologische opgravingen van slechts één enkele nabij gelegen site. Hierbij komen de eertijdse betrekkingen tussen Kelten en Grieken op de voorgrond. De betreffende oppidum 'Saint-Michel' genaamd, werd gedurende de periode 1956 en 1985 volledig blootgelegd.
Wij bellen aan, zoals bij de ingangsdeur vermeld en gaan naar binnen. Een lieve, jonge dame ontvangt ons op vertrouwelijke wijze – wij zijn ook de enige bezoekers – en geeft ons een uitgebreide introductie tot het museum(pje). Zij wil ons zelfs een gidsbeurt aanbieden, maar wij verkiezen om in volle vrijheid en op eigen ritme alles te bekijken en te ontdekken.
De aanwezigheid van de mens in deze regio – vanaf 4500 v.Chr. – werd aangetoond. Het is echter vooral tijdens de IJzertijd (800-50 v.Chr.) dat deze site belangrijk was. De handel met de Grieken, die in 600 v.Chr. een nederzetting op de plaats van het huidige Marseille bezaten, legden handelswegen aan. Eén ervan passeerde Le Pègue en richtte zich noordwaarts tot de regio van Lyon. De Galliërs die de oppidum in Le Pègue bewoonden, haalden daaruit hun profijt. De voornaamste koopwaar die de Grieken in Gallië importeerde was wijn. Uit de opgravingen mag men besluiten dat de Galliërs grote wijnverbruikers waren. Deze wijn werd in de omgeving van Marseille gecultiveerd en in amforen vervoerd. Op de archeologische site werden er honderden opgegraven, samen met drinkgerei in Grieks aardewerk dat uit het thuisland of uit de kolonies werd aangevoerd.
De Galliërs kenden deze wijncultuur niet, want zij brouwden bier! Dat ik mij hier in deze streek van de beroemde 'Côte du Rhône' ook nu nog staande houd met Duvel is het beste bewijs voor mijn Gallische afkomst! Dit wordt mij in dit museumpje van Le Pègue alvast duidelijk.
Vanaf de derde eeuw voor Christus wordt de Griekse wijn en ceramiek geleidelijk vervangen door Italiaanse producten. Na de veroveringen van Zuid-Gallië door de Romeinen (tussen 123 en 118 v.

Chr.) ontwikkelde zich een echte wijncultuur rond de Gallo-Romeinse villa's. Met welke middelen de Galliërs zich de wijn aanschaften, is moeilijk te achterhalen. Men veronderstelt dat zij metalen als ijzer, tin en brons, maar ook amber, zout, dierenhuiden en zelfs slaven als ruilmiddelen gebruikten. De Galliërs van Le Pègue dreven niet alleen handel met de Grieken uit Marseille, maar eveneens met volksgenoten uit het Noorden. Dit bewijzen de archeologische vondsten van fibula's (mantelspelden) in ijzer of brons, armbanden en glazen kralen. Ook veel gekleurde of gegraveerde ceramiek. Op de oppidum van Le Pègue werden grote hoeveelheden van ceramisch afval gevonden die men *Pseudo-ionienne* noemt. Het gaat – eenvoudig gesteld – om een plaatselijke pottenbakker die het vak heeft geleerd van collega's uit Ionië, een regio in het oosten van de Middellandse Zee.
Het meest opvallend is dat de decoratie van de potten zowel invloeden uit Griekenland als uit Gallië vertonen. Daarmee is het bewijs geleverd dat het wel degelijk om een plaatselijke productie gaat.
Na de verovering van Gallië door de Romeinen veranderde met de 'Pax Romanum' de levenswijze van de Galliërs. De oppidum van Le Pègue bleef evenwel gedurende de hele middeleeuwen – van de 8ste tot de 12de eeuw – nog bewoond, maar tegelijkertijd ontwikkelde zich aan de voet van de heuvel een Gallo-Romeinse nederzetting. Deze werd het huidige dorp dat destijds 'Pagus Aletanus' heette.
Bij het verlaten van het museum wordt mijn aandacht getrokken door een prachtig geborsteld portret. Het is een werk van **Henriette Noyer**, geboren in Dieulefit, maar werkzaam in Parijs als *professeur d'art* en als *attachée culturelle au Brésil sous le ministère d'André Malraux*. Zo lees ik op een toelichtende tekst onder het schilderstuk.
De geportretteerde is *l'abbé Félicien Tourasse* (1863-1937), eveneens afkomstig uit Dieulefit, maar levenslang pastoor van Le Pègue. Hij was een opvallende figuur die altijd een grote strohoed droeg en die door alle inwoners geëerd en geliefd werd. Waarom dit portret hier in dit archeologisch museum hangt, wordt mij eveneens verklaard. De pastoor had grote belangstelling voor astronomie en ... archeologie.

Om even terug tot de dagelijkse werkelijkheid te komen, zetten wij ons op een stenen bank tegen de zijgevel van het museum, met een klaterende, bebloemde fontein naast ons. Wij moeten even wennen, het ver verleden achter ons laten en genieten van het mooie dat ons nu omringt. Tegenover ons lopen twee smalle pittoreske straatjes het dorp in. Vooraan in het linkse bemerk ik een stenen trap die mij uitnodigt. Ik klim met korte stukken naar links of naar rechts. Daartussen liggen – terrasvormig – mooi aangelegde plantsoentjes met bloemen, struiken en ook enkele typisch zuiderse dennen. In feite zijn het tuintjes van woningen die tegen de helling gebouwd zijn. Bijna boven bloeien aan de rand van de rots enorme cactussen waarvan ik mooie foto's maak. De kerk, die helemaal bovenaan staat, is gesloten. Hoewel het heiligdom heel organisch in de bebouwde agglomeratie is opgenomen en er al even verzorgd uitziet, betreft het in haar huidige vorm geen historisch gebouw. Achter de kerk klimmen de steile, bijna kale rotsen nog enkele tientallen meter, maar zo hoog wil ik mij niet meer wagen. Tot mijn grote verwondering zijn alle verdroogde grassen, bloemen en struikjes rondom mij overdekt met heel kleine, witte huisjesslakken. Dit wonderlijk fenomeen probeer ik – nog hijgend en zwetend – op foto vast te leggen. Dit komt in mijn album met natuuropnamen van rariteiten.

Het plaatsje **La Garde-Adhémar** is, naar onze vrienden vertelden, één van de mooiste, nog zeer vitale dorpen dat wij in de omgeving kunnen bezoeken. Het was vroeger een echte versterkte plaats en er zijn nu nog heel wat oude stadsmuren en zelfs grote delen van een poort met dubbele boog te vin-

den. Wij parkeren onze auto tegen zo'n oude, hoge muur en wandelen door de straten en steegjes met mooie en goed verzorgde huizen. Op het grote dorpsplein met olijven en platanen omzoomd, spelen jongeren vol overgave *jeu de boules*. Wij genieten vanaf een groot en gezellig terras – Hilde met een goede cappuccino terwijl ikzelf een artisanaal streekbiertje neem – van deze zo typisch Zuid-Franse sfeer. In de hoek van het plein zien wij de koorzijde van de kerk, die – zoals gebruikelijk – op het hoogste punt van het heuveldorp staat. De romaanse **Saint-Michel** is al bij een eerste aanblik aan de buitenzijde prachtig. Het silhouet van de achthoekige toren met twee verdiepingen en rondbogen draagt een piramidevormig dak. Opmerkelijk aan deze kerk zijn de twee apsissen, één in het oosten, het koor, en één aan de westgevel, waar de ingang is. De volumes van het hele gebouw zijn heel harmonieus. Bij het binnentreden valt ons meteen een grafzuil en een Gallo-Romeins altaar op. Ook de harmonische en sobere architectuur van het interieur stemt tot vreugde, maar tegelijk ook tot verinnerlijking. De platte zuilen lopen – zonder onderbreking van kapitelen – over in rondbogen die het hoge tongewelf schragen. Hierdoor wordt het transcendente en het sacrale van het gebouw beklemtoond.
Na zoveel eeuwen is de constructie nog heel gaaf, dit mede door de grondige restauratiewerken die hier in 1849-1850 werden uitgevoerd. Toch is het opvallend dat – en dit in tegenstelling tot de meeste romaanse kerken – de draagmuren van het schip hier niet onder het gewicht van de gewelven uit elkaar zijn gedrukt.
Naar ik in een vouwblaadje lees, zou deze bouwwijze typisch Provençaals-romaans zijn. Er werden bovendien veel antieke elementen in verwerkt. Maar dat hadden wij al uitgebreid bekeken in Autun, waar wij de vergelijking maakten met de twee nog bestaande Romeinse stadspoorten. Wanneer ik alles rustig in mij opneem, dringt zich onwillekeurig een vergelijking op tussen de architectuur van dit sobere interieur met dat van de abdijkerk van Aiguebelle ... Eerlijk ... als gelovige en als mens tout court voel ik mij hier veel meer op mijn plaats. Hier is alles menselijker, warmer en ja, zelfs transcendenter!
De hoofdbeuk wordt geflankeerd door twee smalle zijbeuken en in de noordelijke kapel worden wij verrast door een ontroerend-naïef, mooi gepolychromeerd beeld van een tronende Maria. Haar wijsheid uitstralend kind zit statig op haar schoot. Het beeld is 12de-eeuws en past buitengewoon in deze prachtige kerk. Op de sokkel staat haar eretitel waarvoor zij hier wordt vereerd: *Notre-Dame de Bon-Secours*.
Tegen een muur naast de kerk hangt een zeer mooi met bloemmotieven versierd ceramisch paneel: **Le Jardin des Herbes** (1993). Vanaf daar dalen wij over stenen treden naar de lager gelegen kruidentuin. Deze werd aangelegd op de terrassen waar eertijds de dorpsbewoners hun moestuintjes bewerkten. Het is er heerlijk om over de in geometrische patronen aangelegde weggetjes tussen de perkjes welriekende en geneeskrachtige kruiden te wandelen.
Bij alle kruiden en planten zijn de desbetreffende namen op ceramische tegels aangebracht. Bij de heelkrachtige kruiden geeft de kleur van de naam aan op welke lichaamsdelen de krachten inwerken: de luchtwegen, zenuwstelsel, de huid, hart en bloedvaten, de urinewegen, enzovoort. Zelden zagen wij zo'n mooie en goed onderhouden kruidentuin. Er is zelfs een lommerrijke zithoek in voorzien naast een verfrissend waterbekken waaruit het noodzakelijke water voor de planten wordt geschept. Ook het uitzicht vanaf deze terrastuinen is uniek. Naar beneden kijkt men uit over de Rhônevallei, naar boven krijgt men een indrukwekkend zicht van de kerk bovenop een loodrechte rotswand. Petrus indachtig, kan ik zeggen: boven op de rots heeft men de kerk gebouwd met een blauwe hemel erachter. Een beeld om nooit nog te vergeten!
Even buiten het dorp liggen de ruïnes van het vroegere kasteel van de heer van La Garde. Ook staat

er nog de romaanse **chapelle du Val-des-Nymphes** op de plaats waar ooit de Galliërs de heilige bronnen vereerden. Vanaf die plek wordt me veel duidelijk ... Beneden de 150m hoge heuvel waarop dit versterkt dorp en kasteel gelegen zijn, spreidt zich de Rhônevallei. Deze vlakte was al in de oudste tijden een ideaal terrein om naast de stroom een Romeinse heirbaan, de via Agrippa, aan te leggen. Verderop loopt er nog het kanaal van Donzère-Mondragon, de autoweg 17 en nu ook nog de TGV! Een vallei dus waar sinds mensenheugenis vaart in zit en waar elke heuvel een strategische plaats is zoals hier in La Garde-Adhémar.

Na het ontbijt krijgt Hilde een snelcursus op de computer. Wilfried wil haar in praktijk leren hoe je beelden kan laten overvloeien en op hoeveel verschillende manieren. Nu moet, zal en kan ze – mits wij een nieuw, door haar leraar aanbevolen programma aanschaffen – een fotoreportage van onze Frankrijkreis maken.
Terwijl Hilde verder aan de computer zit te puzzelen, schrijf ik een dankwoord in het gastenboek van 'Domaine Malpertuis'.

Lieve,

Na zovele jaren,
versluierd door de tijd,
elkaar weer ontmoeten.

Waar zijn jouw vlechten gebleven,
mijn lange haren en baard,
onze jeugdige strijd?

Het eeuwig verlangen,
het innig be-leven
bleven onveranderd.

Leve het leven Lieve,
lang leve onze kunst,
ons weervinden tout court.

Onze eeuwige dank aan Wilfried en Lieve voor de dagen dat wij – bijna goddelijk gastvrij – van jullie eigen gecreëerde hemel mochten genieten. Dit is voor mij, Lieve, na meer dan een halve eeuw, zo-wat het gelukkigste weerzien uit mijn hele leven!
Moge de Heer van alle leven jullie beiden nog vele jaren genadig zijn. En ... als jullie het goed vinden, keren wij héél graag terug!

Na een ontroerend afscheid van onze vrienden Wilfried en Lieve dalen wij – voor de zoveelste keer – van het kronkelende rotspad af tot op de geasfalteerde en door gps gekende rijweg neer. Wij koesteren daarbij de heimelijke wens dat tegen volgend jaar hun kalvarieweg onze auto genadiger mag zijn.

Het is zondag zodat de rit van 518km naar **Plombière-les-Bains** in de **Vogezen** vrij goed verloopt. Buiten een stuk snelweg moeten wij wel over heel wat kleinere en dus tragere wegen onze nieuwe *chambre d'hôtes* bereiken.
Enkele korte rustpauzes inbegrepen zijn wij uiteindelijk acht uur onderweg geweest. Onze gastheer en zijn vrouw zijn afkomstig uit het Antwerpse en binnen luttele minuten hebben wij gezamenlijke

kennissen. Hoe langer wij praten hoe kleiner de wereld wordt, tot wij samen – en met hun twee kinderen – het avondmaal gebruiken. Onze kamer met annex douche, lavabo en toilet zijn ruim, sober en smaakvol ingericht in een oud, totaal gerenoveerd pand.

De stad **Epinal** is mij bekend van een puntje op de wegenkaart waar ik meermaals – niet ver daar vandaan – met de auto ben gepasseerd. 'Epinals' ken ik van oude drukken met kleurrijke kinderprentjes uit de 19de eeuw, die ik van een vriend en verzamelaar van al wat oud is, heb gekregen. Vandaag is het zover. Wij rijden vanuit ons nieuw logement 36km richting Nancy en wij staan meteen middenin de stad **Epinal** aan de **Moezel**. Een kleine omwandeling van het oude stadscentrum voert ons als vanzelf tot de 11de-eeuwse **basilique Saint-Maurice**. Het toeval wil dat wij eerst bij een zijportaal uitkomen. Tussen de twee grote deuren bemerk ik een prachtig Mariabeeld met kindje op de arm uit de 13de eeuw. Dit is – zo lees ik – het oudste beeld van de hele basiliek.
De vierkante toren aan de westgevel met hoofdingang tot de kerk is indrukwekkend. Het is een massief metselwerk van blokken natuursteen, zonder ramen, dat mij heel Germaans aandoet. Aan de zuidzijde van het bouwwerk rijst nog een 13de-eeuwse, hoge, cilindervormige toren op. Deze verleent toegang tot de tribune van het transept en verder naar het triforium. Het koor is een waar meesterwerk van gotische bouwkunst. Het koorgewelf is hoger dan de romaanse gewelven van het schip. De buitenkant van de basiliek is oprecht mooi, niet alleen door de eenvoudige luchtbogen en steunberen, maar ook door de plantsoenen.
Vlakbij de kerk – eveneens tussen mooie aanplantingen – ontdekken wij enkele resten van het eertijdse kasteel en vestingmuren.
Wij besluiten om ook even de nabijgelegen moderne kerk **Notre-Dame au Cierge** te gaan bekijken. Dit moderne gebouw werd tussen 1956 en 1958 opgericht op de plaats van een oudere kerk die tijdens luchtbombardementen volledig in puin werd gelegd.
Al bij de ingang worden wij getroffen door de geraffineerde kleurenpracht waarmee de symbolen van de vier evangelisten op de dubbele kerkdeur zijn uitgewerkt. Het is emailwerk van **Leyritz** en **Mergier** dat van grote artistieke en vaktechnische bekwaamheid getuigt. Het is tegelijk een prachtig voorbeeld van de korte naoorlogse periode tijdens dewelke de religieuze kunst nog een moderne vormgeving aan aloude tradities trachtte te verlenen.
De beide deuren staan open en wij treden – heel symbolisch – tussen de vier evangelisten de kerk binnen. Deze hoofdingang wordt dan ook veelbetekenend *la porte d'honneur* genoemd! Het interieur bestaat uit één grote, rechthoekige ruimte met een cassetteplafond in spanbeton, gedragen door dito ranke zuilen links en rechts. Heel de achterwand, 180m², bestaat uit één kleurenwemeling van glas-in-beton. Hoewel het er heel modern uitziet, zijn er reminicenzen met gotische ramen uit de middeleeuwen.
Episoden uit het leven van Maria staan over de hele oppervlakte verspreid en vallen op door de blauwe tinten. Ook de twee zijbeuken zijn volledig van glas-in-beton voorzien en tegen de pilaren bewonderen wij de expressieve bas-reliëfs van de veertien kruiswegstaties, eveneens werk van **Leyritz**. Na deze uitzonderlijke, geheel onverwachte en – in zijn soort – nooit eerder beleefde ontdekking stappen wij langs de Moezelboorden naar het **Musée de l'Image ville d'Epinal**. In een zeer modern gebouw, gedeeltelijk over een 19de-eeuws gebouw opgetrokken, krijgen wij een volledig overzicht van de volksprentkunst die Epinal op de wereldkaart heeft gezet. Alles is heel mooi en overzichtelijk – in hoofdstukken als het ware – gepresenteerd. Jammer genoeg is er – om redenen van verkleuring – slechts erg gedempt licht dat mij uitermate vermoeid. Dergelijke tentoonstellingen werken niet alleen op mijn zenuwen, maar ze vervelen mij vlug. Bovendien is er nergens een stoel of zitbankje zo-

dat ik mij demonstratief in een lege zetel van een zaalwachter zet. Immers, ik zie niet meer wat ik zie, men eist te veel inspanning van mijn vermoeide ogen. Zulke musea worden mij tot een ergernis, die enkel nog in open lucht kan ontsnappen. De enorme en zeer verzorgde winkelruimte, aan de overzijde van het binnenplein gelegen, met heruitgaven van oude prenten en boeken, maar ook met veel hedendaagse, gedrukte prenten kunnen mij niet meer bekoren. Het is bovendien – hoe knap en nuttig ook voor velen – al te oppervlakkig voor mij. Bovendien komen er – hoofdzakelijk om de technische aspecten van dat soort schilderkunst – te veel onaangename herinneringen aan mijn vroegere beroepsactiviteiten naar boven ...
Wij stappen opnieuw langs de Moezel naar het andere einde van de oude stad – voorwaar een mooie wandeling – waar wij het **Musée departemental de l'art ancien et contemporain** willen bezoeken. Uiterlijk, maar nog meer binnenin is het gebouw zeer modern, smaakvol, overzichtelijk en luchtig. Het telt drie verdiepingen die van onder naar boven van het neolithicum tot bij de hedendaagse kunst (?) opstijgen. De verzamelingen zijn, hoewel beperkt van omvang, heel bezienswaardig. Wij ervaren het als één van de mooiste musea die wij tot nu toe in Frankrijk al bezochten. Wij zijn de enige bezoekers en worden – tot mijn nieuwe ergernis – door een tiental zaalwachters in de gaten gehouden.
Vol enthousiasme loop ik van het ene sublieme tot het andere naïeve, van het uiterst geraffineerde beeldhouwwerk naar het volgende om er foto's van te maken. Plots komt er een wakkere toezichtster op mij toegeschoten met de mededeling dat het verboden is foto's te maken. Mijn argumentatie dat ik geen flits gebruik en dat die beelden daar dan zeker geen schade bij oplopen, wordt niet in overweging genomen. Ik vind dit een totaal onzinnige, louter formalistische manier om zijn of haar functie en het vermeende nut daarvan enig aanzien te geven. Ik leg mij daar dus niet bij neer, temeer omdat de hoogste verdieping met zogeheten hedendaagse kunst mij de zoveelste ergernis van deze – overigens prachtige – dag is. Bij de balie vraag ik – bij wijze van documentatie – naar de catalogus van het museum. Er bestaat helemaal geen catalogus! En van de twee schilderkunstige topwerken die alleen al een bezoek aan dit museum rechtvaardigen, is er zelfs geen prentkaart ter beschikking! Toch wil ik een repro van het onvergetelijke meesterwerk 'Job en zijn vrouw' van **Georges de la Tour** (1593-1652) en van **Rembrandts** (1606-1669) 'Maagd Maria'. Na wat over en weer gepraat, schaf ik mij twee boeken aan, want in elk boek staat één van mijn favoriete meesterwerken: *Hommage au Duc de Choiseul-Stainville (1760-1838) Fondateur du Musée Départemental des Voges* en *La Collection des Princes de Salm.*
Wij verlaten het museum met twee boeken en wel vijftig fotografische opnamen ...
Het is een erg vermoeiende, maar heel boeiende dag vandaag. Volgens Hildes stappenteller hebben wij ruim 6km te voet gelopen tussen twee kerken en twee musea. Natuurlijk hebben wij niet alles grondig bekeken, maar wij weten nu wel zeker dat het de moeite loont om hier – en liefst zonder ergernis – terug te keren.

Onze verwachtingen voor de volgende dag zijn hooggespannen. Wij willen naar **Ronchamp** om er het meesterwerk van de Frans-Zwitserse architect **Le Corbusier**, eigenlijk Edouard Jeanneret (1887-1965) te gaan bewonderen.
Ooit heb ik de **kapel Notre-Dame du Haut**, op een 150m hoge heuvel gelegen – beroepshalve – getekend voor een gevulgariseerd-wetenschappelijke uitgave. In dat verband, of mede daardoor, heb ik wel wat informatie over die totaal vernieuwende architectuur verzameld.
Naar alle waarschijnlijkheid bevond er zich op die strategische hoogte al een voorchristelijk heilig-

dom. In ieder geval is het zeker dat op die plek, tijdens de vroegste periode van het christendom, niet alleen tot God werd gebeden, maar dat het ook een pelgrimsoord was om Maria te eren.
In de loop der eeuwen werden, na verwoestende blikseminslagen en oorlogsgeweld, op deze plek telkens nieuwe gebedshuizen opgericht. Zo ook nadat tijdens de Bevrijding, na de Tweede Wereldoorlog, de toenmalige kerk tot schietschijf was geworden en er enkel nog puin restte. Daarna heeft de bisschoppelijke commissie voor religieuze kunst besloten om een volledig nieuw gebouw op te richten in de geest van de tijd en daarbij aan een scheppende kunstenaar alle vrijheid te verlenen.
Na een eerste bezoek ter plaatse, in 1950, was Le Corbusier zo enthousiast over de heuvel, open naar de vier windstreken, dat hij een snelle ontwerpschets maakte. Geïnspireerd door de schaal van een krab, die hij op het strand van Long Island had gevonden. Hij zag hierin hoe de organische vorm het resultaat was van een natuurlijke en fundamentele mathematica. Tevens maakte hij gebruik van zijn 'modulor', een proportiesysteem dat uitgaat van de verhoudingen van het menselijk lichaam. Een eerste maquette in gips droeg de goedkeuring weg van de bevoegde commissie.
Uiteindelijk werd de kapel op 25 juni 1955 bij de bisschop van Besançon opgeleverd. In oktober 1962 werd in deze kapel – symbool van vrede en moderniteit – het zo belangrijke Tweede Vaticaans Concilie, in aanwezigheid van 25.000 bedevaartgangers, plechtig geopend. Er werd speciaal gebeden voor de Kerk en voor de eenheid onder alle christenen.
Ondanks al deze voorkennis waarover ik beschik, is het een ware openbaring wanneer ik met de werkelijkheid word geconfronteerd. Het bouwwerk – in de hoogte – straalt in al zijn witheid en afgeronde volumes tegen de azuurblauwe hemel als een tabernakel of een goddelijk zomerverblijf op aarde. Het grasplein rond de kapel ligt heel natuurlijk gegolfd zodat ik in alle rust – er zijn nog weinig bezoekers in dit late seizoen – van alle kanten foto's kan maken. Bovendien staat er een in natuursteen opgerichte trappenpiramide, die mij even aan een ziggoerat uit het oude Babylonië herinnert. Wanneer ik deze beklim, openen zich heel nieuwe perspectieven om de kapel in beeld te brengen.
Aan de oostzijde is een altaar met alle toebehoren voor openluchtdiensten opgesteld. Deze open ruimte wordt tegen mogelijke regen beschermd door het ver overstekende dak van de kapel. Dit dak, met omgeslagen boorden, ziet er soepel uit als een tentzeil, hoewel het in spanbeton is uitgevoerd. De structuur van het bekistinghout is met opzet zichtbaar gebleven. Ook de warmgrijze kleur van het dak steekt af tegen de ruwe, witte bezetting van de gevels.
Wanneer ik rustig aan de westzijde wandel, beginnen er plots dicht bij mij klokken te beieren. Het is middag! Drie bronzen klokken van verschillende grootte hangen tussen een frame van stalen balken en op tientallen meters van de kapel verwijderd. Deze opstelling is het werk van Jean Prouvé, dit ter gelegenheid van de twintigste verjaardag van de kapel.
In het interieur valt voldoende licht door de ramen, die uitsluitend in de zuidelijke muur zijn aangebracht. Het hele muurvlak lijkt wel een Mondriaanachtige, abstracte compositie van lichtende vierkanten en rechthoeken van verschillende grootte. Het zonlicht valt trechtervormig door de zeer dikke muur naar binnen.
"De sleutel is het licht en het licht verlicht de vormen. En die vormen hebben een emotionele kracht door het spel van de verhoudingen", aldus Le Corbusier. Hier en daar is in het glas – heel zinvol – een kleurtje, een tekstje of een klein figuratief elementje aangebracht.
De betonnen vloer van de kapel is licht golvend zoals het terrein buiten. Tussen de muren en het plafond is duidelijk een lichtspleet en bij nader toekijken rust het hele betonnen dak – dat doorhangt als een tentzeil – op kleine, ver van elkaar verwijderde zuiltjes. Omdat het dak – schijnbaar – niet op de muren draagt, verleent deze wel heel originele oplossing een buitengewone lichtheid aan de hele constructie.

Er staan opvallend weinig banken en al het overige meubilair is uiterst sober uitgevoerd. Er hangt een mystieke sfeer, die op heel moderne wijze kan wedijveren met de vele romaanse gebedshuizen die wij al bezocht hebben. Alles dwingt er tot verinnerlijking. In de drie zijkapellen als halfcirkelvormige nissen – het lijken wel verticale kokers – valt het hemellicht rechtstreeks naar beneden. Gebeden en liturgie worden hier – zichtbaar – getranscendeerd.

Wanneer wij met de auto weer van de hoogte afdalen, komen wij – bijna beneden bij het dorp van Ronchamp – opnieuw voorbij een geheimzinnige mijninstallatie. Wij parkeren de auto onder de bomen en gaan even op verkenning. Al bij de rijweg lezen wij op een bordje: **Puits Sainte-Marie**, gegraven in 1864. Deze diende vanaf 1924 enkel nog als schacht voor luchtverversing. Verder vernemen wij nog dat Ronchamp een drieduizend inwoners telt en dat het altijd een drukke industrieplaats is geweest. De **Puit Arthur** was één van de diepste van Europa waar mijnwerkers tot op duizend meter afdaalden! Er was ook een warmtekrachtcentrale die elektriciteit opwekte ten behoeve van de plaatselijke weverijen, gieterijen en een fabriek waar mechanische onderdelen werden vervaardigd.
Een vrij groot gebouw met een lifttoren, samen met een eindje spoor waarop enkele met kolen geladen mijnwagens staan, zijn duidelijk 'beschermd' achter een afrastering. Een weinig verder in het bos liggen de gemetselde resten van – naar ik veronderstel – een machinekamer. Het is zo'n typisch beeld uit de romantiek waar de natuur het wint op de cultuur. Wij besluiten dan ook om dit rustige plekje voor onze picknick in te palmen. Ons middagmaal met notenbrood en kaas uit de Cantal, overgoten met verse koffie smaakt koninklijk.

Op de terugweg naar onze *chambre d'hôtes* passeren wij langs de stad **Luxeuil-les-Bains**. Jaren geleden reden wij honderden kilometer om, speciaal om deze plek te bezoeken. Het was toen hoofdzakelijk om enkele foto's te maken van een Sint-Columbanusmonument dat ik per se in mijn boek 'Ierland, m'n eeuwig eiland' (2005) wilde opnemen.
Vandaag hebben wij iets meer tijd en kuieren door het oude stadscentrum. Het valt ons op dat er heel wat meer aantrekkelijke, historische gebouwen, gezellige straten en pleinen zijn dan wij ons nog herinneren. De baden met warme en koude bronnen, die de oudste kern van Luxeuil uitmaken, laten wij ook vandaag links liggen. Eigenaardig, maar ook nu weer, net als zeven jaar geleden, wordt ik als het ware aangezogen door de grote Iers-Keltische zendeling Columbanus. Zonder ernaar te zoeken, staan wij op de binnenplaats van **l'école Saint-Columban** voor het bronzen beeld van de Ierse heilige. Met zijn reistas over de schouder, een stralende zon op zijn borst, een stok in de linkerhand en een opgeheven rechterarm komt jij als een ware heilbrenger op ons toegestapt. Dit beeld is het werk van beeldhouwer Eugène Traut en het werd in 1939 ingewijd. Van een bronzen plaat tegen de hoge sokkel noteer ik het volgende: *"Saint-Columban, le grand moine Irlandais, fondateur patron de Luxeuil 540-615. Apôtre à l'âme de feu, infatigable marcheur à l'étoile, il rayonna comme un soleil radieuse sur tout le haut moyen-age. Garder son souvenir et ranimer la flame."*
Als door een magneet aangetrokken, sta ik enkele honderden meter verder voor het beeld van diezelfde Columbanus dat mij destijds zo begeesterde. Het is eveneens in brons (1935), maar nu van beeldhouwer **Claude Grange** (1883-1971). Het kunstwerk verbeeldt de woede van de grote Ierse zendeling over de verdorvenheid van de Merovingische soevereinen. Dit beeld werd in 1959 ingewijd in tegenwoordigheid van Mgr. Roncalli (de latere paus Johannes de 23ste, hij die met het Tweede Vaticaans Concilie een revolutie in de katholieke kerk bracht) en van Robert Schumann, de 'vader van Europa' genoemd.
Hiermee werd duidelijk gemaakt dat Europa – na twee verwoestende Wereldoorlogen – behoefte

had aan een echte wederopstanding.
Zonder dieper in te gaan op de onschatbare verdienste van Columbanus en de Ierse zendelingen in Europa – hiervoor verwijs ik naar mijn hoger geciteerde boek – herneem ik hier een fragment uit dat boek:

"In 591 trok Columbanus, samen met twaalf gezellen, als 'pelgrim voor God' naar Bourgondië. Hij was ongeveer vijftig jaar oud toen hij voor het evangelie ging getuigen en prediken te midden van de decadente leefwereld van die dagen. De Keltische en Romeinse culturen waren verworden en wat er van het christendom nog restte, was geheel door heidense gebruiken overwoekerd. Het geslacht van de Merovingers heerste door meineed en moord op verwanten; immoraliteit was leefregel geworden in een roerige tijd toen de massale volksverhuizingen plaatsgrepen. Desondanks vestigde Columbanus tussen 590 en 610, te midden van de verwoestingen die de Hunnenhorden van Attila hadden achtergelaten, drie kloosters aan de voet van de Vogezen: Annegray, Luxeuil en Fontaine. De onstuimige Columbanus maakte binnen de kortste tijd van Luxeuil een centrum van grote uistraling over heel de omgeving."

De huidige **basilique Saint-Pierre et Saint-Paul**, waarvoor het beeld van Columbanus staat, werd ingewijd in 1340. Het is een gotisch bouwwerk dat – als gevolg van de Honderdjarige Oorlog – gedurende ruim een eeuw een bouwwerf bleef.
Op deze zelfde plaats zouden minstens drie, misschien wel vier eerdere kloosterkerken hebben gestaan. De eerste werd rond 590 door bisschop Aidus (met zijn Ierse naam geciteerd door Columbanus in zijn brief van Nantes in 610) ingewijd.
Zowel de voormalige kloosterkerk als de aanpalende kloostergangen zijn heel bezienswaardig en met veel zorg voor de nalatenschap van het verleden gerestaureerd en onderhouden.
Een weinig verder staan wij op de **Place de la République** – de voormalige **Place Saint-Martin** – voor een enorm grote, opengelegde archeologische site. Nooit eerder hebben wij zo'n indrukwekkende opgravingen gezien. Het lijkt wel alsof eeuwen, ja, zovele generaties hun leven, streven en sterven speciaal aan ons tonen ... Alleen al 125 sarcofagen – om dat maar te noemen – op 650m² werden tussen 2008 en 2009 blootgelegd!
Op deze zelfde plek stond ooit een begrafeniskerk van 27m lang, toegewijd aan Saint-Martin, de grote apostel van het oude Gallië. Daarrond lag het kerkhof waar veel recuperatiemateriaal uit de Gallo-Romeinse tijd – toen Luxeuil nog Luxovium heette – werd blootgelegd.
Het klooster van Luxeuil was vele eeuwen een spiritueel en intellectueel centrum dat een niet te onderschatten uitstraling had over heel Merovingisch Gallië. Al in de 7de eeuw leefden en werkten hier honderden monniken. Zij stichtten van hieruit ongeveer 45 kloosters die zich verspreidden tot de kusten van de Noordzee, tot de Donau en in Italië. Daarin werd geleefd volgens de regel van Columbanus, tot deze – op bevel van Rome – werd vervangen door de regel van Bénédictus.
Wij voelen ons zo overweldigd door alles wat deze relatief kleine stad ons te bieden heeft, dat wij hopen hier te kunnen weerkeren. Wij zullen dan zeker de **kuuroorden** met de oudste geschiedenis daarond, **De Toren van de Schepenen** waarin – op vier verdiepingen – één van de oudste musea van het land is ondergebracht en verder nog de **Romeinse pottenbakkerij** uit de 1ste en de 2de eeuw n. Chr. gaan bekijken. Bovendien, dat weten wij nu al zeker, is het een heel aangenaam stadje om in rond te kuieren en van de Franse *joie de vivre* te genieten.

Toen ik lang na middernacht in één van de vele gastvrije *chambre d'hôtes* zat te schrijven, vielen mij volgende gedachten te binnen:
Ik sta in de navel van Frankrijk. De wegen klimmen en dalen, draaien rond bergen, verzinken diep in de dalen. Van noord naar zuid, van de oceaan tot bij de Middellandse Zee, van de Alpen tot de Pyreneeën. Op elk kruispunt der wegen verwijzen ons pijlen naar kunst en cultuur, van eeuwen geleden tot nu. Waar ik ook ga bij dag, het land lacht mij toe vanaf de blauwe einder tot bij mijn vermoeide voeten. Bij nacht zie, hoor, voel en ervaar ik nergens zoveel geheimzinnigheid onder ontelbare sterren als hier.

Inhoudstafel van de voornaamste plaatsen

- **Jeantes-la-Ville**: Charles Eyck-kerk met muurschilderingen ..... blz. 5
- **Sens**: kathedraal en archeologisch-oudheidkundig museum ..... blz. 7
- **Arnay-le-Duc**: Maison Régionale des Art de la Table ..... blz. 10
- **Mont-Beuvray**: oppidum met archeologische site Bribracte en museum ..... blz. 12
- **Autun**: de Romeinse stadspoorten, kathedraal en Musée Rolin ..... blz. 15
- **Mont-Auxois**: oppidum met archeologische site Alésia en museum ..... blz. 25
- **Décize-sur-Loire**: meerdere romaanse kerkjes in de omgeving, Pont-Canal en Le Bec d'Allier ..... blz. 37
- **La Charité-sur-Loire**: priory Notre-Dame, stadsomwalling en eiland in de Loirebedding ..... blz. 39
- **Briare**: kanaal met Pont-Canal, Musée de la Mosaïque et des Emaux ..... blz. 41
- **Cosne-Cours-sur-Loire**: museum van de Loire Moyenne ..... blz. 42
- **Ternant**: twee prachtige Vlaamse altaarretabels ..... blz. 44
- **Nevers**: voormalig hertogelijk paleis en kathedraal ..... blz. 46
- **Parc Naturel Régional du Morvan**: met Ecomusée ..... blz. 48
- **Saullieu**: Basiliek en Musée François Pompom ..... blz. 50
- **Tulle**: kathedraal, Quartier de l'Enclos en voormalige abdij ..... blz. 56
- **Martel**: een wonderlijk mooi stadje ..... blz. 57
- **Beaulieu-sur-Dordogne**: kerk met uniek gotisch beeldhouwwerk ..... blz. 59
- **Gimel-les-Cascades**: een verrassend origineel kerkje ..... blz. 60
- **Montignac**: de grotten van Lascaux II ..... blz. 63
- **Saint-Céré**: Atelier-Musée Jean Lurçat ..... blz. 65
- **Collonge-la-Rouge**: een rood dorp ..... blz. 68
- **Les Arques**: romaanse kerk en Musée Ossip Zadkine ..... blz. 69
- **Saillant**: kapel met glasramen van Marc Chagall ..... blz. 71
- **Aubazine**: abdij me thet unieke Canal des Moines ..... blz. 72
- **Uzès**: Tour Fenestrelle, kathedraal en Promenade Racine ..... blz. 75
- **Nîmes**: Alphonse Daudet en Frédéric Mistral en de enorme Romeinse bouwwerken ..... blz. 77
- **Aigues-Mortes**: de Côte d'Azur, de heilige Lodewijk IX en de Hugenoten ..... blz. 82
- **Les Saintes-Maries-de-la-Mer**: Mireille en Frédéric Mistral en Charles Gounod ..... blz. 84
- **Beaucaire**: kasteel van Tarascon ..... blz. 86
- **Apt** en **Rustrel**: landschap met Colorado van Rustrel ..... blz. 88
- **Gordes**: musea van het glas, lavendel en olijfolie, Le village des bories ..... blz. 91
- **Rousillon**: La Compagnie des Ocres ..... blz. 94
- **Fontaines-de-Vaucluse**: bron van de Sorgue en Petrarca-museum ..... blz. 95
- **Grignan**: kasteel, kerk en Madame marquise de Sévigné ..... blz. 101
- **Soyans**: kapel en kasteelruïne bovenop een rots ..... blz. 103

- **Dieulefit**: kerk en Tour de l'Horloge ..... blz. 104
- **Le Poët-Laval**: een aanlokkelijk, geklasseerd dorp ..... blz. 105
- **Comps**: kerkje te midden van een betoverend landschap ..... blz. 107
- **Eurre**: natuurreservaat Les Ramières du Val de Drôme ..... blz. 110
- **Taulignan**: een middeleeuws dorp en zijdemuseum ..... blz. 111
- **Rochefort-en-Valdaine**: een indrukwekkende kasteelruïne ..... blz. 112
- **Aiguebelle**: cisterciënzerabdij, martelaren en winkel ..... blz. 113
- **Nyons**: marktdag en de Pont-Roman ..... blz. 114
- **Le Pègue**: archeologisch museum en oppidum ..... blz. 115
- **La Garde-Adhémar**: kerk en Jardins des Herbes ..... blz. 116
- **Epinal**: basiliek en moderne kerk met glas-in-beton, Musée de l'Image en Musée Départemental de l'Art ancien et contemporain ..... blz. 119
- **Ronchamps**: kapel van le Corbusier ..... blz. 120
- **Luxeuil-les-Bains**: Sint-Columbanus, basiliek en archeologische site ..... blz. 122

Alle illustraties in dit boek zijn een keuze uit duizenden digitale opnamen van mijzelf.
Aan het uittikken van mijn boekrol in handschrift werkten achtereenvolgens: Hilde Van Nuffelen, Bieke Jacob, Annie Van Nuffelen, Gerda Legrand, Siemen Van Nuffelen en Joke Jacob.
Hugo Janssens las een groot deel van deze teksten taalkundig na. De eindredactie werd verzorgd door Joke Jacob.
Aan al deze mensen ben ik dan ook grote dank verschuldigd.